payel

KADININ EVRİMİ

Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye

I

3. Basım

Çeviren: Şemsa Yeğin

EVELYN REED

EVELYN REED

❒

KADININ EVRİMİ I

❒

ÇEVİREN: ŞEMSA YEĞİN

❒

ÜÇÜNCÜ BASIM

PAYEL YAYINLARI : 60
Çağdaş Kadının Kitapları : 9

Kapak resmi: David Alfaro Siqueiros

Dizgi ve Düzelti: Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak Filmleri : Seval Grafik
Kapak Baskısı : Seval Grafik
Cilt : Yıldız Cilt

Evelyn Reed 1905 yılının Ekim ayında Birleşik Amerika'da dünyaya geldi. New York'da bir resim akademisine giderek resim eğitimi gördü. Bir süre ressamlık yaptı. Daha sonra Kadın Bağımsızlığı Hareketi'ne katıldı. Bu hareketin içinde ve en önde çalıştı.Bu hareketi bilimsel temellere oturtmak için çalışmalar yaptı. ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya, İrlanda, Kanada, İngiltere ve Fransa üniversitelerinde kadın bağımsızlığı, evlilik, aile ve insanın evrimi konularında dersler verdi. Akademik bir eğitim görmemiş olmakla birlikte ABD'de ve dünyada yetkin bir insanbilimci olarak kabul edilmiş, yirmi beş yıl süren insanbilimsel incelemelerini, başyapıtı olan *Kadının Evrimi*'nde ölümsüzleştirmiştir. Yalnız ABD'de yayımlandığı yıl üç kez basılan bu kitap, insanbilim ve toplumbilim alanlarında büyük tartışmaların doğmasına neden olmuş, üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Kitap daha şimdiden birçok dile çevrilmiştir. Reed'in bundan başka *Kadın Bağımsızlığı Hareketinin Sorunları* ve *Bilimde Cins Ayrımı* adlı kitaplarıyla henüz kitap haline getirilmemiş pek çok yazı ve notları vardır. Reed, 1979 yılında New York'da öldü.

Yapıtın özgün adı: Woman's Evolution

❒

Yayın hakkı (Copyright): Pathfinder Press, 1975, A.B.D.

❒

Türkçe yayın hakkı: Payel Yayınevi, 1978

❒

Birinci basım: Kasım 1982

❒

İkinci basım: Şubat 1994

❒

Üçüncü basım: Temmuz 2012

ISBN (I.Cilt): 978-975-388-053-4
ISBN (Takım): 978-975-388-052-9

Yayınevi Sertifika No: 11342
Matbaa Sertifika No: 12024

EVELYN REED

KADININ EVRİMİ

Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye

I

İngilizce aslından çeviren
ŞEMSA YEĞİN

payel
PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 11

BİRİNCİ KESİM: ANAERKİLLİK

BİRİNCİ BÖLÜM:
İlkel İnsanda Cinslik Tabusu "Kandaşla Cinsel İlişki" Tabusu muydu? 21
Soy-İçi-Üreme Kuramındaki Aksaklıklar 25
İçgüdüler ve Ruhbilim 29
Sınıflayıcı Akrabalık 32
Yasaklanmış Dişilerin Çokluğu 36
Sorunun Önemi 41

İKİNCİ BÖLÜM:
Yamyamlık Tabusu 45
Yamyamlığın Fosil İzleri 49
Yabanıllar Yamyamlığın Bilincinde Değillerdi 53
Totemcilik ve Tabu 58
Yiyecek Yasakları: Yamyamlığın Kalıntıları 66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
Dişinin Biyolojik Yapısı ve Çifte Tabu 70
Dişi Cins ve Ana-Bakımı 72
"Egemen Erkek" — Olgu ve Kurgu 78
Doğanın Dişileri Koruması 90
Londra Hayvanat Bahçesi Felaketi 94
Maymundan İnsana Geçişte Kadının Rolü 100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
Anasoylu Klan ve Cins Ayrımı 109
Baba-Oğul Kıskançlığı ve Kandaşla Cinsel İlişkide Yeni Düzenleme 111
Yeme ve Çiftleşme Kısıtlamaları 116
Avcıların Analardan Ayrı Tutulması 120
Eşlerin Yemek Saatlerinde Birbirinden Ayrılması 127
Doğum ve Aylık Kanama Tabuları 132

BEŞİNCİ BÖLÜM:
İlkel Kadınların Üretim Tarihi 144
Yiyeceğin Sağlanması ve Denetimi 145
Ateşin Yemek Pişirme ve Üretimde Kullanılması 150
Hekim Kadın 152
Halat Yapımından Dokumaya 154
Derici ve Sepiciler 157
Çanak Yapımcıları ve Sanatçılar 160
Mimar ve Mühendisler 162
Kadınların Sırtlarında ve Kafalarında 165
Kadınların Toplumsal Üretimi 167

ALTINCI BÖLÜM:
Anaerkil Komünde Kadın ve Erkek 173
Aile-Öncesi Dönemi 175
Kadın ve Ateş 188
Anaerkil Kardeşlik 199

İKİNCİ KESİM: KARDEŞERKİLLİK

YEDİNCİ BÖLÜM:
Erkekkardeşsoylu Akrabalığın Gelişmesi 215
Doğal ya da "Süt ve Kan" Kardeşler 221
Koşut Kardeşler ve Kan Antlaşması 229
Çapraz Yeğenler ve Kayınbiraderler 240

SEKİZİNCİ BÖLÜM:
İlk Oymaklardan Tribüye 252
Niçin İkili Düzen 259
Dışevlilik İçevlilik ve Yamyamlık 262

DOKUZUNCU BÖLÜM:
Değiş Tokuş Dizgesi 272
Armağan Alıp Verme 272
Kan Gütmenin Kökeni 278
Eşdeğerlik İlkesi 288
Savaş Talimlerinden Spor ve Sanatlara 295
Düşmanlıktan Konukseverliğe 312
Cezalandırma'dan Kendini Cezalandırma'ya 321
Kula "Halkası" — Tribü İçi Değiş Tokuş 325
Barış Sağlamada Kadının Rolü 336

Bağımsızlık Yolundaki
KADINLARA

GİRİŞ

İNSAN türünün yarısının —kadın cinsinin— ilk tarihi, büyük ölçüde gözden ırak tutulmuş, gizli bırakılmıştır. Bunu günışığına çıkarmak için, tarihöncesi toplumda kadınların rolü, yaptıkları işler ve gerçekleştirdikleri gelişmelerin gömülü olduğu insanbilimin (antropolojinin) yeniden ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Bu kitap, tarih sayfalarına geçmiş o eşsiz kanıtları örten perdeyi kaldırma yolunda yapılan bir katkıdır.

Kadın bağımsızlığı hareketinin yeniden canlanması, geçmişle ilgili ve doğruluğu kuşku götürür bazı varsayımlarla tartışmalı soruları gündeme getirmiştir. Bunlar arasında en önde geleni, anaerkillik konusudur. Tarihte kadınların son derece önemli ve etkileyici bir konumda bulunduğu bir dönem var mıydı? Vardıysa, böyle bir dönem içersinde, kadınların toplumsal üstünlüklerini yitirerek ataerkil toplumda ikinci derecede bir cins haline gelmeleri nasıl oldu? Yoksa anaerkillik, kimilerinin öne sürdüğü gibi tarihsel temelleri olmayan bir mit midir?

Anaerkillik, insanbilim ile uğraşan karşıt görüşlü okullar arasında bir yüzyıldır yapılan çekişmelerin en çok tartışılan konularından biridir. Bu kitap, anasoylu klan dizgesinin ilk toplumsal örgütlenme biçimi olduğunu öne sürmekte ve bu vargının nedenlerini açıklamaktadır. Bu, "anaerkillikten yana olma," onu savunma durumu, başka bir nedene gerek göstermeksizin bu kitabı tartışmalı kılmaya yeterlidir. Ancak kitapta, (salt anaerkillik konusundaki savlara değil), tarihöncesi toplum üzerine uzun süredir benimsenen başka görüşlere de karşı çıkılmakta, savunucuları tartışmaya çağrılmaktadır.

Dirimbilim (Biyoloji), kazıbilim (arkeoloji) ve insanbilimin sağladığı bilgilerin parça parça ve kopuk olduğunu, aralarında bağlantı kurulamadığını da hesaba katarsak, insan evriminin, türümüzün doğumundan uygarlığın eşiğine dek uzanan böylesine geniş bir evresini kapsayan bir konuda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasını doğal karşılamak gerekir.

İnsanbilim, ondukuzuncu yüzyılın ortalarında diğerlerinden ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Kurucu babaların çoğu (kadınlar bu uğraşa ancak daha sonraları katıldılar) evrimsel yaklaşımlarda bulundular. Morgan, Tylor ve öteki öncüler, insanbilimi toplumun kökeninin ve gelişmesinde rol oynayan maddi güçlerin incelenmesi olarak kabul ettiler. Bu öncüler, insanlığın gelişmesinin belli başlı evrelerini aydınlatmada çok önemli adımlar attılar.

Morgan, yabanıllıktan barbarlığa ve oradan da uygarlığa geçiş olmak üzere üç büyük toplumsal evrim çağı tanımladı. Bu çağların sınırlarını, ekonomik etkinlik düzeyinde yapılan belirleyici ilerlemeler çizmektedir. En gelişmemiş evre yani yabanıllık, avlanma ve yiyecek toplamaya dayalıydı. Barbarlık, yiyecek üretiminin tarım ve hayvancılık yoluyla gerçekleştirildiği dönemdi. Uygarlıksa, eski dünyayı meta üretimi ve değiş tokuş evresine getirerek onun gelişmesini tamamlamış oldu.

Bu üç çağın süreleri birbirinden çok farklıydı. Yabanıllık, onu izleyen iki çağdan çok daha uzun sürdü. Bu dönem, "eski çağ" ve ondan sonra gelen "ilk çağ" evreleri olmak üzere ikiye ayrılıyorsa da, her iki evre de avlanma ve toplama ekonomisine dayalıydı. Yabanıllık çağı, bir milyon yılı aşkın bir geçmişe sahiptir ve bu sürenin yüzde doksan dokuzu insanın da varolduğu bir zaman parçasını kapsamaktadır. Barbarlık, aşağı yukarı sekiz bin yıl, uygarlık çağıysa topu topu üç bin yıl önce başlamıştır. Yabanıl toplum konusunda araştırma yapan ilk bilim adamları, bizimkinden tümüyle farklı bir toplumsal yapıyla karşılaşmış ve buna kendileri de çok şaşmışlardı. Bu araştırmacılar, anasoylu akrabalığa dayanan ve en önemli rolün kadın tarafından oynandığı bir klan[1] ve tribü[2] dizgesinin varlığını saptadılar. Bu bulgu,

[1] Klan: Analar, anaların erkek kardeşleri ve anaların çocuklarından oluşan bir küme; aynı ana-soyundan gelen anaların devamı olan anasoylu akrabalar. Bir tribünün içinde bulunan, dış-evlilik yasalarını uygulayan birim.

[2] Tribü: Birbirine bağımlı birkaç klandan oluşan iki kümenin oluşturduğu ve içevlilik uygulamasının sürdürüldüğü topluluk.

baba-ailesi ve erkek üstünlüğü ile belirlenen çağdaş toplum uygulamasına büyük ölçüde ters düşmekteydi. Onlar, anasoylu dizgenin ne kadar gerilere dayandığını saptayamadılar; işte biz, burada, bu dizgenin insan türünün ortaya çıktığı dönemlerde uygulandığını göstermeyi amaçlıyoruz.

Bu araştırmacılar, daha başka şaşırtıcı buluşlar da yaptılar. Yabanıl toplumlarda, toplumsal ve cinsel ilişkilerin, ortaklaşa üretim ve ortak mülkiyet uygulaması sonucu eşitlikçi bir nitelik gösterdiğini gördüler. Bu özellikler de özel mülkiyet ve sınıf ayrımına dayanan çağdaş toplum anlayışına ters düşmekteydi. Demek ki, kadınlara onurlu bir yer veren anasoylu klan dizgesi, her iki cins insanın da eşitlik içinde yaşadığı, baskı ya da cins ayrıcalığı görmediği bir ortaklaşmacı (kolektivist) düzendi.

Bu buluşlar, yirminci yüzyılda, belli başlı insanbilim okullarında kuşku ve karşı çıkışların doğmasına neden oldu. Evrimcilerle karşıevrimciler arasında, günümüze dek varlığını koruyan bölünmeler başgösterdi. Ama, ne olursa olsun, kadınların —ve erkeklerin— gizli kalmış tarihini örten perde, ancak evrimci yaklaşımla kaldırılabilirdi.

Darwin'in İnsanın Türeyişi *adlı kitabının 1871 yılında yayımlanmasıyla, Homo Sapiens'in*[3] *oluşması sorununa evrensel evrim ilkesi ışığında yaklaşılmış oluyordu. Darwin'in, ilk insanöncesi yaratıklar olan Hominidlerin*[4] *insansı maymunlardan (antropoidlerden) geliştiğini göstermesi üzerine şu soru ortaya çıktı: Bu geçiş nasıl oldu? Sonraki yıllarda, dirimbilim, kazıbilim, taşılbilim (paleontology) ve insanbilim el ele vererek bu sorunu çözecek ipuçlarını aramaya koyuldular.*

Kazıbilimcilerin ortaya çıkardığı taşıl kanıtlar, ilk hominidleri öteki ilkel yaratıklardan (primatlardan)[5] *ayıran en büyük özelliğin alet yapımı ve kullanımı olduğunu göstermesi bakımından, bulunan ipuçları arasında en dikkate değer yeri almaktaydı. Aletler, yaşamın*

---

[3] Homo Sapiens: Her tarafı tüyle kaplı olan ve insan ırklarının tümünü içine alan ilk insan türü.

[4] Hominidler: Maymunlardan üstün, ama Homo Sapiens'den aşağı olan çeşitli yaratıklar; insan-öncesi yaratıklar. İnsansı yaratık.

[5] Primat: Bütün maymun çeşitlerini ve bazı bilginlerin sınıflamasına göre insanları da içine alan memeliler takımı. *(Çev.)*

gereklerini üretmek için gerekli emek etkinliklerinin temeli olduğuna göre, aletlerin kullanılmaya başlanması, maymunla insan arasındaki çizgiyi üretimin başladığı noktadan çekmemizi kaçınılmaz kılmaktaydı. Friedrich Engels'in 1876 yılında yazdığı, ancak 1896 yılına —ölümünden bir yıl sonraya— dek yayımlanmayan Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü *adlı tamamlanmamış denemesinde öne sürülen sav da zaten buydu. Engels'in kuramının özü, ortaklaşa emeğin gerektirdiği etkinlikler ve bunun sonuçlarının, türümüzün ayırıcı yetenek ve özelliklerini yaratmada temel öğeyi oluşturduğu savına dayanmaktaydı.*

Otuz yıl sonra, 1927'de, Robert Briffault'nun anıtsal yapıtı Analar *yayımlanacak, ileri maymunlarda görülen uzatmalı ana-bakımının, toplumsal yaşama giden yolda dişi cinsinin bir yolgösterici haline gelmesine araçlık ettiğini ortaya koyacaktı. Anaerkillik, ilk toplumsal örgütlenmede uygulanması kaçınılmaz bir başlangıçtı, çünkü kadınlar, yalnızca yeni yaşamın yaratıcıları değil, yaşamın gereklerinin de baş üreticisiydiler. Briffault'nun anaerkillik kuramı, Engels'in emek kuramıyla çakışıyordu. Bu iki düşünür, türümüzün insanlaşması ve toplumsallaşmasında, öncülük eden cinsin, kadın olduğu sonucuna varmış bulunuyorlardı.*

Evrimci olmayan insanbilimciler, ister yayılmacı,[6] *işlevci, görgül-açıklamacı (ampirik), ister yapısalcı okullara bağlı olsunlar, tarihöncesi çağlarda bir anaerkillik döneminin yaşandığını kabul etmemekteler. Bunlar, yerküresinin bazı ilkel bölgelerinde anasoylu akrabalığın bugün bile yaşadığını yadsımıyorlar, ancak, bu tür anasoylu ilişkilerin daha önce yaşanmış bir anaerkil çağın kalıntıları olmadığını savunmakla kalıyor, bu durumun nereden kaynaklandığını açıklamıyorlar.*

İnsanbilim, yüzyılın başlangıcından bu yana, dünyanın çeşitli bölgelerindeki değişik uygarlıklara değgin çok yoğun bir bilgi birikimi sağladı. Geçmişin pek çok özelliklerini ortaya çıkaran bu çalışmalar son derece değerlidir. Ne var ki, kuramsal irdelemeler alanında bu bilgi zenginliğine eşdeğerde bir gelişme olmamıştır. İnsanbilim uzman ve profesörlerinin çoğu, bulguları bilimsel temellere oturtan, bilimi ön

---

[6] Yayılmacılık (diffusionism): Yüksek kültürlerin ve uygarlıkların bir ana kaynaktan göçler ve yayılmalar sonucu oluştuğunu ileri süren görüş. *(Çev.)*

plana çıkaran evrimsel görüşe sırt çevirmişler, bilgimizi sistemleştirme ve toplumun hangi evrelerden geçtiğini saptama girişimlerini bir yana itmişlerdir.

E.E. Evans-Pritchard, 1950 yılında, Oxford Üniversitesi'nde verdiği bir konferansın ardından, "tarihsel olmaktan uzak önyargılarla yüklü bir yığın insanın saldırısına uğradığını" yazıyor ve "tarihe karşı beslenen bu düşmanlığın İngiltere'de Radcliffe-Brown ve Malinowski'nin etkisiyle yaygınlaştığını" öne sürüyor. Birleşik Devletler'de de durum aynıdır. Nitekim, Amerikalı İnsanbilimciler Birliği'nin eski başkanı A.L. Kroeber, insanbilimin, temelde, "tarihe ters düşme eğilimi gösterdiğini" söylemiştir.[7] *Çağdaş insanbilimcilerden Julian H. Steward gibi gözüpek olanlarsa, tarihsel olgularda evrimsel nitelikler saptadıklarını açıklamışlar, ancak bulgularını, sınırlı rastlantıların akışına bırakmışlardır.*[8]

Tarihöncesi dönemin temel olguları günümüzde bütünüyle ele alınıp incelenmiş, Morgan, Tylor ve izleyicilerinin yapmaya çalıştığı gibi herhangi geniş ve tutarlı bir toplumsal evrim kalıbına oturtulmuş değildir. Tutarlı bir evrimci çizgi izlemedeki bu başarısızlık, insanbilimin kuraldışı ve düzensiz bir bilim dalı olarak nitelenmesine yol açmıştır. Dirimbilimciler, kazıbilimciler ve taşılbilimciler (paleontologlar) araştırma ve sınıflandırmalarını evrimsel temellere dayandırırlarken, çoğu insanbilim okulları ayrı ayrı yönlerde ve geriye doğru ilerlemişlerdir.

Kökenlerin araştırılmasına karşı duyulan bu isteksizlik, genellikle, insanlık tarihinin büyük bir bölümünü kapsayan yabanıllık çağına ulaşılamadığı, bu döneme değgin bilgi elde edilemediği gerekçeleriyle haklı gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu çaba içinde bulunanlar, söz konusu çağı, anlaşılması, derinine varılması olanaksız bir dönem olarak kabul etmekte, bu nedenle dönemin toplumsal kurumları konusunda varılan sonuçların tümüyle düşünce ürünü olduğunu öne sürmektedirler.

---

[7] A.L. Kroeber, *Assays in Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilim Üzerine Denemeler), s. 46.

[8] Bu konuyla ilgili olarak Hollandalı bilim adamı W. F. Wertheim'ın yakınlarda (1974) yayımlanan ve Batıdaki karşı-evrimcilik dalgasının bir çözümlemesini içeren *Evolution and Revolution* (Evrim ve Devrim) adlı çalışmasının birinci bölümüne bakınız.

Nitekim, Minnesota Üniversitesi İnsanbilim Bölümü dekanı E. Adamson Hoebel, The Law of Primitive Man *(İlkel İnsanların Yasası) adlı kitabında, "günümüzde, bilimsel davranma sorumluluğuna sahip hiçbir bilim adamı, eski çağ insan toplumları içinde kurulmuş olabilecek herhangi bir toplumsal kurumun özgün özelliklerinin neler olduğu konusunda elle tutulur bir şey söyleyemez" demektedir. Yabanıllık çağının büyük bir bölümünü böylece kesip atmak, insanbilimin alanını kaçınılmaz olarak son on bin yıl, ya da daha azıyla sınırlamaktadır.*

Ne gariptir ki, evrimci insanbilimcilerce "yabanıllık" diye adlandırılan o bir milyon yıllık tarih kesitine verilen bir başka ad olan "yontma taş çağı"nı inceleyen kazıbilimciler arasında aynı bilinemezcilik durumu (agnostisizm) geçerli değildir. Tersine, onlar, tarihöncesi dönemi, gelişmiş maymunların insanöncesi yaratıklar haline geldiği dönemden başlayan bir çağ olarak tanımlamalarını önleyecek denli "bilimsel davranma sorumluluğuna sahip" bulunmamışlardır. Kazılardan sağlanan taşıllaşmış (fosilleşmiş) kemik ve aletleri tarih sırasına göre inceleyerek sağladıkları bilgileri derlemişler ve bir milyon yıl öncesinin Australopithecines'*inden*[9] Homo Sapiens'*e varan evrimin temel taşlarını ortaya çıkarmışlardır.*

Ne var ki, elde edilen alet ve sandal küreği taşıllarının ilkel toplum yapısının çözümlenmesi işine katkısı sınırlıdır. Bu kanıtlar, toplumsal örgütlenmenin yapısını belirleyemedikleri gibi, en eski atalarımızın gelenekleri, gösterdiği etkinlikler, davranış ve eğilimlerinin neler olduğu konusuna da pek fazla ışık tutamazlar. Bu türden bilgilerin sağlanması için insanbilime başvurmak zorunludur. Kazıbilimciler soyu tükenmiş insanların kalıntılarıyla uğraşırken, insanbilimciler, yer kürenin çeşitli bölgelerinde hâlâ yaşamakta olan ve yabanıl ya da ilk çağ yaşam biçiminin belirgin özelliklerini koruyan ilkel halkları incelemektedirler. İnsanbilimcilerin yerinde yaptıkları incelemeler sonucu topladıkları bilgiler, gezginlerin, bu yörelere sonradan yerleşenlerin ve gezici din adamlarının son birkaç yüzyıldır, hatta daha öncelerden beri topladığı bilgilerle daha da zenginleşmektedir.

[9] Australopithecines: Alet yapan ilk insansı yaratık. Doğum yeri Afrika'dır.

Bu kitap, bu bulguları değerlendirmede evrimci ve maddeci yönteme bağlı kalmaktadır. Yapılan bu çalışma, ilk çağ ve ilkel toplumların en karmaşık kurumlarından olan totemcilik ve tabu konusunda da yeni bir kuram sunmaktadır. Hangi inanışta olursa olsun bütün insanbilimciler, bazı kandaşlarla cinsel ilişkiyi yasaklayan eski tabunun, evrensel bir "kandaşla cinsel ilişki" korkusundan kaynaklandığı görüşünü savundular. Bu kitap, bu varsayıma karşı çıkmakta, savunucularını, savlarını kanıtlamaya çağırmaktadır. Bu eski tabu vardı evet, ancak, her şeyden önce, avlanma çağında, yamyamlığın getirdiği tehlikelere karşı yöneltilmiş bir yasaktı.

Evrensel bir kandaşla cinsel ilişki yasağı kuramını çürütmek, sınıflandırmacı akrabalık dizgesi, içevlilik, dışevlilik, cinsler arası ayrım, sakınma kuralları, kan gütme, armağan alıp verme dizgesi ve ikili dizge (tribünün ikiye ayrılarak örgütlenmesi) gibi diğer yabanıl çağ kurumlarını anlamada önümüze çıkan en ciddi engellerden birini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, toplumun nasıl ortaya çıktığı ve neden başka bir biçimde değil de, anasoylu klan dizgesiyle ya da anaerkillik niteliği taşıyarak doğduğunu anlamamıza giden yolu açmaktadır.

Anaerkillik sorunu, çağdaş baba-ailesinin öteden beri varolup olmadığını saptamada belirleyici rol oynamaktadır. Anasoylu klan dizgesinin yapısı, baba-ailesinin varlığını olanaksız kılmaktadır. Bu kurum, çoğu insanbilimcinin öne sürdüğü gibi bilinemeyen zamanlardan beri varolmuş temel toplumsal birim değil, tarihte daha sonra sahneye çıkmış, uygarlık çağının başlarında kendini göstermiş bir kurumdur.

* *
*

Bu kitabın ilk iki kesimi, biri anaları ötekiyse erkek kardeşleri temel alan anaerkil çağ evrelerini incelemektedir. Üçüncü kesimdeyse, anaerkillik ve ana-ailesinden ataerkillik ve baba-ailesine geçiş süreçleri anlatılmaktadır.

Genellikle küçültücü, sömürgeci ya da ırkçı anlamda kullanılan "yabanıl" ve "ilkel" terimleri burada tümüyle bilimsel bir yaklaşımla

kullanılmıştır. "Yabanıl" sözcüğü, en eski atalarımızı tanımlamaktadır. Onların milyon yılı aşkın bir tarih kesitini dolduran başarıları olmasaydı, insanlık, uygarlığın son kilometresini yürüyemezdi.

Yanlış anlamalara meydan vermemek için şunu belirtmek isterim ki, bu kitap, "yitik" bir anaerkillik "cennet"ine dönüşü öğütlüyor değildir. İnsanlığın çocukluk çağı, bütün önemi, görkemi ve kısıtlayıcı özellikleriyle çok gerilerde kalmıştır. Ama gene de, insan evrimine temellik eden bu bölüm korunmalı ve tarihimizde onurlu bir yere oturtulmalıdır. Gerilerde kalmış uzak bir geçmişi doğru anlamak, ileriyi görmemize ve daha güvenli adımlarla ilerlememize yardımcı olacaktır.

Kadının eski çağlarda oynadığı rolün ne denli büyük olduğu düşünülürse yukardaki sözlerin doğruluğu bir kez daha ortaya çıkacaktır. Dişi cinsin günümüzde aşağılanmasının dirimbilimsel nedenlere dayanmadığı, bunun tarih boyu böyle olmadığı ve kendi cinsimizin, bir vakitler toplumsal yaşamın örgütleyicisi ve önderi olduğunu bilmek, günümüzde bağımsızlığı erek edinmiş kadınların özgüvenini artırmalıdır.

Evelyn Reed
31 Ekim 1974

Birinci Kesim

ANAERKİLLİK

BİRİNCİ BÖLÜM

İLKEL İNSANDA CİNSLİK TABUSU "KANDAŞLA CİNSEL İLİŞKİ" TABUSU MUYDU?

HAYVANLAR, cinsel gereksinmelerini, kendi kendilerine koydukları herhangi bir kısıtlamayla sınırlı olmaksızın giderirler. Ergin bir erkek, kendisini doğurmuş olan dişi (annesi) ya da kendisini doğuran anadan doğmuş dişiler (kardeşleri) de içinde olmak üzere herhangi bir ergin dişiye yaklaşarak onunla çifleşebilir. Böyle kısıtlamasız ve yasaklamasız bir cinsel ilişki insanlar arasında görülmez. Ruth Benedict, "Bütün kadınlara cinsel eş gözüyle bakan bir insan topluluğunun varlığı saptanmış değildir"[1] diyor. Demek ki, cinsel ilişkiye konan kısıtlamalar yalnız ve yalnız toplumsal ve kültüreldir.

Uygar toplumdaki yasaklamalar içinde en katı olanı, kandaşla cinsel ilişkiye konulan yasaklamadır. Örneğin bir erkeğin, annesi ya da kız kardeşleriyle cinsel ilişkide bulunması ya da onlarla evlenmesi yasaktır. "Kan akrabaları" arasındaki bu evlenmelerin ahlâka aykırı olmakla kalmayıp insan türüne zarar verici olduğu da söylenmektedir; bu gibi birleşmelerin sonucunda oluşan döl, bedensel ya da akılsal bir sakatlığı ya da her ikisini birden taşıyan bir canlı olarak doğabilir. Bu çağdaş cinsel ilişki tabusu mutlaktır ve başlıbaşına bir nitelik oluşturur: Bu, açıkça ve özellikle bir "kandaşla cinsel ilişki tabusu"dur.

Kandaşla cinsel ilişki tabusu kadar mutlak olan bir başka cinslik yasaklamasının hiçbir dönemde bulunmadığı varsayılmakta, bu cinslik

[1] Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür Kalıpları), s. 42.

yasaklamasının insanlık tarihinin başlarına dek uzandığı kabul edilmektedir. Ancak konuyu derinlemesine incelediğimizde şöyle bir soru ortaya çıkıyor: İlkel tabu, kandaşla cinsel ilişkiyi yasaklayan bir tabu muydu?

On dokuzuncu yüzyılda, insanbilim çalışmalarına öncülük eden bilim adamları, yaptıkları incelemeler sonunda ilkel cinslik tabusunun büyük önem taşıdığını, bunun getirdiği yasaklamalara uymada büyük titizlik gösterildiğini saptadılar. Bununla birlikte, ilkel cinslik tabusunun, bizim bildiğimiz (ve bugün de yürürlükte olan) "kandaşla cinsel ilişki tabusu"yla benzerliği olmadığını hayretle gördüler. İlkellerdeki yasaklama, erkeğin anası ve kardeşleri dışında daha birçok kadına yönelikti. Kandaşla cinsel ilişki yasağının sınırlarının aile çevresince belirlendiği toplumumuzda "yasak dişi"lerin sayısı azdır. Yalnız analar ve kız kardeşler bu yasaklamaya girer. Oysa ailenin değil de anasoylu klanın birim olarak alındığı yabanıl toplumda, bir erkeğin pek çok "annesi" ve "kız kardeşi" vardı. Bunlar kendi klanıyla akraba olan klanların kadınlarıydı. Klanın kandaş erkekleri tabunun gerektirdiği "kaçınma kuralı"na uygun olarak bu yasaklanmış dişilerden uzak durmak zorundaydılar.

"Kaçınma kuralı"nı kavramak hiç de güç olmasa gerek, çünkü bugün bile, bu kural belli ölçüde uygulanmaktadır. Günümüzde, erkek, erginlik çağına gelinceye dek annesi ve kız kardeşleriyle aynı evde yaşamasına, onlarla her alanda yakın ilişki içinde bulunmasına karşın, bu dişilerle cinsel ilişkiye girmez. Ama ilkel toplumda, kaçınma kuralı daha geniş kapsamlıydı ve cinslerin bedensel olarak da birbirinden ayrı bulunmasını gerektiriyordu. Yetişkin erkekler, kendi bölgelerinde ayrı bir küme halinde bir arada yaşayan yetişkin kadın ve çocuklardan ayrı bir konutta yaşıyorlardı. Erkek çocuklar, ergenlik çağına geldiğinde ya da daha küçük yaşta anne ve kız kardeşlerinin bulunduğu mekândan alınarak, yetişkin erkek kandaşlarının bulunduğu yere götürülür, yaşamlarını artık onlarla birlikte sürdürürlerdi.

J. J. Atkinson, "kızkardeş" sözcüğünün bazı dillerde "kaçınma" anlamına gelen bir kökten türetildiğine işaret ediyor.[2] Atkinson'ın

[2] J. J. Atkinson, *Social Origins and Primal Law* (Toplumsal Kökenler ve İlk İnsan Yasaları) adlı kitabın "İlk İnsan Yasaları" Bölümü, s. 217.

çalışma arkadaşı Andrew Lang, "kızkardeş" sözcüğünün, "tabu" sözcüğüyle aynı olduğunu ve tabu gibi "dokunulmaz" anlamına geldiğini belirtiyor. Bu "dokunulmaz"ların, erkeğin ailesindeki kız kardeşlerden daha geniş bir kadın kümesini içine aldığını vurguluyor.

Lifu dilinde "kızkardeş" sözcüğü "dokunulmaz" anlamına gelir; bu, yalnızca geleneksel bir yasanın anlatımıdır. Bir erkek, totem tabunun ve dışevlilik yoluyla oluşan "fratri"nin,[3] *kendi soyundan olan ve dokunmasını yasakladığı kadınlardan hiçbirine "dokunmamalıdır." Belli düzeydeki bütün bu kadınlar, onun kız kardeşidir. Gerçek kız kardeşleri dışındaki pek çok kadın da, o erkeğe yasaklanmış durumdadır. Bütün bu kadınlar, erkeğin gerçek kız kardeşlerinin konumunun gerektirdiği adla anılır; ancak bu ad, bizim anladığımız anlamda "kız kardeş" demek değildir. (...) Belli bir soyun tabu sayılan kadınları anlamına gelir bu sözcük.*[4]

Yasaklanmış dişiler, bir erkeğin kendi kuşağından olan kadınlar değildir yalnızca. "Ablalar" ya da anneler ve olgunluk çağına gelmemiş evlatlar, "kız kardeşler" daha da kutsal sayılır. "Yasaklanmış dişi" sözcükleri en belirgin anlatımını analar ve çocuklarda bulmaktadır.

İlkel toplumda "ana" sözcüğü, bir aile deyimi değil de, işlevsel bir klan deyimi olduğundan, bir erkeğin kendi klanında bulunan her yaş kümesindeki dişiler tabu kabul edilmişti. W. I. Thomas, bu özelliğe işaret etmektedir:

...Çagga yerlileri, erkek kardeşle kız kardeş arasındaki cinslik tabusunu uygulamak için, kız kardeşi anneyle bir tutuyorlar. Kendi deyişleriyle, "Kız kardeş, anadır." Bangala yerlileri de, kız kardeşe mama *(anne) ya da—küçük anne anlamına gelen—* mama moti *diyorlar.*[5]

---

[3] Fratri: Birkaç klanın oluşturduğu totemci toplum. İki fratri bir tribü oluşturur. *(Çev.)*

[4] *A.g.y.*, "Toplumsal Kökenler" bölümü, s. 100.

[5] W. I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerde Davranış), s. 192.

Avrupalılar, ilkel toplulukların yaşadığı bölgelere sızıp, kendi öz geleneklerini yerleştirmeye başladıktan sonra, sıkı sıkıya uygulanmakta olan kaçınma kuralı, hızla yok oldu. Atkinson şöyle diyor: "... Yerlilerin Beyazlarla, özellikle de din görevlileriyle (misyonerlerle) ilişki kurmasından sonra ortadan kalkan ilk geleneklerden birinin bu kaçınma kuralı olduğunu görüyoruz; bunun nedeni de, böyle bir uygulamanın Avrupalı aile ekonomisine son derece ters düşmesidir."[6] Bu kuralın daha otuz yıl öncesine dek Yeni Kaledonya'da tümüyle uygulandığına, bununla birlikte genç kuşağın böyle bir geleneğin varlığından bile haberli olmadığına da işaret ediyor Atkinson.

Ancak bazı bölgelerde, uygar uygulamalara uyarlanmada isteksiz davranan ilkel toplulukların eski geleneklerini sürdürdükleri de görülüyor. E. Adamson Hoebel'a göre, bir İfugao yerlisi, bir Amerikalı' dan, erkek kardeşlerle kız kardeşlerin aynı evin içinde yaşamasını yasaklamayan "alılâkdışı" davranışın açıklanmasını istemiş. Amerikalı, "bizim evler çok büyüktür," diye övünçlü bir açıklama yapınca da, İfugao yerlisi şöyle haykırmış:

"Nakayang! Evleriniz, büyük bir köy kadar büyük olsa ve kız kardeşler o evin bir ucunda, erkek kardeşler öteki ucunda yatsa, neyse. Ama o balık-yiyicilerin (yani kıyı köylerinde yaşayanlar) geleneği... Korkunç!"[7]

Atkinson, kaçınma kuralını, insan evriminin oluşma evresine dek giden bir ilk yasa olarak kabul ediyor. "İnsanın yükselişinde ilk öğe olarak, onun henüz maymuna benzer bir yaratık olduğu dönemde ortaya çıkmış bir yasa olsa gerek," diye yazıyor ve şöyle ekliyor: "Bu kural, zaman içinde anneyle oğul ve kız kardeşle erkek kardeş arasında bir engel oluşturarak kurumlaştı; bu kurum, günümüzde de bütün insanlığı bağlayan bir katı kural olarak yaşamakta."[8]

---

[6] *A.g.y.*, s. 216-17.

[7] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 241.

[8] J. J. Atkinson, *A.g.e.*, s. 219.

Cinslik tabusunun çok eski oluşu, insanbilimcileri içinden çıkılması güç sorularla karşı karşıya bırakmıştır. İlkel cinslik tabusunun "kandaşla cinsel ilişki tabusu" olduğunu varsayalım; bu durumda, daha tam olarak gelişmiş birer insan olmayan eski hominidler, soy-içi-üreme ile ilgili bilimsel olguları nasıl anlamış, ya da bu olgunun türlerin gelişmesinde zararlı olabileceği kavramını nasıl edinmiş olabilirler? Yakın kandaşla cinsel ilişki yasağı olduğu apaçık kabul edilen bu tabunun nasıl ve hangi nedenlerle bir aile çevresinin ana ve kız kardeşlerinin çok ötesinde ve dışındaki birçok kadına uygulanır hale geldiğiyse, anlaşılması daha da güç bir olgudur.

Bütün bu güçlüklere karşın, ilkel cinslik tabusunun, kandaşla cinsel ilişki yasağı olduğu kuramı, hemen hemen bütün dünyada kabul edilmiştir. Bunu savunanlar savlarını desteklemek için çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşleri ayrı ayrı inceleyeceğiz; ilk olarak, en doğru gibi görünen kuramı, yani "soy-içi-üreme kuramı"nı ele alalım.

Soy-İçi-Üreme Kuramındaki Aksaklıklar

Yerlilerin, tabularına karşı gelme düşüncesi karşısında bile büyük korkulara kapıldığını gören ilk gezginler, böylesine köklü bir tepkinin ancak ve ancak, kandaşla cinsel ilişkinin zararlı etkilerini bilmekten doğabileceğini sandılar.

Dışevlilik geleneklerinin, ilkel topluluklar arasında çok yaygın olduğunu ve kandaşla cinsel ilişkide bulunma karşısında duyulan dehşetin büyüklüğünü gören eski kuramcı ve gezginler, bu gelenek ve inançları açıklamada güçlük çekmediler. Hepsi de şu görüşü dile getirdiler: Yabanılların, aralarında kan akrabalığı bulunan kişilerin birleşmesiyle doğan kötü sonuçları görmesi üzerine, topluluğun ileri gelenleri sorunu incelediler, birbirlerine danıştılar ve gelecekte, böyle birleşmelerin kesinlikle yasaklanmasına karar verdiler.[9]

---

[9] Robert Briffault, *Anlar*, c. I, s. 241. (*Anlar*'a ilişkin göndermeler yapıtın 3 ciltlik ilk basımına göredir, Türkçedeki tek ciltlik basımına ait değildir. —*Ed.*)

Soy-içi-üremenin zararlı olduğu görüşü, birçok seçkin bilim adamı tarafından savunulmuştur. Bu kavramın Morgan ve diğer eski insanbilimciler tarafından ortaya atılması şaşırtıcı değildir.

Ancak geçen yüzyılın sonuna doğru, soy-içi-üreme kuramının zararlılığı konusundaki yargıları gözden geçirme ve bunları elle tutulur bilgilerle destekleme çabaları gösterilmiştir. Bu noktayı tanıtlamak için pek çok belgeyi bir araya getiren Briffault, "Bu girişimler büyük başarısızlıkla sonuçlandı,"[10] diyor.

Her şeyden önce, soy-içi-üreme konusunda en küçük bir kaygıya yer vermeksizin çiftleşen hayvanlar arasında, kandaşla cinsel ilişki korkusu yoktur ve bunların türlerinde böyle birleşmelerden gelen bir sakatlık belirtisi görülmemektedir:

Bütün hayvan türleri, en yakın soydaşlarıyla bile çiftleşerek, soy-içi-üreme kaygıları taşımaksızın çoğalırlar; böylece çoğalmış olan türlerin güdüleri ya da başka organlarının yapıları üzerindeki incelemeler, değişik bir durumun bulunmadığını göstermiştir. Kan birliğini dikkate almaksızın çoğalagelen fare, tavşan ve diğer kemirgenler gibi hayvan türleri, üretkenlik, verimlilik ve canlılıkları nedeniyle haşarat kadar zararlı hale gelmişlerdir. Hayvanların çoğunun yalnızca, bizim en yakın kandaşla cinsel ilişki diye adlandırdığımız birleşmelerle çoğaldığı anlaşılmaktadır.[11]

Briffault, hayvanlar arasındaki bu yakın birleşmelerin soyların üremesinde zararlı olmadığını örneklerken, Brehm-Strassen, Seton, Rengger, Darwin, Ruth, vb. gibi uzmanların görüş ve bulgularından yararlanıyor.

Cins hayvan üretmede yapılan uygulamalar kadar, bu varsayımın doğruluğunu araştırmak üzere yapılan laboratuvar çalışmalarının sonuçları da, soy-içi-üremenin zararlılığı kuramını yalanlamaktadır. Başka etkenler dikkate alındığı sürece, cins boğa, yarış atı ve cins köpek gibi eşsiz ölçüde yüksek nitelikte hayvanlar üretmede soy-içi-

[10] *A.g.y.*, s. 204-240.

[11] *A.g.y.*, s. 204.

üreme genellikle en iyi sonuçları veren yöntemdir. Briffault bu konuda şunları yazmaktadır:

Kendilerine çok yüksek değerler biçilen evcil hayvanlar ve en değerli sayılan değişik hayvanlar, genellikle çok dar sınırlar içinde kalınarak yapılan soy-içi-üretme sonucu elde edilmiş cinslerdir. Örneğin Darwin, kızı, torunu ve kızının torunuyla çiftleştirilen cins bir boğadan söz etmektedir. (...) elde edilen sonuç, üretmeyi yapan hayvan sahibinin, kusursuz bir cins boğaya sahip olma düşlerinin gerçekleşmesini sağlamıştır. İngiliz yarış atı, var olan hayvanlar arasında en yakın soydaşıyla çiftleşerek elde edilen bir cins attır.[12]

Briffault, derlediği bilgilere dayanarak şu saptamayı yapmaktadır: "Evcilleştirilmiş hayvanlardan türetilen cinslerin üreme kayıtlarında, en yakın kandaşla bile eşleştirilerek yapılan soy-içi-üremenin kötü etkiler doğurduğunu, değil kanıtlayıcı, imleyici nitelikte bile tek bir açıklanmış ya da saptanmış olguya rastlanmadığı tartışma götürmez bir gerçektir."[13]

Aynı şekilde, yapılan laboratuar araştırmaları da, soy-içi-üremenin zararlı etkilerini kanıtlayan veriler sağlamamıştır. Briffault bize, daha başka uzmanların yanısıra P. Popenoe'dan şu bilgileri aktarıyor:

İki çift fareden iki dizi soy üretilmiş, düzenli olarak kardeşler kardeşlerle çiftleştirilmiş, incelenecek yavruların rasgele çoğalmasına izin verilmiştir. "Yirmi iki soy boyunca elden geldiğince yakın soy-içinde-üretilen bu kobayların, altı yıl boyunca aynı koşullar altında beslenip büyütülen ilk ana ve baba fareden her alanda daha üstün olduğu görülmüştür." Soy-içinde-üretilen erkek fareler, ilk baba fareye göre yüzde on beş, dişilerse (...) yüzde üç oranında daha ağırdı. (...) Soy-içinde-üretilen farelerin verimliliği, ilk ana-baba fareye göre yüzde sekize yakın bir üstünlük gösteriyordu.[14]

---

[12] *A.g.y.*, s. 209.

[13] *A.g.y.*, s. 215.

[14] *A.g.y.*, s. 208.

Böylece, on dokuzuncu yüzyılda kandaşla cinsel ilişki kuramının temelini oluşturan, soy-içi-üremenin tehlikeli olduğu savı, yirminci yüzyılda tümüyle geçersiz sayılmasa da ciddi bir biçimde yokumsanmış oluyor. Bu konuyla ilgili olarak yakınlarda yapılan incelemeler de, bu kuramı doğrulamaktan uzak kalmışlardır. Darwin'den bu yana dirimbilim üzerine yapılan en önemli çalışma diye değerlendirilen *Animal Species and Evolution* (Hayvan Türleri ve Evrim) adlı yapıtında, Ernst Mayr, "... gen değişmesi kaybı, soy-içi-üremede beklendiğinden de yavaş oluyor," diyor ve şunları ekliyor: "Bazı organizmalarda kardeşler arası eşleşme dirimsellikten ve verimlilikten ciddi yitmelere uğramaksızın yüzlerce soy boyu sürdürülebilir..." Mayr ayrıca, "Yeni sömürgelerde uygulanan soy-içi-üremelerin zarar verici görülmediğine uzun süre önce işaret eden" Hutton'dan (1897) sayısız örnekler vermektedir (s. 530).

Soy-içi-üreme kuramına karşı yöneltilen bir başka nokta da, ilkel insanların dirimbilimsel ilişkiler konusundaki bilgisizliğiydi. Soy-içi-üremede zararlı olduğu öne sürülen dirimbilimsel süreci anlamak yüksek düzeyde bilimsel bilgi gerektirmektedir. İlk uygarlaşan halklar bile, bin yıl önce, zamanımızda gelişen bir bilim olan genetik konusunda yalnızca kaba kavramlara sahipti. Öyleyse, nasıl olur da, yalnızca, duygularını sözcüklerle anlatabilme düzeyine varabilmiş olan ilkel atalarımız, soy-içi-üreme ya da kandaşla cinsel ilişki kavramlarını anlayabilirler?

Soy-içi-üremenin zararlı olduğu tanıtlanabilseydi bile, bu, insansı yaratıklar ya da yabanıl halklar tarafından değil, ileri bilimsel bilgiye sahip insanlar tarafından anlaşılabilir, kabul olunabilirdi. Darwin, eski çağlarda yaşayan insanoğlunun, döllerine ileride gelebilecek bir zarar konusunda akıl yürütme yeteneğinden yoksun olduğu kanısındaydı. Gerçekten de eski insanlar, soy üretmenin getireceği sonuçları bilmek bir yana, hayvan evcilleştirme ve yetiştirme evresine bile varmamışlardır.

İlkel cinslik tabusunu açıklama yolunda yapılan başka girişimler, soy-içi-üreme kuramından da daha az doyurucu olmuştur. Bunlar arasında, birine "içgüdüsel" ötekine "ruhbilimsel" yaklaşım diyebileceğimiz iki önerme vardır. Bunlardan hiçbiri, kandaşla cinsel ilişkinin evrensel olarak kötü sayıldığını göstermeyi başarmış değildir.

İçgüdüler ve Ruhbilim

Kandaşla cinsel ilişkiye konan yasağın, aynı soy ya da ailenin üyeleriyle cinsel ilişkiye karşı doğal olarak tepkili olma halinden doğduğu önermesini ilk ortaya atanlar, Edward Westermarck, L.T. Hobhouse ve Havelock Ellis'tir. Bu önerme doğruysa, böyle bir içgüdüsel tepki yalnız insanların genetik yapısında değil, hayvanlarınkinde de bulunmalıydı. Ama olgular, hayvanlar arasında, soy-içi-üremeye karşı böyle bir tepkinin bulunmadığını göstermektedir.

Yabanıl ya da tutsak hayvanların güdüleri, onları, herhangi bir yakın hısımlığı dikkate almaksızın, karşı cinsten en yakında bulunan, elinin erdiği biriyle çiftleşmeye iter. Kedi, köpek gibi ev hayvanları besleyenler, bunların sık sık aynı soydan gelen karşı cinsleriyle çiftleştiğini bilirler. Cins hayvanlarınsa kendi soyundan bir karşı cinsle çiftleşmesi desteklenir ya da sağlanır.

Öyleyse insanlık, hayvanlarda bilinmeyen türden bir içgüdü mü edindi? Sözünü ettiğimiz tabunun varlığı, bunun tersini göstermektedir. Çünkü, eğer insanlarda, kandaşla cinsel ilişkiye karşı güdüsel bir engel doğuştan vardıysa, neden böyle ilişkileri yasaklayan katı bir yasa ortaya atmak gerekli oldu? Ralph Piddington'un son derece doğru ve inandırıcı bir biçimde ortaya koyduğu gibi, "Bireyin, doğal olarak isteksizlik ya da hatta, tepki duyduğu bir edimi yapmasını engellemek için neden insan topluluklarının en büyük güçleri harekete geçirilsin?"[15] Leslie A. White da aynı tezi savunuyor:

Kandaşla cinsel ilişki yasaklarının "içgüdüsel olduğunu söylemek, elbette, yakın akrabalarla birleşmeye karşı doğal, doğuştan ve içsel bir tepki duygusunun varlığını açıklamaktır. Ama, eğer bu doğruysa, neden toplumlar bu tür ilişkileri önlemek için katı yasalar koysunlar? Herkesin, zaten büyük bir tutkuyla önlemeye istekli olduğu bir şeye karşı neden yasalar çıkarılsın?[16]

---

[15] Ralph Piddington, *An Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 134.

[16] Leslie A. White, *The Science of Culture* (Uygarlık Bilimi), s. 303, 304.

Ruhbilim kuramcıları, içgüdü yanlılarının tümüyle tersi bir konum alıyorlar. İçgüdüsel tepkiden çok, doğal çekicilik temelinden hareket ediyorlar. Öne sürdüklerine göre, aynı aile çevresinin üyeleri, yıllarca çok yakın ilişkiler içinde yetiştirildikleri için, birbirlerine karşı ortak bir çekicilik geliştirmeye neredeyse zorunludur, bu da kandaşla cinsel ilişki tabusunun konulmasını gerekli kılar.

On dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıkan Freud ve öteki büyük ruhbilimcilerin, aynı aile çevresinin üyeleri arasında gizli olarak varolan kandaşla cinsel ilişki isteklerinin yaygın olduğunu açıklamasından sonra, bu sav en gelişmiş noktasına vardı. En derin istek, oğulun anasına karşı duyduğu istekti. Batı yazınından, annesiyle evlenen bir erkeğin öyküsünü anlatan çok ünlü Yunan söylencesi Oedipus'un örnek gösterilmesi, kandaşla cinsel ilişki isteğinin evrensel olduğu kanılarını daha da inanılır hale soktu. "Oedipus kompleksi" o dönemden sonra, insan doğasında her zaman varolacakmış gibi görünen bu niteliği anlamada kullanılan genel bir terim haline geldi.

Oedipus'un öyküsü —bu kitapta daha sonra açıklanacağı üzere— kandaşla cinsel ilişkide bulunma yönünde duyulan bir gizli isteği dile getirmemektedir; ayrıca, Freud ve diğerlerinin yaptığı en büyük yanlış, on dokuzuncu yüzyıl toplumsal yaşamında çok belirgin bir biçimde ortaya çıkan bir görüngünün, bütün insanlık tarihi boyunca varolduğunu, ilk insanların yaşadığı dönemlere dek uzandığını varsaymalarıdır.

Aile üyelerinin birbirlerine karşı gizlice duyduğu cinsel ilişki istekleri, yakın zamanlarda, çeşitli özel koşulların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmış olan isteklerdir. Bir yanda, insanları evleninceye dek cinsel baskı altında tutan ağır ahlâk yasaları vardır. Öte yandan evlilik ekonomik ve toplumsal konum temelleri üzerine kurulmuştur ve dolayısıyla ergenlik çağından sonra genellikle yıllarca ertelenmek durumundadır. Bedensel gereksinmeyle toplumsal baskı arasındaki bu çatışma, yanlış olarak "Oedipal" diye adlandırılan sinir hastalıklarına ve bazı aile-içi korku ve kuşkuların doğmasına neden olmuştur.

Çağdaş toplumdaki bu garip, hastalıklı durum, ilkel yaşamda yoktu. Klanın dışevlilik kuralına uyulduğu sürece, cinsler arasında özgür cinsel ilişkiler sürmekteydi. İlkel insanlar arasında ne cinsel do-

yumsuzluktan kaynaklanan sinir hastalığı vardı ne de "Oedipus kompleksi" diye bir şey. Lord Raglan şöyle diyor:

Şimdi gene dizgenin en önemli özelliği olan ve Oedipus kompleksi diye anılan —her erkek çocuğun bilinçaltında, babasını öldürmek ve anasıyla evlenmek isteği bulunduğu savına dönelim. Bu kompleksin Avrupalı sinir hastalarında bulunduğu ve sağlıklı kişilerdeyse belli bir noktaya dek bulunabileceğine kuşkusuz gözüyle bakılabilir; ancak, Freud'un izleyicileri bile, böyle bir kompleksin yabanıllarda bulunduğunu saptayamamışlar, bu yokluğu açıklamak için baskı altına alınmış bir bastırmanın varlığını öne sürmek gereğini duyacak kadar çaresiz kalmışlardır. Ancak açıktır ki, bu kompleksin görüldüğü durumlar, toplumsal dizgemizin özelliklerinden biri olan cinsel dürtünün bir taraftan uyarılması ve bir taraftan bastırılması olgularının sayısız sonuçlarından biridir. (...) Bir erkek çocuk, günlük yaşantıda olsun, sinemalarda, kitaplarda ya da sahnelerde olsun nereye baksa, gözünün önüne ve imgelemine cinsel istek ve tutkuları dile getiren edimler fırlatılmaktadır; bununla birlikte, öpebileceği, okşayabileceği tek kadın annesidir, dolayısıyla annesine âşık olması ve annesinin daha çok ilgisine hak kazanmış olan babasını kıskanması olasıdır. Öte yanda yabanıllar arasında (...) bir çocuk (...) kaçınılmaz olarak değilse de genellikle, başka kimseler tarafından ve başka yollarla cinsel doyuma varma fırsatlarından yoksun bırakılmamıştır; bunun sonucu olarak da, nasıl ki evli bir Avrupalı genç, anneannesine âşık olmayı aklından geçirmezse, yabanıl erkek çocuk da anasına âşık olmayı aklından geçirmeyecektir.[17]

Görülüyor ki, ister dirimbilimsel, ister güdüsel ya da ruhbilimsel olsun, bilinen savlardan hiçbiri, ilkel cinslik tabusunun kandaşla cinsel ilişkiye yönelik olduğu önermesini destekleyemiyor. Ne cins hayvan yetiştirme, ne de yapılan deneyler, soy-içi-üremenin türlere zararlı olduğunu göstermiş değildir. Her şey bir yana, bu türden bir bilimsel bilgi ilkel insanlığın kavrama alanının çok uzağındaydı. Hayvanlar

[17] R. Fitzroy Raglan, *Jocasta's Crime* (Iokaste'nin Suçu), s. 74, 75.

arasında, aynı soyun üyeleriyle çiftleşmeye yönelik bir içgüdüsel tepki yoktur. Böyle bir tepki, insanlığın yaşamında bulunsaydı, kandaşla cinsel ilişkiyi önlemek için katı yasalar koymaya gerek kalmazdı. Son olarak, çağdaş ailede görülen sinir hastalıkları konusunda, yanlış yorumlanmış bir Oedipus söylencesine dayanılarak yapılan varsayımlar, konumuzla ilgili değildir.

Ne var ki, kandaşla cinsel ilişki kuramına inen en yıkıcı darbe, ilkel akrabalık dizgesiyle ilgili bilgileriyle, insanbilimden gelmektedir. Yabanıllarda akrabalık kavramı, bizimkinden öylesine farklıydı ki, bizim onları anlamamız hiç kolay değildir. Aile birimleri temeli üzerine kurulan bizim toplumumuzda, akrabalık dirimbilimsel ya da genetik ilişkilerden doğar. Ancak kolektif klan dizgesi temeli üzerine kurulmuş olan eski toplumda, akrabalık, bütün topluluğu içine alan bir toplumsal ilişkinin anlatımıydı.

Bir aile çevresinin, bilinen üyelerinin birbirleriyle çiftleşmesini engelleyen bir cinslik yasaklamasına "kandaşla cinsel ilişki tabusu" adı verilebilir. Bütün insan topluluklarının çiftleşmesini engelleyen bir cinslik yasaklamasına "kandaşla cinsel ilişki tabusu" denemez; bu, cinslik yasaklamasını aşan bir şeydir. Bizim aileye bağlı akrabalık dizgemizle arasında büyük bir karşıtlık olan ve adına "sınıflayıcı dizge"[18] denilen klan akrabalık dizgesini incelersek, iki cinslik yasaklaması arasındaki ayrımı daha açık göreceğiz.

Sınıflayıcı Akrabalık

Tarihte, aileden önce anasoylu gens[19] ya da klanların bulunduğunu saptayan Lewis Morgan, insanbilimcilerin bugün genellikle "toplumsal akrabalık" diye andıkları sınıflayıcı akrabalık dizgesinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu dizgeye göre, topluluğun bütün üyeleri cins ve yaşlarına göre, kişilerin uğraşlarını ve toplumsal işlevlerini de belirle-

[18] Sınıflayıcı dizge: Genetik (oluşumsal) aile bağlarını dikkate almaksızın çok sayıda insanı bir araya toplayan toplumsal akrabalık dizgesi.

[19] Gens: Klan anlamına gelen eski deyim.

yen kümelere ayrılmıştır. Cins bölümlemeleri değişmezliğini korurken, yaş bölümlemeleri, dişi ve erkeklerin çocukluktan gençlik ve yaşlılık çağına geçmeleriyle değişmekteydi. Bu sınıflandırma ya da "sınıflar" aile bağlarına değil, klan, fratri ve tribü bağlarına dayandırılmaktaydı.

W.H.R. Rivers'ın dediği gibi, "Uygarlık düzeyi düşük olan bütün halklarda akrabaların belirlenme dizgesi bizimkine göre öyle temel ayrılıklar gösteriyor ki, onların kullandığı terimlerin hiçbirine bizim dilimizde doğru karşılıklar bulamıyoruz; öte yanda, bu halkların dilinde de, bizim terimleri tam olarak karşılayacak sözcükler yok".[20] Bir başka yerde de, bu konuyu daha açık olarak ortaya koyuyor yazar: "...bizim uyguladığımız dizgeyle, daha önceki sınıflayıcı akrabalık dizgesi arasındaki en belli başlı ayrılık, bu dizgenin klan ya da benzeri kümelere, bizimkininse, aileye dayandırılmasından gelmektedir."[21]

Sınıflayıcı dizgeye göre düzenlenmiş topluluklarda bir çocuk, birçok kadına "anneleri" gözüyle bakarken, bizdeki aileye dayanan akrabalık dizgesinde yalnız —o çocuğu doğuran— bir tek kadın çocuğun anası olabilir. Hatta, anne teriminin biyolojik değil de işlevsel anlamda kullanıldığı sınıflayıcı dizgede, dişi bebeklere bile "anne" denilir. Bu tür gariplikler, ilkel ve çağdaş akrabalık dizgeleri arasındaki belirgin ayrılığı ortaya koymaktadır.

Bize göre anne, çocuk doğuran bir kadındır; doğuruncaya dek ve doğurmadıkça anne olamaz. İlkel toplumdaysa, analık, dişi cinsin bir *toplumsal* işlevidir; dolayısıyla bütün kadınlar, topluluğun olgusal ya da gizil "anneleri"dir. Yetişkin kadınlar, çocukların sağlanması ve korunmasından da aynı ölçüde sorumludurlar. Spencer ve Gillen Arunta yerlilerini anlatırken şöyle diyorlar:

*İngilizce sözcüklerimizi karşılayacak sözcük yok onların dilinde. Örneğin bir erkek, kendi gerçek annesine "*Mia*" diyor, ama yalnız tüm öteki yetişkin kadınlardan değil, küçük bir kızdan söz ederken de aynı*

[20] W. H. R. Rivers, *Psychology and Ethnology* (Ruhbilim ve Budunbilim), s. 44.

[21] W. H. R. Rivers, *The history of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. I, s. 6, 7.

*sözcüğü kullanıyor; yani kendi kümesinden olan bütün kadınlara "*Mia*" diyor. (...)* Mia *sözcüğü, kadının kendisiyle arasında olan ilişkinin anlatımıdır.*[22]

Frazer da aynı konuda şunları yazıyor:

...bizdeki "anne" sözcüğünü, sınıflayıcı akrabalık dizgesini uygulayan yabanılların dilinde bu sözcüğe karşılık olan ama anlamını hiçbir biçimde karşılamayan terimlerle karıştırıyoruz. Biz, "anne" derken, çocuk doğurmuş bir kadından söz ediyoruz; Avustralya yerlileri, "anne" derken, içlerinden birini doğurmuş olsun olmasın kadın ve erkeklerden oluşan bir kümeyle olan ilişkisi açısından belli bir toplumsal konumu bulunan bir dişiden söz ediyorlar. Bu dişi, kucakta taşınan bir bebek olduğu çağda bile o kümeye göre "anne"dir. (...) Dr. Rivers'ın söylediği gibi, anayla yavrusu arasındaki kan bağının (...) yaşamın daha ileriki yıllarında unutulacağını varsaymaya bile gerek yoktur. (...) anneyle çocuk arasındaki ilişkinin gerçek niteliğinin hiçbir zaman unutulmadığı oluyordu belki, ama bir rastlantı olan bu durum, ananın sınıflayıcı dizgedeki yerini hiçbir şekilde etkilemiyordu; çünkü o, çocuğu doğmazdan önce bir küme anayla birlikte "ana" sınıfına konduğunda ne anlamda "ana"ysa, çocuk doğduktan sonra da o anlamda anaydı.[23]

Günümüze dek gelmiş bazı ilkel dillerde, bireysel ana-evlât ilişkisini açıklayacak bir terim yoktur; bu diller, bireyin, kolektif analar kümesi arasında karışmış, su yüzüne çıkmamış olduğunu dile getiren terimleri içermektedir. "Fiziksel analık" diyor Hans Kelsen, "bu insanlar için hiçbir anlam taşımamaktadır. (...) Örneğin Avustralyalılarda, ana-evlât arasındaki ilişkiyi anlatacak bir terim yoktur. Bunun nedeni, dilin yetersizliği değil, fiziksel olgunun önem taşımamasıdır." [24]

Özelliklerini korumuş anasoylu klan topluluğundan bireysel ana ve baba ortaya çıkıncaya dek, tarihte baba-ailesi kendini göstermedi. Bu

---

[22] Spencer ve Gillen, *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya' daki Yerli Tribüleri), s. 58.

[23] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. I, s. 304, 305

[24] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 30.

durum daha 1861 yılında *Das Mutterrecht* adlı kitabın yazarı J. J. Bachofen tarafından saptanmıştı:

Toprak ana Bereket Tanrıçası Demeter'in ölümlü imgesi olan kadın rahmi, tüm öteki kadınların çocuklarına kardeşler verecektir; babasoylu aile dizgesinin gelişmesi, kitlelerin özelliklerini korumuş birliğini ortadan kaldırıp bir kollara ayırma ilkesi ortaya attığı güne dek, dünyada yalnızca kardeşler bulunacaktır.[25]

Görülüyor ki, baba ailesinden önce gelen anasoylu klan, birbirlerine kardeştir, ve çocuğu hangi bireyin doğurduğuna bakılmaksızın topluluktaki bütün çocuklara ana olan kadınların kolektifliği temeli üzerinde kurulmuştur. Avustralya yerlilerinin kendilerini bir toplumsal birim olarak betimlemede kullandıkları kavramlar, bu olguyu doğrulamaktadır; erkekler, içinde bulundukları topluluğu bir erkek kardeşler birliği, kadınlarsa analar birliği olarak görürler.

Örneğin Assam'da yaşayan Garo yerlileri klanlarına *machongs* demektedirler; bu, onların dilinde "analıklar" ya da "analar" anlamına gelen bir terimdir. Melanezya'da *veve* ya da *vev* sözcüğü aynı anlama gelir. Lucien Levy-Bruhl bu anasoylu klanı şöyle anlatıyor:

"Akraba, veve *sözcüğüyle karşılanır, bir çocuğun anası, akraba sözcüğünün çoğulu olan bir sözcükle anılır, yani ana onun "akrabaları"dır. Bir erkeğin akrabalarına onun* veve*'si denmez, çünkü bunlar anasının akrabalarıdır; erkeğin anasına, ana, akrabadan biriymiş ve erkek onu doğuran belli bir kadının değil de, çocuğu kendileri için doğurduğu bütün akrabaların çocuğuymuş gibi çoğul halde* veve *yani akrabalar denir. (...) Anneye ise (...) kardeş, kardeşlik anlamına gelen bir ad verilmiştir, çünkü o, çocukların tümünün anaları olan toplumsal kümenin kardeş üyelerini temsil etmektedir. (...)*

Bizim anladığımız anlamda bir ailenin yokluğu, *bu kavramlara (yani baba ve oğul kavramlarına) karşılık olacak sözcüklerin yokluğuyla doğrulanmaktadır.*[26]

---

[25] J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht* (Ana Hukuku), Myth, Religion and Mother Right (Mit, Din ve Ana Hakkı) bölümü, s. 80.

[26] Lucien Levy-Bruhl, *The "Soul" of the Primitive* (İlkel İnsanın "Ruhu"), s. 80, 81; sözcüklerin altı özgün metinde çizilidir.

Öyleyse, bireysel aile ilişkileri değil de toplumsal ya da topluluk akrabalığı temeli üzerine kurulan bir toplumda, kandaşla cinsel ilişki kavramı nereden çıkmıştır? Kandaşla cinsel ilişki kavramının ilk koşulu, her çocuğun birer birey olarak ana ve babasını tanımasıdır. Ancak eski bilim adamlarının bulgularına göre yabanıllık çağında babalar bilinmiyordu. Bir çocuğun annesinin kim olduğunun anımsandığı durumlarda bile, bu olgu, sınıflayıcı akrabalık dizgesi temeli üzerine kurulmuş olan bir toplumda önemli ve geçerli değildi.

Demek ki, sınıflayıcı dizgenin yapısının kendisi, ister klan akrabalığını, ister toplumsal akrabalığı ya da topluluk akrabalığını belirlesin, kandaşla cinsel ilişki kuramının doğru olmadığını göstermektedir. Bu sınıflanan akrabaların (soyun) çok sıkı bir cinslik tabusuna sahip olduğu yadsınamamakla birlikte, bu tabunun kandaşla cinsel ilişki yasağı olduğu söylenemez. Yasaklanmış kadınlar sınıflamasına dahil edilen sayısız kadın ve kızın durumlarının kısaca gözden geçirilmesi, ilkel cinslik tabusunun kandaşla cinsel ilişki yasağı diye adlandırılmasının saçmalığını ortaya koyacaktır.

Yasaklanmış Dişilerin Çokluğu

Dışevlilik kuralına kimi zaman "dışardan biriyle evlenme" kuralı denmektedir. Bizim toplumumuzda bir erkeğin dışardan birisiyle evlenmesi demek, bir anne, belki de bir ya da birkaç kız kardeşi de içeren çok küçük bir aile biriminin dışında olan birisiyle evlenmesi demektir. Ancak tribü birliğine dayanan toplumlarda, bir erkeğin dışardan birisiyle evlenmesi demek, yalnız, pek çok ana ve kardeşlerden oluşan kendi klanının değil, birkaç bağlantılı ya da birbiriyle ilişkili klanı temsil eden fratrisinin de dışından birisiyle evlenmesi demektir. Bu durum, bir erkeğin cinsel ilişkide bulunamayacağı anne ve kız kardeşlerin sayısını artırmaktadır; çünkü bütün bu dişiler, yasaklanmış dişilerdir.

Morgan, fizyolojik olarak akraba olmayan hısımları tanımlamak için "ikincil" akraba terimini kullanmıştır. Daha başkaları, "ikinciller" yerine, "koşutlar" terimini kullanmış, kimileri de bunları "kurgusal"

akraba diye adlandırmışlardır. Tanımlama ne olursa olsun, sayısız kadın, erkekler arasında genetik ilişki bulunmadığı dikkate alınmaksızın erkeğe yasaklanmış durumdaydı.

Eşleşme açısından birbirlerine karşıt konumda bulunan iki klandan oluşan bir toplulukta, bir erkek, kendi öz klan ya da *veve*'sinden hiçbir kadınla evlenemezdi. Bir dışarlıklıyla, yani, karşı klan ya da *veve*'den bir kadınla evlenmek zorundaydı. Birbirine karşı olan iki fratriden oluşan bir tribüde de durum aynıydı. Bir erkek, kendi öz fratrisini de içine alan klanlardan birinin üyesi bulunan bir kadınla evlenemezdi; karşı fratriden bir kadınla evlenmek zorundaydı. Her iki fratri de birkaç klandan oluştuğuna göre, bir erkeğe yasaklanmış olan dişilerin sayısı çoktu. Her erkek, karşı taraftan belli bir klanın kadınlarından biriyle evlenmek durumundaydı.

Çiftleşmeye konan yasaklamalar bununla kalmıyor. Erkek, karşı klan ya da fratriden olan kadınlar arasından kendi yaşının ya da kuşağının düzeyinde olan bir kadını seçmek zorundaydı.

Eşinin anneleri, ablaları ve kız kardeşleri kendisine yasaktı. Genellikle adlandırıldığı üzere bir erkeğin "evlenme sınıfı" tribünün karşı fratrisinin bir klanındaki kendi kuşağından olan kadınlarla sınırlı, dolayısıyla çok küçüktü. Bazı araştırmacılar, ilkel erkeğin dünyasında bulunan kadınların yarısının onun kardeşi sayıldığını, ancak öteki yarısının erkeğe eş olma hakkına sahip olduğunu gözlemlediler. Bu oranlama doğru değildir. Briffault, Avustralya, Melanezya yerlileri ve daha başka çok ilkel toplulukların yerlileriyle ilgili gözlemlerini aktarırken, *"Yabanıllar, böyle toplumlarda, büyük bir çoğunluğu kendilerine yasaklanmış olan dişilerin arasında yaşamaktalar; bu yasaklamaya karşı gelmenin cezasıysa, ölümdür"*[27] diyor.

Bu abartılmış durum, cinslik tabusunun uygulanmasının en ileri olduğu noktada ortaya çıkmaktadır. Giderek yasak sınırı genişletilmiş, erkek, ancak karşı fratriden herhangi bir klanın kadınıyla evlenebilir hale gelmiştir. Daha sonra, kendi fratrisinin ilişkide bulunduğu klanlarla arasındaki yasaklama da kalkmış, erkeğe kendi klanından başka bütün klanların kadınlarıyla evlenme hakkı verilmiştir. Morgan bu sıkı

---

[27] Briffault, *Analar*, c. I, s. 612.

cinslik tabusunun gevşediği döneme rastlayan araştırmaları sırasında bu olayı gözlemlemiştir. Frazer bu "genişletilmiş" kısıtlamalı evlenme sınıfları dizgesinin çözülmesini şöyle anlatıyor:

Dışevliliğin tarihi, yakın akrabayla evlenme konusunda gösterilen ve başlangıçta artan, daha sonra da bozu[illegible] bir titizliğin tarihidir. (...) Engeller, Avustralya yerlilerinin sekiz-sınıflı dizgesinde, bilinen en yüksek noktaya varmaktadır, bu dizgeye göre topluluğun sekiz kadınından yedisinin kapısı erkeklere kapalıdır. (...) Dışevlilik kuralı, sekiz sınıflı ve benzeri genişletilmiş dizgelerde, [illegible]uk noktasına ulaştıktan sonra çözülmeye başlamıştır. (...) Klan dışından evlenme kuralı çiğnendikten ve bunun sonucu olarak evlilik yasalarla düzenlenmeye başlandıktan sonra çözülme evresi son noktaya varmıştır. [28]

Bu gibi olgular, [illegible]daşla cinsel ilişki kuramına ağır darbeler indirmektedir. Belli bir erkeğe, kadınların büyük bir çoğunluğunun yasaklandığını belirleyen bir tabuya, cinslik tabusu denebilir, ama kandaşla cinsel ilişki tabusu denemez.

On dokuzuncu yüzyılda, dirimbilimin ve insanbilimin yeni doğmuş bilimler olması nedeniyle, öncü insanbilimcilerin, ilkel cinslik tabusunun, kandaşla cinsel ilişki tabusu olduğunu kabul etmeleri hoşgörüyle karşılanabilir; ama bunu izleyen yüzyılda, bu yanlış anlamayı gidermeye yardımcı olacak pek çok bilginin elde edilmesine karşın aynı yanlışı yinelemeyi sürdürmeleri anlamlıdır.

Kandaşla cinsel ilişki kuramını kabul eden çoğu insanbilimcinin, bu kuramı doyurucu bulmadıklarını, hatta doğruluğu konusunda kuşkular ileri sürdüklerini düşünecek olursak, yapılan bu yanlışa göz yummamız büsbütün güçleşir. Bu bilim adamları, cinslik tabusuyla ilgili olarak yerlilerle doğrudan yapılan görüşmelerin, bu tabunun kaynağına ya da anlamına ışık tutmayı başaramadığını bilmekteler. Yerliler, yasakları atalarının koyduğunu, kendilerininse, o günden bu yana hiç şaşmadan bu yasağa uyduklarını söylediler yalnızca. Gene

[28] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. IV, s. 152, 153.

aynı şekilde, ilkel mit, söylence ve geleneklerin incelenmesi de konuyla ilgili ipuçları sağlamamaktadır. Cora du Bois'nin yazdığı üzere:

Görülüyor ki, kandaşla cinsel ilişki konusunda sağlanan veriler inandırıcı değildir. Bilgi verecek kişilerin şaşırmış görünmesinden değil, bu konuya ilgi göstermemesi ve konu üzerine söyleyecek çok az şeyi bulunması nedeniyle bilgi sağlama olanağı bulunamamıştır. Mitler ve özyaşam öyküleri de aynı şekilde bu konuda yetersiz kalıyor.[29]

Yerlilerin, kandaşla cinsel ilişki konusunda söyleyecek çok az şeyi bulunmasına şaşmamak gerek, çünkü bu uygarlaşmış halkları ilgilendiren bir görüngüdür, yabanılın zihninde bunun bir anlamı yoktur. Açıklandığı durumlarda bile yerliler sözü edilen tabuyu genellikle yanlış anlıyorlar. "Kandaşla cinsel ilişki" onların tabularını dile getiren bir deyiş değil, tabunun doğası konusunda yanlış varsayımlarda bulunmuş uygar kişilerin ortaya attığı bir terimdir.

Kandaşla cinsel ilişki kuramının can çekiştiği evrede yapılan savunuların olduğu gibi kabul edilmesi, bir başka saçmalığa yol açtı: Bazı insanbilimciler, "kandaşla cinsel ilişki" deyimini gerçek anlamından başka bir anlam verecek biçimde çarpıtma girişiminde bulundular. "Kandaşla cinsel ilişki" teriminden dirimbilimsel ya da genetik olarak birbirlerine bağlı olan bireyler arasındaki cinsel ilişki anlaşılmaktadır. Bu tanım, ilkellerin dünyasındaki gerçekliğe uymadığından, Robert H. Lowie ve diğer insanbilimciler, akraba olanlarla olmayanları birbirine "katmaya" ve "kandaşla cinsel ilişki" teriminin tanımını, anlamını ortadan kaldırmak pahasına daha geniş kapsamlı yapmaya karar verdiler.

Hoebel'in açıklaması, yürütülen akıldışı mantığın sonuçlarını tipik bir biçimde sergiliyor:

Toplumsal olarak *genetik akraba diye* tanımlanan *herhangi bir kişiyle çiftleşmek yasaktır. Böyle yasak bir çiftleşme, kandaşla cinsel ilişki demektir.*

---

[29] Cora Du Bois, *The People of Alor* (Alor Adası Halkı), s. 105.

Kandaşla cinsel ilişki tabuları bütün halklar arasında yaygındır, çünkü bu tür cinsel birleşme, en uygar halklara olduğu gibi en ilkel halklara göre de iğrençtir.

Bu akrabalık kategorilerini genişletme işine, Lowie, çok yersiz olarak "katıştırma" dedi. Sınıflayıcı *diye tanımlanan akrabalık dizgelerinin bilinen özelliğidir bu. Çoğu ilkel dizgeler sınıflayıcı olduğundan, pek çok birey, onlara "baba", "ana", "erkek kardeş" ya da "kız kardeş" rolü veren bir toplumsal dizgenin yasalarıyla saptanan kandaşla cinsel ilişki yasaklamalarına uymak durumundadır; oysa dirimbilimsel olgulara göre ana, baba ya da kardeş değildir bu kimseler.*[30]

Bu açıklama, sorunu başaşağı ediyor. Nasıl ki, klan, tarihte aileden önce geldiyse, sınıflayıcı toplumsal akrabalık dizgesi de aile akrabalığı dizgesinden önce geldi. Dolayısıyla, ilkel halklar, akraba olmayan kimselerle aile akrabalarını birbirlerine "katıştırmadılar." Onlarınki, yalnız toplumsal ya da komünal akrabalık dizgesiydi; bireyin aile bağlarından haberli olmadıkları gibi böyle bağlara karşı kayıtsızdılar da. Sınıflayıcı dizgenin aile akrabalığı dizgesine dönüşmesi, zamanla olmuştur.

Erkeklerin birbirine "ağabey," kadınlarınsa "bacı" dediği günümüz kardeşlik örgütleri ve sendikalarla sınıflayıcı akrabalık dizgesi arasında iyi bir benzerlik kurulabilir. Böyle örgütlerin üyeleri, bu *toplumsal* adlandırmanın hepsinin, ya da herhangi birinin bir diğerine göre genetik kardeş olduğu anlamına gelmediğini pekâlâ bilmektedirler. Bu durumda, diyelim, bin üyeden oluşan bir işçi sendikasındaki bütün "kız kardeşlerle erkek kardeşlerin" birbirleriyle evlenemeyeceğini açıklayan bir yasa çıksın. Biz buna kuşkusuz cinslik tabusu diyecektik. Çünkü bu büyük örgütün birkaç üyesi rastlantısal olarak genetik kardeşler olsa bile, bu kardeşlikler birbiriyle aralarında akrabalık ilişkisi olmayan bütün sendika üyelerini bağlayan bu yasanın konuluş nedeninde etken bir olgu olarak kabul edilemezdi.

"Kandaşla cinsel ilişki" terimini tam tersi bir anlamda kullanmak, tabunun kökenini ve anlamını araştırma sorununun çözülmesinde

---

[30] E. A. Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 191, 192; sözcüklerin altı özgün metinde çizilidir.

yardımcı olmaz. Tersine, bilmeceyi çözme yolunda ayağa takılan bir taş görevi görür. Çünkü, kandaşla cinsel ilişkinin yasağın konmasında rol oynamadığını anlamadıkça "Tabu neye karşı konmuştur?" sorusunun özüne varamayız.

Sorunun Önemi

Kandaşla cinsel ilişki kuramının çeşitli yönlerinin, böyle derin incelemelerle karşılaştığında geçersiz kalmasına karşın, neden bu sorunun üstüne gidiliyor? İlkel toplumsal örgütlenmede yeterince araştırmaya konu olmamış daha birçok başka yön dururken, neden bizimkinden değişik olan "ilkel toplumdaki cinsel ilişki yasaları" üzerine bunca dil dökülüyor?

Gerçek şu ki, sözü edilen tabunun asıl nedenleri bulunmadıkça, günümüzde daha iyice anlaşılmamış olan birçok başka ilkel yaşam sorununu irdeleyemeyiz. Bu soruya doğru ve yeterli bir yanıt bulunmadıkça, ilkel toplumun neden baba-ailesi değil de anasoylu klan dizgesi olarak ortaya çıktığını bilemeyiz. Dışevlilik ve içevliliğin toplumdaki ikili düzenin, ya da sınıflayıcı akrabalık dizgesinin çeşitli yönlerinin kaynağını ve anlamlarını tam olarak anlayamayız. Tabunun konulmasının nedenlerini incelemek, yalnızca ilkel toplumsal kurumların anlaşılmasında anahtar olma görevi görmekle kalmayacak, insanlığın, başlangıçtan, uygarlık dönemine dek süregiden tarihini ortaya çıkarmamıza yardımcı olacaktır.

Tabu, ilkel toplumun rastlantısal ya da önemsiz bir özelliği değildir. Toplumsal geleneklerde baş yeri alır. "Dışevlilik dizgesine" diyor Briffault, "uygarlığın daha ilkel evrelerinde yaşayan toplumların büyük bir çoğunluğu, toplumsal örgütlenmenin en önemli, en karşı durulmaz ilkesi gözüyle bakmaktadır."[31] Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, ekonomik düzey ne kadar düşükse, tabuyu çiğneme korkusu ve ona bağlı olan dışevlilik yasasını çiğneme korkusu da o denli büyüktür. Bu yasaları istemeden, kazayla çiğneyen yabanıl avcı ve savaşçı-

[31] R. Briffault, *Analar*, c. I, s. 202.

ların korkudan öldüğünü anlatan görgü tanıklarının kaleme aldığı raporlar vardır. Yalnız bu, tabunun, bir cinsel yasaklamanın ötesinde bir şey olduğunu belirtmeye yeter; bu tabu, çok katı bir toplumsal yasadır.

Yabanılın tabuya ve onu çiğnemeye karşı gösterdiği tutumdan bu sonuç çıkıyor. Bu yasayı çiğnemek ya da çiğnemeyi akıldan geçirmek olayına, yalnızca bir bireyin suçu, kendisinin sorumlu olduğu bir yanlış davranış gözüyle bakılamaz. Tersine, bütün bir topluluğun cezalandırılacağına, genellikle de (o topluluğun) yaşamının tehlikeye düştüğüne inanılır. Tabu, toplumsal bir yasaklama olarak, topluluğu, gelmesi olası bir felaketten korumak için konulmuş bir yasadır. Tabuyu çiğnemenin en azından o topluluğun ortadan kalkmasına yol açacağına inanılmaktadır.

Tabu, genellikle "kesin buyruk" diye anılır; öyle geniş kapsamlı ve güçlü bir yasadır ki "kesin buyruk", uygar toplumda çıkarılan hiçbir yasa bununla kıyaslanamaz. Kaptan Rattray'in Ashanti'lerle ilgili gözlemlerini aktaran Lord Raglan, yerlilerin böyle bir davranışa ne denli büyük bir tehlike gözüyle baktıklarını dile getiriyor.

Böyle bir davranışın cezasız bırakılması halinde, bana bilgi verenlerin sözleriyle, "avcılar ormanda hayvan vuramaz, ekinler ürün vermez, çocuklar doğmaz olur, ölü ataların ruhları öfkelenir, tanrılar gazaba gelir, klanlar artık varolmaz olur, dünyada her şey karmakarışık olur." [32]

Hutton Webster, tabu dizgesini "dizgeleştirilmiş korku" diye tanımlıyor; bu tabuların, "saygıdan korkuya" dek her türlü duygusal tepkilerin kaynağı olduğunu söylüyor:

Bir tabunun yetkesi, başka hiçbir yasaklamanın yetkesine benzemez. Bu konuda düşünülmez, akıl yürütülmez, tartışma yapılmaz. Tabu demek, düpedüz, varlığı kabul edilen, kendisinden korkulan bir tehlikenin gölgesi altında bir "yapmayacaksın" buyruğudur. Yasaklamaya uymama hareketinin istemeden ya da iyi niyetle yapılmış olmasının hiçbir anlamı yoktur, tabuya karşı gelenin övgüye değer amaçları ya

[32] R. F. Raglan, *Jocasta's Crime* (Iokaste'nin Suçu), s. 3.

da bilgisizliği sonucu değiştirmez, yapılan hareketin hoşgörüyle karşılanmasını sağlamaz. (...)

Tabuyu bozan kimsenin yazgısı genellikle —kesin, ani ve korkunç bir— ölümdür. Cennetin ortasında iyi ve kötünün ne olduğunu anlatan bir ağaç yetişmektedir ve Tanrı, insanlara bu ağacın meyvesini yasak etmiştir, "bunu yediğiniz gün mutlaka öleceksiniz" demiştir. Gerçekten de tabulara karşı gelenler, genellikle ölmektedir; istemeden, yanlışlıkla yapılan bir suç bile, insanda öylesine büyük bir korku uyandırmaktadır ki, kişi korkudan ölüvermektedir. [33]

Yasaklanmış dişiler dışında herkese tümüyle cinsel özgürlük tanınan bir toplumda, yalnızca bir cinsel yasaklamadan doğan böylesi dizgeleştirilmiş bir korkunun tutarsızlığı, sorunu inceleyen en ince düşünürleri bile şaşırtmıştır. "Kandaşla cinsel ilişkinin sonucu olduğu varsayılan bu büyük toplumsal yanlış ne olabilir?" diye soruyor Frazer. "Nasıl olur da, suçlu kişilerin, işledikleri suçla bütün tribüyü tehlikeye soktuğuna inanılır?.. Büyük bir şaşkınlığa düştüğümü itiraf etmeliyim."[34]

Freud da aynı şekilde şaşırmıştı:

Bu zavallı çıplak yamyamların, cinsel yaşamlarında bizim fikirlerimize uygun bir ahlâk kuralına bağlı kaldıkları ya da cinsel dürtülerine büyük bir kısıtlama uyguladıkları kuşkusuz düşünülemez. Bununla birlikte, kandaşla cinsel ilişkilerdeki yasaklama karşısında son derece acılı bir katılık göstermeyi görev saydıklarını öğreniyoruz. Hatta, bu insanların toplumsal örgütlenmeleri tümüyle bu amaca hizmet etmek, ya da bu kurala bağlı kalınmasıyla yakından ilgili görünmektedir. [35]

Kandaşla cinsel ilişki yasağı denilen kuralın kapsadığı kadın sayısının çokluğunu gören Andrew Lang, bu sorunu çözümlemede büyük güçlüklerle karşılaştığını açıklamaktadır:

---

[33] Hutton Webster, *Taboo: A Sociological Study* (Tabu: Bir Toplumbilimsel Araştırma), s. 17, 24.

[34] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. VI, s. 157-160.

[35] Freud, *Totem ve Tabu*, s. 4-5.

...Bilim adamları, uzun zamandır şu sorunun yanıtını bulma çabası içindeler: İnsan ırkları arasında en az uygarlaşmış olanının, en uzun yasaklar listesine sahip olmasının nedeni ne olabilir? Çıplak göçebe kümelerinin kadın ve erkeklerini, eşlerini gerçek ya da kurgusal akraba kümeleri dışında aramak zorunda bırakan katı yasaların kökeni nedir? ... sorunu çözme yolunda yapılan bütün girişimler birer sanı olarak kalacaktır. Sağlanacak yeni bilgiler, en son kuramları bile altüst edebilir...[36]

Çağdaş insanbilimcilerden bazıları aynı ölçüde hayrete düştüklerini gizlemiyorlar. Ashley Montagu, Lang'den elli yıl sonra, yanıt bulamamaktan duyduğu çaresizliği dile getiriyor: "Kandaşla cinsel ilişki yasağı insanbilimcileri yıllardır düşündürmekte. (...) Kandaşla cinsel ilişki yasağının nereden kaynaklandığını belki de hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz."[37]

Durum gerçekten kötü mü, bir umut ışığı yok mu? Belki de araştırmacılar yanlış yöne bakmakta ve başka taraftan gelen açık belirtileri gözden kaçırmaktalar. Tabunun varolduğu kuşkusuz, ancak bu, yalnızca bir cinslik tabusu muydu? Briffault'ya göre, bugüne dek "doyurucu bir açıklama niteliği taşıyacak bir görüş bile ortaya atılamadı. Başarısızlık, yöntemimizde ya da varsayımlarımızda köklü bir yanlışın varlığını gösteriyor."[38]

Yanlış olduğu açıkça görülen varsayımlardan biri tabunun kandaşla cinsel ilişkiye yönelik olduğu fikridir. Ancak, yasaklamanın, yalnızca belli cinsel etkinlik kategorilerine yönelik olduğu varsayımı da aynı derecede yanlıştır. Tabuyu yakından incelediğimizde, bunun bir ikili yasaklama olduğunu görüyoruz. Yalnızca bir yasak cinslikle ilgilidir. Öteki ve çok daha önemli olan yasaksa, yiyeceğe ilişkindir. Yani bu aslında, yamyamlığa yönelik bir tabudur.

---

[36] Andrew Lang, *Social Origins and Primal Law* (Toplumsal Kökenler ve İlkel Yasa), s. 2.

[37] Ashley Montagu, *Man: His First Million Years* (İnsan: İlk Milyon Yıl), s. 118.

[38] R. Briffault, *Anatar*, c. I, s. 203.

İKİNCİ BÖLÜM

YAMYAMLIK TABUSU

İSTER insan, ister hayvan olsun, türlerin varlığını sürdürebilmesi iki temel gereksinmenin karşılanmasına bağlıdır: yiyecek ve cinsel ilişki. Yiyecek, öncelik taşımakta; canlı, düzenli beslenmezse ölür. Ancak, türlerin devamı için çiftleşme de kaçınılmazdır. Memeli türlerin evrim ve davranışlarında egemen olan itici güç, bu iki gereksinmedir.

Açlık, doğal evrimin ortaya çıkardığı organik bir olgudur ve canlı türlerini, bu gereksinmeyi karşılamak üzere harekete geçmeye iter. Bu, iki biçimde kendini gösterir: yiyeceğe karşı duyulan açlık, çiftleşmeye karşı duyulan açlık. Bu dürtülerle güdülen hayvanlar, her iki açlığı da doyurmak üzere kendilerine en yakın kaynakları ararlar. Yalnızca tek bir türde, insan türünde, varlığı sürdürme, bu iki biyolojik gereksinmeye egemen olan toplumsal denetime bağımlı hale gelmiştir.

İlkel totemcilik ve tabu kurumlarının altında yatan anlam budur. Bu kurumlar, yiyecek ve cinsel açlıklarına egemen olan ilk toplumsal denetim örneğini sergiler; her iki alanda da yasaklanmış olanları sınflandırır. Cinslik yasası iyi bilinmektedir; totem yasalarına göre, bir erkek kendi toteminin akraba kümesinden olan hiçbir kadınla çiftleşemez. Yiyecek yasasına göre de, bir kimse, totem-akrabası olan hayvanları öldürmek ya da onları yemek hakkına sahip değildir.

Cinslik yönüyle insanları, yiyecek yönüyle de hayvanları ilgilendiren bu garip yasaklama, konu üzerinde araştırma yapan pek çok kişinin zihninde totemciliği ve tabuyu anlaşılmaz kılmıştır. Freud sorunu şöyle ortaya koyuyor:

En eski ve en önemli tabu yasaklamaları, totemciliğin *iki temel yasasını oluştururlar: Birincisi, totem hayvanı öldürmemek, ikincisi karşı cinsten olan totem arkadaşlarla cinsel ilişkiden sakınmak. (...)*

Buradan da anlaşılıyor ki, bunlar insanoğlunun en eski ve en güçlü istekleriydi. Biz, bunu anlayamıyoruz. (...)[1]

Yiyecek tabusunun akılalmaz niteliği, yasaklamanın, "totem hayvan"larla sınırlı olmasından gelmektedir. Ancak, ilerde göreceğimiz üzere, totemci dizgede, başlangıçta insan olarak kabul edilmeyen ya da aslında insan olmadığı halde insan kabul edilen totem insanlar da vardı. Bu, yiyecek yasaklamasının, özünde yamyamlığa yönelik bir tabu olduğunu gizleme işlevi gördü.

İnsanlığın bir yamyamlık çağı geçirdiğini ilk ortaya çıkaranlar arasında Morgan da vardı. Ancak o, bunun başka yiyeceklerin bulunmamasından doğan bilinçli bir uygulama olduğu kanısındaydı. Morgan, şöyle yazdı: "Büyük balık alanları dışındaki bütün yiyecek kaynaklarının belirsiz ve kesinlikten uzak oluşu nedeniyle yamyamlık, insan türünün çaresiz sığınağı haline geldi. Bu uygulamanın çok eski ve evrensel olduğu gerçeği giderek açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır." Bunun sonucu olarak, "Amerika'da nişastalı yiyeceklerin, Asya ve Avrupa'da evcil hayvanların elde edilmesi, ileri düzeydeki tribülerin yamyamlığın doğurduğu sakıncalardan kurtulmasına neden olmuştur."[2] Morgan, eski çağlarda yaşayan insanların bilinçli olarak yamyamlık yaptığını düşünmekle yanılıyordu, ancak bu uygulamanın daha önce evrensel olduğunu doğru saptamıştı.

İnsanlığın, bir yamyamlık dönemi yaşadığı fikri çoğu kişi tarafından hoş karşılanmadı, bu yüzden konu üzerinde yapılan birkaç inceleme gözden ırak tutuldu. 1958 yılında, Garry Hogg'ın *Cannibalism and Human Sacrifice* (Yamyamlık ve İnsanların Kurban Edilmesi) adlı kitabı yayımlandı. Yazar, Kraliyet İnsanbilim Enstitüsü'nün konuyla ilgili kapsamlı bir çalışmasının bulunmadığını ve "İngiliz Müzesi'ne yapılan sayısız başvuruların aynı sonuçla karşılandığını" yazıyor: "Sekiz milyon ciltten oluşan bu eşi görülmedik kitaplığın seksen mil

[1] Freud, *Totem ve Tabu*, s. 44.

[2] Morgan, *Eski Toplum*, İngilizce bas., s. 22, 24.

uzunluğundaki raflarında, yamyamlık ve insanların kurban edilmesi gibi yoğun bir alanı ilgilendiren tek bir İngilizce kitap yok" diyor (Pan Books basımı, s. 7).

Sayısız kitap ve dergiye dağılmış olan veriler, yamyamlığın daha önce evrensel olduğunu gösteriyor. J. A. MacCulloch, Hastings'in *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi)nde, yamyamlık maddesinde şunları yazıyor:

Yamyamlık, antropopaji ya da insan-yeme, uygarlaşmış zihinlerde hemen korku uyandıran bir gelenektir. Ancak, günümüzde bir bakıma kısıtlı olan bu uygulama, daha yakın zamanlarda bile çok daha yaygındı. Ve büyük bir olasılıkla, bütün ırklar belli bir dönemde, bir insan-yeme evresi geçirmiştir; bu uygulama, zaman zaman bazı dinsel törenlerde ya da geleneklerde yaşamını sürdürmüş, söylencelerde ya da halk masallarında dile getirilmiştir. (c. III, s. 194.)

R. Andree'nin araştırmalarından söz eden Julius Lippert, "Günümüzde varolan yamyamlık, bir zamanlar evrensel olan bir uygulamanın kalıntısından başka bir şey değildir," diyor ve şunları ekliyor:

Bu, daha çok Afrika'nın göbeğinden ve Avustralya'dan çıkmaktadır. Malezya'ya dek bütün Okyanusya'da son derece yaygındır; Amerika'da güneyden kuzeye dek uzanmakta, Orta Amerika'nın uygarlaşmış devletlerinde en yüksek noktasına varmaktadır. Yalnızca, gerçek kırsal kültürün ve bundan doğan uygarlıkların ortamı olan Asya ve Avrupa'da, bu gelenek görülmemektedir. Bu bölgelerde yamyamlık daha erken tarihlerde ortadan kalkmıştır. Bunların dışında, Andree'nin doğru olarak saptadığı üzere bir zamanlar bütün dünyada yaygındı yamyamlık. Avrupa ve Asya bile her zaman bu kuralın dışında kalmış değildir."[3]

Eski çağlarda bir yamyamlık döneminin yaşandığını savunan kurama karşı ortaya atılan sav, genellikle bütün türlerin, kendi cinslerinden

[3] Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Uygarlığın Evrimi), s. 421.

birini yemeye karşı güdüsel bir isteksizlik duyduğudur. Et yiyen hayvanların alışkanlıkları üzerine yapılan araştırmalar, bu varsayımı desteklememektedir. Brehm'in *Thierleben*'inden alıntı yapan MacCulloch, "Aşağı hayvanlar arasında kendi cinsini yeme olayı bir alışkanlık ya da zaman zaman yapılan bir uygulamadır; etoburların çoğu, kedi ve köpek türüyle bazı kemirgenlerde, küçük ya da zayıf olanlar büyük ve güçlünün kurbanı olur" (*Encyclopedia of Religion and Ethics*, c.II, s. 194). Dolayısıyla biz yamyamlığın doğuştan varolduğunu kabul etmiyor ve bunun ancak toplumsal yaşantı içinde geliştirilmiş bir eylem olduğunu savunuyoruz.

Eski çağlardaki yamyamlık uygulamasını gün ışığına çıkarmanın güçlüğü iki ana nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, insanöncesi atalarımızın yaşam koşullarını incelediğimizde, insansı maymunların meyveyle beslenmesi nedeniyle, yamyamlık sorunu ortaya çıkmamaktadır. İkinci olarak, yazılı tarih ortaya çıktığında dünyanın belli başlı merkezlerinde yamyamlık uygulaması çoktan bırakılmış ve daha önce varolduğu unutulmuş bulunuyordu. İlkel yörelerde yamyamlığın sürdüğü görüldü gerçi ama bunlar yalnızca dinsel törenlerle ilgili garip uygulamalar olarak kabul edildi. Dolayısıyla yamyamlık dönemi gerek başlangıçta gerek son evresinde "kapalı kutuya alınmış" oldu; ilkel yaşam ve davranışta[4] görülmedi, uygarlaşmış yaşam ve davranıştaysa izleri belirli değildi.

Tarihöncesinin bu bölümünü günışığına çıkarmak için, insanoğlunun türlerin en gelişmiş memelileri arasından doğmasından sonra etoburlaştığı olgusundan başlamak gerekir. Kapalı tutulan insansı maymun biraz et yemeyi öğrenebilir gerçi, ama yabanıl ve özgür durumdayken et yemez. Bazı bilim adamları et yemeye başlama olayına, insanlarla maymunlar arasındaki en önemli ayrım gözüyle bakmaktadır. Kenneth P. Oakley bu konuda şunları söylüyor:

İkincil bir kültürel nedenle etyemez olmamışlarsa, bilinen bütün insan ırklarının yiyecekleri arasında büyük oranda et bulunmaktadır. (...) Diyebiliriz ki, et yemek, insanoğlu kadar eskidir.

[4] Davranış sözcüğü burada toplumbilimsel anlamda kullanılmaktadır. Bir toplumda ya da toplumsal kümede alışkanlık durumuna gelen, toplumda yaygın tutum ve davranışlara uymayı gerektiren görece bir eylemi anlatmaktadır. (*Çev.*)

Doğa yasalarına göre, etyemez olmamız gerekirdi. Çünkü gerçek etoburlarda gelişen dişlerden yoksunuz, öte yanda otoburlar gibi uzun bağırsağa sahibiz.[5]

Hoebel aynı konuda şunları yazıyor: "İnsanoğlu doğası gereği hem ot, hem et yemeye uygun bir yapıya sahiptir. İnsanları, yalnızca sebze ve meyve yiyen insansı maymun akrabalarından ayıran en önemli özellik budur. İnsanoğlunun evrimsel gelişmesinde, et yemeye ilk nasıl başlandığını, bunun nasıl ya da ne zaman bir alışkanlık haline geldiğini bilmiyoruz." Ancak bu yeni beslenme biçimi avlanmada kullanılmak üzere sayısız saldırı silâhlarının gelişmesine yol açtı.

İnsanoğlu böylece, amacına varmak için sopa, mızrak, ok, yay, kanca, balta, bıçak ve zehir kullanmaya, çeşitli tuzaklar kurmaya başladı. (...) Kullandığı donanım ne olursa olsun, avlanma teknikleri saldırı (ok atma, mızraklama, sopayla vurma, baltayla yaralama, kesici bir metal saplama), çeşitli tuzaklar kurma ve zehirleme teknikleriydi. Son ilkeller arasında en çok yeğlenen teknik olan silah kullanma, belki de insanlığın tarihöncesinde görülen bu yöntemlerin en sonuncusuydu. Yay, taş çağının sonlarına ya da cilalı taş çağının başlangıcına dek bulunmuş değildi. Cilalı taş çağı insanları sopa, mızrak ve el baltası kullanırlardı.[6]

Yazının bulunduğu çağda, yamyamlık döneminin sona ermiş olmasına karşın, insan türünün fosil kanıtlarından, yamyamlığın evrimsel izlerini bıraktığını görüyoruz.

Yamyamlığın Fosil İzleri

Yamyamlığın izleri, taş çağının başlangıcından sonuna dek, ya da başka bir deyişle yabanıllığın başlangıcından sonuna dek uzanır. Baş-

[5] Kenneth P. Oakley, *An Appraisal of Anthropology Today* (Günümüzde İnsanbilimin Değerlendirilmesi), s. 236-37.

[6] Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 102-103.

langıçta, *Australopithecus* denilen maymun-insanlar vardı; bunlara "İlk İnsanlar" da denir. Bundan sonraki evrimsel evre belki de tam orta noktayı temsil etmektedir; bu evrede aynı zamanda Java insanı ve Pekin insanı diye tanınan *Pithecanthropus* ve *Sinanthropus*'lar vardır. Daha da yukarı çıkarak, yüz bin yıl öncesine gidersek, maymuna göre hayli gelişmiş, insanlaşmaya başlamış olan taş çağı insanıyla (*Neanderthal Man*) karşılaşıyoruz; bundan kısa bir süre sonra da vücutları tüylerle kaplı insanlara ya da *Homo Sapiens*'e varıyoruz. İnsansı yaratıkların gelişmesinde değişik çizgiler vardır; bazı türler, insan durumuna varmadan ölüp gitmişlerdir; bu yüzden yukardaki sıra kesin ya da değişmez sayılmamalıdır. Ancak insanın evriminde izlenen sıraları aşağı yukarı belirtmektedir.

Yamyamlığın kanıtları bu evrelerin hepsinde görülmüştür; ancak yamyamlığın, insansı yaratıkların insan durumuna yaklaşmasına orantılı olarak azaldığı da bir gerçektir. Raymond Dart'dan öğrendiğimize göre:

Australopithecus'lar (maymun adamlar) yabanıl bir yaşam sürdüler. Yaşlı olsun genç olsun, kendi soydaşını herhangi bir başka hayvanı öldürüyormuşcasına öldürür, onun etiyle beslenirdi. Kendisi bir etoburdu, eline geçen bütün fırsatlarda yiyeceğini sağlamak ve onu başka etobur yağmacılardan korumak için gece gündüz başında beklemek zorundaydı. (...) Yaşam, sonsuz bir uyanıklık sayesinde sürdürülebilirdi ancak.[7]

Java insanıyla Pekin insanı akrabadır, ancak ikincisi konusunda bilgilerimiz daha çoktur. Bunlar, beş yüz bin yıl önce, ya da Robert J. Braidwood'a göre üç yüz elli bin yıl önce yaşamışlardır. Pekin'deki Choukoutien mağara adamları, alet yapar, ateş yakar, sürü halinde avlanırlardı — aynı zamanda yamyamdılar. Braidwood şöyle yazıyor:

Pekin insanı ateşi biliyordu. Belki de etini pişirmek, ya da tehlikeli hayvanları barınağından uzak tutmak için ateş yakıyordu. Mağarada,

[7] Raymond Dart, *Adventures With the Missing Link* (Hayvan-İnsan Üzerine), s. 191, 193.

tehlikeli hayvanların, kurt türünden, ayı ve kedi türünden hayvanların kemikleri bulundu. Bu kemiklerden bazıları, kaplandan da büyük canavarların kemikleriydi. Daha başka yabanıl hayvanların kemikleri de vardı: boğa, deve, geyik, fil, at, koyun, hatta devekuşu. (...)

Pekin insanının bitki yediği de anlaşılıyor. (...) Bileyi taşı, kuvartz, hatta bazen kötü bir çakmak taşından yapılmış aletler kullanmaktaydılar. (...) Büyük kemiklerin parçaları da görüldü mağarada. (...)

Şimdi, soluğunuzu tutun! Bu kırık kemiklerin pek çoğu, Pekin insanlarının kemiğiydi! (...) Gömülmüş falan değildi hiçbiri, dört bir yana saçılmıştı. (...) Bu insanlara ne olduğu apaçık ortada. Pekin insanı bir yamyamdı.[8]

William W. Howells, yalnız Pekin insanının değil, Java soyundan gelen Solo insanının da yamyam olduğunu söylüyor (*Man in the Beginning*, s. 80).

Taş çağı insanında iki özgün değişiklik görüyoruz: ölü gömme alışkanlığı giderek artarken yamyamlık azalıyor.

Özellikle insan beynini yemeyi seçen yamyamların bulunduğunu gösteren kanıtlar vardır; bu insanlar, zaman zaman toprağın ya da mağaralarının içinde bir toprak parçasının azıcık kazılmasıyla oluşturulan sığ çukurlara ölülerini gömmüşlerdir.[9]

Yamyamlığın, bu evrede yavaş yavaş çöktüğü de Grahame Clark tarafından belirtilmekte:

Yamyamlık, eskiden olduğu gibi tam bir kızışkınlıkla değilse bile, taş çağının sonlarına dek sürmüştür kuşkusuz. Tikel yamyamlığın, kelleavcılığıyla ilintili olduğu söylenebilir.[10]

---

[8] Robert W. Braidwood, *Readings in Anthropology* (İnsanbilim Üzerine) adlı kitapta, "Prehistoric Men" ("Tarihöncesi İnsanları") bölümü, s. 35.

[9] Kenneth P. Oakley, *Man the Tool-Maker* (Alet Yapan İnsan), s. 56.

[10] Grahame Clark, *From Savagery to Civilization* (Yabanıllıktan Uygarlığa), s. 60-61.

Homo Sapiens'e ve yabanıllığın ileri dönemlerindeki ilkel avcılara gelindiğinde, yamyamlığın ortadan kalktığını görüyoruz. Bazı bölgelerde, dinsel törenlerde uygulanan bir geleneğe indirgeniyor yamyamlık, bazılarında tümden ortadan kalkıyor. Howells bu avcılara (insan öldürenlere) ilişkin olarak şunları söylüyor:

Doğuştan öldürücü değil bunlar. Aslında çok aç olan bu insanlar (yapılan büyü ya da dinsel törenin gerektirdiği durumlar dışında) yamyamlık denen şeyi hiçbir zaman yapmamışlardır; ormanlarda yaşayan insanlar, kendilerine benzediği gerekçesiyle maymun eti bile yemezler. Kelle-avcılığı da bilinmiyor. (...) O tür insanlar genelde maymunlardan bir adım bile ilerde değiller. (...) İnsan avcılar maymunlardan bir evren çağı ötededir; çünkü onlar insandır ve kültürleri vardır. [11]

MacCulloch'a göre, insanlığın gelişmesinin ilk evrelerinde yamyamlığın varlığından çok ilkel atalarımızın neden yamyam olduğu önemlidir.

... Taş çağı insanları yamyamdılar. (...) Yamyamlığın, bunu engellemelerini gerektirecek ahlâksal ya da estetik nedenlerin bulunmadığı bir dönemde başlamış olduğu ve uygarlaşmanın artmasına koşut olarak insanların bu alışkanlığı bıraktığı olasılığı akla uygundur; bu olgunun başlangıcını daha ileriki çağlarda aramamak gerekir, çünkü o dönemde yamyamlığın başlaması, oluşmuş olan gelişmiş duyguların değiştirilmesini gerektirirdi. (Encyclopedia of Religion and Ethics, *c. III, s. 194.)*

Ancak bu yazarların çoğu, hayvanlarda olan birçok özelliği taşıyan ilk insanların, hayvanların yanısıra başka insanları öldürüp yediğinin bilincinde olmadığını göremiyorlar. Eski çağ insanları, kendi gözlerinde birer yamyam değildi; onlar, yalnızca hayvan yiyorlardı. Bu, neden böyleydi?

---

[11] William W. Howells, *Man in the Beginning* (İlk İnsanlar), s. 133.

Yabanıllar Yamyamlığın Bilincinde Değillerdi

Biz, yamyamlık tanımlamasını yaparken türler arasında her şeyden çok, insan türü olarak kendimizle tüm öteki memeli türler arasındaki ayırıcı özellikler konusunda var olan bilimsel bilgilere dayanıyoruz. Yabanıllar, böyle bilgilerden yoksundu. Hele İlk Çağ öncesi dönemde yaşamış olan yaratıklar için bu özellikle doğrudur. İnsansı yaratıkların insan özelliklerinin tümüyle gelişmesinden önce, et ve kemikten yapılmış olan yaratıklar arasındaki karşıtlıklar, yani bunları birbirinden ayıran özellikler açıklık kazanmış değildi; bu yaratıklar ayırıcı özellikleri bilmiyorlardı.

İnsanoğlunun, gelişmesinin herhangi bir evresinde, kendisiyle hayvanlar arasındaki temel ayrılıkları görememesi, inanılmaz bir olgu sanılabilir. Ne var ki, çok eski çağlarda insanlarla hayvanlar çok yakın ilişki içindeydiler; ilkel ormanlarda bir arada yaşadılar, gereksinmeleri de, büyük ölçüde birbirlerininkinin aynıydı. Evrimin daha ilerki evrelerinde bile yabanıllar hayvanların zekâlarının bulunduğuna, kendilerinin becerilerinin aynını hayvanların da gösterebileceğine inanıyorlardı. Frazer şöyle yazıyor:

İnsanla hayvanı birbirinden ayırma yetisinden yoksun olma hali, bize göre anlaşılması güç bir durum olabilir; ancak bu, totemci dizgenin uygulanmadığı yabanıllar arasında bile böyleydi. Ormanda yaşayan bir yabanıl, bir din görevlisinin sorusunu yanıtlarken "hayvanla insan arasında herhangi bir ayrım gösteremedi — bir sığırın eline okla yay verilse tıpkı bir insan gibi ok atabilir diye düşünüyordu." Ruslar Alaska adalarından birine ilk ayak bastıklarında, yerliler "giysilerindeki düğmelere bakarak" onları mürekkep balığı sandılar.[12]

En ilk atalarımız, insanlarla hayvanlar arasında biyolojik ölçütlere dayalı bir çizgi çekemediklerinden, aradaki ayrımı belirtmek için daha başka araçlar yaratmak durumunda kaldılar. Bunu da toplumsal akra-

[12] Frazer, *Totemcilik ve Dışevlilik*, c.I, s. 119.

balık dizgeleri aracılığıyla yaptılar. Bu önce totem akrabalığı biçiminde kendini gösterdi, daha sonra gelişerek sınıflayıcı akrabalık dizgesine dönüştü. Kandaş sayılanlar aynı zamanda türdeş yani insandılar. Bunun dışında kalanlar, akraba olmayanlar başka bir türün, yani hayvan türünün üyesiydiler. Bu akrabalık ölçütü yamyamlığın sınırlarını saptamış oldu. Oymak ya da akrabalar topluluğunun bütün üyelerinin yaşamı kutsal ve dokunulmazdı; akrabalar öteki kandaşları asla öldüremez, yiyemezlerdi. Yalnızca, hayvan sayılan dışarlıklıları ya da akraba olmayanları öldürüp yiyebilirlerdi.

Leo Frobenius'un belirttiği üzere, ilkel toplulukların "öteki tür" dedikleri topluluk, "komşu köyde yaşar, dolayısıyla rahatça avlanabilir." Frobenius şunları ekliyor: "Kelle avcılığına gelince, komşu köyde yaşayan herkes, bir diğerine göre 'öteki türden'dir. Yalnız kelle avcılığında değil, yamyamlık konusunda da böyledir bu."[13] Julius Lippert de aynı görüşü dile getiriyor: "Her tribü, komşusuna, ilk fırsatta bir parça etin sağlanabileceği bir yabanıl hayvan sürüsü gözüyle bakardı." [14]

İnsan türünde görülen bu kaba akrabalık kavramı, akraba kümelerinin kendisini "halk" ya da "insanoğlu" diye adlandırması olgusundan kaynaklanmaktadır. Geçen yüzyıl, R.H. Codrington, şu saptamada bulundu: "Başkalarından soyutlanmış olarak yaşayan insan toplulukları ırk ya da uluslarını adlandırmıyorlar, sanki dünyada bulunan insanların salt kendilerinden oluştuğunu sanıyor ve salt kendilerini 'insan' diye adlandırıyorlar" (*The Melanesians*, s. 21).

A.W. Howitt, Güneydoğu Avustralya'da yaşayan Wotjobaluk topluluklarıyla ilgili olarak şunları yazıyor: "Tribülerinin adı, 'adam' anlamına gelen *Wotjo* sözcüğüyle, 'halk' anlamına gelen *baluk* sözcüklerinden oluşmuş; bu ikinci sözcük genişletilerek 'adamlar' ve 'kadınlar' anlamına gelmek üzere *Wot-jo-ba-laiuruk* biçimini almış" (*The Native Tribes of South-East Australia*). William Graham Sumner da şöyle yazıyor:

Carib'lere nereden geldikleri sorulduğunda, "Yalnız biz insanız," yanıtını verdiler. Kiowa sözcüğünün anlamı "gerçek ya da esas insan"dır.

---

[13] Leo Frobenius, *The Childhood of Man* (İnsanoğlunun Çocukluğu), s. 476.

[14] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Uygarlığın Evrimi), s. 89.

Lapp'lar kendilerine "adam" yada "insanoğlu" derler. Başkaları başka bir şeydir —ne oldukları söylenmemiş belki— ama gerçek insan değildir bunlar. Mitolojilere göre, kendi tribülerinin kökeni, gerçek insan ırkının kökenidir. Başkalarını insan saymazlar. [15]

Ruth Benedict, yerlilerin gözünde, "özümden" denilen kapalı kümeyle "dışarlıklı" denilenler arasındaki "türsel" ayrılık konusunda şunları yazıyor:

Bu dışarlıklılar kategorisini tanımada bütün ilkel tribüler aynı görüşteler; dışarılıklı demek, kendi öz halklarının sınırları içinde bulunan ahlâk yasalarının gerekleri dışında tutulan kimseler demek değildir yalnızca, bunlara insanlık kavramı içinde hiçbir şekilde yer verilmez, tümden yadsınır dışarlıklılar. Genellikle kullanılan tribü adlarının çoğu, örneğin Zuni, Dene, Kiowa ve daha başka sözcükler, ilkel halkların kendilerine verdikleri ve kendi ana dillerinde "insanoğlu" yani, kendileri anlamına gelen sözcüklerdir. Kapalı kümenin dışında insanoğlu yoktur.[16]

Lippert'in gözlemlerine göre, bir tribü kendisinden "adamlar" ya da "halk" diye söz ettiğinde bu sözcükleri büyük bir gururla söylüyor. En küçük tribüler bile, kendilerini ilk insanın devamı ve göze görünen dünyanın merkezi sanıyorlar. Bu merkezin çevresinde yabanıllar dünyası ..."insanlık"ın tam tersi bulunmaktadır (*Evolution of Culture*, s. 90).

Yabanılların kavrayışına göre insanı insan yapan öğeler bunlar olunca, yabanılların yamyam olduğu yani insan yediği söylenemez. Akrabalar birbirini öldürmediğine göre, bu tümüyle bir yamyamlık tabusu sayılır. Yabanıllık çağındaki yamyamlıktan söz ederken, insanlığın algılama gücünün sınırlı olduğunu ve bu olgunun da o günün insanlarını masum birer yamyam yaptığını ya da karşısındakinin insan olduğunu bilmeden onun etini yediğini unutmamalıyız.

İlk araştırmacılar, yamyamlığın açık kanıtlarını bulduklarında, yerlilerle yaptıkları görüşmelerde yamyamlıkla ilgili sorularının yerlilerin

---

[15] William G. Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 14.

[16] Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür Kalıpları), s. 21-22.

büyük ve öfkeli tepkileriyle karşılanmasına çok şaşırdılar. Bütün kümeler insan eti yediklerini ateşli bir tavırla yadsıdılar. "İnsan" yeme yetisine yalnızca "hayvan" olanların sahip olabileceğini söylediler.

Spencer ve Gillen şunları yazıyor:

Her zaman olduğu gibi buna benzer gelenekler konusunda tam olarak ne olup bittiğini ortaya çıkarmak hiç kolay değil. Çünkü ülkenin bir bölümündeki yerliler, böyle bir alışkanlıklarının bulunmadığını, ancak başka bölgelerde yaşayanların bu işi yaptığını çok iyi bildiklerini söyleyeceklerdir size. Karşı tarafa sorular sorulduğunda, kendilerine bu edimi yükleyen tarafı suçlayacaklar, onların öyle yaptığını bildiklerini söyleyeceklerdir. Bu böyle sürer, her küme bir diğerini suçlar.[17]

A.P. Elkin de Avustralya yerlileriyle ilgili olarak aynı gözlemleri aktarıyor:

Tribü anlayışının en çarpıcı anlatımı, "kötü" edimlerin başka tribülere yüklenmesinde görülmektedir; bu yükleme eylemi tribünün uzaklığına koşut olarak artmaktadır. Dolayısıyla yamyamlar ve ihanet eden yabanıl yerliler, her zaman için "öteki" tribünün üyeleridirler; böyle bir nitelik, tek bir tribüye yüklenmekte, ne var ki, araştırmacılar bu "öteki" tribüyü ziyaret edip onun üyelerini incelediğinde, bunların da az önce ziyaret ettiği tribü kadar barışçıl ve saygılı olduğunu görmektedir. Ancak bu kez, bu "öteki" tribü, yabanıl edimleri bir önce ziyaret edilen tribüye yüklemektedir.[18]

George Catlin, Amerika Kıtası yerlilerinin tribülerinde yaptığı incelemelerde, yamyamlığın kanıtlarını aramış, ancak bulamamıştır. Güney Amerika'da yaşayan Tupinamba yerlileriyle çok eğlendirici bir karşılaşmaya tanık olan Catlin'e bu yerliler, insan-yiyici olmadıklarını söylemişler. Aşağıda, nehir boyunda "kendi türünden" yaratıklarla beslenecek kadar insanlıktan uzak kişiler bulunduğunu anlatan bu yerlilere göre sözü edilen yamyamlar, Catlin gibi beyaz adamlarmış:

---

[17] Spencer ve Gillen, *Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 475.

[18] A. P. Elkin, *The Australian Aborigines* (Avustralya Yerlileri), s. 37.

"Evet, beyaz adamlara söyleyin, nehir boyunda böyle insanlar yaşıyor. Beyaz adam gitsin, orada nehrin sol kıyısında, kendi öz akrabalarının etini yiyen, daha da kötüsü, onların derilerini satan iki üç yerli kulübesi görecektir!"

Catlin hemen nehir boyuna gidiyor, sözü edilen yamyamlarla görüşüyor. Gördüklerini şöyle anlatıyor:

... Yamyamları bulduk; bunlar maymun avlayan ve maymun postlarını, Paris'te kadın eldiveni üreten bir firmaya satan birkaç Fransız ve Amerikalıydı. Ve kendilerinin söylediğine göre, bu zavallı hayvanların etiyle besleniyorlardı!

Catlin maymun olayı konusunda şunları yazıyor: "Kuzey ya da Güney Amerika Yerlileri arasında yaptığım gezilerde gördüğüm tek yamyamlık olayı, ya da yamyamlığa en yakın olay buydu. Kitaplar yamyamlık olaylarıyla dolu ama yabanıl alanlarda yamyamlığa hiç rastlanmıyor! Tam on beş yıl gezdim, Yerlilerle yaşadım, hiç yamyam görmedim."[19]

Yerlilerin bunu insanları olduğu kadar hayvanları da kapsayan "insan-yiyici" gibi kesinlikten uzak bir deyişle anmasına karşın yamyamlık vardır. Öyle görülüyor ki, "yamyam" sözcüğü yakınlarda türemiş. MacCulloch'a göre bu sözcük, Columbus'un Karaib Adaları'na gelmesinden sonra ortaya çıkmış:

"Yamyam" (cannibal) sözcüğü Carib *sözcüğünden türemiştir. Columbus, Küba'ya geldiğinde, "Canibales" (Caribs - Karaibli) sözcüğünün insan-yiyici anlamına kullanıldığını öğrendi. Bunlara Hayti'de "Caribes" deniyordu. (...) Bu insan-yiyen topluluğa verilen ad, bunun üzerine bütün insan-yiyiciler ya da herhangi bir kana-susamış ırk için kullanılan bir deyiş oldu. (...) On altıncı yüzyılın sonlarında sözcük artık genelleşmişti. (*Encyclopedia of Religion and Ethics, *c. II, s. 194.)*

[19] George Catlin, *Life Among the Indians* (Amerika Yerlilerinin Yaşamı), s. 280-81.

Bazı bilim adamlarının, kandaş insanların dayanışması temeli üzerine kurulan, ancak kandaş olmayanları başka türden varlıklar olarak dışlayan ilkel toplumun bu çelişkili yönünü anlamaları insanbilimin ortaya çıkmasından sonraya rastlar. Briffault'nun söylediği üzere, "İlkel kümelerin dayanışması (...) yalnızca klan kardeşliğinde söz konusudur; kümenin dışında dayanışmanın hiçbir anlamı yoktur. Bunun sonucu olarak, tribülerden oluşan toplumlarda, yalnızca ilkel evrelerde değil, ileri evrelerde de aşırı bağlılık, özveri, anlayış, hoşgörü ve düpedüz azgınlık, duygusuzluk gibi garip karşıtlıklarla karşılaşıyoruz" (*Analar.*).

E. B. Tylor, "*akraba* ve *sevecenlik* sözcüklerinin birbiri içine girdiğini" söylüyor. Aynı kökten türeyen bu iki sözcük[20] "toplumsal yaşamın temel ilkelerinden biridir" diyor. Ve şöyle ekliyor: "Columbus'un ayak bastığı ilk kara parçası olan Batı Hint Adaları'nda insan ırkının en sevecen ve iyiliksever kümesi diye anılan tribüler yaşıyordu" (*Anthropology*, s. 249).

Bu büyük karşıtlıkların ardında, insan-türünün hayvanlar dünyasından doğuşuna tanık olan dönemdeki yaşamı sürdürme savaşımlarının gerçeklikleri yatmaktadır. İlk insansı yaratıklar her şeyi deneme yoluyla öğrenmek durumundaydılar; onlara doğruyu öğretecek hiç kimse yoktu. Bazı hayvanları yemekten sakınmayı öğrenirken, bir yandan da yeni et yiyecekleri sağlamayı öğrenmek zorunda kaldılar. Yasaklanmış olan yiyecekler, totem ve tabu dizgesinin —insanoğlunun yarattığı bu ilk toplumsal kurumun— çekirdeğini oluşturuyorlar. Bu eşsiz kurumun doğası nedir?

Totemcilik ve Tabu

Totem ve tabu bilmecesi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarıyla yirminci yüzyıl başlarında, öndegelen birçok araştırmacının çalışmalarına konu oldu; bunların arasında Spencer, Frazer, Lang, Rivers, N.W. Thomas, Thurnwald, Graebner, Gomme, Peder Schmidt, van Gennep, Durkheim,

[20] Kindred ve Kindness. (*Çev.*)

Wundt ve Freud da vardı. Ne var ki, başlangıçta birkaç konuda ateşli tartışmaların açılmasına karşın, geçtiğimiz yıllarda konuyu önemsememe eğilimleri, insanbilim açısından az değerli ya da değersiz görüldüğü savları ortaya çıktı. Gerçekte konu, toplumsal yaşamın kökenini örten perdeyi kaldırmada büyük önem taşımaktadır.

Totemciliğin ve onun tabularının yabanıl toplum yaşamının bütününde görülmesi ve uzun bir evrim süreci yaşamış olması nedeniyle, bunlar tek bir tanımlamayla açıklanamaz. Ancak, bu dizgenin anaerkil akrabalık dizgesiyle olan ilişkisinden yola çıkmak, iyi bir başlama noktası olacaktır. Sidney Hartland konuyla ilgili bir yazısında, şöyle diyor:

"Totem" sözcüğü, ototeman *sözcüğünden türetilmiştir;* ototeman, *Ojibwa ve onun soydaşı olan Algonquian diyalektlerinde "erkeğin erkek kardeşi ve kız kardeşi" anlamına gelir. Sözcüğün, anası bir babası ayrı kardeşler, aynı kümeden olup da, doğuştan ya da sonradan birbirlerine karındaş olarak topluca akraba sayılan ve aralarında evlenemeyen kişiler arasındaki soy akrabalığı anlamına gelen dilbilgisel kökü* Ote *hiçbir zaman tek başına kullanılmaz. Sözcük, İngilizceye J. Long tarafından,* totam *olarak sokulmuştur.*[21]

Dişi soyuna göre akrabalıkta, "kız ve erkek kardeş" akrabalık ilişkisi, aynı zamanda "bir erkeğin klanı," "erkeğin kendi akrabası," "erkeğin kendi eti," ya da "erkeğin et-ve-kan akrabası" diye de tanımlanmaktadır. Ancak bütün bu tanımlamalar genellikle aynı totem-akraba kümesinden olan kadın ve erkekler arasındaki cinsel ilişki tabusu bağlamı içinde yer almışlardır. Bu da, erkeğin işi olan avlanmayı çevreleyen tabularla, belirli yiyeceklerin yenmesine ilişkin birçok yasağı bu bağlamın dışında bırakmaktadır.

Bu tek yanlılığa karşın, konuyu irdeleyen ilk insanbilimciler tarafından çok iyi bir başlangıç yapılmıştır. Gerek totemciliğe gerek dışevliliğe dikkat çeken ilk bilim adamı J. F. McLennan olmuştur. Frazer'ın da söylediği gibi, McLennan ortaya attığı sorulara doğru yanıtlar bulamamıştır gerçi ama, doğru sorular sormakla en büyük hizmeti yap-

[21] E. Sidney Hartland, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlak Ansiklopedisi) c. XII, s. 393.

mıştır. *Totemcilik* ve *Dışevlilik* konularında en yorucu çalışma ve incelemeleri yapan Frazer bile bu görüngünün özüne varamamıştır. Ancak bu ve daha başka bilim adamları daha sonra gelen araştırmacıların konuyla ilgili çalışmalarında derinleşmesine yarayan temel bilgileri ortaya çıkarmışlardır.

Konunun karmaşıklığı ve güçlükleri nedeniyle sorunu bir kenara bırakan sonraki bilim adamlarının, üniversite çevrelerinde konuyu dizgeli bir biçimde ortadan kaldırmaya çabalamaları talihsiz bir olaydır. Claude Levi-Strauss, bu çabanın gösterildiğini onaylıyor. Konuyu, "totemci yanılsamalardan doğan uydurmalar" diye niteleyerek bir kenara atmakta. Goldenweiser'in totemciliğin değersiz olduğunu savunan, 1910 yılında yayımlanan 110 sayfalık *Totemcilik ve Dışevlilik* adlı kitabının, "Frazer'ın 2.200 sayfalık dört cildinin yapacağı etkiden daha uzun ömürlü kuramsal etki göstereceğini" savunuyor. Levi-Strauss'un, bir toplumsal gereklilik olarak totemciliğin yıkıldığı üzerine görüşleri, *Totemism* (1962) adlı kitabında yer alıyor.

Goldenweiser ve Levi-Strauss'un yanında yer alan öteki "yıkıcılar", Lowie, Kroeber, Boas ve diğer karşı-evrimcilerdir. Bunların karşısında, Frazer, Rivers, Durkheim ve Tylor gibi evrimciler bulunmaktadır. Totemciiik, birbirine karşı olan bu iki düşünce okulu arasındaki derin bölünmeyi oluşturan konulardan biridir.

Ne var ki, totemcilik gibi derinlere kök salmış bir görüngüyü tarihöncesi tarihinden silip atmak kolay değildir. İlk gezginlerin, yerleşme bölgelerine ilk gelenlerin ve insanbilimcilerin verdiği sayısız bilgiler, totemci uygulama ve ilkelerin, Avustralya'dan Afrika'ya, Amerika'dan Asya'ya ve bütün Okyanusya'ya dek uzandığını, kısacası dünyanın bütün ilkel bölgelerinde yaygın olduğunu ve varlığını koruduğunu gösteriyor. Bazı bölgelerde totemciliğin bütünüyle korunduğu görüldü; bazı bölgelerde değişik yokolma evreleri yaşıyordu. Uygarlaşmış Avrupa'da yaşayanlar, totemci geçmişlerini öylesine tümüyle örtbas etmişlerdi ki, totemciliğin daha önce evrensel olduğu üzerine en küçük bir düşünce bile yoktu zihinlerinde. Ama gene de, ailelerin ve ulusların taşıdığı, kuş ve hayvan resimlerinden oluşan armalar, totemci geçmişlerinin bir anısı olarak korunmaktadır.

Totemciliğin incelenmesi, Levi-Strauss'un nitelediği gibi gereksiz ya da yersiz bir çaba değildir; toplumsal kökenleri araştıran her bilim adamı totemciliği incelemek zorundadır. Öncü bilim adamları tarafından bir araya getirilen belgeler, böyle bir incelemenin başlama noktasını oluşturmaktadır.

Totemin gizemli yapısı, birbiriyle bağlantısı olmayan ve birbiriyle çatışan görüngülerden oluşan bir aykırılıklar demeti gibi görünmesi olgusunda yatmaktadır. Totem, genellikle bir hayvan türü olarak, bazen bitki, hatta zaman zaman, örneğin taş gibi bir doğa nesnesi olarak tanımlanmaktadır. Elbet totem ayrıca dişiler arasında "erkeğin akrabası" diye tanımlanmaktadır. Bir de, bireylerin yanısıra, iki ayrı cinsi temsil eden cinslik-totemi de vardır. Dahası, totem, hem erkeğin atalarını, hem de insan ve hayvanların ortak "kardeşliğini" simgeler.

Sonuç olarak totem, her zaman için tabudur. Totemle ilişkili olan her şey salt tabu olmakla kalmaz, "totem" sözcüğü "tabu" anlamına gelir. Bütün bu birbirinden ayrı öğeler nasıl çözümlenip birleştirilebilir? Bunu yapmak için, yiyecekle ilgili genel sorunları ve yamyamlıkla ilgili özel sorunu daha yakından incelemeliyiz.

Eski toplumlardaki cinslik konusu dikkatlerden uzak tutulmazken, insanlığın yaşamını sürdürmesi için gerekli en temel öğe olan yiyecek konusunun aynı ölçüde önemsenmemesi çok garip. Audrey I. Richards bu noktaya işaret ediyor:

Bir biyolojik süreç olarak beslenme, cinsel doyumdan çok daha önemlidir. Bir organizmanın yaşamında beslenme temel ve yinelenen bir fiziksel istektir.

Bununla birlikte, varolan toplumbilimsel kurama göre insanoğlunun beslenmeye ilişkin gereksinmeleri çok önemsiz rol oynuyor. Öte yanda cinsellik üzerine yapılan tartışmalar hem bilim adamları hem uygulamacılar tarafından sürekli olarak önümüze sürülüyor; beslenmeye gösterilen ciddi ilginin oranı nerdeyse inanılmayacak kadar düşük.[22]

[22] Audrey I. Richards, *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Bir Yabanıl Tribü'de Açlık ve Çalışma), s. 1.

Bronislaw Malinowski, Richards'ın kitabına 1932 yılında yazdığı önsözde ilk yazdığı kitapları eleştiriyor:

İnsanoğlu üzerine yapılan incelemelerde cinsellik ve açlık gibi iki eşdeğerli dürtüye aynı önemin verilmemesi çok olağandışı bir yaklaşım. (...) Şimdi, cinsellikle boğazımıza dek doymuş bulunuyoruz —Yalnız ben de konu üzerine yazdığım dört kitapta bu suçu işlediğimi kabul etmeliyim. (...)

Sağduyu bize beslenmenin bağımsız bir tepi olduğunu söyleyecektir; kıyaslama yapmak gerekirse de, bu tepi cinsellikten çok daha önemlidir kuşkusuz. Bununla birlikte, insan toplumlarında ve kültürlerinde beslenmenin bir yaratıcı güç olarak oynadığı rol üzerine ne biliyoruz?

Bazı kitaplarda, rastlantısal olarak, parça parça ve doyurucu olmaktan uzak değinilere rastlanıyor; öte yanda yerinde yapılan araştırmaları aktaran yapıtlarda, araştırmanın yapıldığı alandaki toplulukların yiyeceklerini nasıl yedikleri ve bunun toplumsal yaşama olan etkisi üzerine bir iki sözcük bulmak umuduyla çoğu kez boşuna aranıyoruz. (A.g.y. s, x-xi.)

İnsanlığın evriminin en ilk evrelerindeki yamyamlık sorununu dikkate aldığımızda bu ihmalin ne büyük bir eksiklik olduğunu görüyoruz. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri, alet yapmalarına ve bu aletleri yiyecek ve diğer gereksinmeleri edinmede kullanmalarına bağlıydı. Bu durum, kümelerin bütün üyelerinin çok yakın işbirliği içinde bulunmalarını gerektiriyordu. Bütün üyeler, birbirlerine bağımlı ve tam anlamıyla güvenli olmak zorundaydılar. Hayvan avlamakta olan insanların, avlanan kümede bulunan öteki adamların üzerine saldırabileceği, onları öldürüp yiyebileceği olasılığı bile, filizlenen toplumun örgütlendiği "ilk oymaklar"ın[23] dayanışma ilkesine gölge düşürürdü. Böyle bir tehlikeyi önlemek için, kesin, karşı konulmaz bir yiyecek tabusu gerekmekteydi, bu da en ilk toplumsal kurum olan totemciliğin sınırlarına girmekteydi.

[23] İlk Oymaklar. Primatların yaşamında ortaya çıkan ilk toplumsal küme.

Frazer, kendisinin de katıldığı ama daha sonra değiştirdiği bir görüş olan, totemciliğin dinsel bir kurum olduğu varsayımını çürüttü. Bu konuda şunları yazdı:

Dolayısıyla, bir totemden tanrı olarak söz etmek ve klanın buna taptığını söylemek çok sık yapılan, ancak çok ciddi bir yanlıştır. Avustralya yerlilerinde gördüğümüz türden katıksız totemcilikte, totem hiçbir zaman tanrı değildir ve ona hiçbir zaman tapınılmaz. (...) Dizge, tümüyle demokratik bir dizgedir; bir yanda bir küme insan, öte yanda bir küme nesne (genel olarak bir hayvan türü ve bitki) arasında tam anlamıyla eşitlik olduğu temeli üzerine kurulmuş bir düşsel kardeşliktir bu yalnızca. Kuşkusuz, uygun koşullar altında bu, hayvan ya da bitkilere, güneş ya da aya, deniz ya da ırmaklara tapma haline gelebilir.... ancak böyle bir tapma durumu, totemciliğin en katıksız biçimini uygulayan en aşağı yabanıllar arasında görülmemiştir; bu yalnızca, kültürde bir hayli gelişme göstermiş olan insanların vardığı bir düzey olmaktadır... totemciliğin çarpıtılması ve kokuşmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.[24]

Totemci tabunun özü, bir akrabanın, bir başka akrabayı avlayabileceği, öldürebileceği ya da yiyebileceği olasılığını ortadan kaldırmaktır. MacCulloch, bu noktaya işaret ediyor:

Totemciliğin bir sonucu da kuşkusuz, bir akrabalar kümesinin totemi olan bitki ya da hayvanın yenmesinin tabulaştırılmasıydı, çünkü gerçekte, bu totem bir akrabaydı. (...) Birinin totem-hayvanını öldürmek ve yemek, o totemin birine akraba olması nedeniyle nasıl yanlışsa, bir akrabayı yemek de aynı derecede yanlıştır. (...) Hayvan-akraba tabu olduğundan öldürülemez ya da yenemez olduğuna göre, insan-akraba da yenemezdi. (Encyclopedia of Religion and Ethics, *c. III, s. 195.*)

W. Robertson Smith'e göre, insan yaşamının kutsal niteliği kavramı, insan yaşamının kutsal olduğunun kabul edilmesinden değil,

[24] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. IV, s. 5-6.

gerek hayvan ve gerek insan olan bütün "akrabaları" koruyan totemci tabuların varlığından kaynaklanmaktadır.

İlk insanlarda hayvan yaşamının kutsal olduğu kavramı kuşkusuz yoktu, ancak, insan yaşamının kutsal olduğu kavramı da yoktu. Bir kimsenin klanındakilerin yaşamı, o kişinin insan olması nedeniyle değil, bir akraba olması nedeniyle kutsaldı; gene aynı şekilde, toteminin türünden olan bir hayvanın yaşamı da yabanıla göre kutsaldır; bunun nedeni de onun bir canlı olmasından değil, aynı soydan türemiş olduklarından ve birbirlerine yeğenlik bağıyla bağlı bulunduklarından doğmaktadır. [25]

Totemcilik ortaya çıktıktan sonra yalnız yamyamlığı denetlemekle kalmadı, daha geniş yararlar getiren etkiler doğurdu. Yiyeceklerin rastgele yağmalanmasının hemen hemen yamyamlık kadar toplumsallığa aykırı sonuçlar doğurabileceği bir dönemde, hayvan ve bitki yaşamının korunmasını sağladı. Konulan geçici tabulara göre, olgunlaşmamış olan hiçbir şeye dokunulamazdı; bu geçici tabuyu da yalnızca yetkili olan yaşlılar resmen ortadan kaldırabilirdi. Sürekli tabulara göre, bazı hayvan ya da bitkiler, bunları yetiştirenler tarafından yenemez, başka kümelerle armağan değiş tokuşunda kullanılmak üzere saklanırdı. Yenmesine izin verilen yiyeceklerin yenmesi bile sıkı kurallara bağlanmıştı; bazı kimseler bir hayvanın yalnızca belirli bir kısmını yiyebiliyordu, öteki kısımlar başkalarına ayrılırdı.

Frank B. Jevons, türlerin korunmasının, yiyeceklerin görülür görülmez tüketilmesiyle değil, belirli şeylerin belirli zamanlarda yenmesinden sakınılmasıyla sağlandığını söylüyor; yiyeceklerin olgun hale gelinceye dek gelişmesini ve çoğalmasını olası kılan bu kurallar türlerin devamını sağlamıştır. Sebzelerin yetiştirilmesi ve büyük besin kaynakları oluşturması, mısır dalındaki bütün koçanların yenmesiye değil, bunu yapmaktan sakınmakla mümkün olmuştur. Aynı şey, hayvanlar için de geçerlidir. Jevons şöyle diyor: "Bütün türler denetlenmiş, korunmuş, tribünün yaşadığı bütün bir dönem boyunca çoğalmalarına, üremelerine olanak sağlanmıştır. Yabanılın, tüketim sanatını bilmesi

[25] W. Robertson Smith, *The Religion of the Semites* (Samilerin Dini), s. 285.

için öğretime gereksinimi yoktu, onun için öğrenilmesi güç olan şey, bir şeyi yemekten sakınma dersiydi. İnsan, bu dersi kendi kendisine öğrenme yetisinden yoksundu, ancak totemcilik, bunu ona öğretti." [26]

Totemcilik etkisini yitirdikten sonra bile, bu korumacılık yabanıl yaşamının devamı için gerekli bir dizge olarak uygulanmaya devam etti. J. H. Driberg, şöyle yazıyor: "Baganda ve Keyu gibi bazı tribüler, bu dizgenin her hayvana belli ölçüde bir korunma sağlamak için, bu hayvanların avcılar tarafından ortadan kaldırılmasını önlemek amacıyla konulduğunu kesinlikle söylüyorlar."[27] Ancak, totemciliğin en önemli başarısı, avcı insanların ortadan kalkmalarını önlemek olmuştur.

Bu denetimlerin en etkin olduğu ilk-insan kümelerinde, büyük yararlar sağlandığı, başka kümelere kıyasla yaşamların daha uzun sürdüğü, bunun sonucu olarak da türlerin kuşaklar boyu başarıyla üredikleri görülmüştür. Dolayısıyla Levi-Strauss'un uydurma görüşünün tersine, totemcilik, insanları ilkel yaşantının tehlikelerinden uzak tutmak, onların toplumsal yaşam ve emek etkinliği içinde kardeşçe birleşmelerini sağlamak için son derece gerekliydi. Totemcilik dizgesi, bir boy içinde kurulduktan sonra, aynı kurallar yabancı boylara da iletildi, böylece insanlar, daha büyük ve daha güçlü tribü toplulukları oluşturmalarına yol açan kardeşçil birlikler kurma olanağı buldular.

Frazer, totemcilik ve tabunun bu toplumsal birliği doğurmadaki rolüne işaret ederek şöyle diyor:

Görülüyor ki, totemcilik, daha yüksek din biçimlerinin gelişmesine çok az katkıda bulunmuştur, ancak toplumsal bağları güçlendirmek ve böylece geliştirmek için toplumdaki insanların gönüllü işbirliğine, onların ortak inanç ve iyiniyetlerine, kişisel çıkarlarını topluluğun çıkarlarının hizmetine sunmaya hazır oluşlarına bağlı olarak gelişen uygarlığın amaçlarına hizmet etmek yönünden büyük katkıları olsa gerektir. Kendi içinde böylece birleşen bir topluluk güçlüdür, yaşamını sürdürebilir; uyumsuzluğun, çatışmaların böldüğü bir topluluk zayıftır ve ortadan kalkma olasılığı fazladır. (...) Totemciliğin, insanları top-

[26] Frank B. Jevons, *An Introduction to the History of Religion* (Din Tarihine Giriş), s. 114-115).

[27] J. H. Driberg, *At Home with the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 108.

lumsal kümeler halinde bir araya getirme, onları birbirine bağlama eğilimi, totemcilik kurumunu yakından gözlemleyen birçok yazar tarafından tekrar tekrar dile getirilmiştir.[28]

Totemcilik çağı kapandıktan, yamyamlık büyük ölçüde ortadan kalktıktan sonra bile, akrabaları öldürme tabusu korundu. George Thomson'ın bu konudaki açıklaması şöyle:

Tribü toplumu tarihi boyunca, her türlü klan akrabalığı çok kutsal sayılmıştır. Eski İskandinavyalılar ya da kuzey insanları üzerine araştırmalar yapan Groenbech, klandaki insan öldürme olayları karşısında duyulan büyük korkuyu çok iyi betimliyor. (...) "klan olayıyla karşılaştığımız an, yaşamın kutsallığı olgusu kesinlikle karşı konulmaz bir yasa olarak önümüze çıkıyor; bu kutsallığa saygısızlık gösterilerek kan dökülmesi halinde körlük, kendini öldürme gibi cezalar uygulanıyor. Böyle bir suça gösterilen tepki öyle kesin ve ani ki, bir sinire iğne batırıldığında ancak böyle bir tepki görülebilir."

Kuzey insanlarının kurallarına göre kendi klanından birini öldüren hemen lanetleniyor ve klandan atılıyor. O artık sürgün sayılır. Zaman zaman yapıldığı üzere bir başka klan kendisini kabul etmezse, toplumun bir üyesi olamaz artık. Yalnızca klanının içinde varlık kazanan bu kişi, klanla ilişiği kesilince delirir ve açlıktan ölür. Eski Yunanistan'da da böyledir bu. Klanından birini öldüren kişi, akrabalarının ya da, kendi deyişleriyle kurbanlarının öç alıcı ruhları olan Erinysler ya da Ara'nın sövgüleri eşliğinde topluluktan kovulur; Erinys ya da Ara onu delirtir ve bir kemik yığını haline gelinceye dek kanını emer. [29]

Yiyecek Yasakları: Yamyamlığın Kalıntıları

Tarih dönemine dek süren, hatta günümüzde de görülen bazı yiyecek yasaklarının kaynak ve anlamları merak konusu olmuştur. William

[28] Frazer, *a.g.y.*, c. IV, s. 38.

[29] George Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, s. 54-55.

Graham Sumner'a göre, "Yamyamlığa karşı duyduğumuz büyük nefret, bir yiyecek tabusudur ve belki de atalarımızdan bize miras kalan en güçlü tabudur."[30] Ancak, insan etinin dışında, etleri dünyanın çeşitli yörelerindeki halklar tarafından iğrenç sayılan pek çok hayvan, kuş ve balık vardır. Bunların hiç değilse bir kısmı, eski totemci tabuların birer kalıntısı olsa gerektir. Sumner şöyle bir liste sunuyor:

... bir Fenikeli ya da Mısırlı, dana eti yemektense insan eti yemeyi yeğler. Yahudiler domuz eti yemez. Zerdüştler, insanın köpek eti yiyebileceğini aklından geçiremez. (...) Fransız Kongosu'nda bulunan Banziriler köpek etini erkeklere ayırır, bu etle hazırlanan yemeklerde dinsel törenler düzenlerler. (...) Ponape adası halkı "en korkunç yaratık" saydıkları yılan balığını yemezler. (...) Borneo yerlileri yılan yer ama yılan balığını yasak sayarlar. (...) Güney Afrika'da yaşayan Bantu'lar balığı iğrenç sayarlar. Kanarya Adaları'nda yaşayan bazı yerliler balık yemez. Tasmanya yerlileri, balık yemektense açlıktan ölmeyi yeğlerler. Somali halkı da balık yemez. (...) Bunlar avlanmaya ve kuş yemeye de karşıdır. (...) Bazı Mikronezyalılar kümes hayvanları yemezler. (...) Tuaregler balık, kuş ve yumurta yemez. [31]

Frederick J. Simoons, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki yiyecek yasaklarını inceliyor. Sebze değil de, hayvansal yiyeceklerin genellikle iğrenç ya da yasak sayıldığına dikkati çekiyor. En çok sakınılan yiyecekler arasında domuz, sığır, tavuk eti, yumurta, at eti, köpek ve deve etlerini sayıyor. Bu yiyecek yasaklamalarıyla eski totemci tabular arasında bir bağlantı olduğunu belirtiyor:

Tribü, klan, soy [32] *ya da başka bir birim halinde yaşayan bir kümeyle bir hayvan arasında kurulabilen totemci ilişkinin, hayvanın o kümeye şu ya da bu biçimde yardımcı olması nedeniyle geçmişte geliştiği söylenmektedir. Totemleri hayvan olanlara ilişkin gözlemler, büyük*

[30] William Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 329.

[31] *A.g.y.*, s. 339.

[32] Soy: Anasoylu klan.

ölçüde değişiklikler göstermekte, ancak genellikle küme toteme büyük sevgi ve saygı beslemekte, onu öldürmeyi yasaklamaktadır. [33]

Yamyamlık uygulaması geriledikçe, birbirine yabancı insanları kardeşlik ilişkileri içinde bir araya getiren kan içme törenleri biçiminde kendini gösteren kalıntılar bıraktı. İnsanlar, damarlarını kesip bir diğerinin kanından biraz içerek bir kan antlaşması oluşturdular. Bu, insanların birbirlerini öldürmeyeceği ya da incitmeyeceği konusunda ant içmeleri anlamına geliyordu. Lippert'in belirttiği gibi, "kan içme, genellikle yamyamlığın bir kalıntısı olarak gösterilmektedir". [34]

Giderek damarlardan akıtılan kan örneğin şarabın çok kullanıldığı durumlarda kırmızı şarap gibi başka içkilerle karıştırılmaya başlandı. Sonunda kan içme tümüyle ortadan kaldırıldı, şarap ya da başka içkilerin içilmesi dostluk anlaşmasının simgesi haline geldi. Bu simgesel gelenek, günümüze dek gelmiş bulunuyor: Şarap ya da başka alkollü içkiler içildiğinde kadehlerin tokuşturulması bu geleneğin bir kalıntısı olsa gerektir. Buna "şerefe kadeh kaldırmak" ya da "birinin sağlığına içmek" denilmektedir.

Tylor, "bu birinin sağlığına içme geleneğinin evrensel olmakla birlikte çok saçma olduğunu" söylüyor. "Benim bir kadeh şarap içmemle bir başka kimsenin sağlığı arasında ne ilişki var? Dünyada bundan daha ilgisiz ne olabilir?"[35] diyor. Akraba olmamaları nedeniyle insan olmadıkları yanlış düşüncesinin sonucu olarak insanların etini yeme ve kanını içme uygulamasıyla, birbirinin sağlığına şarap içme arasında çok uzak da olsa bir ilişki vardır. Bu noktadan bakılırsa şerefe kadeh kaldırmak saçma değildir; insanlığın yamyamlığa karşı kazandığı utkuyu simgelemektedir.

* *
*

[33] Frederick J. Simoons, *Eat Not This Flesh* (Bu Eti Yemeyeceksin), s. 118.
[34] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 428.)
[35] Tylor, *The Origins of Culture* (Kültürün Kökenleri), s. 95.

Yamyamlık kuramı, tabunun bir bölümünü, yiyecek bölümünü aydınlatıyor. Ancak bu, iki yönlü bir yasaklamaydı ve yiyeceği olduğu kadar cinsliği de kapsıyordu. Frazer bu içiçeliği şöyle dile getiriyor:

Totemciliğin, dizgenin iki yönüne de karşılık olan iki kılgısal kuralı ya da yasası var; ilki, bir kimsenin kendi totem hayvan ya da bitkisini öldüremeyeceği ya da yiyemeyeceği, ikincisiyse aynı totemden olan bir kadınla evlenememe ya da bir arada oturamama kuralıdır. [36]

Totemci tabudaki bu iki yanlılığı açıklayabilmek için onun, primattan insana geçiş evresinde dişi ve erkeğin birbirinden ayrılma ve ayrı ayrı uzmanlaşmasıyla olan kopmaz bağını görmemiz gerekir.

---

[36] Frazer, *Totemism and Exogamy*, c. I, s. 101.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİŞİNİN BİYOLOJİK YAPISI VE ÇİFTE TABU

TOTEMCİLİK ve tabu dizgesinin, insan gereksinmelerinin en ilk toplumsal düzenleyicisi olduğunu kabul edersek, şu soruyu sormamız gerekir: Bu dizgeyi kim, nasıl kurmuştur? Belirli hayvanları öldürüp yeme ve belirli kadınlarla çiftleşme konusundaki yasaklamaları erkekler mi koydu? Yoksa kendilerini ve yavrularını korumak için bu kurumu kadınlar mı ortaya çıkardı? Bu sorular bizi doğanın bu toplumsal kurumu kurmada başı çekmek için gerekli nitelikleri hangi cinse verdiğini saptamak için cinsler arasındaki biyolojik ayrılıklardan oluşan dikenli yola götürmektedir.

İnsanlar belirli biyolojik organları ve toplumsal yaşama daha önceden uyarlanmış işlevleri geliştirmiş olan yüksek maymunların bir takımından türemiştir. Bu organ ve işlevlerden en önemlileri alet kullanmaya ve yapmaya yarayan hareket edebilir el, büyümüş beyin, iki ayak üzerinde durma, cisimleri bütün boyutlarıyla görebilme yetisi ve konuşmaya olanak sağlayan ses organlarıdır. Wiliam W. Howells, insanı şöyle tanımlıyor: "Beden ve beyin açısından yeni baştan yapılmış bir maymudur, o kadar; hiçbir temel ayırıcı özeliği yoktur. Yapısı ve bütün organları antropoidlere dek gitmekte, onların organlarıyla hatta onlardan da öte o organların ilk kez ortaya çıktığı ilk ataların yapılarıyla tam tamına çakışmaktadır."[1]

Ancak her iki cins de yukarda sözü edilen bedensel özellikleri gösterirken, memeli hayvanların ve insan türünün varlığı için gerekli

[1] William W. Howells, *Mankind So Far* (Dünden Bugüne İnsan), s. 2.

olan bir başka biyolojik özellik, yalnızca dişi cinste bulunmaktadır: analık organ ve işlevleri. Türleri devam ettirmede önemli rol oynamasına karşın kadının ve onun biyolojik yapısının toplumsal yaşam ve emeğin gelişmesinde oynadığı rol üzerinde pek durulmamıştır. Maymundan insana geçiş, hemen hemen her zaman "insan" ya da "insanoğlunun" primatlardan türeyişi olarak adlandırılmaktadır. Buradaki sözcük eksikliği[2] biraz da hayvan yaşam ve davranışının yorumlanmasındaki ciddi yanlışların sonucudur.

Kadınlar ev ve aile içinde dar ve bağımlı bir yaşam sürmek durumunda bırakılırken erkeklerin toplumsal ve kültürel yaşamın her alanında başat noktalarda bulunmaları, bu durumu haklı çıkarmak üzere yapay bir nedenin ortaya atılmasına olanak sağladı. Kadının toplumda aşağılanmasına neden olarak biyolojik yapısındaki eksiklikler gösterildi. Çocuk doğurma, dişi cinsin önünde sonsuza dek duracak olan bir engel ve onun ikinci cins olmasının nedeni olarak sunuldu.

Bunu desteklemek için, belli bir olgunun doğal sonucu olduğu öne sürülen gerçek dışı bir mit ortaya atıldı. Erkek cinsin sonsuz üstünlüğünün kanıtı olarak hayvanlar dünyasındaki "erkek egemenliği" örnek gösterildi. Erkeklerin her zaman için dişilere egemen olduğu, çünkü onların yapısal olarak daha güçlü, daha vurucu, daha iyi savaşçı ve dişilerden daha zeki oldukları söylendi. Bu açıklama cinsler arasındaki ayrılıkların yanlış bir yorumlamasıdır.

Toplumumuzun kadının gelişmesi yoluna ciddi engeller koymada, onun çocuk doğurma yetisinden yararlandığı yadsınmaz bir gerçektir. Ancak çocuk doğurmanın bir "eksiklik" olarak sunulması bir ölçüde yeni ve tümüyle toplumsal bir olgudur. İlkel toplumlarda bu yoktu, hayvanlar arasında da yoktur. Dolayısıyla kadının ikinci derecede bağımlı bir birey olarak kabul edilmesi, daha önceden saptanmış bir biyolojik eksikliğin sonucu değildir.

Gerçeklikte durum tümüyle tersidir. Hayvanların yaşam ve davranışlarını dikkatlice incelemek, biyolojik yetersizlikten etkilenenin

---

[2] Batı dillerinin çoğunda olduğu gibi İngilizce'de de insan kavramı aslında "adam, erkek" anlamına gelen *man* sözcüğüyle karşılanmaktadır. "İnsanoğlu" diye çevirdiğimiz (ve "insan türü" diye de çevrilebilen) sözcüğün İngilizcesi de *mankind* (erkek türü) diye adlandırılan gelişmeyle çok iyi açıklanmaktadır. (*Çev.*)

dişi değil de erkek hayvan olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, erkek cinsinin doğal yapısının, onları öteki erkeklere "egemen olmaya" iten ve birbirleriyle işbirliği yapma yetilerini azaltan şiddetçi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Oysa dişiler, anasal işlevleri nedeniyle böyle bir engelle karşılaşmadıkları için, bu işlevler sayesinde, hayvansallıktan insan yaşamına ve ortaklaşa emeğe doğru gelişmede yönlendirici olan özellikleri edinmişlerdir. Doğanın cinslere eşit yetenekler vermediğine gelince, türleri insanlaştırma gibi biyolojik üstünlüklerin erkeklerde değil dişilerde olduğunu görüyoruz.

Bunu açıklamak için önce dişilerin, sonra da erkeklerin biyolojik yapısını inceleyelim.

Dişi Cins ve Ana-Bakımı

Robert Briffault *Analar* adlı yapıtında, hayvanlar dünyasında ana-bakımının, insanlar dünyasında ilk oymak ya da klanın bütün üyelerinin birbirinin iyiliği ve güvenliğini sağlamak için hep birlikte çaba göstermeleri biçiminde kendini gösteren ve "toplumsal bakım" diye adlandırabileceğimiz daha geniş ve daha ileri gelişmelere nasıl temellik ettiğini göstermektedir. Daha başka bir deyişle, dişilerde bulunan besleme, büyütme ve eğitme güdüsü, hayvanların dürtülerini değiştirmede ve giderek bu güdüleri toplumsallaşmış davranışlar halinde geliştirmede başı çekmelerine olanak sağlamıştır.

Doğanın canlılığı koruma, yaşamı sürdürme koşullarına göre uyarlanmış olan hayvan, yapısı gereği son derece bireyci olduğu gibi, öteki canlılara üstünlük sağlama itilimi içindedir. Üretilen bütün canlıların varlığını korumaya yeterli yiyecek bulunmadığından, her canlı, kendi özyaşamını sürdürmek için başkalarıyla savaşmak zorundadır. Darwin'in de belirttiği üzere, bu durum salt değişik türler arasında görülmez; gereksinmeleri birbirinin aynı olan ve kendilerine yiyecek ve eş sağlamak üzere aynı bölge içinde sınırlanmış bulunan aynı türün üyeleri arasında bu savaşım daha da yoğundur.

Yiyecek sağlama yarışması, yiyeceğin türüne ve elde edilme biçimine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Otla beslenen hayvanlar, aynı yiyecek sağlama alanında birbirlerine hoşgörülü davranabilir ve sürüler halinde dolaşırlar. Öte yanda etoburlar daha önemlidirler, tek başlarına dolaşırlar. Bunlar başka hayvanların peşinde olmaktan başka, kendilerini avlamak üzere dolaşan hayvanlardan da korunmak durumundadırlar. Bu hayvanlar sürüler oluşturmazlar; birkaçının bir arada bulunduğu durumlarda da bağımsız dolaşır, kolayca birbirlerinden ayrılırlar.

Yiyecek sağlama yarışı ister az ister çok yoğun olsun, her yetişkin hayvan, kendi yiyeceğinin peşinden koşar ve başkalarının gereksinmesi ne olursa olsun sağladığı yiyeceği yalnız kendisi tüketir. Hayvanlar arasında dişinin yavrusuna yiyecek sağlaması dışında yiyeceği elde etme ve paylaşma konusunda hiçbir işbirliği yoktur. Çoğunlukla sürüler oluşturduklarından işbirlikçiliğe örnek olarak gösterilen kurtlarla yabanıl köpeklerse, Briffault'nun sözünü ettiği yetkili kişilere göre "göze görünür bir bireycilik ve bencillik içinde"dirler. Büyük avları ele geçirmek için elbirliğiyle çabalasalar bile, avlanan hayvanı yeme konusunda kendi aralarında korkunç savaşlar verirler; hatta "güçlü olanlar, zayıfları öldürüp yemeye bile hazırdır". Yiyeceğini kapan ayrı ayrı yönlere dağılır.[3]

Primatlar arasında bile gerçek anlamda işbirliği yoktur. Marshall Sahlins'in de belirttiği üzere, "Maymunlarla insansı maymunlar üretim-tüketim işbirliği yapmazlar; insansı maymunlar[4] insanların çabasıyla işbirliği etmeyi öğrenebilir gerçi, ama maymunlar birlikte çalışmayı hiçbir biçimde öğrenemezler. Küçük bir hayvanın, kendisine egemen olana yiyeceğini teslim etmesini paylaşma saymazsak, yiyecek hiçbir zaman paylaşılmaz."[5]

Aynı konuda Solly Zuckerman şöyle yazıyor:

---

[3] Robert Briffault, *Analar*, kısaltılmış basım, s. 1-2.

[4] Ape: Bazı sözlüklerde "gerçek-maymunlar" ya da "yüksek-maymunlar" diye anılan ve yüzleri ve kaba yerleri dışında gövdeleri kıllı, yapıları ince, güzel, beyinleri büyük, kafatasları yuvarlak, kulak ve göz durumları bakımından insana çok benzeyen bu uzun parmaklı hayvanlara *insansı maymun* dedik. *(Çev.)*

[5] Marshall Sahlins, ("The Origin of Society"), *Scientific American*, c. 203, N. 3, s. 86.

İnsansı maymunlar, beslenme saatlerindeki davranışlarıya çok açık göze görülür bir bencillik sergilemektedirler. Birkaç ayrık durum dışıda tutsak yaşayan her maymun ya da insansı maymun, kendisi için elden geldiğince çok yiyecek sağlamaya, arkadaşlarından elden geldiğince çok yiyecek kapmaya çabalamaktadır. (...) Kafese yiyecek konulduğunda, maymunlar arasında en egemen olanlar verileni almak üzere öne çıkmakta, peşlerinden gelen daha güçsüz yoldaşlarını itip kakmaktadırlar.[6]

Demek ki, hayvanlar dünyasında, ana ve yavruları arasındaki ilişki dışında, bireycilik ve üstünlük kurma, genel bir davranış kuralı olarak ortaya çıkıyor. Briffault bunu şöyle özetliyor:

Toplumlardaki işbölümü ve işbirliği biçimleri, o toplumun belirleyici özelliğini oluşturur. İster dişi olsun ister erkek, her bireyin çeşitli gereksinmeleri, yalnız ve yalnız kendi çabaları ile değil, dolaylı ya da dolaysız olarak davranışları, o bireyinkiyle az çok eşgüdümlü olan birkaç başka bireyin ortak edimi ile karşılanır. Dişilerin yavrularına bakması ile ilgili edimleri saymazsak, bu koşullar insanlık dışında hiçbir hayvan toplumunda bulunmamaktadır. İster dişi olsun ister erkek, her yetişkin hayvan, kendi ekonomik gereksinmelerini karşılamak yönünde çaba harcar. Primatlar arasında bile, bir yetişkin bireyin yaşamını sürdürmek için bir başka bireye bağımlı olduğu örneğine hiç rastlanmamıştır.[7]

Ancak, erkek hayvanlar kendilerinden başkasını umursamazken, dişiler hem kendileri hem de yavruları için yiyecek sağlama durumundadırlar. Bireycilik göstermeyen bu ayrık durum, hayvanların özelliklerinin değişmesinde ve türlerin toplumsallaşması için gerekli olan yeni alışkanlıkların gelişmesinde başlangıç noktası olmuştur.

Primatlarda son derece gelişmiş olan ana-bakımı, on milyonlarca yıllık yavaş ve güçlüklerle dolu gelişmenin ürünüdür. En aşağı türlerde

---

[6] Solly Zuckerman, *The Social Life of Mankeys and Apes* (Maymunların ve İnsansı Maymunların Toplumsal Yaşamı), s. 295.

[7] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 1.

böyle bir bakım yoktur. Doğa, bazı balıkların üremesine karşı aşırı ölçüde savurgan davranmıştır; bir dişi balık, milyonlarca yumurta yapmakta, daha sonra yumurtaya aç bir dünyada onları korumak ya da yavrularının yaşamlarını sürdürmek için çok az şey yapabilmekte, ya da eli kolu bağlı kalmaktadır.V. Gordon Childe, bazı balık türlerinin, yaşamı sürdürmek için gerekli balık sayısını "müthiş bir doğurganlığa" borçlu olduğuna işaret etmektedir. Bir çift morina balığı altı milyon, bir başka balık türü yirmi sekiz milyon yumurta yapar. Deniz bu balıklarla dolu değildir, çünkü her seferinde ancak iki ya da üç yumurta yavru verir ve erginlik çağına erişir. Çoğu başka deniz hayvanlarınca yenmektedir.[8]

Sürüngenler, evrimsel yelpazede balıklardan üstün durumdadırlar. Bununla birlikte, onlarda da —Briffault'ya göre— "iki bin altı yüz kadar sürüngen türü içinde yumurtadan çıkmadan önce ya da sonra yavrularına ilgi gösteren sürüngen türü —bir iki timsah ve birkaç yılan türü— yarım düzineyi geçmez." Anabakımında çoğu kez örnek olarak gösterilen kuşlar arasında bile böyle bir bakım geçici bir süre için yapılmaktadır. Yavrular kendilerine yeterli hale gelir gelmez birer yabancı ve düşmanmışlar gibi bırakılmaktadırlar.[9]

Gerçek anlamda ana-bakımı memeli hayvanlarla başlar. Yavrunun hızla olgunlaştığı ve yalnızca kısa bir süre için bakım gerektirdiği ot yiyen hayvanlarda ana-bakımı en az gelişmiş düzeydedir. Yavruların daha uzun bir bebeklik dönemi yaşadığı etoburlarda ana-bakımının ot yiyenlerden daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu, primat türlerinde doruğa varmış, öteki maymunlara kıyasla yüksek maymunlarda (insansı maymunlarda) çok daha gelişmiştir. F.Wood Jones'a göre şebek yavrusu aşağı yukarı yedi ay annesinin yanından ayrılmaz; orangutan yavrusu ise iki yıl kadar ana-bakımına bağımlıdır.[10]

Ana-bakımının ortaya çıkmasındaki temel öğeler, bir batında doğan yuvruların sayısındaki azalma ve bebeğin daha uzun bir süre anaya

---

[8] V. Gordon Childe, *Kendini Yaratan İnsan*, s. 17.

[9] R. Briffault, *a.g.y.*, c. I., s. 113.

[10] F. Wood Jones, *Arboreal Man* (Ağaç Adamlar), s. 186.

bağımlı hale gelmesidir. Bebeklik dönemiyle ana-bakımı dönemlerinin uzatılmasıyla, güdülere bağımlı olma eğiliminde azalma, deneyden öğrenme eğiliminde ise çoğalma görülür. Soyun öteki üyelerine karşı da analık duyguları sergilenir ve bu davranışlar, küme halinde yaşamanın gerektirdiği davranışların ortaya çıkması için gerekli ortamın hazırlanmasına yardımcı olurlar.

Etobur dişilerin yavruları arasında, yabanılların yavrularıyla kendi yavruları, büyümelerinin ilk dönemlerinde analarına ve birbirlerine çok bağlıdırlar. Bu bağlılık, akılsal yetilerin çok daha yüksek düzeyde gelişmesiyle primatlarda doruğa varmaktadılar. Briffault'nun anlatımıyla:

"Affenliebe" (maymun-sevgisi) Almanca'da bir ananın çocuğuna olan düşkünlüğünün aşırılığını belirtmek için kullanılan bir deyiştir; bu deyişin yerindeliğini göstermek için sayfalar dolduracak olgu vardır. Ana maymunun gergin, kuşkulu ve endişeli bir telaş ve acınası bir ciddilikle saatlerce oturup yavrusuna baktığı sık sık görülmüştür. Ana şebekler, yavrularını yıkamak üzere ırmağa götürür; Rengger, Cebus' da bu hayvanları gözlemlerken bebeğine konan sinekleri dikkatle kovduklarına tanık olmuş. "Dişi maymunların yuvrularının yitmesi karşısında duydukları üzüntü öyle büyük ki, Kuzey Afrika'da, Brehm'in başka türlerden ayrı tuttuğu bazı cinslerin kesinlikle ölümüne neden oluyor." [11]

Hayvanları toplumsallaştırmanın özü, doğanın kesin buyruklarının yerine koşullandırılmış tepki ve eğitilmiş davranışlara sahip hayvan güdülerini koymaktır. İnsanlar bugün, başlangıçtaki hayvan güdülerinden öylesine kopmuşlardır ki, bunların çoğu ortadan yokolmuşur. Örneğin bir çocuğa ateşin getireceği tehlikeleri öğretmek gerekir, oysa hayvanlar güdüsel olarak ateşten kaçarlar. Ralph Linton'a göre bu "öğretilmeyen tepkiler" şimdi, "sindirim süreçleri, gözün ışık yoğunluğuna uyarlanması ve buna benzer isteğe bağlı olmayan tepkilere" indirgenmiştir. Linton şöyle diyor:

---

[11] R. Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 115.

Bir tür ne kadar az sayıda güdüye sahipse, o kadar çok davranış geliştirecektir; bu olgu, insanın belirleyici özelliği olan korkunç öğrenme yetisiyle birleşince, başka hiçbir türde benzeri görülmeyen bir öğrenilmiş davranışlar çeşitliliği ve zenginliği sonucunu doğurmuştur.[12]

Her iki cinste de, el, beyin ve insanoğlunun etkinlik göstermesi için gerekli öteki içyapısal önkoşullar eşit ölçüde bulunmakla birlikte, hayvanlıktan insanlığa giden köprüde başı çeken dişi olmuştur. İnsanlık dünyasında toplumsal birliktelik, birlikte çalışma biçiminde kendini gösteren etkin ve anasal tepkiler yalnızca analarda vardır.

Bazı bilim adamları, ilk insanların ortaya çıkmasıyla büyük buzul çağının başlaması arasında bir bağlantı görmektedirler; bu iki olgu da aşağı yukarı bir milyon yıl öncelere dayanmaktadır. Gordon Childe, çevrede oluşan bu değişmenin çok şiddetli olduğunu, bu yüzden pek çok türün ortadan yittiğini, öte yanda yaşamın daha ağır koşullarına daha iyi uyum sağlayabilen yeni türlerin varlık kazandığını belirtmektedir. Bu noktada diyor Childe, bugünkü insanlardan çok değişik, değişik olduğu için de "insansı, 'insana-benzer yaratık' " diye anılan ilk insanlar ortaya çıktı.[13]

William W. Howells da aynı konuda şunları yazıyor: "Ansızın gelen, ağır koşullar getiren ve zaman içinde çok önemsiz bir dönem olan buzul çağının, gene aynı derecede kısa olan insanın bugünkü biçimini aldığı dönemle aynı zamana rastlaması olağanüstü bir olaydır."[14] Bu belki de yalnızca bir rastlantı değildir. Çok uzun süren uygun iklim koşullarından sonra gelen ağır koşullar dişi atalarımız olan antropoidlerin (insansıların) yeni yeni yöntemlerle yaşamlarını sürdürme çabalarında daha kararlı olmalarını zorunlu kılmıştır. Nitekim alet yapmaya ve kullanmaya başlamışlardır. Bunu yapmakla doğadaki yaşam sürdürme biçimini bireyci ve üstünlük sağlayıcı temellere dayalı olmaktan çıkarmış, üretici bir çalışma içinde toplumsal işbirliği kurmaya dayalı yeni bir insansal yaşam sürdürme yöntemi geliştirmiş oluyorlardı.

Cins konusunda küçük bir düzeltme yapmak koşuluyla Sherwood L. Washburn'ün şu görüşüne katılabiliriz:

---

[12] Ralph Linton, *The Tree of Culture* (Kültür Ağacı), s. 8.

[13] Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu*, s. 29.

[14] William W. Howells, *Mankind So Far* (Dünden Bugüne İnsan), s. 113.

İnsanoğlu, bir milyon yıl kadar önce, yığınlarla insansı maymunun yaşamlarını iki ayak üzerinde ve alet kullanarak sürdürmeye başlaması ve bunun sonucu olarak Australopithecus *türünden maymun adamların gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. İnsanı maymundan ayıran en gözle görülür ayrılıklar, aletlerin kullanılmaya başlamasından sonra belirmiştir.*[15]

İnsanların, hayvanları evcilleştirmeden önce kendilerini evcilleştirmeleri gerekmekteydi. Howells'in söylediği gibi, "Hayvanları evcilleştirmede onları düzenli olarak beslemek (ya da yiyeceğin bulunduğu yere götürmek), doğal düşmanlara karşı onları korumak ve üremelerini denetlemek zorundayız; biz, bunu önce kendimizde uygulamakla işe başladık."[16] Buna eklenecek bir şey kalıyor: Analar, anabakımında oynadıkları rolle toplumsallaşma ve kültüre yol açan evcilleştirme sürecini başlattılar. " 'Toplumsal güdü' denen şey," diyor Briffault, "cinsel ilişkide değil analık ilişkisinde gelişir."[17]

Dişi cins ve işlevleri yerine erkek cins ve onun egemenlik kurma itkisini incelediğimizde de bunun doğrulandığını görüyoruz.

"Egemen Erkek" — Olgu ve Kurgu

"Egemen erkek" diye anılan görüngü, hayvanlar dünyasında vardır; bu, erkek cinselliğinin bireyci ve rekabetçi özelliğinin ürünüdür. Her erkek çevresindeki dişi ya da dişilerle cinsel birleşme yapmak için başka erkeklerle mücadele eder. Bu, erkekleri savaşkan bir cins haline getirmekte, erkek hayvanlar yalnızca dişilere yaklaşmak için değil, dişilerin bulunduğu alan ya da bölgede egemen duruma geçmek için de birbirleriyle savaşmaktadırlar.

---

[15] Sherwood L. Washburn "Tools and Human Evolution", *Scientific American*, c. 203, no. 3, s. 63.

[16] William W. Hovells, *a.g.y.*, s. 126-27.

[17] Briffault, *Analar*, c. I, s. 188.

Zaman zaman "orman yasası" diye de anılan şeyin en açık anlatımı bu değişikliğe uğramamış doğal erkek hayvan davranışında görülmektedir. Erkek hayvanların birbirini geçme yarışı, çekişmeli tutumu ve karşı-koymacı tavrı, onların hep birlikte yiyecek ve korunma sağlayacak ortaklaşa kümeler halinde toplanmalarını önleyen, toplumsal olmayan bir güçtür.

Erkek kavgalarının genellikle "kıskançlıktan" çıktığı söylenir; gerçi bu bizim anladığımız anlamda bir kıskançlık, belli bir dişiye karşı duyulan istekten kaynaklanan bir duygu değildir. Seçilmiş bir bireyi yeğlemek insan kültürünün getirdiği bir özelliktir ve bu, hayvanlarda yoktur. Doğanın, türlerin çoğalmasında gösterdiği savurganlık içinde erkeklerin damızlık görevi görmek dışında çok az işlevi vardır. Erkek hayvanlar arasında yapılan kavgalar belirli bir dişiye sahip olma isteğinden değil, genel olarak dişilere yaklaşma, çiftleşme mevsimindeyse, olabildiğince çok sayıda dişiyle cinsel ilişkide bulunma yarışından kaynaklanmaktadır. Briffault şöyle yazıyor:

Erkek hayvanların çekişme ve savaşımları, belirli dişilere sahip olma uğruna değil, genelde dişilerle cinsel ilişkide bulunmak uğruna yapılmaktadır; bu kavga ve çekişmeler, dişilerin bulunmadığı durumlarda da görülmektedir. Erkek hayvanlar, kendilerini yeniden üretme fırsatı uğruna, yiyecek sağlamak için savaşır gibi savaşmaktadırlar; yiyeceğe karşı duydukları isteği "sevgi" diye adlandırmak ne kadar uygunsa, bu çekişme ya da yarışmaya "kıskançlık" demek de o kadar doğrudur. Bir dişiye sahipken,—bir köpeğin ele geçirdiği kemiği elden çıkarmamak için savaştığı gibi— bu sahipliği korumak için kavga edebilirler; bir de, elden geldiğince çok sayıda dişiyle çiftleşebilmek için birbirleriyle kavga ederler.[18]

Zuckerman şöyle diyor:

Çiftleşme isteği duyan kızışkın hayvanların savaşkanlıkları, onların fizyolojik durumlarının bir anlatımıdır; bu durumdaki belirleyici öğe dişilerin varlığı değildir. (...) Erkek geyiklerin çiftleşme mevsiminde

[18] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 182.

dişiler hiç ortada yokken kavga ettikleri, ayı balıklarının dişiler için değil, yuva ya da çiftleşme yeri kapmak için aralarında kavga ettikleri gözlemlenmiştir.[19]

Fazla gelişmiş köpek dişleri, pençe ya da boynuz, iri adale, kuşlarda daha renkli ve parlak tüy gibi yalnız erkeklerde gelişen fiziksel özelliklerden çoğu, dişileri kendilerine çekmek için erkekler arasında yapılan rekabetçi savaşımın sonuçlarıdır. Alexander Wetmore'a göre kuşların geliştirdiği özel silahlar arasında "erkek kümes hayvanlarının mahmuzları, yaban ördeklerinin sivri pençeleri, kaz kanatlarında bulunan tokmağa-benzer çıkıntıları sayabiliriz." Wetmore, "yavrulama mevsimi, yaklaştığında," diyor, "yer seçimini yapan ve onu kendi türünden öteki erkeklerden gelecek kuşatmalara karşı savunan..." genel olarak erkek hayvandır. "... Bu çarpışmalar çoğu kez ciddi yaralanmalara, hatta savaşçılardan birinin ölmesine yolaçar. Tüyler havada uçuşur, kan akar, savaşım her iki kuşun da gücü iyice tükeninceye dek sürebilir. (...)" Bu savaşkanlığın, dişilerin yokluğu sırasında bile kendini gösterdiğini şu olguyla anlatıyor:

Erkeğin erkeğe karşı duyduğu bu mevsimlik düşmanlık bazen öyle garip biçimlerde kendini gösterir ki... bir serçe ya da saka kuşu bir pencere camında kendi yansısını görünce birden büyük bir öfkeye kapılır, gider gelir o görüntüye saldırır; bu, günlerce sürer, sonunda hayvan bitkin bir halde yere yığılır. Görüntüyle savaş, bazen öyle rahatsız edici bir durum alır ki, evin sahibi camına tel çekmek zorunda kalır. [20]

Kolayca uyandırılan bu savaşkanlık, günümüzde insanlar tarafından ticari amaçlarla sömürülmekte, örneğin horoz dövüşleri biçiminde kullanılmaktadır. Böyle bir sömürü tavuklarla değil, doğa tarafından zaten çalım satmaya, kendi cinslerinin başka üyeleriyle savaşmaya mahkum edilmiş bulunan horozlarla yapılabilir ancak. Bu savaşkanlık,

---

[19] Solly Zuckerman, *Social Life of Monkeys and Apes* (Maymunların ve İnsansı Maymunların Toplumsal Yaşamı), s. 69.

[20] Alexander Wetmore, *Warm-Blooded Vertebrates* (Sıcakkanlı Omurgalılar), Smithsonian Scientific Series, c. IX, s. 68-70.

memeli hayvanlarda da bulunduğundan, insan yaşamının daha başlangıcında bir biyolojik engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal kökenler sorunuyla ilgilenen araştırmacılar, ilk insansı yaratıkların karşılaştığı sayısız tehlikenin üstüne parmak basmışlardır. İnsansı yaratıklar, düşmansı çevreyle başa çıkmak ve daha büyük, daha korkunç canavarlara üstünlük kurabilmek zorundaydılar. Ancak, ilk insanların kendilerindeki hayvan itkilerini de denetlemek ve bunları yeni birer insan doğası haline sokmak zorunda olduklarına çok az değinilmiştir. Özellikle erkekler, kendi türlerinden olan erkeklere karşı duydukları kini doyurmak zorundaydılar. Erkek cinselliğinin getirdiği savaşkanlığın yenilmesi ve yerini kardeşçil toplumsal ilişkilerin alması gerekiyordu.

Bu gerçekliğe karşı, çoğu yazarlar, hayvanlar dünyasının "baskın (egemen) erkek"ini çağdaş deyişlerle betimlemekte ve onu, kendisine boyuneğen dişilerin çevresinde dönendiği ataerkil bir sultan olarak görmektedirler. Erkek cins, bazen bir eş ve çocukların başında bulunan, onların yaşamını ve geleceğini denetleyen bir aile babası gibi, sultandan biraz daha az debdebeli kişiler olarak çizilmektedir. Her iki durumda da dişiler, zayıf, çaresiz, kendilerini ve yavrularını geçindirmek için erkeğe bağımlı yaratıklar olarak gösterilmektedir.

Bu durum, bilime değil bilimkurguya yaraşır bir uydurmadır. Böylesi kurguların en açık yaratıcılarından biri, Robert Ardrey'dir. Onun görüşleri, bu okul yazarlarının en açık anlatımı olduğundan, biyolojinin nasıl çarpıtıldığının güzel bir örneğini sergilemektedir.

Ardrey'e göre, egemen erkek, karısına "efendilik" etmelidir. Dişiler, onun çevresinde salına salına dolaşır, erkeğin cinsel ilgisini çekme onuruna varmak umuduyla el-pençe-divan dururlar. Dişiler, bu erkek hayvanları sahip oldukları bölgesel "mülk" miktarına göre değerlendirirler; en fazla mülke sahip olan kahraman, cinsel açıdan en çekici olanıdır. Koca kapma yarışını önemsiz bir dişi kazandığında, başına devlet kuşu konmuş sayılır, onurlanır. Küçük karga türünden bir dişinin normal kargayla olan ilişkisinden şöyle söz ediyor Ardrey: "Bacaksız bir küçük dişicik, bir saat içinde Başkanın karısı oluverdi." [21]

---

[21] Robert Ardrey, *African Genesis* (Afrika Yerlisinin Kökeni), s. 93.

Ardrey çok çarpık görüşler öne sürüyor ve örneğin, toplumda kadınlar zengin ve onur sahibi kocalar edinmek için nasıl birbirleriyle yarışmak zorundaysa, dişi hayvanların da aynı böyle davranmak zorunda olduğunu söylüyor. Onlar da erkeklerle cinsel ilişkide bulunabilmek için birbirleriyle savaşmak zorundadırlar ona göre. Oysa hayvanlar dünyasında rekabet erkek cinse özgü bir davranıştır ve Ardrey'in savı bu gerçeğe ters düşmektedir.

Daha ciddi dirimbilimciler de erkeklerin "saldırgan" tavrını, dişilerde buldukları ve "edilgin" diye adlandırdıkları özelliğe üstün sayma eğilimi gösteriyorlar gerçi, ama gene de yapıtlarında bu türden çalakalem görüşler öne sürmüyorlar. Ancak, bazı kuş ya da hayvanlar arasında görülen "gagalama düzeni"ne değindiklerinde, erkeğin rekabetçi doğasını ve egemenlik kurma itkisini bir başka biçimde açıklamış oluyorlar. Güçlü erkekler, zayıf olanlarla savaşmaya ve onları çevreden uzaklaştırmaya her an hazırdırlar gerçi, ama zayıfların egemen erkeklere boyuneğmesi halinde güçlüler onları hoş görecek ve onlarla birlikte yaşayacaktır.

Dişilere gelince, baskın erkek de dahil olmak üzere hiçbir erkek, onların yaşamlarını ve cinsel etkinliklerini denetim altında tutamaz. Dişi, çiftleşme isteği göstermediğinde (kızışkın olmadığı dönemlerde) erkeği yanına yaklaştırmaz, erkek de dişiden bir cinsel işaret almaksızın ona yaklaşmaz. Kızışkın olduğu dönemde dişi kendisine uygun gördüğü erkek ya da erkekleri kabul eder. Kendisini belirli bir erkekle kısıtlamak zorunda değildir.

Ardrey bu olguyu kabul etmekten kaçınamaz, dahası, bir örnek bile vermektedir. Şebeklerle ilgili bir çalışmasında, erkek maymunu "kansına" egemen olan bir "efendi" olarak tanımladıkan sonra şöyle diyor:

Bolwig, eşi görülmedik bir olaya tanık oldu; bir dişinin bir saat içinde altı değişik erkekle otuz kez çiftleştiğini, sonra da altı erkekten en küçük olanıyla ormanın içinde gözden yittiğini gördü. Efendisi sırası geldiğinde dişiyle çiftleşti ama bunun dışında kımıltısız durdu öyle. Egemen olma duygularının bu mutluluk ve canlılık dolu işlemle başedebilecek türden olmadığını düşündü anlaşılan. Son derece rekabetçi bir doğaya sahip olan dağ gorillerinde de aynı umursamaz davranışlarla karşılaşacağız.[22]

[22] R. Ardrey, *a.g.y.*, s. 99.

"Umursamazlık" diye adlandırdığı şeye, ormanda yaşayan hayvanların dişilere egemen olmadaki yetersizliği ve "efendilik" savının geçersizliği demek daha doğru olur. Sahlins, Amerika Kıtasında yaşayan maymunlardan söz ederken, kızışkın olan dişiyle ilgili olarak şöyle diyor: "Belli bir erkeğe bağlı kalmıyor, sırayla hepsini bitkin hale getirerek birinden ötekine geçiyor." [23]

Baba-ailesi temelleri üzerine kurulmuş olan toplumumuzdaki erkek egemenliğinin özü, kocanın, cinsel etkinliğini yasa zoruyla yalnız kendisiyle kısıtlamak durumunda olan karısına tümüyle sahip olmasında yatmaktadır. Bu yasal zorunluluğu yalnızca tek bir erkekle birleşerek bile bozan kadına ciddi cezalar verilmektedir. Kendi istekleriyle ve diledikleri sayıda erkekle çiftleşen dişi maymunlarla öteki hayvanların cinsel özgürlüğü doğada erkeklerin dişiler üzerinde egemenlik kurmadığını kanıtlamaktadır. Erkek egemenliği, yalnızca başka erkeklerle olan ilişkide sözkonusudur.

Dişi hayvanlar doğurganlıklarının getirdiği yükler altında çaresizlik içinde yaşamlarını sürdürebilmek için erkeklere bağımlı olmak zorunda yaratıklar değillerdir. Bazı kuş türlerinde erkekler yumurta yapmada ve yavruları beslemede dişilere katılırlar. Bu, dişilerin çaresizliğinden değil, o dönemde erkek cinselliğinin geçici olarak kısıtlanmasından ve böylesi bir erkek "ana-bakım" yardımının olasılık kazanmasındandır. Ancak, bazı anasal işlevlerin, bazı türlerde erkeğe geçmesi, dişilerin doğum yapma zamanlarında herhangi bir yetersizlik sergilediğini göstermez. Türlerin büyük bir çoğunluğunda, dişiler, analık işlevlerini erkeklerden hiçbir yardım almaksızın yerine getirmektedirler.

Ananın kendisi ve yavrusu için tek başına yiyecek sağladığı hayvanlar "ailesi" bir ana-soyu'ndan başka bir şey değildir. Maymunlar ve insan öncesi maymunlarda bile yetişkin erkekler dişi ve çocuklar için yiyecek sağlamazlar. Bu genel olarak bütün memelilerde böyledir. Hayvanlar dünyasında "baba-ailesi" yoktur; erkek, gebe bir dişi ya da onun yavrusu için yiyecek sağlamaz.

Dişiler için durum bunun tersidir. Memeli hayvanlarda dişi, genellikle gebeliğinin ileri döneminde baskın erkek de dahil olmak üzere

[23] Marshall Sahlins, "The Origin of Society", *Scientific American*, c. 203, sayı 3, s. 81.

kendisini bütün erkeklerden sayutlar ve doğum yapma ve yavrusunu besleme süresince onlardan ayrı kalır. Dişi, bu ayrılık süresince, yavrularının olduğu kadar kendisinin gereksinmelerini de sağlama yetisine sahiptir.

Bu ayrılma, hayvan yaşamının en belirgin özelliklerinden biridir. Yerkes'e göre şempanzelerde, "dişiler yavrulamak üzere bir kenara çekildiklerinde ya da yeni doğmuş yavrularıyla ilgilenme dönemlerinde" bütün hayvanlar ananın bulunduğu yöreden uzaklaşır ve hiçbir erkek onların yanına yaklaşmaya davranmaz.[24] Ardrey bile bu olgudan etkilenmiş olsa gerek:

Şebeklerde değişmez bir davranış görülüyor: Bir gebe dişi vakti gelince, tek başına kalmanın yollarını arıyor ve bu olanak kendisine sağlanıyor. Bir şebeğin ortalık yerde herkesin önünde doğum yaptığını aklıma bile getiremem; yalnızlık sağlamadaki başarı o denli kesindir. [25]

Yalnız primatlar değil bütün dişi memeliler, doğum yapma ve yavrularına bakma döneminde tek başına kalma, bir yere kapanma gereksinmesi duyuyorlar. Bu dönemlerde, ana bütün yaşamı boyunca olduğu gibi, genel olarak hiçbir erkekten yardım görmeden kendi karnını doyuruyor. Bir erkek, dişinin yuvasının yakınına arada bir yiyecek getirse de bu, tümüyle rastlantısal bir durumdur ve dişinin salt kendine güvenme duygusunu değiştirmez. Briffault bu olguyu şöyle anlatıyor:

Hayvan ailesi, yalnız ve yalnız analık güdülerinin bir ürünüdür; ailenin tek odağı ve bağı anadır. Dişiyle erkeği bir araya getiren cinsel güdüler kümenin oluşmasında hiçbir rol oynamazlar. (...) Erkeğin, hayvan ailesinin oluşmasında hiçbir katkısı yoktur; kendisi ailenin temel üyesi değildir; belli bir anasoylu kümeye katılabilir ama genellikle bunu da yapmaz. Bir hayvan ailesine bağlandığında onunla olan ilişkisi gevşek, güvenilmez ve kuşkulu bir ilişkidir. (...) Yaşamı sürdürme araçlarının

[24] Robert M. Yerkes, *The Great Apes* (İnsansı Maymunlar), s. 271.
[25] R.Ardrey, *a.g.y.*, s. 100.

sağlanmasında cinsler arasında emek bölünmesi yoktur. Koruyucu işlevler erkek değil, dişi tarafından yerine getirilir.[26]

Hayvan yaşam ve davranışını ataerkil bir kapsam içinde gösterımeye çalışanlar yalnızca çelişkilere düşmekle kalmıyor, çoğu kez saçmalıklar sergiliyorlar. Ardrey ve ortaya attığı aslan sürüsü böyle bir duruma örneklik ediyor. Bir dişiler ve yavrular kümesine tek başına ve onların efendisi olarak bağlanan bir erkeği anlatıyor. Dişiler söylendiğine göre yaşamlarını sürdürmek için bu erkeğe bağımlıymış. Şöyle yazıyor: "Aslan sürüsü bir avlanma birimidir; bu sürülerin oluşturulmasının tek nedeni avlanma olsa gerektir. Toplumu bir arada tutan, her şeyden çok erkek aslanın olağanüstü egemenliğidir."[27]

Ardrey'in "aslan sürüsü" dediği şey aslında kümelerine bir aslanın girmesine izin vermiş bir dişi aslanlar topluluğudur. Tek başına olduğunda erkek aslan kendi yiyeceğini kendi avlar ve öldürür, ama bir dişiler kümesine bağlı olduğunda, avın denetimi, dişilerin elindedir. Ardrey'in sözleriyle, "erkek aslanın avı öldürdüğü çok seyrektir. Bu gibi eğlenceleri dişilere bırakır. Bir av seferinde erkeğin olağan konumu, kendisinden hayli uzakta her iki yönde yayılmış olan dişi aslanların ortasıdır." (Aynı yerde.)

Ardrey'in söylediği gibi aslanların bir araya gelmesinin "tek nedeni" avlanma ve yiyecek sağlama olsa, erkek, bu ikisini de yapmadığına göre topluluğun kaçınılmaz bir üyesi değildir. Avlanmayı yapan, kendilerini ve yavrularını, hatta aralarına katılmasına izin verdikleri erkeği bile beslemek için yiyecek sağlayan, dişi aslanlardır. Ardrey'in görüşünün tersine, dişi aslanlar kümesi, erkeğin "olağanüstü egemenliği"nden değil, dişilerin anasal işlevleri sayesinde bir arada kalmaktadır.

Ardrey, tek başına kalan erkeğin imgesini gözlerde büyütmek isteyebilir, çünkü tersi durumda erkek, hayran olunası bir dişi aslanlar kümesiyle çevrilmiş —ve onların denetiminde olan— kepaze bir yaratık olacaktı. Ancak bütün o yakışıklı yelesine ve soylu uyruğuna karşın Kral Aslan bir dişi aslanlar hareminin efendisi değildir; o yalnızca çiftleşme mevsiminde el altında bulunan bir alettir. Yalnızca

[26] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 188-89.

[27] R. Ardrey, *a.g.y.*., s. 101.

dişilerin istediği ve kendisi doğru dürüst davrandığı sürece kümenin içinde kalabilir. Onun yerini almayı başaran daha genç ve daha güçlü bir "baskın erkek" her zaman için bu krala yol verilmesini sağlayabilir, ya da dişiler sürüsü onu bırakıp kendi başlarına gidebilir.

Demek ki, hayvanlar dünyasında erkek egemenliği, bir üstünlük işareti olmak bir yana ciddi bir sorumluluk, bir yüktür. Erkekler ortaklaşa bir işbirliği ve korunma etkinliğinde bir araya gelme yetisinden yoksun olduklarından kolayca harcanabilen bir cinstir. Dişi kümede bir yer kazanma savaşımında yalnızca birkaç erkek yarışı kazanıp bu amaca ulaşabilir. Ötekiler, zaman zaman bir kümede kendilerine yer bulmaya girişen başıboş "bekârlar" olmaya mahkûmdur. Bunların çoğu yalnızlık içinde ölür ya da rekabetin doğurduğu kavgalarda ödürülürler.

Erkek cinsin baskın olduğu savına böylesine kendini kaptırmış bulunan Ardrey bile bu niteliğin yalnız yabanıl ormanlarda değil, belirlenmiş alanlarda da türlerin erkeklerinin yitirilmesi sonucunu doğurması karşısında hayrete düşüyor:

Örneğin Kruger Doğal Parkında bulunan erginliğe varmamış aslanların ölüm oranı korkunç ölçülere ulaşmıştır; bu olguya, uzun vadede doğanın kendini ayıklaması olgusu gözüyle bakılamayacağı gibi, kısa vadede bu kümenin yararına bir durum gözüyle de bakılamaz. Ölüm oranının böylesine yüksek oluşu, genç aslanlarla büyükler arasındaki egemenlik kavgasının sonucudur. (A.g.y. s. 103.)

Demek ki, doğada "baskın erkek" diye anılan görüngünün ardında yatan gerçeklik budur. Genellikle nitelendiği üzere kendi kendine yeten, eşine ve ailesine egemen olan bir baba değildir erkek hayvan. En iyi olasılıkla bir dişi kümenin hoşgörüsüne sığınarak o topluluğun üyesi olmuş bir hayvandır; en kötü olasılıkla da küme dışına atılan, sürgüne gönderilen ve tek başına bir yaşam sürme durumunda kalan bir yaratık olmaktadır. Bizim toplumumuzdaki erkekler gibi üstün ya da yöneten cins olmaktan çok uzak bulunan erkek hayvan, ikincil bir cins, rastgele bir cins ve sayılarının yeterinden fazla olduğu durumlarda da atılan cinstir.

Hayvan davranışıyla ilgili olarak bir başka aldatmaca daha yaygınlaştırılmakta, cinsel çekiciliğin sevgi ya da ilgi gerektirdiği kavramı ortaya atılmaktadır; bu düşünce halk tarafından da benimsenmektedir. Cinsel istekliliği de içeren sevgi birlikteliği hayvanlar arasında bulunmayan, yalnız insanlara özgü, insanlar tarafından geliştirilmiş bir olgudur. Briffault'nun da açıkladığı üzere sevecen duygular, sevginin en bellibaşlı ilkeleri, yalnızca ana ve yavrularında görülmektedir. Bu ana ve yavru duyguları insanlar dünyasında zamanla gelişmiş, cinsel edimi paylaşan kişiler arasında bir cinsel sevgi ortaya çıkarmıştır. Hayvanlar arasındaki cinsel istekse, kaba bir açlıktan başka bir şey değildir.

Briffault, hayvanlar dünyasındaki cinsellik dürtüsünün hayvansı niteliği konusundaki görüşlerini de belirtmektedir: "Cinsel itkinin doğayı acımasızlık çığlıklarıyla dolduran bir olgu olabileceğini söylemek, sevgi ilahileriyle dolduracağını söylemekten daha uygundur."[28]

Yazarın, betimlediği bir hayvanlararası "sevişme" son derece öğretici:

Erkek hayvan dişiyi yakalar, hırpalar ve ısırır; buna karşılık dişi de pençelerini ve dişlerini harekete geçirir; sevişenler cinsel çarpışmadan kan ve yara bere içinde çıkarlar. Kabuklu hayvanlar çarpışmada genellike bir iki yerlerini kırarlar. Çiftleşme sırasında ayrıksız bütün memeliler dişlerini kullanır. Pallas, develerin çiftleşmesini anlatıyor; döllenme olur olmaz dişi korkunç bir homurtuyla dönüyor, dişleriyle erkeğe saldırıyor, erkekse korku içinde kaçıyor. Rengger, bir jaguar çiftinin cinsel birleşmesinden "eşsiz bir çarpışma olsa gerek" diye söz ediyor; çünkü korkunç bir "sevişme"nin yapıldığı üç yüz metrekarelik bir orman alanında kırık dalların dört bir yana yayıldığını, ortalığın bir savaş alanını andırdığını görmüş. (A.g.y. s. 119.)

Cinsellik dürtüsü, Briffault'nun dediği gibi, "açlık kadar dayanılmaz" olabilir. Etobur hayvanlarda bu iki açlık biçimi arasında çoğu kez ayrım yoktur. Şöyle yazıyor Briffault:

Bütün etoburlar ve omurgalı hayvanlar yamyamdır, kendi türlerinden bir başka hayvanı öldürür yerler. Etobur hayvan çiftleşmesine çoğu kez

---

[28] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 119-20.

örnek olarak gösterilen aslan ve kaplanların eşlerini öldürüp yemesi olağandır. Andersson, bir ceylan cesedini yeme konusunda dişiyle savaşan bir kaplanın "karısını öldürüp büyük bir soğukkanlılık içinde onu da yediğini" anlatıyor. Başka gözlemciler de benzeri olaylara tanık oldular. Yaralanmış ama canını kurtarıp kaçmış bir dişi leopar, birkaç gün sonra bulunduğunda, erkeği tarafından arka ayaklarının yendiği görüldü. Kaplan, analarını böylece öldürdükten sonra daha bebeklik çağını süren öksüz yavrulara da saldırarak kendi çocuklarını yemişti. (...) Kurtların da eşlerini ölürüp yemesi olağandır .(A.g.y. s. 118-119.)

Bu tür olaylar, tutsak hayvanlar arasında da görülmektedir. Los Angeles'daki Griffith Park Hayvanat Bahçesi'nde, daha önce iki eşini öldürmüş olan bir kutup ayısı "son on bir yıl hiç kavga çıkarmadan aynı yuvayı paylaştığı" üçüncü eşini de öldürmüştü (26 Nisan 1963 günlü *Los Angeles Times* gazetesi). Associated Press haber ajansının 9 Ağustos 1967 günlü bülteninde de şu haber vardı: "Portland Hayvanat Bahçesi'nde, Ceasar adlı kaplanın pençeleri arasına alarak hayvanat bahçesi yetkililerinin deyişiyle 'paçavradan yapılma bir bebek gibi silkelediği' eşi Norma adlı dişi aslan boynu kırılarak ölmüştür."

Tutsak bulunan hayvanların düzenli olarak beslenmesi ve bakılması onları belli bir dereceye kadar eğitmektedir, bununla birlikte, hayvanat bahçesi yetkilileri ayrı cinslerin bir araya konulmasının tehlikeler getireceğini deneyimleriyle öğrenmişlerdir. Briffault şu olayı aktarıyor:

New York Hayvanat Bahçesi'nde bulunan bir jaguarı çiftleştirmek üzere, kendisine alışmasını sağlamak için bitişik kafese konan dişi, söz konusu erkek hayvandan büyük sevgi gördü; çiftleşecek jaguar kafesin parmaklıkları arasından dişinin pençelerini yaladı, mırıldandı, kısaca sevdalı bir hayvan gibi davrandı. Sonunda kafesler arasındaki bölme kaldırılıp da erkek sevgi gösterdiği dişiyle bir araya getirilince çiftleşecek erkeğin ilk işi, dişiyi gırtlağından yakalayıp öldürmek oldu. Bir dişinin boz bir ayıyla bir araya konması olayında da aynı durum görüldü. (A.g.y. s. 118-19.)

"Erkek hayvana kendisine yaklaşma izni vermede çoğu dişi hayvanın gösterdiği önlemli davranış," diyor Briffault, "ve çoğu dişinin döllenme olur olmaz hemen erkekten ayrılmak istemesi, utangaçlık değil de böyle ilişkilerin getireceği büyük tehlikeden kaynaklansa gerektir." (A.g.y., s. 120.)

Cinsler arasında gelişen sevecenliği engelleme yönünde işleyen etkenler, hayvanlar dünyasında baba-ailesinin oluşmasını da engellemektedir. Briffault'nun gösterdiği üzere, iki ayrı cins, ayrı ayrı işlevlerde uzmanlaşmışlardır: erkek cinsellikte, dişiyse analıkta. Bu uzmanlaşma insanlar dünyasında zamanla aşılmış, ana-bakım işlevleri erkeklerce de yapılmaya başlanmıştır. Ancak hayvanlar dünyasında erkek cinselliğinin şiddeti nedeniyle cinsellik ve analık arasında temel ve uzlaşmaz bir çelişki vardır.

Yalnız etoburlarda değil, ot yiyen hayvanlarda da, sürekli olarak çiftler oluşturmak yerine cinsleri ayırmak bir kural haline gelmiştir. Çoğu türlerde hayvanlar yalnızca çiftleşme mevsiminde cinsel birleşmelerde karşılaşır sonra da birbirlerinden ayrılırlar. Birlikte yaşamanın görüldüğü durumlarda da bu olgunun kısa bir süre için, kızışkınlık dönemiyle sınırlandığı görülmektedir. Bu durum geyik, ceylan, boğa gibi hayvanların sürü haline getirilmesinde de böyle olmakta, çiftleşme döneminden sonra dişilerle erkekler ayrı sürüler oluşturmaktadırlar. Yüksek maymun ve maymunlarda olduğu gibi tek başına yaşayan etoburlarda da durum aynıdır. Briffault şu olguları sergiliyor:

Yarasalarda, cinsler tümüyle ayrı yaşar; erkekler cinsel birleşmeden sonra kovulur, bir dişiler sürüsünde tek bir erkek görülmez. Dişi filler döllendikten sonra erkekleri kovar, yalnız dişilerden oluşan sürüler halinde yaşarlar; gebeliği iki yıl kadar süren dişi, doğumdan sonra da sekiz ya da on iki ay erkeği yanına yaklaştırmaz. (...) Erkek yavrular, yetişkin çağa gelinceye dek analarından ayrılmazlar. (...) Fok balıkları ve deniz aygırları çiftleşme mevsiminden sonra dişi ve erkek sürüler olmak üzere iki kümeye ayrılırlar. (...) Yaban domuzu yalnız çiftleşme mevsiminde dişiyle bir araya gelir. (...) Orangutanlarda da cinsler hiçbir vakit bir arada yaşamazlar. Goril sürülerinde de cinsler ayrı

yaşar, dişilerle yetişkin olmayanlar bir küme, erkekler bir küme oluştururlar. (...)

(...) Aylar cinsel birleşmeden sonra bir arada yaşamazlar. (...) Jaguar yılın yalnız bir ayında dişiyle bir arada yaşar; Amerika kaplanı birkaç hafta boyunca dişisiyle kalır. Erkek leoparla dişi tümüyle ayrı yaşarlar. (A.g.y. s. 123-24.)

Doğada çok yaygın olan cinslerin ayrı yaşama olgusu yakından incelendiğinde, dişi cinsin temel işlevi olan analığı sürdürebilmek için geliştirdiği çeşitli güvenlik önlemleri arasında ayrı kalmanın belki de en etkin önlem olduğu görülmektedir.

Doğanın Dişileri Koruması

Hayvanların cinsel yaşamını, insan cinselliği kapsamı içinde yansıtmak yanıltıcı olur. Doğa ve toplumdaki her şey gibi cinsellik de bir evrim süreci yaşamıştır. Evrenin oluşma dönemlerinde üremenin cinsel biçimi ortada yoktu. Varlık kazandıktan sonra da, en gelişkin biçimine varıncaya dek pek çok değişikliklere uğradı. Cinsellik evrimindeki en korkunç değişiklik, insanlar dünyasında, cinselliğin sevgi ve sevecenlik duygularıyla birleşerek üretme işlevlerinden başka ve yeni boyutlar kazanmasıyla olmuştur.

Bugün, dişi ve erkek insanların cinsel doğaları, temelde hayvanlarınkinden farklıdır. Erkekler yalnızca cinsel itkilerinin etkisi altında değillerdir; dişilerin döllenme yapmasında araçlık eden birer alet de değillerdir. Kural olarak, cinsel itkilerinin harekete geçmesiyle hayvanlar gibi şiddet göstermezler. İnsanlar dünyasında şiddetin görüldüğü durumlar, ciddi toplumsal bozuklukların ve ruhsal sakatlıkların kol gezdiği durumlardır; yakınlarda ortaya çıkan bu hastalıklı ve denetlenemeyen zorunlu davranış hali genel olarak görece bir görüngüdür. Ne olursa olsun, erkeklerin davranışı, kör güdülerin değil toplumsal ve kültürel gelişmelerin ürünüdür.

Dişi cinselliğinde, değişik türden bir evrim gelişmiştir. Hayvanlar dünyasında dişi cinsin gereksinmesi doğrudan doğruya onun üretici işlevlerine bağlıdır ve bu işlevlerden bağımsız olarak kendini göstermez. Günümüzde kadın bu kısıtlanmış cinsellik biçiminden kendini kurtarmıştır. Doğurmak için cinselliğe gerek olmakla birlikte, insan dişilerinin cinsel istekleri yavrulama ile ilgisi olmayan çeşitli duygu ve düşünceleri içermektedir. Dolayısıyla hayvanların cinsel yaşamını incelerken doğadaki değişik cinsellik özelliklerini göz önünde bulundurmalı, her cinsin, biri doğurtma, diğeri doğurma olmak üzere iki ayrı kolda kesin olarak uzmanlaştığını unutmamalıyız.

Memelilerde, dişi cinsin gebe kalmasıyla cinsel istek kesilir ve dişi, erkek cinsten tiksindiğini gösteren tavırlar sergiler. Bu dönemde dişi doğum yapmak ve yavrusuna bakmak üzere erkekler dünyasından çekilir. Doğan yavrunun bebeklik çağı, ya da bakıma gereksinme duyduğu dönem ne kadar uzarsa, dişinin erkekten ayrı kaldığı dönem de o kadar uzar. Anasal işlevlerle dişi cinselliği arasında aşağı türlerde olduğundan daha büyük bir ayrılığın geliştiği primatlarda durum böyledir.

Phyllis C. Jay'in yaptığı bir inceleme, çoğu dişi primatlarda, cinsel gereksinmeyle anasal işlevler arasında böyle bir oransızlığın bulunduğunu göstermektedir. "Dişi varlığının odak noktası... analıktır" diye yazıyor Jay.

Dişi, üç dört yaşlarında yetişkinlik çağına varır; bundan sonra da ölünceye dek birbiri ardına yavru yetiştirir. Başka bir deyişle, yaşamının üçte ikisinden, belki de daha fazlasından çoğu, bebeklerini besleme ve korumayla geçmektedir. (...)

Gerçekte cinsel davranış yetişkin bir dişinin yaşamında çok küçük bir rol oynar. Bir dişi, yalnızca cinsel ilişkide bulunma isteği duyduğunda erkeği kendisine yaklaştırır. Bu gebe olmadığı ya da yavru emzirmediği dönemde, ayda beş ya da yedi gün sürer. (...) Bu, sürekli olarak cinsel istek duyabilen insan dişisinin durumuyla ters düşmektedir. (...) Hindistan'daki sakallı maymun gibi çoğu türde, doğumlar iki yıllık aralarla olur. Bu türlerde dişi, yetişkin yaşamının aşağı yukarı yüzde beşini bulan gün sayısınca erkeği ister, gerçeklikteyse, yüzde üçünden azına rastlayan gün sayısınca cinsel etkinlik gösterebilir. Cinsel olarak

etkin olduğu saatlerin kesin sayısını hesaplamak durumunda olsaydık, bunun yaşadığı günlere oranının yüzde bir olduğunu görecektik .[29]

Dişi primatlarda cinselliğin bu özelliği çoğu kez gözden ırak tutulmaktadır, çünkü cinsel etkinlik gösterdiği günlerde aşırı ölçüde hırslıdır ve birkaç erkeği bitkin hale getirebilir. "Kızışkınlık sırasında" diyor C. R. Carpenter, "bir dişinin çiftleşme yetisi bir erkeğinkinden çok daha büyüktür."[30] Aynı noktayı başka gözlemciler de vurguladı. Ancak kızışkınlık dönemindeki bu yoğunluk, primatlardaki dişi cinselliğinin, yaşamlarının en büyük bölümünü adadıkları analık işlevlerine kıyasla aşırı ölçüde gelişmemişlik gösterdiği olgusunu değiştirmez.

Yalnız hayvanlar dünyasına özgü olan kızışkınlık dönemi, doğanın dişilere sağladığı koruma önlemlerinden biridir. Bütün yıl çiftleşebilen insanların tersine hayvanlar çiftleşmelerini kızışkınlık mevsimiyle kısıtlamaktadırlar. Çoğu türde, erkeğin cinsellik itkisi aşağı yukarı dişinin cinsel istekliliğiyle çakışmaktadır. Zuckerman'a göre:

Mevsimden mevsime ya da dönem dönem cinsel istek duyma halinden, tümüyle isteksiz kalma haline geçme durumu, insan davranışlarında görülmemektedir. Bir hayvanın dönem dönem iğdiş edilip belli aralardan sonra bir üreme organını kuşanmak durumunda kalmasına benziyor bu. [31]

Görülüyor ki, kızışkınlık mevsiminin dışındaki dönem her iki cins için de bir dinlenme dönemi oluyor ve bu dönemlerde erkeğin ilgi ve etkisinden uzaklaşan dişi, analık işlevlerini sürdürüyor. Dişi, yalnızca gene kızıştığında, türler için yeni bir çiftleşme mevsimini başlatan cinsel "işareti" veriyor.

---

[29] Phyllis C. Jay, *The Potential of Woman* (Kadının Gizilgücü) da, "The Female Primate" (Dişi Primat), s. 3-6.

[30] C. R. Carpenter, "Societies of monkeys and Apes" (Maymun ve İnsansı Maymun Toplumları), *Primate Social Behavior* (Primatların Toplumsal Davranışları) s. 44-45.

[31] Zuckerman, *Social Life of Monkeys and Apes* (Maymun ve İnsansı Maymunların Toplumsal Yaşamı), s. 63.

Doğanın dişilere sunduğu bir başka koruma da erkek hayvanların cinsel istek duymayan bir dişiye doğal olarak yaklaşmamasıdır. Phyllis Jay'in dişi primattan söz ederken belirttiği gibi, "Cinsel etkinliği yalnız ve yalnız dişi başlatır; dişinin çağrısı olmaksızın erkek dişiye yaklaşamaz".[32] Carpenter da aynı noktaya işaret etmiş, cinsel etkinlikleri "başlatanın" dişi olduğunu, erkeğinse dişinin gereksinmelerine göre hareket ettiğini söylemiştir.

Bu demektir ki, doğadaki hayvanlar arasında ırza geçme olayı yoktur. Erkekler olgunlaşmamış ya da cinsel istek sergilemeyen dişilerle ilişkide bulunmaya kalkışmazlar. Zuckerman'a göre, ırza geçmenin yalnızca insanlara özgü olduğu konusunda ciddi kuşkular olamaz. Şöyle yazıyor:

Cinsel güce sahip erkeklerin kızışkın dişiyle kızışkın olmayan dişiye aynı davranışı göstermediği bilinmektedir. Cinsel istek duyan dişi köpek, çevresindeki bütün erkek köpekleri kendisine çeker. Koç, yalnızca kızışkın koyunla çiftleşmek üzere ve bu arayış içinde koyun sürüsüne girer çıkar. (...) Tavşan dışında bütün dişi deney hayvanları erkeğin yanına yaklaşmasına ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasına yalnızca kızışkınlık döneminde izin verir. Deney hayvanları dışında kalanlar arasında yalnızca lama ve develerin kızışkınlık dönemi dışında çiftleştikleri söylenmektedir. [33]

Tutsaklık halinde ya da dişilere doğanın sağladığı olanakların bulunmadığı ya da kaldırıldığı durumlarda bazı türler arasında ırza geçmenin görülebileceği doğrudur. Ancak doğal koşullar altında, dişinin "alıcı" olmadığı durumlarda erkek onunla çiftleşemez. Buna ek olarak, çeşitli durumlarda kendisini erkeklerden ayrı tutmak durumundadır. Bu ayırma, doğada bulunan eşsiz bir koruyucudur; dişiler, tutsak bulunduklarında bile, doğum sırasında ve yavrularının, korunma gerektiren bebeklik dönemlerinde erkeklerden uzak durma, onlardan uzaklaşma eği-

[32] Phyllis C. Jay, *a.g.y.*, s. 5.
[33] Zuckerman, *a.g.y.*, s. 126.

limlerini gerçekleştirmektedirler. Çeşitli kaynaklardan alıntılar yapan Briffault, şöyle yazıyor:

Memeli dişi çekileceği köşe konusunda aşırı ölçüde titiz davranır, hatta kolay kolay yer beğenmez; gözden ırak, loş ve korunmalı bir gizlenme yeri seçmeye özen gösterir; bu yeri hem doğumdan önce, hem de yavrusunu doğurduktan sonra ve özellikle en küçük bir tehlike işareti duyduğunda sürekli olarak değiştirir. Hayvanat bahçelerinde, yavru büyüten dişiler için en azından iki "gözden ırak köşe" sağlanması önerilmektedir, "çünkü analar rahatsız edilmeseler bile yavruları doğduktan sonra huzursuz olur, tam istediği gibi bir korunak buluncaya dek yavrularını sık sık ordan oraya taşırlar." Yavrularını yiyecek maddeleriyle karıştırma eğiliminde bulunan erkek, genellikle uzaklaştırılır ve birkaç gün sonra, doğan yavruların yiyecek olmadığı daha belirgin hale gelince onlara katılmasına olanak verilir. [34]

Hayvan yaşamına değgin bilgilerimiz yavaş yavaş gelişmiştir ve daha öğrenilecek çok şey vardır. Hayvanat bahçeleri yetkilileriyle hayvanları besleme ve inceleme konularına eğilen başka kişiler, hayvanların yaşam biçimi ve aralarındaki ilişkinin bizimkilere benzediği varsayımından hareket etmeleri nedeniyle büyük yanlışlar yapmışlardır. Bunlar arasında en öğretici örneklerden birini sağlayan olay, Londra Hayvanat Bahçesi'nde yaşanmıştır.

Londra Hayvanat Bahçesi Felaketi

Aşağı memelilerde erkekler, kızışkınlık mevsimi dışındaki dönemde uyuşukluk içinde bulunmalarına karşın primat erkekler bütün yıl cinsel güce sahiptir. Öte yanda, dişi primatlar arasında çok gelişmiş olan anasal işlevlerin onları, aşağı memelilerden çok daha uzun dönemler boyunca meşgul ettiğini görmüştük. Bu demektir ki, cinsellikle analık arasındaki

[34] Briffault, *Analar*, c. I, s. 191-92.

eşitsizlik, primatlarda en büyük noktaya varmıştır. Bundan da, doğanın dişilere sağladığı güvencenin aynı ölçüde karşıdurulmaz bir zorunluluk olması, hele tutsak hayvanlar için bu durumun daha rahat sağlanması gerektiği sonucu çıkabilir. Bu güvenceleri ya da korumaları değerlendirmedeki başarısızlık, Londra Hayvanat Bahçesi felaketini doğurmuştur.

Londra Hayvanbilim Derneği, "Maymunlar Tepesi" denen kayalardan oluşturulmuş bir kapalı alanda yüz kadar Hamadryas şebeğiyle bir deney yapmaya karar verdi. Başlangıçta küme yalnızca erkeklerden oluşuyordu, ancak erkeklerle birlikte yaşamalarını sağlamak, böylece davranışlarını inceleme fırsatı elde etmek üzere dişileri de Tepeye katmaya karar verdiler. 1925 yılında başlayarak beş yıllık bir dönemde yürütülen deneyle ilgili rapor, Solly Zuckerman tarafından *The Social Life of Monkeys and Apes* adlı çalışmada yayımlandı.

"En elverişli" olduğu kabul edilen koşullar, "doğal çevre," yiyecek ve bakımın sağlanmasına karşın, korkunç sonuçlar alındı. Erkekler, dişilere sahip olmak için sürekli olarak aralarında kavga ediyorlardı; öyle ki, dişiler ve genç maymunların sözcüğün tam anlamıyla yokedilmesine varan çarpışmalar oluyordu.

Çok sayıda dişinin kümeye katıldığı 1925 ve 1927 yıllarında birçok maymun öldü. 1927 yılında bir ay içinde otuz dişiden on beşi öldürüldü. 1928 yılında gene bir ay içinde on beş dişi daha öldürüldü. Dişi kapma savaşlarında erkeklerin öldüğü de oluyordu. 1930 yılına gelindiğinde otuz dokuz erkek ve dokuz dişi maymun kalmıştı ve Tepede doğanlardan yalnızca tek bir şebek hayattaydı.

Çeşit çeşit ağır yaralanmalar oldu. El, ayak kemikleri, kaburga kemikleri ve kafatasları parçalandı; yaralar en çok göğüs ya da karın yöresinde görüldü, çoğu hayvanda, üreme organlarının bulunduğu yörede derin yırtıklar oluştu. Öldürülen dişilerden en az dördü daha olgunluk çağına varmamıştı; iki ergin gebe dişi kavga sırasında bebeğini düşürdükten sonra öldü. Dört erkek maymunun tek bir dişiye sahip olmak için savaştığı görüldü.

Maymunlar Tepesi'nde doğan on beş şebekten on dördü ortadan yok oldu. Bu ölümlerin çoğu, doğuşlarından altı ay sonra oldu. Bir lohusa ana kavga sırasında bebeğini kucağından düşürdü; bir erkek maymun bebeği kapıp kaçtı, bebek öldü. Bir başka ölüm olayının nedeni de,

erkeğin, ilgisini dişiden onun yavrusuna kaydırması ve yavruyu kalçalarından ağır yaralamasıydı.

Cinsel savaşlar çoğu kez günlerce sürüyor, bir dişi, kendisini ele geçiren her erkeğin altında kalıyordu. Bu dönemler süresince durmadan bedensel işkence çekiyor, yiyecek sağlayamıyordu. Savaş çoğu kez dişinin ölmesinden sonra da sürüyor, erkekler cesede bir cinsel nesne işlemi uyguluyorlardı.

Yapılan son savaşın çok fazla uzaması ve durdurulamaması üzerine 1930 yılında deneyin başarısızlıkla sonuçlandığı açıklandı, hayatta kalan beş dişi savaş alanından alındı ve Maymunlar Tepesi gene eskisi gibi bir erkekler topluluğu haline kondu.

Bu erkek primatların davranışı, yabanda yaşayan hayvanların davranışına hiç benzememesi nedeniyle hayvanbilimcileri olduğu kadar insanbilimcileri de çok şaşırttı. Hayvanat bahçesinde oluşturulmuş bir kapalı alanın, ne kadar büyük bir beceriklilikle yapılırsa yapılsın doğal çevrenin aynı olamayacağı yadsınmıyordu. Düzenli olarak yiyecek verilmesinin, erkeklerde doğal olarak çok geniş bir alanda yiyecek aramaya harcanacak olan enerjiyi harekete geçirdiği öne sürüldü. Ama felakete yol açan en önemli öğeden hiç söz edilmedi: Kapalı alanda bulunan erkekler dişilere sayıca üstündü ve dişiler için gerekli gizlenme yerleri yoktu.

Zuckerman, dişileri ele geçirmek için erkekler arasında yapılan yıkıcı kavgalarda birçok erkeğin yaralanması ya da öldürülmesi sorununun ancak bir yönünü gördü: "Küçük bir alanla sınırlı kaldıklarından, hayvanlar, doğal çevrede olduğu gibi birbirlerinden uzaklaşamazlar," diye yazıyor; dolayısıyla "bir kavgada kötü duruma düşmüş olan şebek, kendisine saldıranlardan kaçma olanağına sahip değildir."[35] Ama dişiler de kendileri için gizlenecek yerlerden yoksun olan aynı alanda tuzağa düşürülüyordu; kendilerini çepeçevre sarmış, sayıca çok olan erkekler tarafından yavrularıyla birlikte ortadan kaldırılıyorlardı.

Londra Hayvanat Bahçesi'nde cinsel amaçlarla dişilere saldıran, öldüren, yaralayarak etkisiz hale getiren yüksek maymunların anormal ya da "kötü" olduğu söylenmiştir. Ne var ki, hayvan yaşamı konusunda

[35] Zuckerman, *a.g.y.*, s. 217.

yanlış varsayımlar yapılmamış olsaydı böyle bir davranış görülmeyecekti. Hayvanlar dünyasında cinsellik dişilerle erkekleri —erkek cinselliğiyle dişinin anasal işlevleri arasındaki çelişki nedeniyle— sevgi ilişkileri ya da baba-ailesi birimleri içinde birleştirmez. Hayvanlar arasında insan ilişkilerinin aynını oluşturma girişimi çok tehlikeli yanlışlara yolaçmaktan başka işe yaramaz.

Bu tür yanlışlara hoşgörüyle bakılması olanaksızdır, çünkü hayvan besleyen ya da sürü sahibi olan çoğu kimse, erkek cinselliğinin doğal konumdaki şiddetliliğinin bilincindedir. Egemenlik kurma çabası içinde olan erkeklerin aralarında kavga çıkardığını ve bir dişiler sürüsünde cinsel güce sahip birden fazla erkek bulundurmanın zararlı sonuçlar doğurabileceğini bilirler. Sığır sürüleri yetiştirenler, çoğu erkeği iğdiş etme yoluna başvurarak, dişilere hizmet etmek için gerekli sayıda erkeği bırakırlar. Chapple ve Coon'a göre koyun, geyik ve sığır sürüleri besleyen çoğu halklar, erkek hayvanların büyük bir çoğunluğunu iğdiş ettirirler ve "sürülerde otuz dişiye bir erkek" düşecek kadar azaltırlar erkek sayısını.[36]

Londra Hayvanat Bahçesi deneyini yönetenlerin yaptığı en büyük yanlış, dişiler için gizlenecek yer sağlamamanın dışında, ezici çoğunlukta erkeklerin bulunduğu bir alana az sayıda dişi salmak olmuştur. Yabanda bu oran tam tersinedir, sayı üstünlüğü dişilerdedir.

Gezici primatlarda dişilerin sayısı erkeklerden çoktur; bazı türlerde de bu oransızlık çok yüksektir. Marshall Sahlins şöyle yazıyor:

Sürüdeki yetişkin dişilerin sayısı erkeklerden çoktur; bazen —uluyan maymunlarda olduğu gibi— dişi sayısı erkeklerin üç katına varır. Bu biraz, dişilerin daha çabuk olgunlaşması nedenine bağlanabilir. Aynı zamanda eş kapma yarışması sırasında bazı erkeklerin elendiği olgusunu da yansıtabilir. Bu erkeklerin elenmesi olgusu onların öldürülmelerini gerektirmez. Sürünün dışında ya da yakınlarında tek başına yaşam sürmek, bu arada kendilerini bir başka kümeye bağlayıp cinsel eş sağlama çabası harcamak durumunda kalabilirler. [37]

---

[36] Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 194.

[37] Marshall Sahlins. *Scientific American, c.* 203, sayı 3, s. 81.

Carpenter primat türlerinde dişilerin erkeklere ağır bastığını gösteren sayılar veriyor. Uluyan maymunlardan oluşan bir kümede sekiz dişiye üç erkek düşüyordu; bir başka muymun türünün oluşturduğu kümede on beş dişiye karşılık sekiz erkek vardı; *makak* maymunlarında da altı dişiye iki erkek düşüyordu. Bu oransızlığın çok yüksek olduğu örnekler de veriyor Carpenter; bir başka maymun türünde otuz iki dişi ve altı yetişkin erkekten oluşan bir küme görüldü; bir başka kümede seksen beş dişi ve yalnızca yedi erkek bulunuyordu. [38]

Dişilerle ergin olmayanlar genel olarak ayrı bir sürü oluştururlar, erkeklerse kümenin çevresinde esnek bir sınır çizerler. Herhangi bir rahatsız edici olay karşısında ya da hayvanlardan birinin tehlike işareti veren sesi duyulduğunda bütün sürü tepki gösterir. Doğada, her yetişkin hayvan gerek savaşarak gerek kaçarak kendi yaşamını savunur, ancak, yavrusunu savunmak ya da kaçacaksa onu da taşımak durumunda olan dişi bu kuralın dışındadır.

Toplumsal kökenlerimizi ortaya çıkarmada ve insan yaşamının başlangıcında ne gibi sorunların çözümlendiğini anlamada dirimbilimi incelemek çok büyük önem taşımaktadır. Hayvanlar insanmış gibi gösterilirse, bu sorunların neler olduğunu ya da nasıl çözümlendiklerini öğrenemeyiz. Hayvan ilişkilerini, aile yaşantısına benzeterek tanıtlamak bilime hizmet etmek değildir. Bu durum doğanın cinslere tanıdığı ayrıcalıklar konusunda özellikle doğrudur. Hele bu ayrıcalıkların çağdaş insan yaşamından yokolduğunu düşünürsek, geçmiş tarihimizi örten perdeyi kaldırmak büsbütün zorunlu hale gelmektedir.

Ciddi insanbilimciler, hayvanlar arasında görülen erkek egemenliğini ve rekabetçiliği sergilemede duygusal davranmamayı bilmişlerdir; bunlar erkeklerin bu özelliğinin insanlığın gelişmesi yolunda bir engel olduğunu görmüşlerdir. Geçen yüzyılda Engels, "hayvandan insana geçişin gerçekleşmesine olanak sağlayacak tek ortam olan büyük ve uzun ömürlü kümelerin oluşabilmesi için gerekli ilk koşul"un, ergin erkekler arasında gelişecek bir ortak hoşgörü olduğunu yazdı.[39] Günümüzde

---

[38] C.R. Carpenter, *Primate Social Behavior* (Primatların Toplumsal Davranışı), s. 29, 31, 32, 40.

[39] F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 49.

Sherwood L. Washburn de tam tamına aynı şeyi söylüyor: "İnsanların, birbirleriyle işbirliği içinde yaşayan toplumlar halinde örgütlenmesi için gereken temel koşullardan biri, egemenlik hiyerarşisinde baş köşeyi almada gösterilen denetimsiz itki ve şiddetin bastırılmasıydı." [40]

Egemenlik kurma çabalarının getirdiği sorunları belki de en iyi betimleyen Atkinson olmuştur:

Sözcüğün tam anlamıyla her erkek yaratığın elinin bir diğerine kalktığı ve yaşamın onların bu savaşımıyla sürekli bir karmaşa içinde bulunduğu bir toplumda savaş bir an için olsun kesilmemiş, tersine, ileriki evrelerde bu savaşı yöneten akılsal kurnazlıklarla her bir darbe (öldürücü bir biçimde) ağırlaştırılmış, bir tür olarak ortadan kalkmama çabası içinde geri çekilme ya da gelişme yönünde zorla yaptırılan bir ilerleme sorunu haline gelmiştir. (...) Her nasılsa, ileri bir adım atılmış, bu labirentte bir çıkış yolu her nasılsa bulunmuştur. (...) [41]

Bu ileri adım, doğal gereksinmeler üzerinde toplumsal denetimler kuran ve erkek cinselliğindeki şiddetçi yapıyı güçlü bir biçimde değiştiren totemcilik ve tabu sayesinde atılmıştır. Marshall Sahlins bu konuda şunları yazıyor:

Cinsellik, primatlara özgü, hiç değişikliğe uğramamış bir toplumsal ayrıcalık, bir armağan değildir. Örneğin eş kapma rekabeti çok ağır, hatta öldürücü savaşımlara bile yol açabilirdi. İlk uygarlığın gelişmesini dizginleyen ve insanların ezilmesine yol açan şey, primat cinselliğinin bu yönüdür. İnsanlaşma yolundaki primat, doğaya karşı bir ölüm-kalım savaşımı, bedensel organlarını en verimli ve uyumlu bir biçimde kullanabilme savaşı verirken, toplumsal savaşım lüksünü yaşayamazdı. Bunun için rekabet değil, işbirliği gerekliydi. Böylece uygarlık primat cinseliğini denetim altına almış oldu. Dahası, cinsellik ortaklaşma ve işbirliğini içeren akraba ilişkilerinden çok, etkin yararlar sağlayan kandaşla cinsel ilişki tabusu gibi kurallara bağlandı. [42]

---

[40] Sherwood L. Washburn, *Scientific American*, c. 203, sayı 3, s. 69-71

[41] J. J. Atkinson, *Social Origins and Primal Law* (Toplumsal Kökenler ve İlk İnsan Yasaları) adlı yapıtın "İlk İnsan Yasaları" bölümü, s. 227.

[42] M. Sahlins, *a.g.y.*, c. 203, sayı 3, s. 80.

Sahlins, "nihai çarpışmanın" cinselliğin engel oluşturduğu alanlarda yapıldığı kanısında. Bizse, yamyamlığın getirdiği tehlikeler açısından yiyecek kısıtlamalarının daha da kaçınılmaz olduğunu öne sürüyoruz. Bu da bizi şu soruya geri döndürüyor: Maymundan insana geçiş için gerekli olan bu totemci denetimleri kurumlaştırmada biyolojik açıdan hangi cins başı çekecek biçimde donanmıştı?

Maymundan İnsana Geçişte Kadının Rolü

Günümüzde insanların son derece bireyci bir toplum tarafından yaşamın bütün alanlarında birbirleriyle rekabet etmeye koşullandırılmış olmaları nedeniyle çoğu kez fazladan birkaç beceriye sahip birer hayvandan başka "bir şey olmadıkları" söylenmektedir. İnsanlardan nefret eden yazarlar insanları körü körüne güdülerine göre hareket eden ve biyolojik yapılarının denetlenemez güçlerine boyun eğen yaratıklar olarak göstermektedirler. Bu, büyük bir yanlıştır.

Doğanın ormanlarından, insan-yapısı çağdaş ormanlara bir adımda geçmek olanaklı değildi. Antropoid[43] atalarımızın en birincil görevi insanlaşmak ve toplumsallaşmak olmuştu. Bu, doğada işleyen toplumdışı güçlerin etkinliğini sürdürmekle değil, bunları kökünden değiştirmekle sağlanabilirdi. Böylesi bir utku, yaşamın gereklerini üretmede işbirliği yapan ve ürettiklerini bir eşitlik temeline dayalı olarak kullanıma sunan insanlardan oluşan bir komünal toplum kurmak ve insanların kardeşliğini oluşturmakla sağlanabilirdi ancak. Başka bir deyişle, insanoğlu, toplumsal rekabetçiliğine kendini kaptırmadan çok önce hayvanlara özgü olan rekabetçi savaşımdan tümüyle sıyrılmak, bağımsızlık kazanmak ve toplumsal bir yaratık olmak zorundaydı.

İnsan toplumunun doğrudan doğruya biyolojik denetimden koparak bağımsızlaşması, insanlığa büyük bir evrimsel güç vermiştir. Uygarlık,

[43] Antropoidler: Primatları (İnsansıları) da içine alan büyükçe beyinli bir maymun türü. (*Çev.*)

insanlığın ilk çağlarında onu korumuş, giydirmiş, beslemiş ve rahatlığını sağlamıştır. (...) Uygarlığın, evrimsel görevleri biyolojinin elinden alması olgusunun en eşsiz yönü, bunu yapmakla, birçok cephede insanın primat doğasına karşı koymak ve onu bastırmak zorunda kalmasıdır. Primat itkilerinin çoğu kez insanın toplumsal yaşamının güvenli bir temeli değil, ondaki zayıflığın kaynağı olması olağanüstü bir olgudur.[44]

Ancak "Uygarlık" kendi kendisini yaratmış değildir; yaşamak için gerekli araçlarını üretirken kültürel bir üstyapıyı da üreten insanların yaratımıdır uygarlık. Bu süreçte temel öğe, kadın cinsidir. Çünkü, insanı, analar tarafından beslendiği ve korunduğu bebeklik döneminden başlayarak "tehlikelerden uzak tutan, giydiren, doyuran ve avutan" kadın cinsidir.

İnsanlar, hayvanlarla ortak özelliklerinden hangilerini hâlâ korurlarsa korusunlar, her şeyden önce kendi toplumsal ve kültürel evrimlerinin ürünüdürler, bu kültürel evrimse, totemcilik ve tabu kurumu tarafından başlatılmış ve geliştirilmiştir. Çok seyrek de olsa, totemciliği hangi cinsin ortaya attığı sorulmaktadır. Çoğu insanbilimciler, bunu ortaya atanın erkek cins olduğunu varsaydılar. Örneğin Frazer, tabu ve dışevlilik yasasının kadınların ahlâkını ve cinsel saflığını korumak üzere erkekler tarafından ortaya çıkarıldığını sanıyordu.

Tasarı, kuşkusuz sıradanın üstünde bir kılgısal yetenek ve sağduyu sahibi birkaç erkeğin zihninde biçimlendi; bunlar, kişisel etki ve yetkinliklerini kullanarak arkadaşlarını bu tasarımlarını uygulamaya koymaya razı ettiler. (...) bundan sonra atılan her adım (...) yabanıl aklının cinsel ahlâkı korumak için kurduğu bu garip mekanizmanın karmaşıklığını ve yetkinliğini artırdı. [45]

Ne var ki bu erkeklerin olağanüstü sağduyuyu ve ahlâkı nasıl edindiği ya da Atkinson'ın sözleriyle, insanın "henüz maymuna benzer bir

[44] M. Sahlins, *a.g.y.*, s. 77-78.

[45] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. IV, s. 121.

yaratık, konuşmasınınsa henüz yürümesi gibi yarım yamalak" ancak "dilinin davranışlarından daha az kaba" olduğu bir evrede, kendi cinsel kabalıklarına, şiddet ve rekabet duygularına nasıl gem vurdukları açıklanmıyor.[46]

Frazer, doğru bir saptama yaparak bunun cinsel sorunun ötesinde başka nedenlerden kaynaklandığını, totemci yasanın her şeyden önce yiyecek gereksinmesi ve yiyecek bulmada işbirliği sağlama sorunlarına yönelik olduğunu söyledi; ancak o da, olgunun erkekler tarafından başlatıldığı varsayımından hareket ediyor.

Erkeklere, kadınlarının çocuk doğurmalarını engellemekten ve onları yiyeceksiz bırakmaktan daha büyük bir kötülük edemezsiniz. (...) çocukların üretilmesine engel olan ve yiyeceklere zarar getiren edimler, kendi varlığını yasalarının katılığıyla koruyan ve değerlendiren bütün toplumlar tarafından cezalandırılır.[47]

Ancak, başlangıçta, kendi yavrularının ve yaşamlarının güvenliğine zarar verebilecek her türlü kötülüğe tepki gösteren cinsin erkek değil dişi olduğu daha olasıdır. Erkek cins bireycilik, rekabetçilik ve öteki erkeklere baskın çıkma çabası içinde kör-topal ilerlerken kümelerin korunması gereksinmesine yanıt verecek durumda değildi. Oysa doğanın kendilerine verdiği son derece gelişmiş anasal işlevlerle donanmış, dahası, başka dişilerle işbirliği etme yetisine sahip olan dişiler, kümenin yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri almayı başaracak öngörü ve özdenetimi gösterebilirlerdi. Tabu kurumunu onlar kurdu.

Totemci tabunun cinsellikle ilgili kuralları sayesinde kadınlar, erkeklerin belli kadınlara yaklaşmasını yasaklayan sakınma kurallarını ortaya attılar. Kümedeki erkekler, kadınlarla ekonomik işbirliği içinde çalışıyorlardı, ama anaları ve kardeşleri olarak sınıflandırılmış ve totemleşmiş kadınların hiçbirine cinsel ilişkide bulunmak amacıyla yaklaşmaya davranamazdı. Başka bir deyişle, doğanın dişilere sağladığı koruma —erkeklerden belli dönemlerde ayrı kalmak durumunda olma hali—

---

[46] J. J. Atkinson, *a.g.y.*, s. 219.

[47] Frazer, *a.g.y.*, s. 157.

insanlık dünyasında dişi ve erkek soyunun belli kategorilerinin sürekli olarak ayrı kalmaları biçiminde genişletilmiş oldu. Soydaşlar arasında kadınla cinsel ilişkide bulunmak için yapılan savaşımlar böylece önlenmiştir.

Totemci tabunun yiyeceklerle ilgili yasağının kimin tarafından konulduğu sorusu daha da saçmadır, çünkü iki önemli konuda çok az araştırma yapılmıştır. Bu konulardan biri yamyamlık, diğeriyse cinslerin yeni et besinlerine uyarlanmada gösterdiği çarpık gelişmedir. Genel olarak erkeklerin başı çektiği her durumda kadınların kendiliğinden onları izlediği varsayılmaktadır; buna bağlı olarak primatların insan kolu insansı yaşam evresine vardığında erkeklerin avcı olduğu ve etle beslenmeye başladığı, kadınların da onları izleyerek etle beslenen canlılar haline geldiği öne sürülmektedir. Ancak bu varsayım, tanıtlanmış değildir.

Bu sav, her şeyden önce cinsler arasında görülen ve salt yiyecek sağlamaya dönük olan ilk işbölümü olgusuyla çelişmektedir. Birçok araştırmacı, yiyecek sağlama konusunda uygulanan bu kesin işbölümü karşısında şaşkınlığa düşmüşler, erkekler avlanırken kadınların sebze topladığını saptamışlardır. Dişi cinsin biyolojik yapısının engelleyici olduğu kuramı, bu şaşkınlığı yanıtlamış gibi görünmekteydi. Çocuk doğurma işlevleri nedeniyle başka etkinlikler gösteremediğinden avlanmaya gidemeyen kadınların yerleşme yerinin yakınlarında kalarak daha az önem taşıyan sebze toplama işini yapmasının, erkekleri et besini sağlamak üzere avlanmak durumunda bıraktığı öne sürülüyordu.

Erkeklerin uğraşı olan avlanma ve gene erkeklerin et yemeyi sevmesi, üstün cins olan erkeklere uygun edimler olarak gösterildi.

Et besinlerinden hoşlanma olgusunun gelişmesi, özellikle yetişkin erkeklerin kendilerini uyarladığı bir etkinlik biçimini gerekli kılmış ve toplama günümüze dek egemen olan "cinslerin ekonomik olarak (yiyecek sağlama, kullanma ve saklama alanında) uzmanlaşmasının" temelini oluşturmuştur. Maymunsu ataları gibi sebze yiyecekleri toplamakla yükümlü olan kadın ve çocuklardan oluşan bir kümenin karşısında, Savaşçı Erkek'in ilk örneği olan görkemli bir Avcı Erkek tipi ortaya çıktı! [48]

---

[48] Grahame Clark, *From Savagery to Civilization* (Yabanıllıktan Uygarlığa), s. 8.

Clark, erkek cinsini, avlanmaları ve et yemeleri nedeniyle görkemli yaratıklar olarak abartırken, insansı yaratıklarla hayvanlar arasındaki ayrımların daha iyice belirlenmediği bir çağda uygulanan yamyamlığın getirdiği zararları hesaba katmamış oluyor. Dişilerin, hayvan öldürmek ve avlamak yerine maymunsu ataları gibi sebze toplama işini sürdürmeleri, o koşullar altında son derece önemli bir rol oynamış olabilir. Avlanma işinde silahların köpek dişlerinin yerini almasından önce avlanacak olan hayvanların küçük, zayıf ve çaresiz olmaları gerekmekteydi. Dolayısıyla avlanma yapmayan dişiler, stratejik olarak bu hayvanların —ve kendi öz yavrularının— avcılardan korunması için totemci engeller kurmak durumundaydılar.

Clark'ın dediği gibi erkeklerin özellikle avlanma uğraşına uyarlandığı doğrudur. Anasal işlevler ya da duygular onlarda doğuştan varolan şeyler değildi; primatlık evresinde geliştirdikleri kesici dişler, insansı-yaratık evresinde et-koparma dişleri haline gelmişti. Sherwood L. Washburn bu konuda şunları yazıyor:

Bütün maymun ve insansı maymunlarda erkek cinste büyük köpek dişleri vardır. Uzun üst köpek dişleri altta bulunan azı dişleriyle çakışır, altta bulunan köpek dişleriyse üst köpek dişlerinin üstüne geçer. Bu, çok geniş çene kaslarıyla da desteklenen yeterli bir savaşma mekanizmasıdır. Erkek şebeklerin leopar ve köpekleri ağızlarıyla sürüklediklerini gözümle gördüm; güvenilir kaynaklardan öğrendiğime göre, şebekler leoparlarla bile savaşabilir. Dişilerde köpek dişleri küçüktür, bunlar, erkek cinsin savaşmaya kalktığı durumlarda yavrularıyla birlikte kaçmaya davranırlar hemen.[49]

Etoburlardan dişi aslan ve kaplanda da tıpkı erkek cinsinde olduğu gibi köpek dişleri vardır, bunlar da avlanmakta ve et yemektedirler. Öte yanda insanlar, rekabetçi çarpışmalar nedeniyle yalnızca erkek cinsin geniş çene kasları ve köpek dişleri geliştirdiği et-yemeyen primatlardan türemiş, böylece avlanmaya daha başlangıçtan uyarlanmışlardır. Dola-

[49] Sherwood L. Washburn, *a.g.y.*, s. 69.

yısıyla dişinin anasal işlevlerini bir yana bıraksak bile cinsler arasında fazladan bu biyolojik ayrım vardır.

Cinsler arasındaki ilk işbölümü, ya da daha doğru bir deyişle "yiyecek bölünmesi" cinsler arasında bulunan ve insanlara hayvanlar dünyasından aktarılan yapısal oransızlıktan doğdu. Anasal işlev ve duygular yalnızca dişilere vergiydi ve bu, belki de onların iyi beslenmemelerine, primatlar gibi yalnız sebze yemelerine neden oldu. Ancak zaman geçtikçe yavaş yavaş et yeme alışkanlığını edindiler.

Bunun çok yavaş ve uzun bir süreç içinde gerçekleştiği anlaşılıyor. Günümüzde bile ilkel insanların yaşadığı bazı yörelerde günlük sofralarda kadınların et yemediğini, ancak dinsel törenler gibi belli günlerde ya da kutlamalarda birer lokma aldıklarını görüyoruz. Kadınların yiyeceklerinde, milyonlarca yıl sebzenin ağır basması, birkaç insanbilimcinin dikkatini çekmiştir. J. A. Driberg bunun önemini belirtmek üzere şu varsayımı öne sürüyor:

Beslenme sorunu henüz yeterli ölçüde incelenmiş değildir, ancak, bu uygulamanın, bazı sebze ve otların dişi organizması için özellikle gebelik ve emzirme sırasında çok yararlı olduğunun görülmesi nedeniyle sürdürüldüğü, bunun da yiyeceklerin ayrılmasına yol açtığı akla uygun bir olasılık gibi görülmektedir. Akikuyu yerlileri arasında, kadınların, genellike erkeklerin yemediği bazı yemekleri —yalnız kendileri için— yapmaları bu yüzdendir. (...) Bu kadın yemeklerinden yalnızca altı yaşın altındaki erkek çocuklar yiyebilir. Gene Masai yerlilerinde, kadınların büyük ölçüde sebzeyle beslenmesi kurala bağlanmakta, yaşlı erkeklerin de sebze yemesine izin verilmektedir. Ancak erkekler hemen hemen tümüyle süt, kan ve etle beslenirler. Dolayısıyla yiyeceklerin böylesine ayrı olması, cinslerin ayrı ayrı yemek yemelerini nerdeyse zorunlu kılmaktadır. [50]

Bu, doyurucu bir açıklama değildir. Kendilerini yalnızca sebze yemekleriyle kısıtlayan kadınlar gebe ya da emzikli olanlar değildi. Böyle yiyecekler, ilkel kadınların dinsel törenler dışında her zaman yeğlediği

[50] J. A. Driberg, *At Home with the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 66.

yemekler oluyordu; bu törenler sırasındaysa bir lokma et yutmak, kadınlar için bir istek doyurma değil, görevi yerine getirmek için yapılıyordu. "Yiyeceklerin böylesine ayrı olması, cinslerin ayrı ayrı yemek yemelerini nerdeyse zorunlu kılmaktadır," açıklamasını da doyurucu bulamayız.

Kadınların çok uzun bir süre et yememesinin, ya da et yiyen erkeklerle bile birlikte sofraya oturmamasının nedenlerini açıklamak için yamyamlık konusunu incelemek zorundayız. Bir ipucu bulamazsak, inandırıcılıktan uzak varsayımlardan başka bir şey elde edemeyiz. Örneğin, bazı araştırmacılar ilkel kadınların çok az et yediğini ya da hiç et yemediğini gördüklerinde, erkeklerin "en iyi" yiyeceği yani eti kendilerine uygun gördüğü, kadınlaraysa "en kötü" ve "en hafif" değersiz yiyecek olan sebzeleri verdiği sonucunu çıkardılar. Bu savda genellikle belirtildiği üzere, kadınlara "erkeklerin yiyeceğini" paylaşmak "yasaklanmıştı."

Yamyam şölenlerinin yalnızca erkekler için yapıldığını açıklamada da aynı sav öne sürüldü. J. A. MacCulloch'a göre, "kadınların türdeş etinin yendiği yamyam sofralarına oturması yasaklanmıştı; bu onlar için bir tabuydu." MacCulloch, Crawley'den alıntı yaparak şunları ekliyor: "Kadınların insan eti yemesi yasağı kuşkusuz, kadınlarla erkeklerin bir arada ya da aynı türden yiyeceği yemesini yasaklayan evrensel cinsel tabunun yemekle ilgili bir örneğinden başka bir şey değildir." [51]

Julius Lippert de aynı konuda şunları yazıyor:

Çoğu yamyam tribüleri arasında, kadın ve çocukları insan eti yeme zevkinden tümüyle yoksun bırakmak, ya da onları küçük bir lokmayla susturmak alışkanlık haline gelmiştir. Yamyam şöleni aslında yalnızca erkekler için hazırlanmış bir yemektir. [52]

Böyle bir akıl yürütme, erkeklerin her zaman üstün cins olduğu anlayışının sonucudur. Avlanma, erkekler tarafından yapılması nedeniyle üstün bir uğraş olarak görülmekte, et yiyecekleri de avcılar tarafından

---

[51] J. A. MacCulloch, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi), cilt III, s. 206.

[52] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Uygarlığın Evrimi), s. 424.

yendiği için en iyi yiyecek sayılmaktadır. Yamyam şölenleri bile, sonsuz erkek üstünlüğünün bir başka kanıtı olarak gösterilmektedir. Kadınların, tiksindikleri bir yiyecekten kendi istekleriyle uzak durabilecekleri bu yazarların aklına gelmiyor. Yapacakları nesnel bir yaklaşım, totemcilik ve tabunun incelenmesine ve bunların ortaya çıkmasında kadınların oynadığı rolün belirlenmesine yol açabilirdi oysa.

Çifte tabuya ilk insanların karşı karşıya bulunduğu çifte tehlike kapsamı içinde yer verilmelidir. Bir yanda erkek cinselliğinin şiddeti, öte yanda yamyamlık sorunu vardı. Yiyecek sağlamak için avlanma ve çiftleşme konusunda, gerekli yasakları erkeklerin kendi kendilerine koyduğunu düşünmek olası değildir. Son derece gelişmiş anasal işlevleri ve et yemekle ilgili yapısal özellikleri nedeniyle dişilerin başı çektiği daha akla uygundur.

Demek ki, yapısal özellikleri nedeniyle engellenmiş olmaktan çok uzak bulunan dişi cins, gerçekte yapısal açıdan üstün cinsti. Erkek Primatların dişilerden genellikle daha iri ve güçlü olduğu, köpek dişleri sayesinde savaşabilme yetisine sahip bulundukları bir gerçek. Ancak dişiler, işbirliği ve ortaklaşa etkinlik gösterebilme yetileriyle herhangi bir tek bireyin gücünden çok daha üstün bir güce sahiptiler. Ayrıca, ana olarak, delikanlıları toplumsallaştırma konusunda yaptıkları etki, tüm öteki antropoidlerden daha uzun süreliydi. Bu üstünlükler, kadınların toplumsal yaşam için gerekli kısıtlamaları ve yasaklamaları kurumsallaştırmasını olası kıldı.

Totemcilik ve tabu, erkeklerin doğanın kendilerine koyduğu engelleri aşmada koşullanmalarını sağladı. Üstünlük kurma itkileri yararlı hizmetlerde değerlendirilmek üzere yönlendirilmiş, düzenli avlanma ve topluluklarını yağmacılardan koruma etkinliklerine dönüştürülmüş oldu. İlkel insanlar, kendi anasoylu klan dizgelerine "analık" adını vermişlerdi; bu dizge, klanın erkek iktisadi kolu olan "kardeşlik" birliği için bir model sağlamış oldu. İnsan yaşamında doğada bulunmayan bir şey ortaya çıktı: Ortak yiyeceklerini, barınma ve korunmalarını sağlamak üzere bir arada çalışma, işbirliği yapma yetisine sahip ortaklaşmacı bir insan topluluğu gelişmiş bulunuyordu. Briffault bu önemli geçişi şöyle anlatıyor:

İnsan toplumları her zaman için belli anlayışlar edinme ve güvenceler sağlamanın yollarını bulmayı başarmışlardır. İnsanlarda, hayvanlarda bulunmayan ve sağlanması olanakdışı olan arkadaşlık ve kardeşlik bağları vardır. Dolayısıyla ilkel insanlık, bu toplumsal niteliği sayesinde, cinsel güdülerinin doyurulmasını sağlamak için hayvanlar gibi üstünlük kurma savaşımları vermek gereksinmesi içinde değildir. (...) Nitekim, ilkel insanların oluşturdukları toplumsal kümelerde görülen cinsel açlığın giderilmesiyle hayvanların doyması arasında, bu iki canlı türündeki yiyecek açlığının giderilmesine benzer bir ayrılık vardır. Hayvanlar, yiyecek sağlama savaşımı içinde en yakınlarını hatta cinsel eşlerini bile paramparça ederler; en kaba ve en ilkel toplumsal insan kümesinin üyesi bile yiyeceğini yakınlarıyla paylaşmamaktansa aç kalmayı yeğleyecektir. Bu olgular insan toplumuyla hayvanlar arasındaki ayırıcı özelliklerin temelini oluşturmaktadır. Gene aynı şekilde, ne denli ilkel olursa olsun, hiçbir insan toplumunda, dişiye sahip olmak için bir başkasını paralayan erkeğe rastlanmamaktadır.[53]

Gelişmekte olan insanlığın aşmak durumunda kaldığı yiyecek ve cinslikle ilgili tehlikeleri doğru olarak değerlendirmek için önce şu soruyu yanıtlamak gereklidir: Toplumda niçin önce tek tek baba-aileleri değil de, anasoylu klanlar ortaya çıktı? İnsanın iktisadi ve toplumsal yaşamı için gerekli olan şey, her şeyden önce birbiriyle ve kadınlarla işbirliği etme yeteneğine sahip bir insan kardeşliği yaratmak olmuştur. İlk çağlarda hüküm süren koşullar altında toplum, birbiriyle evlenerek baba aileleri oluşturan cinsel birlik temeli üzerine kurulamazdı. Bu gelişme, analar tarafından yönetilen bir oymakta, kız ve erkek kardeşlerin cinsel olmayan, iktisadi birliğiyle başlamak zorundaydı. Kadınlar, yalnızca cinsel ayrım sayesinde belli ölçüde bir toplumsal denetim gücü kazanmış ve böylece gerekli kardeşliğin yaratılması sürecini başlatmışlardır.

---

[53] R. Briffault, *Analar*, c. II, s. 118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANASOYLU KLAN VE CİNS AYRIMI

ÖNCÜ insanbilimciler, çeşitli araştırmalar sonucu uygarlaşmış ataerkil toplumdan önce anasoylu bir toplumsal örgütlenme biçiminin varolduğunu ortaya çıkardılar. Bachofen bu dönemi, daha sonraki zamanlarda ortaya çıkan "baba-hukuku" deyişine karşıt olmak üzere "ana-hukuku"[1] dönemi diye tanımladı.[2]

Bu deyiş, "anaerkil" deyimi olarak yerleşti. Morgan, daha esaslı bulgular ortaya atarak ilkel toplumun birimi olarak anasoylu gens ya da klanları günışığına çıkardı.[3] On dokuzuncu yüzyılda, daha başka araştırmacılar da, anasoylu klan dizgesinin öncegelirliğini destekleyen bilgiler elde ettiler.

Bu buluşlar, uzun süredir benimsenen baba-ailesi ve ataerkil toplumun her zaman için varolduğu öğretisini kökünden sarstı. Hartland bunu şöyle dile getirdi: "Ananın toplumun tek kurucusu olduğu kavramı, Avrupa kökenli uygarlaşmış ulusların düşünce alışkanlıklarına öyle yabancı ki (...) bu dizgenin olsa olsa olsa birkaç topluluk tarafından uygulanmış yanlış bir dizge olduğu, bu nedenle de geçersiz kılındığı düşünülebilir."[4] Baba ailesinin tarihte sonraları ortaya çıkan bir gelişme

---

[1] Ana hukuku (ana türesi): Soy-zincirinin ve mirasın ana soyuna göre hesaplandığı, çocukların ana ve onun soyuna ait olduğu toplum düzeni. Bu düzende çocukların velisi baba değil, dayıdır, kadına iktisadi ve toplumsal ayrıcalıklar tanınmıştır. (*Çev*)

[2] Bachofen, *Das Mutterecht* (Ana Hukuku), 1861.

[3] Morgan, *Eski Toplum*, 1877.

[4] Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 2.

olup olmadığı ve bundan önce anasoylu klanların bulunup bulunmadığı konusunda büyük tartışmalar çıkmıştır.

İnsanbilimin kurucuları bu savı destekleyecek elle tutulur bilgiler sağlamış olmakla birlikte, bu beklenmedik bulguları karşısında kendileri de şaşkınlığa düşmüş, anasoylu klan yapısının çokyönlü olduğunu görmüşlerdir. Araştırmaların o ilk evresinde bulgularının ortaya attığı bütün soruları yanıtlayamamışlardı. Bu sorulardan biri şuydu: Neden toplum baba-ailesiyle değil de anasoylu klanla başladı?

Bu soruya yeterli bir yanıt bulunamadığından, öncülerin bulguları konusunda kuşkuya düşme ya da onları yokumsama eğilimi gelişti. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan yeni insanbilim okulları, baba-ailesinin her zaman varolduğu ve olacağı öğretisini ortaya attılar. Bu gerilemeci eğilimin öncülerinden biri olan Edward Westermarck, evlenme kurumuyla ailenin başlangıcı olgusunun, hayvanlar dünyasına uzanacak denli eski ve derinlere kök salmış örgütlenmeler olduğunu ısrarla öne sürdü. Şöyle yazdı:

Bu, aşağı hayvanların çoğunda görülür, insansı maymunlarda bir kural olarak uygulanır; insanlık dünyasında da evrenseldir. Ana babalık görevleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Yeni doğan çocuklara bakma görevi daha çok anaya düşer, babaysa ailenin bekçisi ve koruyucusudur. (...) Primatların, çocuk sayısının azlığı ve çocukluk döneminin uzun sürmesi nedeniyle evlendikleri söylenebilir. Daha sonra, insanoğlu, genel olarak etobur bir tür haline gelmiş, çocukların korunması, yaşamlarını sürdürebilmesi için, yetişkin bir erkeğin yardımı büsbütün gerekli hale gelmiştir, çünkü kavga ve dövüş gibi işler her yerde erkeği ilgilendiren bir edim sayılmaktadır. Eski zamanlarda, çocukların doğal koruyucusunun baba değil de, anasoyundan bir dayı olduğu önermesi aslında temelsizdir; tribünün bütün erkeklerinin eşit bir biçimde çocukların koruyucusu olduğu varsayımı da aynı ölçüde temelden yoksundur. [5]

Öncü insanbilimcilerin bu vargılarını kasıtlı olarak bir kenara bırakmak, toplumsal kökenler konusunda daha sonra yapılan araştırmaları

---

[5] Edward Westermarck, *The History of Human Marriage* (İnsan Evliliğinin Tarihi), s. 537-38.

etkiledi. Birkaç araştırmacı, baba-ailesinin başlangıçtan beri varolduğu kavramıyla çatışmayacak bir kuram geliştirmeye girişti. Baba-ailesinin, çok eski çağlarda gerçekten ortaya çıkmadığı dönemlerde varolduğunu öne sürmekle eski toplumun anasoylu akrabalık yapısını çözebilme olanağını kendilerinden uzaklaştırdılar. Cinslerin ayrımı konusunda yapılagelen açıklamayı — yapılarının aile içi evlenmeyi önleyecek biçimde düzenlendiğini kabul etmekle büsbütün sapmış oldular. İnsanoğlunun başlangıcı üzerine mantığa uygun açıklamalar getirmek yerine, belki de "toplumsal kökenlerde kandaşla cinsel ilişki yasağı kuramı" denilebilecek bir sonuca vardılar.

Baba-Oğul Kıskançlığı ve Kandaşla Cinsel İlişkide Yeni Düzenleme

Bazı bilim adamları, hayvanlar dünyasındaki erkek cinselliğinin, "egemenlik" sağlama çabalaması biçiminde kendini gösteren şiddetçi niteliğinin bilincindeler. Ancak, bu genel dirimbilimsel sorunu, "oğullarının" kendi dişileriyle çiftleşmesini önlemek için onlarla savaşan "kıskanç baba" sorununa indirgemekle büyük bir yanılgıya düşüyorlar. Onların bu yanlışı, insanoğlunun başlangıç evresi ile ilgili birçok masalın uydurulmasına yol açtı; bunların en ünlüsü de Freud'un masalı olsa gerektir.

Freud'un, baba-oğul kıskançlığı ve kandaşla cinsel ilişkinin toplumsal yaşamın başlangıç noktası olduğu savı, onun zamanından bu yana her kuşağı etkilemiştir. Toplumsal yaşamın baş koşulu olarak bir diğeriyle işbirliği etme yetisine sahip bir "erkekler birliği"ne gereksinme olduğuna doğru olarak işaret etmekle kurduğu düşlerin inanılmazlığını ortaya seren Freud, şöyle yazıyor:

Darwin'in tarihöncesi dönemin ilk boylarına değgin görüşleri, totemciliğin başlangıcının bu evreye rastladığını varsaymaya olanak tanımamaktadır elbet. Bu evrede bütün dişileri kendisine saklayan ve yetişkin oğullarını kovan kıskanç, şiddet düşkünü bir baba vardır yalnızca. Top-

lumun bu ilkel durumu hiçbir yerde gözlemlenmemiştir. Bildiğimiz ve bugün de belli tribülerde yürürlükte olan en ilkel örgüt, eşit haklara sahip olan, totemci dizgenin kısıtlamalarına uymak durumunda bulunan ve anaerkillik temeli üzerine kurulu ya da anasoylu üyelerden oluşan bir erkekler birliği*'dir. Biri diğerinin sonucu olabilir mi ve bu nasıl olmuştur?* [6]

Freud, bir kadınlar birliğinin, yani anaerkilliğin, "kardeş-erkillik" denilebilecek bir birlik oluşturarak erkekler birliğinin ilk örneğini vermiş olabileceklerini anlayamamıştı. Bunun yerine, bir ailenin kıskanç babasıyla işe başlayarak, onu egemen erkek cins olarak gösteriyor ve savaşan bir oğullar sürüsünün, kendilerini yenileyerek bir erkekler birliği ya da kardeşlik kurduğunu anlatan ünlü masalını örüyor.

Freud'a göre dişileri kendisine saklamaya kararlı olan kıskanç baba, oğullarını, cinsel olgunluğa vardıkları yaşta kovarak yalnızca kendisinin sahiplik yetkisi bulunduğunu belirtiyordu. Freud, oğulların babalarını sevdiğini, ona hayranlık duyduğunu, ama "cinsel isteklerini giderme ve üstünlüğü ele geçirme istekleri yolunda güçlü bir engel olması nedeniyle aynı zamanda ondan nefret ettiklerini" yazıyor (*a.g.y.* s. 184). Bir gün, kovulan oğullar güçbirliği yapıyor, babalarını öldürüp onu yiyor ve baba-tribüsü[7] olgusuna son veriyorlar, "Tek başlarına başaramayacakları şeyi bir arada yapmak yürekliliğini gösteriyor ve amaçlarına varmış oluyorlardı. Belki de uygarlıktaki bir gelişme örneğin yeni bir silahın bulunması, onlara üstünlük duygusu vermiştir" (*a.g.y.* s. 183).

Gerçekten de, ortaklaşa bir edimde bulunmak üzere bir araya gelme yetisi oğullar kümesine, tek başına olan babaya karşı üstünlük vermiştir. Ancak bu açıklama, babanın elinde tuttuğu egemenliği kendi eline geçirmek için çabalayan isyancı, savaşkan erkeklerin ortaklaşa bir edime nasıl vardıkları sorusunu açıklamasız bırakmaktadır. Freud, "her bireyin bir diğerine karşı yaptığı savaşta yeni örgüt ortadan kalkardı" diyor. Ne var ki sorunu, ruhbilimsel bir açıklamayla çözümlüyor.

---

[6] Freud, *Totem ve Tabu*, s. 182-83

[7] Baba-tribüsü burada babanın söz sahibi ve yönetici konumunda olduğu bir topluluğu anlatmaktadır. (*Çev.*)

Yamyam oğullar, babalarını öldürdükten sonra bir suçluluk ve pişmanlık duyuyorlar. Bunun üzerine kendilerini düzeltip, insanların ilk kardeşliğini oluşturuyorlar. Bunlar iki temel totemcilik tabusu yaratmakla işledikleri suçu "işlenmemiş hale soktular" diyor Freud. Bu iki tabu, anne ve kardeşlerle cinsel ilişkide bulunma ve baba katilliği suçlarını bir daha işlememektir. Böylece baba katilliği ve kandaşla cinsel ilişkiden, totemcilik, tabu ve bunların yanısıra, sözü edilen insan işbirliği ve kültürü ortaya çıkmıştır.

Freud'un savına kuşkuyla bakan başka araştırmacılar, erkek cinselliğinin toplumdışı niteliğine karşın, toplumun nasıl başladığı üzerine daha inandırıcı bir açıklama bulmaya giriştiler. Ancak baba-ailesini toplumdaki ilk birim olarak ele almakla bir çıkmaza saplanıp kaldılar.

Sorunu kıskanç baba ve rakip oğullar açısından inceleyen Atkinson da böyle bir açmaza girdi. Ancak o, bir baba katilliği olayının, toplumun ve onun kültürünün başlangıcı olmak gibi önemli sonuçlara yol açacağını kabul edemiyordu. Babayı öldürmenin, hepsi de babanın yerini alma çabası içinde bulunan oğullar arasında kardeş katilliği itkisini kamçılayacağı sonucunu doğurmasının daha olası olduğunu düşündü. Atkinson, ananın ve ondaki sevecenlik duygularının baba-oğul düşmanlığına son vermede etkili olduğunu, bu yüzden görebildi.

Bir gün, aile başkanının yaşlanmakta olduğunu gören akıllı, ileri görüşlü bir ana, son erkek evlatlarının yetişkin çağa geldiğinde geleneğe göre sürgüne gönderilmek yerine evde bırakılmasına izin vermesini istedi babadan. Atkinson olayı şöyle anlatıyor:

Ana sevgisi, şehvet ve kıskançlığın getireceği kötülüklere üstün geldi, onları yendi. Bir ana, erkek çocuğunu yanında tutmayı başardı, böylece garip bir rastlantı sonucu, bütün memeliler arasında en öldürücü düşmanlar olan baba ve oğul, şimdi el ele veren iki kişi durumuna gelmiş bulunuyordu. Böylesine olağanüstü bir birlik, dünyayı pekâlâ ayağa kaldırabilirdi. Kendisinin bir parçası olan dişilerle yetişkin bir genç erkeği bir ev içersinde toplayan ve o güne dek bilinmeyen aile kümesi ilk kez olarak varlık kazanıyordu. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, bu tür bir olay, böyle bir çağda, ilkel insanda kaçınılmaz olarak hem ruhsal hem de yapısal anlamda görülmedik üstünlükte niteliklerin

bulunmasını gerektirmekteydi. Çok uzun bir süre, kan ve gözyaşı dökülerek yaşanan o eski dünya dramının mutlu sonu, görülmedik ölçüde yetenekli aktörler gerektiren büyük bir yenilik, bir düzen değişikliğiydi. [8]

Atkinson, erkekleri, tarihöncesi sahnesinde yalnızca birer oyuncu olarak gören Freud'un tersine, toplumsal yaşam ve davranışların doğuşunda dişilerin etkisinin büyük olduğunu söylüyor. Ancak vardıkları sonuç aynı. Atkinson'a göre de baba-oğul düşmanlığına son vermek ve kandaşla cinsel ilişki yasağı koymakla aile çevresi düzene girmiş oluyor. Şöyle yazıyor: "Dünya tarihinde ilk kez, gelecekte toplumun başkalaşmasında çok önemli rol oynayacak olan bir öğe ortaya çıkıyor: *Dişiyle erkeğin çok kesin ve açık bir biçimde birbirinden ayrıldığını*, yani belli dişilerin belli erkekler için kutsal sayıldığını görüyoruz." Şöyle bir sonuca varıyor Atkinson:

Demek oluyor ki, bu, yani temel yasa—kız kardeşle erkek kardeş arasındaki sakınma—korkunç bir tutuculukla çağlar boyunca gelişti ve ortaya çıktı. (...) Bu yasa, çağların başlangıcında anayla oğul ve kız kardeşle erkek kardeş arasında bir engel oluşturdu, bu engel bütün insanlığı günümüzde de bağlamaktadır. (...) Sonsuza dek geçerliğini koruyan bu yasayla isteğin ağzına gem, şehvetin ayaklarına da zincir vurulmuş oldu. [9]

Böylece Atkinson da, Freud gibi toplumsal kökenlerin kandaşla cinsel ilişki kuramını toparlamış oluyor. "Dişilerle erkekler arasındaki çok kesin ve açık ayırımın" aile çevresindeki birkaç kadınla kısıtlı olmadığı olgusunu görmezlikten geliyor. Cinslik tabusu, erkeklerin belli kesimlerine sayısız kadını yasaklıyordu. Yanıtlanması gereken soru, bütün bu kadınların neden aynı cinslik tabusuyla yasak-dişi sayıldıklarıdır.

Bu belirsizliği baba-ailesi savı çerçevesi içinde inceleyebilmek için izlenecek tek yol, "kandaşla cinsel ilişki" deyimini anlamsız kılmak

---

[8] J. J. Atkinson, *Social Origins and Primal Law* (Toplumsal Kökenler ve İlk İnsan Yasaları), s. 231-32.

[9] J. J. Atkinson, *a.g.y.*, s. 236, 238.

pahasına, ilişkinin kapsamını klanın bu akraba olmayan kadınlarını da içine alacak biçimde genişletmektir. Ralph Piddington bu yolu izlemiştir:

Cinsellik, insanın evriminde çok önemli bir rol oynaması nedeniyle çok büyük, ama aynı zamanda doyurulmaması halinde en yıkıcı ve bölücü insan tutkularını harekete geçiren bir güçtür. Öte yanda bu tutkunun toplumsal düzenin çıkarları doğrultusunda denetlenmesi zorunludur. Çok yakın bir iktisadi işbirliği ve ortak yaşantı dizgesinin, üyeleri arasında uyumlu bir ilişkiyi gerektirdiği aile biriminde bu denetim özellikle gereklidir. Baba ve oğulun aynı kadının cinsel isteğine yanıt verme kavgası yapması halinde ana-baba sevgisi ve evlat saygısı korunamaz. Kardeşler sürekli olarak kavga ediyorlarsa —ki kız kardeşleriyle cinsel ilişkide bulunmalarına izin verildiğinde durum böyle olacaktır— aile yaşantısı sürdürülemez. Aynı yorum, klan gibi daha geniş akraba kümeleri için de geçerlidir. Burada da gene iktisadi, siyasal ve dinsel etkinliklerdeki uyumlu işbirliği, cinselliğin bölücü güçlerinin getireceği tehlikelerle karşı karşıyadır ve bu, dışevlilik kuralıyla klan kandaşları arasında cinsel ilişki yasağının konulmasına yolaçmıştır. Bu, aile duygularının, bu durumda sınıflayıcı akrabalık dizgesinin temelinde yatan olumsuz duyguların uzantılarından biridir. Örneğin bir erkek, klanın bütün kadın üyelerine "kardeş" demekle, onlarla evlilik ya da cinsel birleşmeyi düşüncede de olsa önleyen kurgusal bir akrabalık ilişkisi kurmuş olur.[10]

Piddington da, ilk toplumlardaki kandaşla cinsel ilişki kuramının tuzağına düşmüştür. Bu araştırmacılar doğru bir noktadan hareket etmiş, doğada, erkek cinselliğinin toplumdışı özelliğinin insanlığın yeşermesinde bir engel olduğunu saptamışlardır. Ancak, bu korkunç toplumsal sorunu, yalnızca baba-oğul kıskançlığı ve kandaşla cinsel ilişkiyi içeren bir aile sorununa indirgemek yanlışına düşmüşlerdir.

---

[10] Ralph Piddington, *Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 134-35.

İnsanların oluşma ve toplumsallaşmaya başlama evresinde, temel sorunları bir aile çevresi içinde, kandaşlarıyla cinsel ilişkilerinin düzene konulması değildi. Onlar, yaşamın gereklerini üretmek ve birbirleri için ortak bir koruma sağlamak üzere kendi aralarında ve kadınlarla birlikte ortaklaşa emek etkinlikleri göstermede işbirliği etmelerini olası kılacak bir toplumsal düzenin kaçınılmaz gerekliliğinden yola çıktılar. Bu ise yalnızca cinsellikte değil, yiyecek avında da hayvansı rekabetin ve şiddetin engellenmesini gerektiriyordu.

İnsan yaşamının başlangıcında —aileyi değil— klanı ortaya çıkaran totemci tabulara varlık kazandıran işte bu çift yanlı gereklilikti. Toplumun, baba-ailesi ve cinsel birleşmenin evlilikle sağlanması olgularından çok uzak bulunan ilk gelişme evresi, bunun tam tersi özellikleri taşıyordu. Bu evre, aralarında cinsel ilişki olmayan ortaklardan, analarla erkek kardeşlerden (ya da kız ve erkek kardeşlerden) oluşan bir birimle, anasoylu klanla başladı. Bunlar klan-akrabaları olarak çok yakın bir birlik içinde olmalarına karşın yiyecek ve çiftleşme konusunda kesin bir ayrılık içindeydiler.

Cinslerin, tarihin aile-öncesi çağında yaşadıkları bu çifte ayrımı inceleyelim şimdi.

Yeme ve Çiftleşme Kısıtlamaları

Klan, iç yapısı içinde, kız kardeşlerin, erkek kardeşlerin, anaların ve anaların erkek kardeşlerinin toplandığı "yakın akrabalar"dan oluşuyordu. Cinsellik açısından ayrılmış olmakla birlikte, klan topluluğunun bütün üyeleri hep birlikte yiyecek sağlayan ekonomik ve toplumsal bir ortaklık içindeydiler. Demek ki, bunlar, "yakın ayrılık" diyebileceğimiz bir durum içindeydiler.

Öte yanda, bu kız kardeşlerle erkek kardeşlerin, öteki ve kimi durumda uzakta bulunan anasoylu klan topluluklarında kendi klan kardeşleriyle bir arada yaşayan eşlerinden "uzakta yaşama" durumları vardı. İnsanbilimciler incelemelerine başladığında, çoğu ilkel bölgelerde evlilik birleşmeleri, hatta tek tük birkaç çiftin bir arada yaşadığı

görüldü. Ancak evlilikle birleşmenin ilk evrelerinde bir kümenin içinde bir koca ya da karının da bulunması, kız-erkek kardeşlerden oluşan bir anasoylu klan halinde yaşayan topluluğun temel yapısını değiştirmiyordu.

Anasoylu klanın yapısı, cinslere ve yaş kategorilerine göre bölümlere ayrılmıştı. Sınıflayıcı dizgede, cins bölümlerine ilk kez Morgan tarafından kullanıldığı üzere "dişi ve erkek sınıflar" denmektedir. Kız ve erkek kardeşler—aynı alan ya da topluluk içinde bir arada yaşamalarına karşın— ayrı bölümlerde oturuyorlardı. Kadınlarla küçük çocuklar dişi bölümünde, yetişkin erkeklerse erkek bölümünde yiyip içiyor ve yatıp kalkıyorlardı. Ablalar (anneler) küçük kız kardeşlerden (dişi çocuklardan) sorumluydular, onları eğitir, gelecekteki uğraşlarına hazırlarlardı; öte yanda ağabeyler (annenin erkek kardeşi ya da ağabeyleri) erkek kardeşlerin (erkek çocukların) öğretmeni ve velisiydiler.

Gerek kız gerek erkek bebeklerle çok küçük çocuklar, dişiler bölümünde analarla birlikte kalırlardı. Erkek çocuklar yaşamlarının bu döneminde, dişi çocuklarla bir arada tutulurlardı. J. H. Driberg'in deyişiyle, küçük erkek çocuğun yetişkin erkeklerle arkadaşlık etmesi yasaklanmıştı. "Sınıfına konduğu küçük kızlarla yaşıt erkeklerden oluşan arkadaşlarına ve anasının önlük bağlarına bağlıydı hâlâ." [11]

Erkekler, belli bir yaşa gelince, bazı yörelerde daha altı yaşında, bazılarında sekiz ya da on yaşında, erkeklerin bölümüne geçirilir, erkek olarak sınıflandırılır, avcı ve savaşçı eğitimi görürlerdi. Yeni davranış kuralları da öğretilirdi çocuğa burada. Bu kurallar arasında en önemli olanı, daha önce birlikte yaşadığı ana ve kardeşleriyle ilgili olarak şimdi kendisinin de uyması gereken sakınma kuralıydı. Bundan böyle, bu yasaklanmış dişilere karşı katı bir yasak uygulamak zorundaydı.

Yeni Hebrid Adaları, Yeni Kaledonya ve daha başka yerlerde görülen, "erkek kardeşlerin kız kardeşlerden ayrılması" olayını Frazer betimlemiş[12] ve bu betimleme, birçok insanbilimci tarafından örnek olarak kullanılmıştır. Erkek çocuk, belli bir yaşa gelince bağlı bulunduğu ana-

---

[11] J. H. Driberg, *At Home With the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 63.

[12] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. II, s. 77.

soyunun evinden çıkar ve düzenli olarak yatıp kalktığı, yiyip içtiği "kulüp"e taşınır. O andan sonra, bir erkek kardeşle kız kardeş rastlaşırsa, ya kız yolunu değiştirir ya da erkek kaçar. Kumda gördüğü ayak izlerinin kız kardeşinin izleri olduğunu anlarsa, bu yolu izlemesi yasaktır. Erkek, kız kardeşinin adını ağzına almadığı gibi, adının bir bölümünü oluşturan sözcükleri kullanmamak için de çaba harcar. Bir delikanlı, yiyecek istemek üzere evini ziyaret edebilir, ama bir kız kardeş oralardaysa, aç açına geri döner. Eğer görünürlerde bir kız kardeş yoksa, kapının dışında oturup kendisine verilen yiyeceği yiyebilir. Anne de kendine göre, oğluna karşı sakınmalı davranır, senli-benli konuşmaz, yiyecek getirdiğinde ona doğrudan dokunmayacak biçimde verir.

Erkek çocukların ana ve kız kardeşlerinden ayrılması hemen hemen her zaman, bu kişiler arasında cinsel birleşmeyi önlemek için yapılan bir işlem olarak yorumlanmıştır. Aslında bu, öncelikle bir yiyecek ayrımıdır. Erkek çocuklar dişiler bölümünden erkekler bölümüne geçirildiklerinde, aynı zamanda dişi yiyecek bölümünden erkek yiyecek bölümüne de geçmiş oluyorlardı. Daha önce kadınların kendi ocaklarında pişirdiği, kadın ve kızlarla birlikte yediği dişi yemeklerini yiyorlardı. Şimdiyse, erkeklerin kendi ocaklarında pişirdiği erkek yemeklerini yetişkin erkeklerle birlikte yiyeceklerdi.

Bu yiyecek ayrımına ne denli sıkı bağlı kalındığına birkaç insanbilimci işaret etmiştir. Örneğin Ernest Crawley, şöyle yazmaktadır:

Tahiti ve Hawai Adalarında, bir erkek çocuk, yemek yemeye başlar başlamaz, yiyeceği annesininkinden ayrı ve değişik olarak hazırlanıyordu; kız ve erkek kardeşler daha küçük yaşlardan başlayarak ayrı yemekler yemek zorundaydılar. Uripiv'de erkek çocuklar doğduktan birkaç gün sonra yalnızca erkek cinsle birlikte yemek yemek durumundadırlar. (...) Ancak meme emzirme olayı görmezlikten gelinir. Fiji'de kız ve erkek kardeşler birbirleriyle konuşmaz, birlikte yemek yemezler. [13]

Audrey I. Richards da Güney Afrika'daki Bantu'larda aynı geleneğin sürdüğünü saptamıştır:

[13] Ernest Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), cilt I, s. 262.

Bir erkek çocuğun anasından ayrılmasında atılan ilk adım, aynı sofraya oturmalarına konan yasaklamadır; Kafir toplumunda, erkek çocuğun, kulübenin kadınlar bölümünde yatıp kalkması yasaklanmadan önce birkaç yıl kadınlarla aynı sofraya oturmasına izin verilmemesi de çok ilginçtir. (...)

Buradan da anlaşıldığı üzere, kız ve erkek çocukların yolları ayrılmaktadır; hasat zamanı, çocuklar kuşların ürünleri yemesine engel olmak üzere bir araya geldiklerinde bile, tarlada yenecek yemeğin hazırlanmasında çok katı bir cins ayrımı gözetildiği saptanmıştır. [14]

Çoğu insanbilimciler, klandaki kız ve erkek kardeşler arasındaki cinsel ayrımı özellikle belirtmekle birlikte yiyecek ayrımının önemini görmezlikten gelmişlerdir. Oysa, Ernest Crawley'nin de ısrarla söylediği üzere, "cinsellik tabularının en yaygın ve en katı olanları bile cinsel işlevlerle hiçbir biçimde ilgili değildir / bu, aynı sofraya oturma yasağıdır."[15]

Daha başka kanıtların yanısıra, cinsler arasında gözetilen bu yiyecek ayrımı, Westermarck'ın babanın, avcı olması nedeniyle her zaman için karısına ve çocuklarına yiyecek sağlamakla yükümlü bulunduğu tezini çürütüyor. Ne kadınlar ne de küçük çocuklar et yiyeceğine bağımlı olmadıklarından, yaşamlarını sürdürmek için erkek avcılara bağımlı değildirler. Erkek çocuklar bile başlangıçta ana sütüyle, daha sonraysa ezilmiş sebzeyle besleniyordu. Erkek çocuklar, ancak erkekler bölümüne geçirildiklerinde et yemeye başlarlardı.

Cinslere göre yiyecek ayrımı, çiftler, ya da genellikle adlandırıldığı üzere "karı-kocalar" arasında, kız ve erkek kardeşler arasında olduğundan daha da çok kendini gösteriyordu. Kadın eşler, başka klanlardan gelmeydiler. Sınıflayıcı dizgeye göre "evlilik sınıfı" diye de adlandırılan "evlilik bölümü," daha da önemli olarak eşlerden her birinin ait olduğu "yiyecek bölümü"ydü. Kadın eş kendi anasoylu klanının yiyecek bölümünün, erkek eş kendi anasoylu klanının yiyecek bölümünün bir

---

[14] Audrey İ. Richards, *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Bir Yabanıl Tribüde Açlık ve İş) s. 70.

[15] E. Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 84-85.

üyesiydi. Dolayısıyla, bir koca, bir kadınla cinsel ilişkide bulunabilir, ama yiyecek ilişkisinde bulunamazdı.

Crawley, şöyle bir örnek veriyor: Damaraların dilinde, "evlilik bölümü" deyişi, *Oruzo* sözcüğüyle karşılanıyor, bu da "yiyeceğe değgin anlamına gelir, bu bölmeler de 'perhizlikler' olarak tanımlanır" (*a.g.y.* cilt II, s. 227). Ancak Crawley, ister koca isterse erkek kardeş olsun, bütün erkeklerin kadınlarla yiyecek ilişkisine neden giremediğini, bunun neden yasaklandığını anlamamış. Şöyle soruyor: "neden çok genel bir geleneğe uygun olarak karı-kocalar, kız ve erkek kardeşler birçok bakımdan birbirinden sakınmak durumundalar ve hele neden, birlikte yemek yiyemesinler?" (*a.g.y.* cilt I, s. 2).

Bunun yanıtı şudur: Cinsler arasındaki bu yiyecek ayrımı, yamyamlık çağında, avcılarla ana ve çocuklar arasında yapılan genel ayrımın en dikkate değer yanından başka bir şey değildir.

Avcıların Analardan Ayrı Tutulması

Bazı insanbilimciler, başlangıçta, avcılıkla savaş arasında çok az bir ayrım olduğunu belirttiler. Hem insan hem de hayvan avında aynı silah ve tekniklerin kullanıldığına işaret ettiler. Aynı ayrımsızlık, her iki etkinliğe de uygulanan totemci kurallarda görülebilir. Avcılar ve savaşçılar, daha avlanma ya da savaş seferi başlamadan yürürlüğe giren belirli katı kurallara boyun eğmek durumundaydılar; seferden sonra bile toplu luk içinde normal yaşantıya dönmeden önce günahlardan arınmak için dinsel törenlere katılmak zorundaydılar.

En katı kurallar kadınlarla yiyecek paylaşma ve cinsel ilişki kurma yasağıyla ilgiliydi. Her avlanma ya da savaş seferinden önce, erkeklere belirlenen dönemler süresince belli yiyecekleri yemeleri yasaklanırdı; eşleri de dahil olmak üzere kadınlarla herhangi bir ilişki kurmaları da yasaklanmıştı. Bu çifte yasaklamanın cinsel yönü, çoğu kez "oruç" ya da "cinsel perhiz" ya da hatta, erkeklerin böyle durumlarda geçici olarak yaşamak zorunda kaldığı "bekârlık" diye bile tanımlanmaktadır.

Crawley'nin, sayısız yetkilinin bulgularından çıkardığı özetin şu bölümü, bu uygulamanın evrenselliğini göstermektedir:

Bir savaş seferinde, Maori'ler "çok büyük" tabu sayılırlar ve savaş bitip de barış ilan edilinceye dek karılarının yanlarına yaklaşamazlar. (...) Admiralty Adaları'nda yaşayan Moanu'lar, büyük ağlarla balığa çıkmadan beş gün, savaşa gitmeden iki-üç gün önceden başlamak üzere cinsel oruca girer. (...) Trobriand yerlileri bir sefere çıkmadan iki gün önce karılarından uzaklaşırlar. Yeni Gine'deki Freshwater Körfezi'nde yaşayan Motumotu'lar, avlanma, balık ya da savaş seferlerinden önce cinsel oruca girmek zorundadır. (...) Gene, Yeni Gine'nin güney doğusunda erkekler savaştan birkaç gün önce tabu sayılır, bunların kadınları görmesi ya da onlara yaklaşması yasaklanmıştır. (...) Assam'da, "Savaşçılar, hem seferden önce hem de sonra, karılarıyla bir arada yatıp kalkmaz, bir kadının pişirdiği yemeği yemezler." (...)

Britanya Kolumbiyası'nda, Nootka'da yaşayan yerliler, savaşa çıkmadan üç-dört hafta cinsel ilişkiden yoksun kalmak ve acılı arınma törenlerine katlanmak zorundadırlar. (...) Kuzey Amerika Yerlileri, "savaştayken kadınlarla bir arada yaşamazlar; savaşa gitmeden önce ve döndükten sonra üç gün üç gece kendi karılarıyla bile hiçbir biçimde ilişki kurmaz, bir dindar bağlılığı içinde bu kurala uyarlar." (...) Batı Tinneh yerlisi samur avına gitmezden önce on gün, ayı avına çıkmazdan önceyse bir ay, karısının yatağına girmez. (...)

Güney Afrika'da, av seferinden önce ve sefer sırasında, erkeklerin kadınlarla ilişki kurması yasaktır. Güney Afrikalı Bantu'lar, savaştan önce cinsel arınma törenleri düzenler ve cinsel perhize girerler. Zulu savaşçılarıyla ilgili olarak bir yerli, Zulu savaşçılarından "hiçbirinin karısıyla görüşemeyeceğini" söyledi. (...) Negrillo'lar da savaştan önce cinsel perhize girerler. (...) Yukarı Kongo'da, Bangala'da yaşayan avcı ve balıkçılar da cinsel perhize girmek zorundadırlar. (...) Alman Doğu Afrikası yerlileri fil avından önce birkaç gün karılarına yaklaşmazlar. [16]

Avlanma dönemleri sırasında kadından sakınma konusundaki katı kural üzerine yerlilerin yaptığı açıklamalar, her zamanki gibi belirsiz

[16] E. Crawley, *a.g.y.*,cilt I, s. 66-71.

kalıplara oturtulmuş ve yanlış yorumlanmıştır. Yerliler, tabulara herhangi bir biçimde uymamanın, avda başarısızlığa neden olacağını, en kötüsü, avcıya korkunç bir bela, hatta ölüm getirebileceğini söylemişlerdir. Bu açıklamadan, çoğu araştırmacı yabanıl avcı ve savaşçıların, kadınların böyle zamanlarda yapabileceği "zayıflatıcı" etkiden korktuğu sonucuna vardı; bir kadınla ilişki kurmak, erkeğin, dişisel bir zayıflıkla nitelenmesine, "lekelenmesine" neden olacak, dolayısıyla uğursuzluk getirecekti. Frazer da şunları yazarken aynı yanlışlığa düştü:

Çoğu yabanılların savaş sırasında kadınlardan uzak durmayı neden bir kural haline getirdiği konusunda kesin bir açıklama yapamayız, ancak asıl nedenin, batıl bir korkudan, yani, kadınlarla yakın ilişkide olmanın onlara kadın zayıflığı ve korkaklığı aşılayacağı sanısından kaynaklandığı sonucunu çıkarabiliriz. (...) Gerçekten de, Orta Borneo'da yaşayan Kayan'lar, bir dokuma tezgahına ya da kadının giysilerine dokunmanın, bir erkeği, avda, balıkta ve savaşta başarı sağlayamayacak ölçüde zayıflaştıracağını öne sürecek kadar ileri gitmişlerdir. Dolayısıyla, yabanıl savaşçının zaman zaman kaçındığı şey, yalnızca bir kadınla cinsel ilişki kurmak değildir; cinsellikten tümüyle sakınmaya özen gösterir. [17]

Frazer daha sonra fikrini değiştirdi ve sakınma kuralının, kadınların, erkekler üzerinde yaptığı varsayılan zayıflatıcı etkiden değil de, avlayacakları hayvanların, ortaya çıkmayacağı, bu nedenle de yakalanamayacağı inancından kaynaklandığını öne sürdü (*a.g.y.* s. 196). Ancak, kadınlarla ilişki kurmanın neden böyle bir sonucu ortaya çıkaracağını açıklayamadı.

Bu uygulama konusunda doyurucu bir açıklamanın bulunmadığı bu durumda, erkekler tarafından ortaya atılan ve durmadan yinelenen bir neden, kadınların erkekler üzerinde lekeleyici (kirletici) etkisi olduğu savı billurlaştı. Ancak elde edilen sayısız belge, durumun aslında tam tersi olduğunu göstermektedir. Erkekler, kanlı uğraşları olan avlanma ve savaş sırasında edindikleri günah ve lekelerden arınmak için son de-

[17] Frazer, *Altın Dal*, II. Bölüm, Ruhun Korkuları, s. 111-147.

rece zahmetli olan arınma törenleri yapmak durumundaydılar. Her av ya da savaş seferinden sonra erkekler kadınlarla herhangi bir ilişkiye girmek için, döktükleri kandan, yedikleri etten ve içtikleri kandan dolayı bulaşmış oldukları lekelerden arınmak zorundaydılar.

Jevons bu konuda şunları yazıyor:

Demek ki, doğallıkla, kan dökene tabu gözüyle bakılmaktaydı. Colorado'lu Yumalarda, adam öldüren kimse, bir ay süreyle tabu sayılır; tabu, bu süre içinde oruç tutar; Kaffirler, bir savaştan sonra "kirli" sayılır. Hayvan kanı dökmek de aynı etkileri doğurur. Hotantolar, avdan sonra, öldürdükleri hayvanların kanından kendilerini arındırmak zorundadırlar. [18]

Avlanma ya da savaştan sonra erkeklerin katılmak zorunda bulunduğu dinsel törenler çok çeşitlidir. Bunlardan birinde örneğin, erkekler yerleşme yerinin dışında bulunan kulübelerde soyutlanırdı. Bu karantina döneminde kendilerine giderek artan oranlarda lapa ya da sebze püresi verilir, açlık orucu yavaş yavaş kaldırılırdı. Kimi zaman avcıyı yaşlı bir kadın besler, yiyeceği çok uzun bir sopanın ucuna koyup erkeğin ağzına uzatarak onu uzaktan doyururdu. Hutton Webster bazı tribülerde görülen bu gibi uygulamaları anlatıyor:

Thonga yerlilerinde, bir savaşta düşmanları öldürmek, öldürenlere büyük utkularla birlikte büyük tehlikeler getirir. "Öldürdüler. Öyleyse nuru*'nun gizemli ve öldürücü etkisiyle karşı karşıyadırlar ve bunun sonucu olarak onlara ilaç verilecek, özel bakım uygulanacaktır. Peki nedir bu* nuru*?* Nuru, *öldürülenin ruhudur ve onları öldürenden öç almaya iter. Öldürenin karşısına sık sık çıkar ve onu çıldırtır; öldürenin gözleri şişer, yuvalarından fırlar ve yara olur." Aklını kaçırır, sersemler, kana susamıştır, bu onun, kendi öz ailesine bile saldırmasına yol açabilir. Böyle korkunç sonuçlara meydan vermemek için öldürenler birçok tabuyla denetlenirler. Eski giysiler giyer, özel kaşıklarla özel tabaklardan ve kırık çanaklardan yemek yerler. Su içmeleri yasak-*

[18] Jevons, *Introduction to the History of Religion* (Din Tarihine Giriş), s. 74.

lanmıştır. Yiyecekleri soğuktur; sıcak yemek yiyecek olsalar, yerlilerin söylediği üzere "kendileri de sıcak, pis ve bozuk olduklarından" iç organları şişecektir. Cinsel ilişkide bulunmaları kesinlike yasaktır. Birkaç gün sonra bir büyücü gelecek, onları arındıracak ve "lekelerini" çıkaracaktır. Bu yapıldıktan sonra öldürenlerin seferlerinde kullandıkları bütün araçlar ve eski giysiler birbirine bağlanır, bir ağaca asılır ve çürümeye bırakılır.[19]

Çoğu insanbilimciler, iki temel yanlış yaptılar. Bunlardan ilki, erkeklerin, kadınlarda bulunan "lekeleme" özelliğine karşı kendilerini korumak için kendi kendilerine sakınma kuralları koyduklarına inanmak, ikincisiyse, tabulara her şeyden önce bir cinsel ilişki yasaklaması gözüyle bakmaktı. Aslında, erkeklerin avlanma ve öldürme gibi tehlikeli ve lekeleyici uğraşlar içinde bulunduğu dönemlerde kendilerine yaklaşılmayacağı buyruğunu çıkaran ve bunu kural haline getiren kadınlardı.

Ve bu, yalnızca cinsel ilişki sakınması değildi. Erkeklerin kadınlarla her türlü ilişkide bulunmasına engel olan bir tümel tabuydu. Bu yasaklamanın amacı, avcı ya da savaşçıların, öldürme seferleri sırasında kadın ve çocuklarla ilişki kurmasını önlemekti. Burada, cinsel ilişkiden önce, yiyecek ilişkisiyle ilgili olan sakınma kuralı önem taşıyordu, çünkü bu tabu, her şeyden önce yamyamlığa karşı yöneltilmiş bir tabuydu.

Yiyecek kavramını karşılayan deyişlerin, aslında eti kapsamadığı ve dahası, et yemeyenlerin, yiyenlere göre daha "insan" sayıldığını gösteren bazı kanıtlar vardır. Örneğin Gladwin ve Sarason, Trukese dilinde yiyecek karşılığı olarak kullanılan sözcüklerin daha çok nişastalı pişmiş yiyecekleri kapsadığını yazıyor. Kadınlar başlangıçta ve geleneksel olarak sebze ve kök yani nişastalı yiyecekleri topladıklarına göre —"hayvan" yiyecekleri yiyen avcıların tersine— "insan" yiyecekleri yedikleri açıkça görülüyor.

Genç Trukese yerlileri üzerinde yapılan bir Rorschach deneyinde,[20] gençlerden biri deney kartlarındaki mürekkep lekesini meyve yarasasına benzetti ve yarasayı şöyle anlattı:

---

[19] Hutton Webster, *Taboo* (Tabu), s. 210-211.

[20] Mürekkep lekesi deneyi: Üzerinde mürekkep lekelerinin bulunduğu bir dizi karttan oluşan,kişiliğin yapısını ve uyumunu değerlendirmeye yarayan ruhbilimsel deney. (*Çev.*)

Bu bir yarasa resmidir; meyve yarasaları yalnız ekmek ağacı meyveleriyle, Hindistan cevizi ve papaya yerler. (...) Muz da yerler. Bunlar insanlara çok benzerler, çünkü salt insan yiyeceği yerler, hayvan yiyeceği yiyemezler. Çok iyi hayvanlardır. Küçükken onları alıp evde besler, evcilleştirirsek yalnız papaya, ekmek ağacı meyvesi ve muz yerler; her şeyi yemezler.[21]

Erkekler, hangi etleri yiyip yemeyeceklerini ve yiyebileceklerini de hangi koşullar altında yiyeceklerini belirleyen katı kurallara uymak zorundaydılar. Bu yiyecek yasaları, erkeklere küçük yaşta, topluluğun dişiler bölümünden erkekler bölümüne geçmelerinden önce öğretilmiş olunurdu. Bunlardan bazıları geçici, bazılarıysa sürekli sakınma kurallarıydı; en büyük yasak, bazı kuşlarla dişi hayvanların etini yeme yasağıydı. Crawley, Gippsland'li Kurnai yerlilerinde, "erkeklerin, yiyecek olarak kullandıkları hayvanlardan yalnızca erkek olanları yiyebileceklerini", Batı Victoria'daysa, "erkeklerin dişi bir dört ayaklı hayvanı yemesinin yasak olduğunu"[22] yazıyor.

Erkek çocuklara, yiyecek tabularının yanısıra, cinslerin ayırımıyla ilgili kurallar da öğretilirdi. Frazer şöyle yazıyor:

Yeni Güney Galler'de acemi gençler, deneme süresince, bir kadına ne bakabilir, ne de onunla konuşabilir; bu süreden sonra bile, bir kadının bulunduğu yerde, ağzını örtüsüyle kapamak zorundadır. (...) Kurnai delikanlısı, devekuşundan kirpiye dek hiçbir hayvanın dişisini yiyemez. [23]

Eski çağlardaki cins ayrımı, "sütlü" yiyeceklerin "etli" yiyeceklerden ayrılması biçiminde günümüze dek gelmiştir. Frazer, genellikle perhiz yasaları denilen bu kurallarla ilgili olarak şunları söylüyor:

Demek ki, Masai'ler, sütün ete dokunmasını önlemek için büyük zahmetlere katlanıyorlar. (...) Etin pişirildiği bir çanağa süt, ya da sütün ko-

---

[21] Gladwin ve Sarason, *Truk: Man in Paradise* (Tnık: Cennetteki İnsan), s. 631.

[22] E. Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 207.

[23] Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt I, s. 41.

nulduğu bir fıçıya et koymazlar, dolayısıyla, bu iki tür yiyecek için ayrı ayrı kapları vardır. Bu inanç ve uygulama Bahimalılar arasında da geçerlidir. (...) Etin kaynatıldığı bir kaba süt boşaltılırsa, sütü veren ineğin öleceğine inanılır.

Ama etle sütün birbirine dokunmaması gereken tek yer çanak ya da çömlekler değildir; bunlar, bir erkeğin miğdesinde de bir araya gelemezler, çünkü miğdedeki birleşme de, sütü böylece lekelenen inek için aynı derecede tehlikelidir. Bu yüzden, sürülerinin eti ve sütüyle beslenen çoban tribülerinde, etle sütü aynı zamanda yememeye özen gösterilir. (...) Daha az sıkı olmakla birlikte, etle sütün ayrımıyla ilgil bazı kurallara Yahudiler günümüzde bile uymaktadır.[24]

Yabanıl avcı ve savaşçıların kadınlara "lekeleyici" cins gözüyle bakmamalarına karşın onları "tehlikeli" cins saydıklarını söylemek doğru olur. Kadınlar, sakınma kuralları ve tabularına karşı gelindiği durumda son derece tehlikeliydiler. Bu kadın korkusu, Mac Culloch'un işaret ettiği gibi, erkek cinsin dişi hayvan etini yemekten sakınması biçiminde erkeklerde yansıyor:

Kadınları erkekler için gizil ya da olgusal olarak tehlikeli sayan cinsel tabunun bir uzantısı, erkek etinin serbestçe yenmesi, öte yanda kadın etinin iğrenç ya da zehirli sayılması biçiminde kendini göstermektedir. [25]

Dolayısıyla, her şeyden çok cinsler arasındaki yiyecek ayrımı olan ilkel cinslik tabusu, yamyamlığın avlanma çağında ortaya attığı korkuya kanıtlık etmektedir. Bu ayrımın en şaşırtıcı özelliklerinden biri, çok uzun sürmesidir. Yamyamlığın yalnızca dinsel törenlerde de olsa günümüze dek yaşadığı bölgelerde, bir av ya da kavgadan sonra erkeklerin kadınlardan ayrı kaldığı süreler çok uzatılmıştır, genellikle bir yıl ya da daha uzun bir süre cinsler birbirleriyle ilişkide bulunmamaktadırlar. Webster şöyle yazıyor:

---

[24] Frazer, *Folklore in the Old Testament* (İbraniler'de Folklor), kısaltılmış basım, s. 370-71.

[25] MacCulloch, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, cilt III, kısaltılmış basım, s. 370-71.

Britanya Kolombiya'sında bulunan Kwakiutl'lar, yamyamlığı dinsel törenlerde yaşatmaktadırlar; bunlar, insan eti yiyenlere pek çok kısıtlamalar getirmişlerdir. Yamyamların çalışması, kumar oynaması, ya da bir yıl süresince karısına yaklaşması, ayrıca bu sürenin dört ayında, kendi odasından çıkması yasaktır. [26]

Yamyamlığın ortadan kalktığı yörelerde, avlanma ya da savaşı izleyen ayrılma dönemleri büyük ölçüde kısaltılmış, birkaç haftaya, sonra birkaç güne indirilmiş, sonunda tarihten silinmiştir. Eski uygulamanın yaşadığını gösteren bir olgu, cinslerin yemek zamanı birbirinden ayrılmalarıdır; buysa, günümüzde bile bazı bölgelerde görülebilen bir gelenektir.

Eşlerin Yemek Saatlerinde Birbirinden Ayrılması

Kadınlarla kocaların yemeklerini birbirlerinden ayrı yedikleri, gerek anaerkil gelenekleri sürdüren ilkel bölgelerde, gerek ataerkilliğe tümüyle geçmiş olan bölgelerde görülmektedir. İnsanbilimciler bu geleneğin kökenini bilmediklerinden, ataerkil dizgelerdeki bu ayrılma uygulamasının, daha önceki anaerkil geleneklerden tümüyle değişik olduğunu genellikle göremediler.

Uygulamada, genellike anlatıldığı üzere, erkekler önce ve yalnız ya da erkek arkadaşlarıyla birlikte, kadın ve çocuklarsa bir arada daha sonra yemek yiyorlardı. Kadın kocasına genellikle yemek hazırlamasına ve sofrasını kurmasına karşın hiçbir zaman onunla bir sofraya oturmaz. Bu, ataerkil ev düzeninde kadının aşağı durumunu belirleme biçiminde doğru olarak yorumlanmıştır. Ancak, bu uygulamanın, yabanıl çağda da aynı anlamı taşıdığını düşünmek doğru değildir. Aslında bu gelenek, yamyamlık döneminde cinsler arasındaki yiyecek ayrımının bir parçasıydı.

---

[26] H. Webster, *a.g.y.*, s. 213.

Sofra ayrımı kuralının kökenini anlamadaki boşluk, bu uygulama konusunda karmaşık ve çelişkili raporların yazılmasına neden olmuştur. Bazı durumlarda, bu yasağın kadınlara yönelik olduğu, erkeklerle yemek yemelerinin yasaklandığı söylenmiş; bazı durumlardaysa yasağın erkeklere konulduğu öne sürülmüştür. Hangi biçimde söylenirse söylensin, geleneğin evrenselliği konusunda kuşkuya yer yoktur. Crawley konu ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:

Batı Afrikalı Braknalarda, kadınlarla kocaları bir arada yemek yemezler. Fulah'lı kadınlar kocalarıyla birlikte yemek yiyemezler. Aşanti ve Senegambia'da, Niam-Niam ve Barea kadını kocasının yanında yemek yemez. (...) Orta Afrika'nın doğusundaki köylerde, dişiler ve erkekler için ayrı sofralar kurulur. Bu yasaklama, genellikle bütün Afrika ülkelerinde geçerlidir. (...)

Kürtlerde kadın kocasıyla aynı sofraya oturmaz. (...) Bir Hint kadını da kocasıyla yemek yemez. (...) Eski Hindistan'da da, Manu'ya göre, "erkek karısının eşliğinde yemek yiyemez." (...) Kumaun kadınlarıyla erkekleri ayrı ayrı yemek yerler. Bengal'de, Rajmahal yakınlarındaki dağ tribülerinde kadınların erkeklerle yemek yemesine izin verilmez. Todalarda da erkeklerle kadınlar birlikte yiyemezler. (...) Cochin'de kadın kocasıyla bir sofraya oturamaz. Siamlı bir kadın kocasının yemeklerini hazırlar ama ondan sonra yemek yer. (...) Maldive Adaları'nda koca kadınla bir arada yemek yiyemez. Aynı kural Khakyena yerlilerinde de yürürlüktedir. Çin'de, (...) kadın ne kocasıyla ne de erkek çocuklarıyla birlikte sofraya oturmaz; sofrada onlara hizmet eder. (...) Kore'de erkeklerle kadınlar ayrı ayrı yemek yer, kadınlar erkeklere hizmet eder.

Guiana Yerlilerinde de kadınlarla kocalar ayrı ayrı yemek yerler. Macusi kadınları erkeklerden sonra yemek yer. (...) Eski Meksika'da, herkesin ayrı bir tası vardır, erkekler önce ve tek başlarına, kadınlarsa daha sonra çocuklarla birlikte yemek yerler. Yucatan'da kadınlarla erkekler ayrı ayrı yemek yerler. "Hindistan'da bugüne dek yaptığım gezilerde," diyor Catlin, "bir Hinli kadının kocasıyla birlikte yemek yediğini görmedim. Bir yemek çağrısında, erkekler ilk kümeyi oluşturuyor, kadın, çocuk ve köpekler bir sonraki kümede bir araya geliyorlar." Iro-

kua tribülerinde erkekler önce ve tek başlarına yemek yerler, sonra kadın ve çocuklar gene tek başlarına karınlarını doyururlar. (...) Kuzeyli Yerli tribülerinin çoğunda da durum aynıdır. (...) Natçelerde koca, karısına karşı çok saygılı davrandığı, kendisi kadının kölesiymiş gibi onunla konuştuğu halde aynı sofraya oturmaz. Bir Eskimo kadını da kocasıyla yemek yiyemez. California yerlilerinde kocalarla kadınlar ayrı ayrı yemek yerler, yemeklerini aynı ateşte bile pişirmezler.

Kadınla kocanın ayrı ayrı yemeleri kuralı, bütün Avustralya'da görülmektedir. (...) Victoria'da kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı ocakları vardır, kendi yemeklerini kendileri pişirirler. (...) Melanezya'da genel olarak kadınlar erkeklerle birlikte yemek yemezler. Banks Adaları'nda bütün yetişkin erkekler, Suge denilen erkekler klübünün üyesidirler, yemeklerini burada yerler, kadınlarla çocuklarsa evlerinde yer. (...) Malekula'da kadınlarla erkekler yemeklerini ayrı ayrı hatta ayrı ocaklarda pişirirler, bütün dişi hayvanlar, hatta tavuk ve yumurta bile, yasaklanmış yiyeceklerdir. Bir yerli, Yüzbaşı Somerville'e, başkanın eşlerinden birinin, dişi domuz yemekten öldüğünü söyledi. (...) Fiji'de, kadınla koca bir arada yemek yemediği gibi kız ve erkek kardeşler ya da genel olarak iki ayrı cins, bir arada yemek yemez. Genç delikanlılar, kadınların bıraktığı yiyeceği yiyemezler. (...) Hawaii Adaları'nda bir kız çocuğunun, babasının tabağına değmiş bir yiyeceği yemesi, doğumundan ölümüne dek yasaktır. "Çocukluktan başlayarak doğal yakınlık duyguları aşılama çabası görülmez, toplumsal çevre yoktur." [27]

Bazı ilkel bölgelerde hâlâ korunan bir gelenek de, cinslerin yemek sırasında birbirinden ayrılmasının yanısıra, yiyeceklerini de ayırmaları, etin erkeklere, sebzeninse kadınlara özgü yiyecekler olarak kabul edilmeleridir. Katherine Routledge, Akikuyularla ilgili gözlemlerini şöyle anlatıyor:

Kadınlarla erkekler bir arada yemek yemiyorlar. Bir erkeğin et yediğini görmek kadına yasaktır; bu eti erkek için pişirmesiyse daha büyük bir

[27] E. Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 202-11.

yasaktır. (...) Kadınlar yalnızca özel günlerde etle sebzeyi karıştırarak pişirir ve böylece et yerler. Kadınlar un ve sebzeyle hazırlanan yemekler yaparlar. Et dışında bütün yemekleri kadınlar pişirir.[28]

Cinslerin yemek sırasında ayrılmalarını ataerkil ilkeler göre yorumlayanlar, bu kuralı erkeklerin koyduğuna inanmaktalar; yalnızca kadınların aşağı durumunun değil, erkeklerin lekelenmek korkusunun da bir anlatımı olduğunu öne sürüyorlar. Webster şöyle yazıyor:

Yemekteki bu cins ayrımı, bazen yalnızca dişi cinsin aşağı konumda olmasının bir sonucu olabilir; erkek, açlığını en önce ve yiyeceklerin en iyisiyle giderir. Başka durumlarda, bu gelenek, kadınların temiz olmayışından iğrenme nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kökeni ne olursa olsun bu gelenek çok yaygındır.[29]

Eti erkek yiyeceği olarak gören ve bunu ataerkil kavramlarla yorumlayan Webster, Yeni Gine'deki bazı tribülerin "yemek listesinin" düzenlenmesinde "iyi şeylerle az rastlanan yiyeceklerin erkeklere ayrılmasına" özen gösterildiğini söylemektedir. Kadınları rahatsız eden ve onları aşağılayan "erkek bencilliğini" suçlamakta ve bu duygunun, "kadınlar için, erkeklerin bedensel üstünlüklerinin getirdiği engelden çok daha büyük bir engel oluşturduğunu" söylemektedir.

Cora Du Bois da, etin erkeklere ayrılmış olması nedeniyle kadınların et yemediği inancında. Bir Doğu Amerika yerli tribüsünde yaptığı incelemeleri anlatan yapıtında şöye yazıyor:

Şölenlerde kadınlara her zaman et dağıtılmaktadır, ancak bu dağıtım, o evde bulunan erkeklerin sayısına göre yapılmaktadır. Yani kadınlar, kocalarına ve erkek evlâtlarına vermek üzere et alıyorlar, kendileri ve kız çocukları için değil. Bu durum, et yiyeceğinin erkeklerin mülkü olduğu kuramına uygundur. (...) Et dağıtım yöntemi, yaşamın ilk yıllarında ve

[28] Katherine Routledge, *With a Prehistoric People, the Akikuyu of British East Africa* (İngiliz Doğu Afrika'sında Yaşayan Akikuyu Yerlileri), s. 61.

[29] H. Webster, *a.g.y.*, s. 111.

çok temel bir düzeyde, kültürdeki erkek rolünün saygınlığını güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. Erkekler eve yiyecek sağlayan kişiler değil, gerçekte tam tersidirler. Onlara yiyecek ve bakım sağlanır, ama aynı zamanda "çok lezzetli" bir şeyin sağlayıcısıdırlar.[30]

Kadınlar, topluluğa yiyecek "sağlayıcıdırlar," erkekler de kendilerine yiyecek "sağlananlar" ise, erkeklerin kadınları etten yoksun bıraktığı olası değildir, ancak kadınlar ete "çok lezzetli" bir yiyecek gözüyle bakmamış olsalar gerektir. Et, ataerkil toplumda erkeğin mülkü olabilir, onun denetiminde kendisine ayrılabilir ama anaerkil dönemde kadınlar et yiyip yememe konusunda kendi kararlarını kendileri verirlerdi ve çoğunlukla yememeyi seçtiler.

Bazı insanbilimciler, Avrupalı fatihlerle göçmenlerin ilkel halklara getirdiği yeni gelenekler arasında en büyük şaşkınlığı yaratanın, birlikte yemek yeme geleneği olduğunu söylediler. Morgan, Irokua'larla ilgili olarak şunları yazıyor:

Irokua yerlileri, Beyazlarla ilişki kurmaya başladıktan sonra giderek bizim yaşantı biçimimize uyarlanmaya başladılar. Eski alışkanlıklarını değiştirmek ve kadın-erkek bir arada yemek yemeye alışmakta büyük güçlüklerle karşılaştılar. Bu duruma yavaş yavaş, adım adım uyarlandılar. (...) Böylesine yakınlarda olmuş bir olaya geleneksel denilebilirse, Seneca Irokualarında halen uygulanan bir gelenek var; eski alışkanlığa çok ters düşen bu yeni yemek yeme biçimi olumlu karşılanınca kadınla kocanın aynı sofrada oturmasına, aynı tabaktan yemelerine resmen karar verildi; kadınla erkek, aynı kaşıkla yiyecekler, kaşığı önce erkek, sonra kadın kullanacak, yemek bitinceye dek bu böyle sürecekti.[31]

Bazı ilkel halklar, birlikte yeme alışkanlığını günümüzde bile edinememişlerdir. Meyer Fortes, Aşanti yerlilerini anlatan incelemesinde cinslerin yemek saatlerinde birbirlerinden ayrı bulunması geleneğinin

---

[30] Cora Du Bois, *The People of Alor* (Alor Adası Halkı), s. 57-58.

[31] Morgan, *Hauses and Hause-Life of the American Aborigines* (Amerika Yerlilerinde Ev ve Ev Yaşantısı), s. 99-100.

sürdüğünü gösteren bir örnek vermektedir. Ancak Fortes, geleneğin anlamını açıklıkla anlamış değildir:

Aşanti ev yaşantısındaki en çarpıcı özellik, her köy ya da kasabada, rastlanan bir görünümde capcanlı bir biçimde kendini göstermektedir. Hava kararmaya başladığında, kız ve erkek çocukların elerinde büyük yemek çömlekleri olduğu halde dört bir yana koşuştuğu görülür. İnsan bir evden bir yemek çıktığını, birkaç dakika sonra da, hemen hemen aynı miktarda yemeğin o eve taşındığını sık sık görebilir. Çocuklar, analarının oturduğu evlerden yiyeceği almakta, babalarının oturduğu evlere götürmektedirler. Buna bakarak, kadınla kocanın genellikle ayrı ayrı ev kümelerinde yaşadığını, çocukların belki de analarının evlerinde yattığını, ancak babalarıyla yemek yediğini öğreniyoruz.[32]

Bazı ilkel kadınlar, yemek zamanı "bahçedeki kulübeye" çekilmekte, yemeklerini erkeklerden ayrı olarak yemekteler. Bu gelenek, evlilik uygulamasıyla, kadınla koca aynı evde yaşamaya başladıktan sonra ortaya çıktı. Cinslerin ayrılması kuralının geçerliliğini koruduğu dönemlerde, kadınların bu ayrım yasasına uymak için ayrı evleri kullanması gerekli olmuştu. Ancak, kadınların "bahçedeki kulübeye" çıkma alışkanlığının kendi istekleri dışında bir buyruk ya da gelenekten kaynaklandığını gösteren bir belirti yoktur.

Bu "bahçedeki kulübeye" çekilme olgusunun, bazı bölgelerde kadınların aylık kanama ve lohusa dönemlerinde çok daha açık ve kesin bir biçimde kendini gösterdiğine tanık oluyoruz. Bu uygulama ilk kez, "avcılar"ın "analar"dan ayrı tutulduğu tabu dizgesinde görülmüştür.

Doğum ve Aylık Kanama Tabuları

Doğum sırasında dişilerin erkeklerden ayrı kalması çok uzun geçmişi olan bir gelenektir; daha önce de gördüğümüz gibi, insan yaşamı-

[32] Meyer Fortes, "An Ashanti Case Study" (Aşantiler Üzerine Bir İnceleme), *Social Structure* (Toplumsal Yapı), s.63-64.

nın ilk dönemlerine dek uzanır. Dişi memeli, doğum ve emzirme sırasında gizlenebileceği uygun bir korunak ya da sığınak bulur. Kendi türünden bir yetişkin erkek, onun yanına yanaşmaya kalksa, ana, yavrusuna zararı dokunabilecek herhangi bir başka hayvanla savaşırcasına onu kovacaktır.

Dişilerin bu davranış biçimi, dişi hayvanın güdüsel tepkilerinin, belirlenmiş bir sakınma kuralıyla gereksiz hale geldiği ilk insanlık dünyasında da görülmekteydi. Briffault şöyle yazıyor:

Dişinin erkeği kovması olgusu, yalnız ve yalnız, hayvanlar arasında bir "yasaklamanın" bulunduğunu gösterir. (...) Bir yasaklamanın, kabul edilmiş bir ilke durumuna geçmesi, insanlık düzeyinde yalnızca dil aracılığıyla gerçekleşebilir. Ve eğer, en ilk insan kümelerinde dişinin etki ve yetkesinin çok güçlü olduğu konusunda yanılmıyorsam, bu yasaklamalar düzeninin ilk ortaya çıkan düzenlerden biri, ya da daha doğrusu, işlerlik kazanan en ilk düzen olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır. [33]

Bu çok eski yasaklamaya çok sıkı bir biçimde bağlı kalındığı, bu geleneğin, günümüzde de koca da dahil hiçbir erkeğin lohusa bir kadının yanına yaklaşamadığı bazı ilkel yörelerde sürdürülmesiyle de kendini göstermektedir. Bu sıkılık, Dobualılar konusunda bir araştırma yapan Fortune tarafından da sergilenmektedir:

Bir erkeğin, doğum sırasında bir kadının yanında bulunduğu ilk ve son durum, kendi doğumudur. O andan sonra bir kadının doğum yapmakta olduğu evde bile bulunamaz, kovulur. [34]

Bu sakınma kuralının garip bir özelliği de, yalnızca doğum yapmakta olan kadınları değil, aylık kanama dönemindeki kadınları da kapsamasıdır. Briffault'nun özetlediği üzere: "Bütün dünyada, yalnız yabanıllar arasında değil, daha yüksek düzeyde uygarlaşmış halklar arasında da aylık kanama dönemindeki kadınla ilgili tabunun biçimleri birbirine benzemektedir; lohusa yatağındaki kadınla ilgili tabularsa, aslında aylık

[33] Robert Briffault, *Analar*, c. II, s. 365.

[34] Fortune, *Sorcerers of dobu* (Dobu Büyücüleri), s. 273.

kanama döneminde uygulanan tabuların aynıdır."[35] Bu benzerlik nasıl ortaya çıkmıştır?

Bize göre aylık kanamayla doğum arasında çok büyük bir ayrılık vardır. Ancak kana karşı son derece duyarlı olan ilkel halklara göre bu ikisi arasında bir benzerlik vardı; çünkü her iki konumda da kadınlar kanlı durumdaydılar. Kadınların aylık kanama dönemlerinde, kan dökme dolayısıyla erkekten ayrılma, daha sık aralıklarla olduğundan, insanbilimciler, bunun her şeyden önce bir "aylık kanama tabusu" olduğu sonucuna vardılar.

Gerçekte bu, kadınların kan dökme durumunda olduğu dönemlerde uygulanan bir tabuydu.

Yabanıl erkeklerin aylık kanama dönemini yaşayan yabanıl kadına yaklaşmaktan hatta ona bakmaktan bile büyük bir korku duydukları konuyla ilgilenen ilk yazarlardan yakınlarda araştırma yapan bilim adamlarına dek pek çok kişi tarafından belirtilmiştir. Doğrudan sorulduğunda yerliler bu korkunun kaynağıyla ilgili olarak belirsiz açıklamalar verebilmektedirler, ancak, öne sürdükleri nedenler, avlanma ve savaş seferlerinde kadınlardan sakınma gerekçelerinin aynıdır: Sakınma kuralını bilmeden bozmak bile, en büyük felaketlere, hatta ölüme neden olabilir. Birkaç örnek verelim:

Baca ve öteki Güney Afrika tribülerinde, "bir erkek aylık kanama dönemindeki kadına dokunursa, kemikleri yumuşayacaktır, gelecekte hiçbir savaş ya da erkekçe eyleme katılamayacaktır." Güney Afrika'da yaşayan göçebe halk, aylık kanama dönemini yaşayan bir kadından gelecek tek bir bakışın bir erkeği o an olduğu durumda dondurup bırakacağına, onu bir ağa döndüreceğine inanır. Yeni Gine'de, bir erkek, yeni doğum yapmış bir kadını görürse, erkeğin bedeni şişecek ve kuşkusuz ölecektir; Mowat ve Duadai yerlileri de aylık kanama dönemindeki kadınla herhangi bir ilişkide bulunmanın yavaş yavaş ölmeye yolaçacağına inanırlar. Malekka adalarında yaşayan Wetarlar'ın inancına göre de, bir erkek, kadının aylık kanının bir damlasına bile değmişse savaş ya da başka bir durumda çok korkunç felaketlerle

[35] Briffault, *a.g.y.*, cilt II, s. 366.

karşılaşacaktır, onu bu karayazgıdan kurtaracak hiçbir önlem yoktur. Orang Belanda yerlileri, aylık kanamadaki bir kadınla ilişki kurmanın, erkeği erkekliğinden yoksun bırakacağına inanırlar. Avustralya'da, Queensland yerlileri, bir kadının sakınmalı döneminde kaldığı bir yere yaklaşmanın bir erkeğe ölüm getireceğine inanırlar.[36]

Yerlilerin yaptığı bu belirsiz açıklamalar, erkek yanlısı araştırmacılar tarafından gene yanlış yorumlandı. Bunlar, yabanıl erkeğin, genel olarak kan gördüğünde, özel olarak da kadının lanetli aylık kanını gördüğünde bir iğrenme duygusu ve kendinden uzak tutma itkisiyle hareket ettiklerini varsaydılar. Peki ama böylesi bir titizliğin, yamyam avcılar arasında varolması olasılığı ne kadardır? Briffault'nun yorumladığı üzere:

Bir yabanıl, bir tiksinme duygusunu dile getirdiğinde, mutlaka, geleneklerin yasakladığı bir edimde bulunması, belkide çok lezzetli bir yiyeceği yiyerek bir tabuyu bozması karşısında takınması gereken tavrı sergiliyor demektir; bu gibi tabu bozmalar, böyle bir duygunun sergilenmesini gerektirmiştir; tabu, bu tiksinmenin sonucu değil nedenidir. (...)

Aylık kanama ya da lohusa dönemindeki kadına yüklenen çirkin nitelik, ilkellerin "kanı korkunç bulmaları" nedenine dayandırılmaktadır. M. Durkheim, geniş çevrelerce kabul edilen geniş kapsamlı bir kuram ortaya attı. (...) Ancak ilkel halklar arasında böyle bir korkunun bulunduğunu gösteren hiçbir kanıt yok. Tersine, yabanıllar bir kan korkusu sergilemek bir yana, kana karşı tutkulu bir eğilim duymaktadırlar. Kan, her yanda çok değerli bir içki olarak görülmektedir. (...) Yabanıllar, dinsel törenlerinde ve kan-antlaşmalarında sürekli olarak kan içmekte, bu da ilaç yerine geçmektedir. (...) Kanın, uygarlaşmamış halklar arasında korku uyandırıcı bir şey olarak göründüğünü kanıtlayacak hiçbir örnek yoktur.[37]

---

[36] *A.g.y.*, s. 386-87.

[37] *A.g.y.*, s. 397-99.

Yabanıl erkeğin, kadınların aylık kanaması karşısında duyduğu korku, kadınlar ve kadınların tabularını bozma karşısında duyduğu korkunun bir parçasıydı; bu tabularsa her şeyden önce erkeklerin kadın kanı dökmesini yasaklıyordu. Kingsley'den alıntı yapan Briffault, şöyle yazıyor: "Kadından akan kan çok büyük korku uyandırır." Kendisine söylendiğine göre bir erkek, şu ya da bu nedenle çok zayıf düşmüş, öyle ki, nerdeyse emekleyemeyecek haldeymiş; yerliler adamın, düşen bir ağaç altında kalarak ölen bir kadının kanını görmesi sonucu bu duruma geldiğine inanıyorlarmış. Yalnızca kadının aylık kanı değil, parmağından akan kan bile yabanıl erkekte ürkü uyandırıyordu. Bu tepkinin kaynağını araştırmada yabanılların biyolojik süreçler konusundaki bilgisizliğini akıldan çıkarmamalıyız.

İlkel halklar ölüm ve yaşamla ilgili gerçekleri bilmiyorlardı. Bir çocuğun, bir erkekle kadının cinsel ilişkisi sonucu oluştuğunu bilmiyorlardı. Bu konudaki birçok safça görüşün yanı sıra, çocuğun, bir kadının gizemli güçleri ya da yediği bir şey yardımıyla anında, kendiliğinden oluştuğu inancı da yerleşmişti. Gene aynı şekilde, doğal nedenler ya da kazalar sonucu ölümle karşılaşabileceğini bilmiyorlardı. Bütün ölümleri, bir düşman tarafından yapılmış kötü bir edimin sonucu olarak görüyorlardı.

Bu insanlar, kadınların aylık kanamasının nedenleri ve özelliği konusunda da bilgisizdiler. Crawley'nin belirttiği üzere, "Yabanıllar, kadınların aylık kanamalarının doğasını bilmediklerinden, bunu bir yaradan akan kan olarak görmektedirler."[38] Yaranın genellikle bir hayvan, kuş ya da yılan tarafından açıldığını düşünüyorlardı. Bu totemci veriler, kan dökmekte olan bir kadının yöresinde bulunan bir erkeğin, kadına saldırdığı suçlamasıyla karşılaşabileceğini ve bunun sonuçlarına katlanmak durumunda kalabileceğini de gösteriyor.

Erkekler için en güvenli politika, yalnız aylık kanama dönemlerinde değil, çocuğun ölmesi halinde sorumlu tutulmamak için, doğum sırasında da, sakınma kuralına bağlı kalmaktı. Dolayısıyla, tabularla sakınma kurallarının kadınlar tarafından kendilerine kolaylık ve rahatlık getirmek üzere konmuş olmasına karşın, bu kurallar, onlara uyan ve

[38] E. Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 230-31.

kanlı oldukları dönemlerde kadın ve çocuklardan uzak duran erkeklere de bir koruma sağlamış oluyordu.

Kadının kanı tabu olduğuna göre, kana bulaşmak da tabulu durumun bir işareti ya da simgesi haline geldi. "Kan çeşitli tabuların nesnesi olmakla kalmaz," diyor Briffault, " 'kan işareti' bir tabunun en genel simgesi ve işaretidir."[39] Zaman içinde, kanın yerini kırmızı toprak boya aldı. Spencer ve Gillen'e göre Avustralya'nın çeşitli yörelerinde bulunan kırmızı toprak boyaların, yerlilerin Alçeringa dedikleri çok eski çağlarda kadınların cinsel organından akan kanla oluştuğuna inanılmaktadır. Briffault bu konuda şunları yazıyor:

Avustralyalı zenciler, kutsal taş ve sopalarının üzerine kan dökerler, "çuringa"larını da kırmızı toprak boyayla boyarlar. İntiçiuma törenlerinden sonra kendi gövdelerini kırmızıya boyarlar. Bu kırmızı boyanın, gerçekte kadının aylık kanı olduğu yolundaki garip açıklamayı yapmaya da çok istekli görünüyorlar. (...) Göçebeler ve Hottentotlar da ... Avustralya yerlileri gibi, törenlerde kullandıkları kırmızı boyanın kadının aylık kanı olduğunu söylüyorlar.[40]

Kırmızı toprak boyanın kan yerine geçmesi, yerkürenin tüm ilkel yörelerinde görülmüş bir olgudur. Chapple ve Coon da, "kırmızı toprak boya kullanan halkların listesi, gerçekte, dünya halklarının listesidir," demektedir.[41] Kazıbilimcilerin kazılar sonucu elde ettikleri fosil kemiklerin üzerinde kırmızı toprak boya görülmüştür. "Aurignacian çağlarında" diyor Hocart, ölülerin üzerine kırmızı boya serpilirdi; bu boya öyle büyük oranlarda kullanılıyordu ki, Pavilland'ın iskeleti, 'Kırmızı Lady Pavilland' diye anılır."[42] Kan simgesi, ölü kadının bile tabu olduğunu —elsürülmezliğini— gösterir.

Yabanıl kadının kendi gövdesini ya da yeni doğmuş çocuklarını kırmızıya boyaması, tabulu durumunu koruduğunu gösterir, sakınma

[39] R. Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 412.

[40] *A.g.y.*, s. 416-17.

[41] Chapple ve Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 597.

[42] Hocart, *The Progress of Man* (İnsanın Gelişmesi), s. 143.

kuralının işler halde olduğunu çevreye böylece açıklamış olur kadın. Aşağıdaki örnekler, Briffault'nun derlediği bilgilerden alınmıştır:

Tabulu olan kadın gövdesini kırmızıya boyamakla çevreye bu durumunu açıklar. Bu yüzden Dieri ve diğer Avustralya tribülerinde aylık kanama dönemini yaşayan kadınlar ağızlarının çevresine kırmızı boya sürerek tabulu olduklarını ortaya koyarlar. Victoria tribülerinde aylık kanaması olan kadın belden yukarısını kırmızıya boyar. Brezilya'daki Tapuya tribülerinde de kadın kırmızıya boyanır. Altın Kıyısı'nın bazı yörelerinde kadınlar aylık kanama dönemlerinde kırmızıya boyanırlar. Kaffir kadınları gebe kaldıklarında kırmızı toprak boya sürünürler. Hindistan'da, aylık kanaması olan kadının durumu, aynı kanla lekelenmiş bir örtünün boyuna bağlanmasıyla belirtilir. (...)

Tlinkit Yerlilerinde analar, çocuklarını kötü etkilere karşı korumak ve onların güçlü yetişmelerini sağlamak için burunlarını kırmızıya boyarlar." [43]

Kırmızı renk, yalnız kadın ve çocuklarda tabu işareti olarak kullanılmakla kalmamış, yasaklanmış ya da tehlikeli sayılan her şey, kırmızıya boyanmıştır. Kan ya da kırmızı boyaya bulanmak ya da boyanmakla tabu sayılan insan ve nesneler arasında, cesetler, insan öldürenler, savaş reisleri, gelinler, kutsal ağaç ve taşlar da sayılmaktadır. Günümüzde de kırmızı renk yasal tehlike işaretidir.

Kadınların, doğum sırasında erkeklerden ayrılması olgusu, aylık kanama dönemindeki ayrılanmaya göre çok daha belirgin ve uzun ömürlü bir gelenek halinde kendini göstermektedir. Bu daha çok, erkeklerin av ya da savaş seferinden sonra kadınlardan ayrılmasına benzemektedir. Bu iki yoğun tabu dönemi, Crawley'nin de söylediği gibi "savaşan erkek ve doğum yapan kadınla" ilgiliydi.[44]

Evlilik düzeni iyice kurulduktan sonra bile kadın, doğum sırasında kocasıyla birlikte oturduğu evden çıkar, evden uzak bir yerde bu amaç için kurulmuş olan bir "bahçe kulübesi," barınak ya da başka bir kulü-

[43] Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 414-15.

[44] Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), cilt I, s. 85.

beye giderdi. Doğum yapmak ve yavrusuna bakmak üzere burada kalır, kendisine yalnızca kadınlar yardımcı olurdu. Webster'in örnekleri çok özgündür:

Çocuk doğuran bir Herero kadını, dişi yoldaşlarının kendisi için yaptığı özel bir kulübede yaşar. Bu süre içinde kadın da kulübe de "kutsal" dır. Çocuğun göbeği düşünceye dek erkekler lohusa kadını göremezler; bu yasağı bozarlarsa zayıf ve güçsüz olacaklarına, savaşa gidince öleceklerine inanırlar. (...)

Huron ya da bir Iroquoi anası kendi kulübesinde değil, köyün dışında küçük bir evde doğum yapar. Bir süre için—ilk çocuğun doğumunda kırk gün— bu evde kalır. [45]

Kadınların doğum ve aylık kanama döneminde erkeklerden ayrılması, avlanma ve savaş seferleri sırasındaki ayrılıklarından daha da yanlış anlaşılmıştır. İnsanbilimciler her iki durumda da kadınları kendilerinden ırak tutan bu kuralları erkeklerin koyduğunu varsaymışlar, asıl amacın erkeğin "kirlenmesini" önlemek olduğunu kabul etmişlerdir. En büyük kötülüğün de aylık kanama dönemindeki kadından geleceği, böyle bir dişinin kanının erkekleri kirleteceği varsayılmıştır.

"Kirleten kadın" savı, yirminci yüzyıl insanbiliminde büyük ilgi görmüş, moda olmuştur. Kadın insanbilimciler bile, konuyu böyle ele almış, aynı tanım ve savları kullanarak kongrelerde söylevler vermişlerdir. Bu temizlik ve saflıktan uzak bulunan kanın biyolojik bir leke olduğu, kadının toplumsal aşağılanışının bu lekeden kaynaklandığı bile öne sürülmüştür.

Bu sav, temiz ve saf olmayan ya da kirletici anlamına geldiği söylenen "tabu" deyişinin çağdaş yorumlarından kaynaklanmaktadır. Ancak "tabu" sözcüğü aynı zamanda tam tersi anlama — kutsal, saf, tanrısal anlamlarına da gelmektedir. Bu karşıt anlamları da düşünecek olursak, avcılar tarafından dökülen ve yamyamlar tarafından içilen kanın katkısız ve kirletmeyici olduğunu söylemek ne denli akla uygun-

---

[45] H. Webster, *Taboo* (Tabu), s. 73-75.

sa, aylık kanama ya da doğum sırasında kadının döktüğü kanın kirletici oduğunu söylemek de o denli akla uygundur.

Dahası, "tabu" deyişi aslında "yasaklanmış" ya da "dokunulmaz" demektir ve sakınma kuralına karşı çıkmak son derece tehlikelidir. Ana ve çocukların tabu olarak kabul edildiği dönemlerde en dokunulmaz tabu, çocuktu; sakınma kuralının bozulması halindeyse kadınlar en tehlikeli öğe olabilirlerdi. Briffault buna şöyle işaret ediyor:

Bir insan nasıl kurulmuş bir saatli bombaya el sürmekten kaçınırsa, ilkel insan da tabu olan şeyle herhangi bir ilişki kurmaktan öylesine korkar ve kaçınır. Burada engelleyici öğe, böyle bir ilişkinin getireceği sonuçlar karşısında duyulan korkudur. Tabunun ilkel insanda uyandırdığı duygunun o insanlara göre tek belirsiz yönü, yabanılların tehlikenin nedenlerinin tam olarak ne olduğunu ve başına geleceğinden korktuğu sonuçların tam olarak ne biçimde kendini göstereceğini bilmemesidir; işte bu bilgisizlik, bu korkunun büyüklüğünü artıran güçlü bir öğedir. [46]

Yabanıllık çağında "kirleten" cinsi temsil edenler analar değil avcı ve et yiyenlerdir; bu gerçek, avcıların yapmak zorunda olduğu arınma törenleriyle kanıtlanmaktadır. Ataerkil düzen kurulduktan sonra bu tam karşıtına döndürülmüştür. İnsanlık tarihinde şimdi ilk kez görülen kadın aşağılanmasını haklı çıkarmak için suç kadının genelde biyolojik yapısına ve özel olarak da "kirletici" kanına yüklendi. Erkekleri yürekli ve temiz, kadınları istenmeyen, kirli insanlar olarak gösteren bu başaşağı edilmiş ataerkil tabloyu birkaç örnekle gösterebiliriz.

Crawley, eski ataerkil Hindu'ların manu yasalarını aktarıyor: "Aylık kanamanın pisliğine bulanmış bir kadına yaklaşan erkeğin aklı, erki, gücü, hakkı ve canlılığı hemen yokolur." Crawley bu tutumun, Havelock Ellis tarafından aktarılan bir şiirde çok açık bir biçimde anlatıldığını söylüyor:

Ey rahmi kanayan kadın, öye zararlı bir şeysin ki
Bütün doğa senden bir perdeyle ayrılmalı sımsıkı [47]

[46] R. Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 362.

[47] Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 77.

Briffault da Vişnu'nun Hindu Kurumlarını anlatmakta, şu yasadan sözetmektedir: "Aylık kanamadaki bir kadın bir Ari'ye dokunacak olursa, kamçıyla dövülecektir." Gene aynı şekilde, eski İran'da, Zerdüşt kutsal kitapları, "aylık kanaması olan bir kadının gözünden gelen bir bakışın düştüğü yeri kirleteceği"ni yazmaktadır; "...çünkü, aylık kanamadaki kadından daha tehlikeli bir canavar yoktur, bir başka canavar bir bakışla hiçbir şeyi kirletmediği halde böyle bir kadın bir bakışla her şeyi kirletir," diye yazmaktadır. Tevrat'da şunlar yazılıdır:

"Eğer ki, bir kadının bir akıntısı varsa, ve bu etinden gelen akıntı kansa, yedi gün süreyle ayrı bir yerde tutulacaktır; her kim ki ona dokunursa, arınıncaya dek kirli sayılacaktır. Ayrılık halindeki bir kadının dokunduğu her şey, kirlenecektir; kadının üzerine oturduğu her şey kirli olacaktır. Ve her kim kadının yatağına dokunursa giysilerini yıkayacak, kendisi ırmakta yıkanacak, arınıncaya dek kirli sayılacaktır. (...) Ve rahip Tanrı önünde onu kirliliğinden arındıracaktır." Eski Arabistan'da benzeri önlemlerin alındığı ve aylık kanama dönemindeki kadının özel bir kulübede soyutlandığı görülmektedir. [48]

Böylece, daha öncelerin yasaklanan kadını, erkek efendiler ve toplumun efendileri tarafından erkekleri lekelediği gerekçesiyle kamçılanan "kirli" kadın haline geldi. Ataerkil düzende kadın, anaerkil çağda hiç bilinmeyen güçlükler ve cezalarla karşılaştı. Daha önce tabu sayılan kadının çevresi başka kadınlarla sarılır, kendisi korunur, rahatlatılırken, şimdi, "kirli" bir kadın olarak kendi öz cinsinden kişilerin bile sakındığı bir insan haline gelmiş oluyordu. Kadınların, sığınacakları bir barınak ya da bahçe kulübeleri de olmadığından, genellikle açıkta bir yerlerde tek başlarına doğum yapabilmek için karlı, fırtınalı havalarda kaçtıkları çok görülmüştür. Briffault başka örnekler de vermektedir:

Buhara'da kadınlar doğum yaptıktan sonra kırk gün kirli sayılırlar; "o varsayılan kirlilik süresince Tanrı'ya dua etmeye bile kalkışamazlar." Kafkaslarda, Çevsur köylerinin her birinin biraz uzağında taştan örül-

[48] Briffault, *a.g.y,* c. II, s. 375-76.

müş, damı sazla kaplı bir kulübe bulunur; her Çevsur kızı ya da kadını, aylık kanaması sırasında iki gün süreyle orada kalır. En eski giysilerini giyer; günlük azığı kendisine getirilir ve kulübeden biraz uzak bir yere bırakılır. Lohusalık dönemi için, başka kadınlar, köyden iki ya da üç "verst" uzaklıkta bir özel korunak yaparlar; kadın çocuğunu samanlar üzerinde tek başına doğurur; kadınlar ona yiyecek getirir, kulübenin önüne bırakırlar, çünkü lohusayla hiçbir şekilde konuşmamalıdırlar. Daha sonra kulübe ve içindekiler yakılır. Bu gelenekler bütün Kafkaslarda uygulanır. Çerkes kadınları da saman yatakta doğum yaparlar. Rusya'da, doğum yapan bir kadına murdar gözüyle bakılır, bir papaz tarafından arılaştırılana dek başkalarıyla konuşması yasaktır; Smolensk eyaletinde böyle bir kadın evinden uzakta bulunan bir ahır ya da kulübeye kapatılır. Sırbistan'da, hava koşulları ya da mevsim ne olursa olsun doğum mutlaka dışarda yapılır. Kadın ilk doğum sancısını duyduğunda evi kirletmemek için sessizce çıkar gider. Doğum sonrası ayrılık döneminin sona ermesinden sonra bebeğini önlüğünde taşıyarak döner.[49]

Bu koşullar altında ataerkil erkeğin en değerli malı olan ve sıcak ağıl ve ahırlarda koruduğu evcil hayvanların yanında barınan kadın, bu hayvanlara sığınmış, böyle bir korunak bulduğuna şükretmiştir. Bu durumda doğum sırasında hayvanların yemliğindeki samanların üzerine yatarak doğum yapabilecektir. Koyunlar, at ve inekler, kadına insan yoldaşların esirgediği rahatlığı ve avuntuyu vermektedir. Anaların en ünlüsü Meryem'in böyle doğum yaptığı söylenir.

Eşitlikçi anaerkil toplumun en belirgin özelliklerinden biri, erkeklerin dişi cinse karşı saygılı oluşuydu. Gerçekten de kadınların koyduğu sakınma kuralı ve tabulara öyle büyük bir dikkatle uyuyorlardı, kadınlardan ayrı tutuldukları dönemler öyle uzundu ki, ilkel erkeğin kadınların genel etkinlikleri ve işleri üzerine bilgileri çok sınırlıydı. Bazı insanbilimciler, çoğu araştırmacıların erkek olduğu, topladıkları bilgiyi, kadınların etkinliklerinden çok az haberli olan yabanıl erkeklerden sağladıkları olgusunu tekrar tekrar dile getirmişlerdir. Çok değerli

[49] Briffault, *a.g.y.*, s. 374-75.

belgeler, bir daha ele geçirilemeyecek biçimde yitirilmiştir, çünkü kadın insanbilimciler sayıca azdır ve bu inceleme alanına oldukça geç girmişlerdir. Yabanıl kadınlar konusundaki bilginin kıtlığı, çağdaş ataerkil kavramlarla donanmış olan insanbilimciler tarafından yapılan yanlışları oluşturmuş, bu yanlışlara yaşama olanağı vermiştir.

Bu yanlışlar arasında en önemli olanı Sir Henry Maine, Westermarck ve daha başkaları tarafından ısrarla öne sürülen savdır. Bunlar, çaresiz eş ve çocuklara yiyecek ve barınak sağlamak için bir babanın kaçınılmaz olduğunu söylemektedirler. Anaerkil klan döneminde, erkekler av ve savaşla uğraşırken, kadınların topluluğun bütün üyeleri için yaşamın gereklerini üreten temel kişiler olduğunu, emek tarihlerinin bunu gösterdiğini görememektedirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İLKEL KADINLARIN ÜRETİM TARİHİ

ÜRETME ve doğurma, insan toplumunun üzerinde yükseldiği iki temel taştır. İnsanlar, emek aracılığıyla yaşamın gereklerini sağlar, doğurma yoluyla yeni yaşamlar yaratırlar. Ancak bunlardan yalnızca bir tanesi yalnız ve yalnız insana özgü bir etkinliktir. Doğurma, insanların hayvanlarla paylaştığı bir doğal işlevdir; üretimse, yalnızca insanlar tarafından edinilmiş bir etkinliktir. Dolayısıyla aletlerin yapılması ve kullanımı, insan toplumuyla hayvan varlığı arasındaki büyük ayırıcı çizgiyi çizmektedir.

Primatların da insanlar gibi alet yaptığı ve kullandığı savına zaman zaman karşı çıkılmıştır. Primat bir dalı tutabilir, yapraklarını soyabilir ve bir taşın altındaki böceklere erişmek için bu çubuğu kullanabilir. Bu hayvanlar, tutsaklık durumunda, insan etkisiyle çok zeki olabilirler; bazen bir yere uzanabilmek için sopaları birbirine ekleyebilmekte ya da yiyeceğe erişebilmek için tırmanmak üzere kutuları ya da sandıkları üst üste yığabilmektedirler. Ancak bunlar rastlantısal ve çok ender görülebilen edimlerdir. Bu hayvanların varlığı, bu edimleri öğrenmelerine bağlı değildir. Öte yanda insanlar, düzenli bir çalışma yapmaksızın yaşamlarını sürdüremezler.

Dahası, insanlar, üretici etkinlikleri sırasında hayvan varlığının biyolojik gereksinmelerinin ötesine uzanan, tümüyle yeni gereksinmeler ortaya çıkarırlar. İnsanlığın üretim tarihi, ilk yontulmuş taş ya da toprağı kazmada kullanılan sopadan jet uçağı ve uzay gemisine dek yeni gereksinmelerin ve o gereksinmeleri doyuracak teknolojinin sürekli olarak ortaya çıkmasından oluşmuştur. Gordan Childe, toplumu şöyle

tanımlamaktadır: "Gereksinmelerini karşılamak, kendisini yeniden üretmek — ve yeni gereksinmeler oluşturmak için kaynaklar üretmek üzere kurulmuş ortaklaşmacı (cooperative) bir örgüt" [1]

Çağdaş toplumda temel üreticiler erkek olduğundan, bunun her zaman için böyle olageldiği sanılmaktadır. Gerçekte uygarlıktan önceki daha uzun çağ boyunca bunun tam tersi geçerliydi; işin daha büyük payı, kadınlara düşüyordu. Avustralya'da yaşayan bir Kurnai yerlisinin üzerinde hiç düşünmeden söylediği sözlerde bu gerçek açığa çıkmaktadır; yerli, erkeğin işinin balık avlamak, savaşmak, avlanmak sonra da "oturmak", kadının işininse, "geri kalan her şeyi yapmak"olduğunu söylemiştir. Bu "geri kalan her şey"in neleri içerdiğini inceleyelim.

Yiyeceğin Sağlanması ve Denetimi

Yiyecek arama ve bulma her toplumda en önemli ve kaçınılmaz sorundur. Bir toplumda insanların karnı doyurulmazsa gelişme olamaz. Dahası, hayvanlar yalnız günlük yiyeceklerini sağlayarak yaşamlarını sürdürebilirken insanlar gelişmek için yiyeceklerini bir ölçüde denetlemek zorundadırlar. Denetim demek, yalnız bugün için yeterli yiyeceği sağlamak değil, yarını da düşünmek, yarın için yiyecek ayırmak ve gelecekte kullanmak üzere yiyecekleri saklayıp koruyabilmek demektir.

Bu noktadan bakıldıkta insanlık tarihi iki ana çağa ayrılabilir: yüzbinlerce yıl süren yiyecek toplama çağı ve yaklaşık sekiz bin yıl önce açılan ve uygarlığın temellerini atan tarım, ve hayvan beslemeyle başlayan yiyecek üretme çağı. Bu iki dönem arasında küçük çaplı bahçe tarımı ya da bahçıvanlık diyebileceğimiz bir geçiş evresi yaşanmıştır.

Kadınların daha baştan beri yiyecek sağlama, biriktirme ve geliştirme, yeni yiyecek kaynakları ve çeşitleri bulma, ve bunun korunması için yeni bilgiler edinme yolunda sürekli olarak çalıştıkları bilinmektedir. Bu çalışmada kullanılan ilk alet, ucu sivriltilmiş uzun bir kazma çubuğudur; bu çubuk kadınlar tarafından topraktan kök ve sebzeleri kazıp çıkarmada kullanılmıştır. Bu kazma çubuğu, günümüzde de, dünyanın bazı yörelerinde kadının bebeği gibi ayrılmaz bir parçası

[1] Gordon V. Childe, *What Happened in History?* (Tarihte Neler Oldu?), s. 17.

olmayı sürdürmektedir. Beyaz insanlar Nevada ve Wyoming'e ilk geldiklerinde burada yaşayan Şoşon Yerlilerine hâlâ bu eski yöntemi uygulamaları nedeniyle "Kazıcılar" adını vermişlerdir.

Belli tarihsel evrelerde dünyanın birkaç yöresi dışında her yerde, en güvenilir yiyecek kaynağı hayvanlar değil sebzeler olmuştur. Alexander Goldenweiser şöyle yazmaktadır:

Her yerde, ev yönetimindeki bu görevlerin sürdürülmesi işi, orda burda dolaşarak avlanan koca ve oğulla değil, eve bağlı olan kadının çabalarıyla daha düzenli ve güvenilir biçimde yapılmıştır. Gerçekten de, bütün ilkel insanlar arasında, erkeğin, az çok yorucu bir kovalamacadan, belki de eli boş ve aç bir durumda eve döndüğü çok alışılmış bir görünümdür. Böyle bir durumda, evde bulunan sebzeler, evdeki öteki kişilerin olduğu kadar erkeğin gereksinmesini karşılayacak tek yiyecektir. [2]

Kazma çubuğunu kullanarak büyük deneyimler edinen kadınlar, giderek toprağı işleme sanatını öğrenmişlerdir. Frazer, Avustralya yerlilerinin de yaşadığı bu süreci anlatmaktadır:

Gene Batı Avustralya yerlileri arasında, köklü sebzeleri kazıp çıkarma işinin kadınlar tarafından yapılması genel olarak benimsenmiştir; bu yüzden kadınlar, sağ elde tutulan uzun, ucu sivri bir çubukla dolaşırlar. Bu çubuğu sıkıca toprağa daldırır, toprağı kabartmak için sarsarlar. Sol elin parmaklarıyla kabaran toprağı alır ve bir kenara atar, böylece büyük bir hızla kazarlar. Ancak harcanan emek, elde edilen yiyeceğe oranla çok fazladır. Bir iki santim çapında ve otuz santim uzunluğunda bir Hint patatesini topraktan çıkarmak için otuz santimetrekareden fazla bir alanı altmış santim kadar kazmak zorundadırlar; dolayısıyla kadın ve çocukların vaktinin pek çoğu bu uğraşa harcanmaktadır. (...) Bu patateslerin bol bulunduğu verimli yörelerde bu yenebilen kökleri arayan kadınların toprağı delik deşik ettiği görülebilir. (...) Orta Victoria yerlileri kökleri kazmak için ucu sivriltilmiş, ateşte sertleştirilmiş

[2] Alexander Goldenweiser, *Antropology* (İnsanbilim), s. 101.

iki, iki buçuk metre uzunluğunda bir sopa kullanırlar, bu sopa aynı zamanda saldırma ve savunma silahı yerine de geçer. (...)

Bu geleneklerde insanoğlunu bitkileri dizgeli olarak işleme aşamasına götüren bazı adımları görebiliriz belki. Çünkü kök arayışı içinde toprağı kazmak, belki de çoğu durumda toprağı zenginleştirmeye, daha verimli hale getirmeye ve böylece kök ya da otların çoğalmasına yol açmıştır. (...) Ayrıca, serpilmiş bulunan ve kadınların kazma çubuklarıyla altüst edilen toprağa karışan tohumlar da doğal olarak aynı sonucu verecektir. (...) Yenebilecek tohumların ayrılması sırasında pek çok tahılın gözden kaçtığı ve bunların rüzgar yardımıyla altüst edilen toprağa düşüp yeşerdiği hemen hemen kesindir. Dolayısıyla yabanıl kadın, farkında olmadan bütün topluluğa bir gelecek ve daha bol yiyecek sağlamaktaydı. (...) [3]

Kadınların çalışmalarıyla yalnızca istenen ölçüde yiyecek sağlanmakla kalınmıyor, bitkilerin niteliği de geliştirilmiş oluyordu. Yeni bitki türleri ve daha iyi çeşitler ortaya çıktı. Chapple ve Coon, şalgamın, "lahana, Brüksel lahanası ve karnabahar gibi şalgamla ilgisi olmayan sebzelerin" ortaya çıkmasına neden olduğunu söylemekteler. "Melanezya'da, iki metre boyunda, otuz santimden fazla kalınlıkta Hint patatesi yetiştirilmektedir; oysa Avustralyalıların kırda bayırda kazıp çıkardıkları bu kökler, aslında bir puro iriliğindedir." [4]

Otis Tufton Mason'a göre, "Amerika, Afrika ve Hint yarımadasındaki kadınlar, araştırmacı ve kaşiflerin kendilerini bulup incelemesinden çok daha önce, çiftçiliğe başlamışlardı. Kazma çubuğu, çapa hatta kaba bir saban kullanmayı bile öğrenmişlerdi." [5]

Gordon Childe bize, "herhangi bir önemi olup da ekilip biçilen her yenebilir bitkinin, herhangi bir adsız barbar toplum tarafından bulunduğunu," bunlar arasında buğday, arpa çeşitleri, pirinç, akdarı, mısır, Hint patatesi, manyok, çeşitli kabaklar ve bütün yaş sebzeleri sayabileceğimizi söylemektedir. Cilalı taş devrimini gerçekleştirmek için, diyor

---

[3] James G.Frazer, *Altın Dal* (Tahılın ve Yabanılın Ruhu), s. 126-29.

[4] Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilim'in İlkeleri), s. 174-75.

[5] Otis Tufton Mason, *Woman's Share in Primitive Culture* (İlkel Kültürde Kadının Payı), s. 24-25.

Childe, "insanoğlu, yani daha doğrusu kadınlar, uygun bitkiler ve onların işlenmesi için uygun yöntemler bulmak zorunda olmaktan başka, toprağı kazmak, ürünleri toplayıp bir yere yığmak, bunları yiyecek haline sokmak için de özel aletler yaratmak durumundaydılar."[6]

İlkel insanların, kadınlara, çocuk büyütmedeki güçlerinin yanısıra, yiyecek yetiştirmede de gizemli güçlere sahip kişiler gözüyle bakmalarına şaşmamak gerekir. Crawley, Orinoco Yerlilerinin, bunu bir din görevlisine şu sözlerle açıkladıklarını yazıyor:

Kadınlar mısır ektiklerinde bir dalda iki, üç mısır çıkmaktadır; manyok ektiklerinde, bir ocaktan iki, üç sepet manyok kökü çıkar; her şey, böylece çoğalır. Neden? Çünkü kadınlar, çocuk üretmeyi biliyorlar, mısırı filizlenip gelişecek biçimde ekmesini biliyorlar. Bu durumda bırakıyoruz onlar eksin; biz onlar kadar çok bilmiyoruz ki.[7]

Kadınlar bitki yetiştirmenin yanısıra bitki kökleri toplar, böcek, kertenkele, salyangoz ve diğer kabuklu hayvanlar, yaban tavşanı, kanguru gibi keseli hayvanlar, kuş ve pek çok türün yavrularını yakalarlardı. Avcıların yerleşme yerine canlı getirdiği hayvanların yanısıra bu hayvanların çoğunu da korur, besler, onlara bakarlardı.

Kadınların başlattığı bu bakım ve koruma, hayvanların evcilleştirilmesi ve eğitiminde ilk deneylerin temelini oluşturdu. Araştırmacılar yaptıkları inceleme gezilerinde bir memesini köpek ya da başka bir hayvan yavrusunun ağzına bir memesini de kendi bebeğinin ağzına vermiş ikisini de doyuran bir anaya sık sık rastlamışlardır. Her hayvanın özgül özellikleri incelenmiş, tehlikeli olduğu anlaşılanlar kafeslerde beslenmiştir. Mason bu konuda şunları yazmaktadır:

İlk evcilleştirme, yalnızca çaresiz yavruların getirilip korunmasıdır. Kurt, keçi ya da kuzu, inek yavrusu avcının evine getirilir. Ana ve çocukları tarafından doyurulup sevilir, hatta kadının sütüyle bile beslenir. Yabanıl yaratıkların eğitilmesi ve kapalı bir yerde beslenmesine

---

[6] G. Childe, *a.g.y.*, s. 56-58.

[7] Crawley, *a.g.y.*, cilt I, s. 62.

sayısız örnekler verilebilir. Eskimolarla onların güneyinde yaşayan Amerika Yerlileri, boz tilkiyi yakalar, kadınlar bu hayvanı postundan yararlanılacak kadar büyüyünceye dek beslerler. Pueblo halkı tüylerinden yararlanmak üzere kartal ve atmacaları kafeste büyütürler, bunları kadınlar besler. Gine'deki her yerli kulübesinde çok çeşitli kuş türleri beslenir, bunlar, parlak tüylerinden yararlanılmak üzere büyütülürler. Büyük evcil hayvanlar, yabanıl durumlarından öyle uzun yıllar önce ayrılmıştır ki, kimse onların ilk vatanını bilmemektedir. Kadınlar, bunların özellikle süt ve yün, ya da tüy veren türleriyle her zaman haşır neşir olmuşlardır.[8]

Yiyecek kaynaklarının denetimiyle, büyüyüp çoğalabilen hayvan yavrularının öldürülmemesi sağlanmış oluyordu. Bazı hayvanlar belli zamanlarda, belli koşullar altında kesilip yenirken, bazı hayvan ve kuşlar, yiyecek olarak kullanılmıyordu. İnsanların kendini tutmayı öğrenmesini gerektiren bu durum, yani hayvanların yenmemesi, evcilleştirmenin hem nedeni hem de sonucudur.

Kadının çalışması, kazma çubuğuyla toprağı işlemekle tarımı başlatırken, bir yandan da sürü hayvanlarının evcilleştirilmesine yolaçmaktaydı. Bu teknikler, insanlığın yabanıllıktan çıkmasının, barbarlık ve daha sonra uygarlığa yükselmesinin temelini oluşturmuştur. Kadınların geliştirdiğini erkeklerin devralması, ve bellibaşlı çiftçiler ve hayvan besleyiciler haline gelmesi daha sonraki dönemlere rastlamaktadır.

Yiyecek kaynaklarının denetimini sağlama süreci içinde kadınlar, yiyeceğin uzun süreler korunması için gerekli gereç ve teknikleri geliştirmek durumunda da kalmışlardır.

Mason, bu gereklilikten sayısız kadın sanayilerinin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır:

İnsan tribülerinin yerleştiği her yerde, kadınlar, yapılabilecek ilk işin, o yörenin ürününü büyük ölçüde üretmek olduğunu yavaş yavaş öğrenmişlerdir. Polinezya'da kulkas kökü ve ekmek ağacı, o yöreye özgü bitkilerdir. Afrika'da hurma, tapyoka, akdarı ve kök bitkileri en çok yetişen temel besin maddeleridir. Asya'da pirinç, Avrupa'da tahıllar, Amerika'

[8] Otis T. Mason, *a.g.y.*, s. 151.

daysa mısır ve patates, bazı yörelerde palamut boldur. Kadının bütün üretken yaşamı, bu yerel ürünler çevresinde kurulmuştur. Hammaddeyi sağlamak için yapılan ilk yayan geziden, yemeğin hazırlanıp yenmesine dek olan süreç içinde, çevresel koşulların biçimlendirdiği kesintisiz bir çabalar dizisi görülmektedir.[9]

Gerekli eşyalar arasındaysa yiyecek ve içecekleri taşıma, pişirme, sofraya koyma ve saklamada kullanılacak fıçı ve kaplar sayılabilir. Çevrede bulunan malzemeye göre bu kaplar tahta, ağaç kabuğu, lif, deri, vb. şeylerden yapılıyordu; sonunda kadınlar kili ateşte sertleştirerek çanak ve çömlek yapmayı öğreninceye dek bu kaplar çevrede bulunabilen malzemeye göre tahta, ağaç kabuğu, lif, deri, vb. şeylerden yapılıyordu.

Ateşten çeşitli işlerde yararlanılacağının anlaşılması bile kadınların emek etkinliklerinin bir sonucudur. Kadınlar ateşi ilk kez kazma çubuğunun ucunu sertleştirmede kullanmışlar, bundan sonra da bulgularını geliştirerek ateşin kullanım alanını genişletmişlerdir.

Ateşin Yemek Pişirme ve Üretimde Kullanılması

Bütün hayvanlar ateşten korkar ve ondan kaçarlar; azıcık duman bile bir hayvanın kaçması için yeterli olabilir. Öte yanda insanlar ateşi denetleme ve kullanma yetisine sahiptir. Childe'a göre insanoğlunun bu başarısı, insanlarla hayvanlar arasındaki en büyük ayrımı oluşturmaktadır. Bu büyük buluşu Childe şöyle tanımlamaktadır:

... ateşi kullanan insan, çok büyük bir fiziksel gücü ve çok önemli bir kimyasal değişikliği denetlemiş oluyordu. Doğanın bir yaratığı, tarihte ilk kez, Doğanın en büyük güçlerinden birini yönetiyordu. Bir gücün gösterilmesi, gücü gösteren üzerinde mutlaka bir tepki doğuracaktır. Parıldayan korların arasına kuru bir dal konulduğunda havalanan göz

[9] *A.g.y.*, s. 15.

kamaştırıcı alevlerin görünümü, dalın incecik kül ve dumanlara dönüşmesi, insanoğlunun gelişmemiş beynini uyarmış, harekete geçirmiş olsa gerektir. (...) ateşi besler ve söndürürken, onu taşır ve kullanırken insanoğlu öteki hayvnlara üstünlük kazanmış, kendini onlardan ayıran bir devrimi gerçekleştirmiş oluyordu. İnsanlığını ortaya koyuyor, kendisini yaratıyordu.[10]

A. M. Hocart, iki dalın rüzgâr eserken birbirine sürtünmesi ve alev alması gibi "şanslı bir rastlantı"ya bel bağlamanın, ateşin denetim altına alınması nedenini açıklayamayacağına işaret etmektedir. Ateşin, emek etkinlikleri sırasında ortaya çıktığı daha akla uygun bir gerçek olsa gerektir: "Zanaatçının bellibaşlı malzemesinin taş değil de ağaç olduğunu ve bunu sürtme yoluyla biçimlendirdiğini düşünürsek, ateşin bu çalışmalar sırasında ortaya çıkması kaçınılmazdır."[11] İlk "zanaatçılar" dişi olduğuna göre, kadınların emek etkinlikleri sırasında ateşi tutuşturmayı ve onu kullanmayı öğrendiği sonucu çıkmaktadır.

Yiyeceğin hem hazırlanması hem de saklanması ateşin denetlenmesini, yiyeceklerin pişirilmesini gerektiriyordu. Izgara yapma, kaynatma, ateşte kızartma, fırınlama, buharla pişirme, vb. gibi temel pişirme yöntemleri, kadınlar tarafından geliştirilmiştir. Kadınlar, alev ve korun yardımıyla, sebze, balık ve hayvansal yiyecekleri gelecekte kullanmak üzere saklanacak hale getiriyorlardı.

Kadınların, yiyeceği pişirmek ve saklamak için kullandığı yardımcı gereçlerin yapılmasında da ateş kullanılmıştır. Kadınların şaşılası başarılarından biri de, yemek pişirmek için hem su sızdırmaz hem de ateşe karşı dayanıklı tahta kaplar yapmış olmalarıdır. Mason'un anlattıkları, ilk sandallar ve deniz taşıma araçlarının yapımında da aynı ilkelerin uygulanmış olabileceğini göstermektedir:

... Kap haline getirecekleri odunu yakarak oydular. Yanmanın gelişmesini dikkatle izlediler, ateş yanlara yayılma tehlikesi gösterdiğinde alevlerin yönünü yeşil dallar, çamur ya da suyla diledikleri biçimde değiş-

[10] G. Childe, *Man Makes Himself* (Kendini Yaratan İnsan), s. 46.

[11] A. M. Hocart, *The Progress of Man* (İnsanin Gelişmesi), s.115.

tirdiler. Kül ve korlar, ateşin daha fazla yanmasına engel olduğu an, bu harikulade becerikli kadınlar, ateş ve külü boşalttılar, fazlalıkları ellerinin altındaki ottan anında yaptıkları süpürgelerle temizlediler. Sonra, daha önce çakmaktaşından yaptıkları bir kazıyıcıyla, yüzeylerdeki kömürleşmiş tabakayı düzgün bir odun yüzeyi elde edinceye dek kazıdılar. Yakma ve kazıma işlemi, "tekne" istenen biçimi alıncaya dek sürdürüldü. İçinde yemeğin kaynayacağı kap hazırdı. Şimdi iş etin gelmesine ve taşların kızdırılmasına kalmıştı.[12]

Normal olarak ateşin tükettiği bir madde olan odun, gene ateşin yardımıyla doğal yapısını değiştiriyor ve yemek pişirmede kullanılabilecek, ateşe dayanıklı kaplar oluşturuyordu. Bu kaplar büyütülebilir, aynı yöntemle su üzerinde taşıma yapmada kullanılacak su geçirmez araçlar elde edilebilirdi.

Kadınlar, ateş ve ısı kullanarak doğal halde zehirli olan bazı maddeleri bile yiyecek haline getiriyorlardı. Örneğin, manyok, zehirli maddelerin, sepet gibi örülmüş, delikli bir presle sıkılmasından ve artıkların ısıtma yoluyla arınmasından sonra yenilebilir duruma getirilmektedir. Mason'a göre, "Çoğu ülkede, doğal halde zehirli ya da aşırı ölçüde acı, ekşi ya da ağır kokulu olan bitkiler vardır. Bu ülkelerin kadınları, kaynatma ya da ısıtmanın, bu zehirli ya da istenmeyen maddeleri arındırabileceğini birbirlerinden bağımsız olarak bulmuşlardır."[13]

Hekim Kadın

Tarihteki ilk "hekimler," aslında kadındı. Briffault bu konuda şunları yazıyor: "Kadınların toprağın işlenmesi ve yenecek bitki ve köklerin aranması yönündeki etkinlikleri, onların ilkel insanlar arasında olağanüstü yaygın olan bitkibilimsel alanda uzmanlaşmasına yol açtı. Otlardaki maddeleri ilk onlar tanıdı, dolayısıyla ilk hekimler onlardı." Ve şöyle devam ediyor:

[12] O. T. Mason, *a.g.y.*, s. 32-33.
[13] *A.g.y.*, s. 24.

"Tıp" ya da "ilaç" (medicine) sözcüğü "bilgi" ya da "akıl" — "zeki kadın"ın aklı anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Mitolojiye göre çeşitli otlarla hastalıkları iyileştirici büyüler yapan "büyücü kadın" Medea'nın adı da aynı kökten gelmektedir. (... Ogowe'lu bir yerli, "büyücülüğün gizi" dedi, "belli etkiler doğuran bitkileri tanımak ve istenilen sonucu elde etmek için bu bitkilerin nasıl birleştirilip kullanılacağını bilmektir; büyücülüğün özeti ve özü budur." Kongo'da, büyücü denilen kadın hekimlerin ilaç ve bitki eczacılığında uzmanlaştığı bilinmektedir. Aşanti'de, "bitki ve otları çok iyi tanımaları ve bunlar üzerine derin bilgiye sahip olmaları nedeniyle tıbbî yardımın gerektiği durumlarda genel olarak" hekim kadınlar yeğlenir. Doğu Afrika'da "kadın hekimlerin sayısı erkek hekimlere eşittir." [14]

Dan MacKenzie, *The Infancy of Medicine* (Tıbbın Çocukluğu) adlı yapıtında, bazıları günümüzde de hiç değişikliğe uğratılmadan, bazılarıysa azıcık geliştirilmiş olarak kullanılan yüzlerce eski ilaç adı vermektedir. Bunlar arasında, uyuşturucu özleri nedeniyle kullanılan maddeler vardır. Bu iyileştirici ilaçlara şöyle bir göz atmak bile kapsamlarının nice geniş olduğunu belirtmeye yeterlidir. Akasya, alkol, badem, şeytan boku, pelesenk, Hint fındığı, kafein, kâfuru, Karaman kimyonu, chaulmoogra yağı (bir cüzzam ilacı), yüksük otu, arpa suyu, lavanta, keten tohumu, maydanoz, karabiber çamsakızı, nar, gelincik, râvent, senega (sıtma ilacı olarak kullanılan bir kök), şeker, türbit kökü, pelin otu ve daha yüzlerce bitkiden yararlı ilaçlar geliştirilmiştir. Bunlar, yerkürenin dört bir yanından Güney Amerika, Kuzey Amerika, Afrika, Çin, Avrupa, Mısır, vb. yerlerden gelmiştir. Yalnız sebzeler değil, hayvansal maddelerden de ilaçlar yapılmıştır; örneğin yılan zehiri, yılan sokmalarına karşı kullanılan bir serum, yani günümüzdeki panzehir haline dönüştürülmüştür.

Marston Bates'e göre, sulfamid ve antibiyotiklerin bulunmasına değin bu eşsiz eski ilaç listesine çok az şey eklenmiştir. "İlkel insanın, bütün bu ilaç, zehir ve yiyeceklerin elde edilme, hazırlanma ve kullanılma yöntemlerini nasıl bulduğu, insanlığın tarihöncesinin en büyük

[14] R. Briffault, *Analar*, cilt I, s. 486.

gizlerinden biridir,"[15] diye yazıyor Bates. Ancak, dişinin bulunduğu yere bakıp da, bir kümenin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli bütün işleri yapan ilkel kadının işinin ağırlığını, edindiği sonsuz deneyimleri ve keskin zekâsını yakından gördüğümüzde, bu durum çok da gizemli olmaktan çıkmaktadır.

Yalnız tıp değil çeşitli başka bilimlerin özleri de kadının bilgi ve deneyimleriyle büyüyüp gelişmiştir. Childe, unu ekmeğe dönüştürmek için biyokimya ve maya mikroorganizmasının kullanımı konusunda bilgiye gerek olduğunu söylemektedir. Bu madde, mayalanan içkilerin ve biranın yapılmasına da yol açmıştır. Childe, "çanak yapımı için gerekli kimyasal bilgi, yün eğirmek için gerekli fizik bilgisi, dokuma tezgahının işlemesi ve ketenle pamuğun dokunması için gerekli bitkibilimi" de kadına maletmektedir.[16]

Bir gereksinme karşılandıkça yeni gereksinmeler oluştu; bunlar doyurulurken, sürekli olarak yeni gereksinmeler ve yeni beceriler ortaya çıktı. İlkel üretimlerde, kadının emekleri, genellikle insanoğluna (yani erkeğe)[17] maledildiğinden, kadınların kafalarında ve ellerinde doğan çok çeşitli elişlerini, bunların üretimin daha ileri evrelerinde, erkeklerin eline geçmesinden önceki durumlarıyla incelemek yerinde olacaktır.

Halat Yapımından Dokumaya

Halat yapımı, çok basit bir iş gibi görülebilir, ama bu ürün, büyük dokuma sanayiinde en yüksek noktasına varan bütün bir elişleri zincirinin başlangıcıdır. Halat yapma ve örme tekniği, yalnızca el becerisi değil, aynı zamanda kullanılan malzemeyi seçme, belli işlemlerden geçirme ve istenilen biçime sokma bilgisi de gerektirmektedir. Chapple ve Coon bu konuda şunları yazmaktadır:

---

[15] Marston Bates, *The Forest and the Sea* (Ormanve Deniz), s. 126.

[16] G. Childe, *a.g.y.*, s. 59.

[17] Bkz. 3. Bölüm, s. 73, dipnot 2.

Bilinen bütün halklar, aletlere sap takmada olsun, tavşan tuzakları ya da boyunlarına kolye yapmada ya da file, çanta örmede olsun ipten yararlanmışlardır. Eskimolarda olduğu gibi hayvan postlarının daha çok kullanıldığı durumlarda, bu halat ya da ipin çoğu kez deri şeritlerden, hayvan sinirlerinden yapıldığı da görülmüştür; az hayvan postu kullanan ve ormanlık bölgelerde yaşayan halklar, hint kamışı, dilber çamı kökleri gibi bitkisel dokular kullanırlar; bu dokular öyle uzun halde bulunurlar ki, bunları kullanılır hale getirmek için deri ve sinirlerde olduğu gibi işlemler uygulamak gerekli değildir.

Ancak diğer bitki dokuları kısadır ve bunları kullanılır duruma getirmek için uzun bir kordon ya da ip oluşacak biçimde bükmek gereklidir.[18]

Örme tekniği sepet üretiminin doğmasına yol açmıştır. Bunlar, elde olan malzemeye göre ağaç kabuğu, ot, iç kabuk, deri ve köklerden yapılmıştır. Bazıları örülmüş, bazıları dikilmiştir. Sepet ve diğer örülmüş eşya çok büyük çeşitlilik göstermektedir. Robert H. Lowie, bunlardan bazılarını sayıyor: Yük sepeti, su şişesi kılıfı, tas, yiyecek kurutma tepsileri, kalkan (Kongo'da), şapka ve beşik (California'da), yelpaze, hasır, el çantası, kutu, balık sepeti. Bunlardan bazıları öyle sıkı örülmüştür ki, hem su geçirmez, hem de ateşe dayanıklıdır, yemek pişirme ve yiyecek saklamada kullanılır.[19]

İlkel kadınların ağaç kabuğu ve ot su dokulardan yaptığı sepetler öyle harikuladedir ki, günümüzde hiçbir erkek, makinaları kullanarak bile aynılarını öremez. En iyileri buruşturulup bir yüzükten geçirilebilecek kadar ince olan hasır Panama şapkaları herkesin bildiği bir örnektir. (...)[20]

Kadınlar, çevrenin bu zanaat için önlerine serdiği her kaynağı kullanmışlardır. Hindistancevizi yetişen yörelerde bu ağacın liflerinden

[18] Chapple ve Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 112.

[19] Robert H. Lowie, *An Introduction to Cultural Antropology* (Kültürel İnsanbilime Giriş), s. 124.

[20] R. Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 465.

çok sağlam ipler yapılmıştır. Filipinlerde, yenmeyen bir muz türünden, ip ve sepet yapmada kullanılan ünlü Manila keneviri elde edilmiştir. Polinezya'da kağıt dutu ağacı, kabuğundan yararlanılmak için yetiştirilmektedir. Kadınlar bu ağacın kabuğunu çıkardıktan sonra bez dokumakta, bu bezden de erkek ve kadın gömleği, torba, şerit, vb. eşyalar yapmaktadırlar.

Bütün bunlar, cilalı taş çağında ortaya çıkan dokuma sanayiinin gelişmesine yol açmıştır.

Mısır ve ön Asya'da bulunan taş çağı köylerinin kalıntıları arasında, bir kumaş üretiminin varlığını gösteren ilk belirtilere rastlıyoruz. Ketenden, ya da daha sonraları yünden örülen giysiler, soğuk ve güneşe karşı korunmada kullanılan yapraktan yapılma eteklik ya da deri giysilerle yarışmaya başlamıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için başka bir bulgu ve yaratımlar yumağının olması şarttır; ayrıca birtakım bilimsel bilgilerin de kullanılmış olması gerektir. (...) Demek ki, dokuma sanayii yalnızca keten, pamuk ve yün gibi özel maddelerin bilinmesini değil, belli hayvanların ve özel bitkilerin yetiştirilmesini de gerekli kılmaktadır.[21]

Dokuma tezgahı, dokuma sanayiinin gereği olarak ortaya çıkan yeni bir yaratımdır. Childe, bunun önemi konusunda şunları yazıyor:

Dokuma tezgahı, çok ayrıntılı, burada tanımlanamayacak kadar ayrıntılı ve karmaşık bir makinedir. Kullanımı hiç de basit değildir. Tezgahın bulunması, insan zekâsının büyük utkularından biridir. Onu bulanlar adsızdır, ama insan bilgisine çok önemli bir katkıda bulunmuşlardır.[22]

Derilerin tabaklanması ve tüylerin ayrılmasında da, ilkel kadının gene şaşılası bir beceri gösterdiğini görüyoruz.

---

[21] G. Childe, *a.g.y.*, s. 79-80.

[22] *A.g.y.*, s. 80.

Derici ve Sepiciler

Carleton Coon, erkeğin görevi olan avcılık konusunda şunları yazıyor:

Avlanma vücut ve beynin çalışması bakımından iyi bir deneydir. İnsanın ilgisini uyandırır, canlı tutar ve belki de kendini denetleyebilme, işbirliği, saldırma isteğinin bastırılması, zekânın ve araştırmacılığın gelişmesi ve el becerilerinin yüksek düzeye çıkarılması için "biçilmiş kaftan" olabilir. İnsanoğlunun, oluşma döneminde bundan daha iyi bir okul düşünülemezdi.[23]

Ancak avanlanma ve hayvanların öldürülmesi, hayvan postlarıyla avın diğer yan ürünlerini işe yarar eşyalar haline getirmek için gerekli akılsal çaba ve bedensel beceriden daha çoğunu gerektirmez. Postları tabaklayan, onları deri haline getiren ve bunlardan çok çeşitli yeni ürünler yapan, kadınlardır.

Deri yapımı, uzun, güç ve karmaşık bir işlemdir. Lowie, bu işin en ilk biçimini tanımlamakta ve aynı yöntemin, günümüzde de Ateş Topraklarında yaşayan Ona kadınları tarafından uygulandığını belirtmektedir.

Bir Ona, guanaco'nun[24] *derisini yüzdüğünde, karısı deriyi gerer ve kurumaya bırakır, birkaç gün sonra tüylü yanı yere gelecek biçimde yayar. Postun üzerine diz çöker ve büyük bir çabayla kuvarstan yapılma bir bıçağın yardımıyla yağ dokusunu ve altındaki saydam tabakayı kazır. Bir süre sonra postu yumruklarıyla yoğurmaya başlar; zaman zaman dişlerini de kullanarak derinin bütün yüzeyini yumuşatıncaya dek bu işi sürdürür. Hayvanın tüyleri çıkarılacaksa bu iş de aynı bıçağın yardımıyla yapılır.*[25]

---

[23] Carleton Coon, *A Reader in General Anthropology* (Genel İnsanbilim), s. 590.

[24] Güney Amerika'da yaşayan deveye benzer, lamadan iri bir hayvan. (*Çev.*)

[25] R. H. Lowie, *a.g.y.*, s. 118.

Yontulmuş taş (kuvars) bıçak ve kazma çubuğu en eski iki alettir. Yalnızca bu olgu, ilk aletleri kullananların, dolayısıyla emek etkinliklerini ilk başlatanların kadınlar olduğunu saptamaya yeter. Briffault bunu şöyle anlatıyor:

Bu sınai işlemleri yürütebilmek için ilkel kadın çeşitli aletler yaptı. Tarihöncesi aletlerin çok büyük bir bölümünü oluşturan "kazıma bıçakları" kadınlar tarafından yapılmış ve kullanılmıştır. Boucher de Perthes'in Avrupa kıtasında yaşayan insanların taş çağında kullandığı aletleri bulmasıyla ilgili tartışmaların kızışkın olduğu günlerde, bu "kazıma bıçakları"nın kullanılıp kullanılmadığı konusunda çok çelişik savlar ileri sürüldü. Eskimo kadınlarının günümüzde bile Avrupalı kız kardeşlerinin buzul çağından kalma çakıl yığınları arasında bırakıp gittikleri aletlere benzer aletleri kullandığı gerçeği karşısında susacak kadar kuşkucu tavırlara düşüldü. Eskimo kadınlarının kullandığı kazıyıcı ve bıçaklar, çoğu kez kemikten yapılma saplara özenle ve estetik biçimde takılmıştır. Güney Afrika'da kullanılan bütün kazıyıcılar, taş çağı Avrupa'sında kullanılanların aynıdır; Bay E.S. Hartland, orman yerlileriyle çok yakından tanışan kişilerin anlattıklarından, bu aletlerin kadınlar tarafından üretildiğini öğrenmiştir.[26]

Mason da aynı görüştedir:

Günümüzde yaşayan tüm yabanıl halklarda görülen bu taştan yapılma kazıyıcılar, bir zamanlar kuşaklarca önce ninelerimiz olan kadınların en çok kullandığı aletlerdi. Gerek Asya'da gerek Avrupa'da yaşayan Ari halkları, bir zamanlar günümüzdeki Amerika yerlileri gibi örtünüyorlardı. Yerleşme yerlerinde gezecek olursanız, orda burda bırakılmış taştan yapılma aletler arasında pek çok kazıyıcı da bulursunuz. İsviçre ve İtalya'daki kalıntılarda, deri parçaları bulunmuştur. Julius Caesar'ın zamanında Briton'lar (eski İngilizler) deri giysilerle örtünüyorlardı. (...) Kazıyıcı, dünyadaki el aletleri arasında en eski olanıdır. Montana'lı Yerli kadınlar, bugün bile bunları yapmayı analarından

[26] R. Briffault, *a.g.y.*, cilt I, s. 461.

öğrenmektedirler; anaları da kendi analarından öğrenmiştir bu beceriyi; ve bu öğrenme-öğretme zinciri insan türlerinin doğuşundan bu yana kopmadan süregelmiştir.[27]

Deri yapımı, el hünerinden daha fazlasını gerektiriyordu. Sepicilik, ham postun kimyasal değişimini gerektirdiğinden, kadınlar, bu kimyanın gizlerini öğrenmek zorunda kalmışlardı. Bir maddenin, başka bir maddede değişiklik yapacak biçimde kullanılması için ne yapmak gerektiğini öğrendiler.

Lowie'nin yazdığına göre, Eskimolarda, bu kimyasal değişiklik, postları idrar dolu bir leğene bastırmakla sağlanıyordu. Kuzey Amerika' da Yerli kadınlar postları hayvanların beyinlerinden yapılmış bir karışımda ıslatıyorlardı.[28]

Isıtmak da deri yapma işleminin bir parçasıydı. Deriyi sağlamlaştırmak için kadınlar, postu alevsiz yanan, tütmekte olan ateşe tutarlardı. Kuzey Amerika Yerlilerinin çadırları öyle sağlamdır ki, yalnız oklar değil, bazen kurşunu bile geçirmez.

Deriden yapılma ürünler de sepetçilik kadar büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Lowie, bunlardan bazılarının adını sıralıyor: Asyalı göçebeler deriden su kabı yapıyorlardı. Doğu Afrikalılar kalkan ve giysi yapımında deri kullandılar. Kuzey Amerika Yerlileri, entari, gömlek, ceket, tozluk, ayakkabı, çadır, beşik ve kalkanlarını deriden yapıyorlardı. Erkek geyik derisinden yapılmış torbalara araç gereçlerini koyar, yiyeceklerini ham deriden yapılma kutularda saklarlardı. Kuzey Amerikalı Yerli kadınların yaptığı çok çeşitli deri ürünler, bunların toplandığı müzelerde, ziyaretçilerin hayranlığını uyandırmaktadır.

Briffault, kadınların hazırlayacakları postun niteliğini bilmek ve yapacakları ürün için hangi tür derinin seçileceğine önceden karar vermek durumunda olduklarını söylüyor:

(Yapılan işlem) derinin kullanılacağı eşyanın türüne göre sayılamayacak kadar çok büyük çeşitlilik göstermektedir; yumuşak deriler, her

[27] O. T. Mason, *Womans Share in Primitive Culture* (İlkel Kültürde Kadının Payı), s. 77-78.

[28] R. H. Lowie, *a.g.y*, s. 119.

yanı aynı kalınlıkta olacak biçimde işlenir, yalnızca tüylerin bağlı olduğu tabaka bırakılır; sert postlar çadır, kalkan, kayık, çizme yapımında, ince yumuşak deriler giysi yapımında kullanılır — bütün bunlar, ilkel kadının geliştirdiği özel teknik işlemleri gerektirir[29]

Mason, bu sanayide kadınlar tarafından kullanılan derilerin çeşitliliği konusunda bize şunları söylüyor:

Başka kıtalar bir yana, yalnızca Amerika kıtasında kadın dericiler, kedi, kurt, tilki, kokarca ailesinden sayısız hayvan, ayı, Güney Amerika tilkisi, ayıbalığı, deniz aygırı, boğa, manda, keçi, koyun, ceylan, bütün geyik türleri, her tür balina, otuz sincap türü, kunduz, Güney Amerika sincabı, misk sıçanı, kirpi, yaban tavşanı, gelincik, timsah, kaplumbağa, sayısız kuş, balık ve sürüngenlerin derilerinin nasıl işleneceğini ve bunlardan eşyalar yapmayı biliyorlardı. Yukarlarda göklerde, yerin yedi kat altında ya da sularda, postu olan bir yaratık bulunsaydı, yabanıl kadın bunu inceleyip ona bir ad verecek, insanoğlunu giydirmede ondan yararlanmanın yolunu bulacak, o derinin asıl sahiplerinin aklından geçmeyen yeni kullanım alanları yaratacaktı. [30]

Süsleme sanatı da, kadınların bu uğraşlarının yanısıra gene kadınlar tarafından geliştirildi. Sepetlerinde ve deri eşyalarda görülen renkli süslemelerde bu olgu kendini göstermektedir. Bu sanat, kadının üretken becerilerinin daha yüksek bir düzeye erdiği çanak yapımına da aktarılmıştır.

Çanak Yapımcıları ve Sanatçılar

Childe'a göre çanak yapımı, ateşin bilinçli bir biçimde denetlenmesi ve kimyasal değişiklerin nasıl yapılacağı üzerine bilgilenmede bir atılımı belirlemektedir.

---

[29] Briffault, *a.g.y.*, cilt I, s. 460.

[30] O.T. Mason, *a.g.y*, s. 71.

Çanak yapımı, insanoğlunun kimyasal değişikliği ilk kez bilinçli olarak kullandığı etkinliktir belki de. (...) Çanak yapımının özü, kadının bir parça kili istediği biçime sokması ve "fırınlama" (yani 600 santigrat derecenin üstünde ısıtma) yoluyla bu biçimin sürekliliğini sağlamasına dayanır. Maddenin niteliğinde oluşan bu değişiklik —toprağın ya da çamurun taşa dönüşmesi— ilk insanın gözünde gizemli bir olay sayılsa gerektir. (...) Fırınlama işlemi sırasında kil yalnızca fiziksel içeriğini değil rengini de değiştirir. (...) Dolayısıyla çanak yapımcısının işi, en genelleştirilmiş, en kaba biçimiyle bile yeterince karmaşıktı. Sayısız özgül işlemlerin yeni yeni bulguların uygulanılmasını gerektiriyordu. Bu bulgulardan yalnızca birkaçından sözetmekle yetinildi. (...) Çanak yapma işinin yapıcı niteliği insan düşüncesinin gelişimini etkilemiştir. Bir çanağın oluşturulması, insanın yaratma gücünün ileri düzeye vardığının bir kanıtıdır.[31]

Childe, çanak yapımının güçlüklerini ayrıntılarıyla anlatırken, yapımcıdan hep "kadın" diye söz etmekte, ancak açıklamasını toparlarken çanak yaratıcısının "erkek" olduğunu söylemektedir. Öte yanda George Thomson, ilkel kadınların çanak yapımcıları olarak kendi öz uğraşlarını nasıl değerlendirdiklerini çok canlı bir biçimde anlatmaktadır:

Onlara göre bu bir yaratım edimi — hiçbir erkeğin katkısı olmadan ortaya çıkan bir kadın giziydi. Kadınlardan biri elindeki işi tamamladığında, kaldırır öteki kadınlara gösterir, herkes ortaya çıkan bu şeye hayranlıkla bakardı; buna "yaratılmış bir şey" denilirdi. Toprak eşyayı güneşte kuruttuktan sonra ona elindeki kazıyıcıyla vurur, çın çın ses çıkardığını görürdü kadın. Bu, yaratılmış olan yaratığın konuşmasıydı. Onu fırına koyduğunda, yanına yiyecek de koyardı. Toprak eşya fırında çatlarsa —içinde yeterli kum ya da dövülmüş taş yoksa çatlardı da— çıkan patlama sesi, yaratığın kaçarken attığı çığlık sayılırdı. Bu, çatlamış bir çanağın kazıyıcıyla vurulduğunda ses çıkarmamasıyla kanıtlanırdı. Bu yüzdendir ki, alışkanlıklarının tersine kadınlar, varedilen bu yaratıkların kendilerine yanıt vermeye kalkarak çanakları kıracağı korkusuyla, çanak yaparken hiç ezgi söylemezlerdi. Demek ki, onlara göre,

[31] G. Childe, *a.g.y.*, s. 76-79.

yapılmış bir eşya, yalnızca bir çanak değildi. Sesi ve kendine özgü bir istenci olan canlı bir kaptı bu.[32]

Tarihte geç ortaya çıkan çanakçı çarkının gelişmesiyle çanak yapımı erkekler tarafından devralındı. Ancak Briffault, yeryüzünün her yanında "ilk çanak yapımcısının," ilk süsleme sanatçısının "kadın" olduğunu belirten bilgileri sağlamış ve derlemiş bulunuyor:

Maiduların, desenlerinin güzelliği Yunan seramik süslemeciliğinden bile üstün olan hasır işlerindeki çok-renkli desenler seramik süslemeciliğinin doğuşuna tanıklık etmektedir. Birbirinden tümüyle ayrı elli desen bulunmuştur. Günümüzde, "bu desenleri nerdeyse yalnızca yaşlı kadınlar bilmektedir." Gene aynı şekilde, Tunus seramiklerinde görülen son derece karmaşık desenler, aileye göre değişmekte, her ailenin kadınları ayrı desenler işlemekte, bu örnekler anadan kıza öğretilerek yaşamaktadır. Gine'de kadınlar yaptıkları çanakları süslemekle kalmamış başka eşyaları, hatta kulübe direklerini bile desenlerle bezemişlerdir. Dolayısıyla, süsleme sanatının, giysilerin, örme sepetlerin, çanakların ilk süsleyicileri olan kadınlar tarafından yaratıldığı ve başlatıldığı görülüyor.[33]

Kadınları, çanak yapmak gibi sanatsal bir etkinlikle bir arada düşünmek, onların mühendislik ya da inşaat işlerinde çalıştıklarını düşünmekten daha kolay gelir bize; oysa başlangıç evrelerinde, bunlar da kadın uğraşının bir parçasıydı.

Mimar ve Mühendisler

Yiyecek depolarının yapımıyla insanların barınması için gerekli evlerin yapımı bir dönemde sıkı sıkıya birbirine bağlıydı; bazılarının

---

[32] George Thomson, *İlk Filozoflar*, s. 58.

[33] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 477.

görüşüne göreyse, depolar, barınaklardan önce ortaya çıkmıştı. Yiyecek depolamak için çeşitli türlerde kilerler, hatta ince iş gerektiren yapılar, ambarlar bile yapmışlardı. Bazı yiyecek saklama yerleri yer altında, üzeri samanla örtülü çukurlardan oluşmuştu. Nemli, bataklıklı yörelerde, bu tür kilerleri direkler üzerine kurdular. Mason, bir kuzey California yerlisinin kulübesinde palamut depolamada kullanılan küçük sepetlerden Mojave köylerindeki büyük kilerlere dek değişik özelliklerde yiyecek saklama araç ve yöntemleri bulunduğunu belirtmekte, bunlarla ilgili pek çok örnek göstermektedir. Afrika yapılarındaki Cami kubbelerinin kökeninin kadınların mısır depolamak için yaptıkları haznelerden kaynaklandığı açıkça görülebilir.

Mason, yiyeceğin zararlı hayvanlardan korunması için kedilerin eğitilmesinde de kadının rol oynadığını söylemektedir. "Kadınlar, kilerlerinin korunması için yabanıl kedileri eğittiler. (...) Daha Mısır'da yazılı tarihin başladığı dönemlerde bile, kedi, Ra'nın kızı ve Ptah'ın karısı olan Pasht ya da Sekhet'e göre kutsal sayılıyordu." [34]

Kadınlar, kiler yapımının çok ötesinde beceriler de geliştirdiler. Özenli evler hatta köyler ya da kasabalar bile kurdular. Briffault, kadının mimar ve mühendis olarak yaptığı işler konusunda pekçok bilgi toplamıştır:

Avustralyalıların, Andaman Adaları'nda yaşayan yerlilerin, Patagonyalıların, Botocudoların kulübeleri, Seri'lerin kaba korunakları, Amerika Yerlileri'nin deriden yapılma ev ve çadırları, Bedevilerin siyah deve tüyünden yapılan çadırları, orta Asyalı göçebelerin "yurta"ları, hep ve tümüyle kadınların ürünüdür. Bazıları, az çok taşınabilir olan bu barınaklar son derece ince iş ve özen gerektiren yapılardır. Örneğin çember biçiminde dizilmiş direklerle bunları destekleyen ince tahtalardan yapılmış bir kafesten oluşan bir iskelet üzerine kurulmuş, sonra da kalın bir keçeyle kaplanarak kubbeye benzer bir yapı oluşturmuş olan "yurta"ların bazıları içi birkaç odaya ayrılmış büyük bir evdir. Bu evleri oluşturan malzemenin ahşapları dışında tümü yurta'nın yapımı ve

[34] O.T. Mason, *a.g.y.*, s. 17-18.

çeşitli parçalarını birleştirme işini de üstlenmiş olan Türkmen kadınının emeğinin ürünüdür. (...) Bay Bogoras, Çukçi dilini öğrenirken evin çeşitli kısımlarının adını erkeklere sordu. Ancak erkekler bu konuda bilgi veremediler. "Bilmiyorum, bu kadın işidir," dediler.

(...) Omahaların topraktan yapılma barınakları tümüyle kadınların ürünüdür. New Mexico ve Arizona'daki "Pueblo"lar, bir Doğu kasabasının capcanlı görünümünü andırmaktadır; burada çok katlı evler salkım salkım birbirine sokulmuş, basamak basamak yükselen teraslar üzerine kurulmuş olan evlerin düz damları, bir üstteki evin bahçesini oluşturmuştur. Üst katlara evin içinden ya da dışından yapılmış olan merdivenlerle çıkılır, duvarlarsa mazgallarla süslenmiştir. Avlular, meydanlar, sokaklar ve kulüp ya da tapınak olarak kullanılan yuvarlak, garip kamu binaları bu kasabaların bir parçasıdır. (...) Bütün bunlar, tümüyle kadınlar tarafından yapılmıştır. Günümüzde, Zuni'lerde, erkekler ağır kerestelerin taşınmasında kadınlara yardımcı olmaktadır; Hopi'lerde, işi gene tümüyle yalnız kadınlar yapmaktadır. [35]

Pueblo Yerlileri arasına yerleşen İspanyol rahipleri, yerlilerin onlar için yaptığı kilise ve manastırların yalnızca güzelliği karşısında değil, bunların kadınlar tarafından yapılmasına da şaşırıp kalmışlardır. Rahiplerden biri Avrupa'daki arkadaşına, "içimizden hiçbir erkek, bugüne dek bir evin yapımında elini oynatmış değildir," diye yazmış, şunları eklemiştir:

"Bu yapılar yalnızca ve tümüyle, dinsel eğitim kurulumuzun kadınları, kız ve erkek çocukları tarafından kuruldu; çünkü bu insanlara göre gelenek, evleri kadınların kurmasını gerektiriyor. (...) Peder, erkeklerden birini duvar yapımında çalışmaya gönderdiğinde utancından ezilip büzülen zavallının çevresini kendisiyle alay eden, gülüşen kadın ve çocuklar sardı; bir erkeğin ev yapımı işine el sürmesini çok gülünç buluyorlardı, bunu daha önce görmemişlerdi. [36]

---

[35] Briffault, *a.g.y.*, cilt I, s. 475-79.

[36] *A.g.y.* s. 479.

Kadınların Sırtlarında ve Kafalarında

Evcilleştirilmiş hayvanların yüklerin taşınmasında kullanılmasından önce kadınlar eşya ve donanımın bellibaşlı taşıyıcısıydılar. Kendi sanayilerinde kullanılan hammaddeyi taşımakla kalmıyor, bir yerden bir yere taşınırken bütün evin eşyasını da onlar götürüyordu. Her göçte, Yerli kadınlar çadırları, kulübeleri toplar, sonra da kurarlardı. Günlük yaşantıda da odun, su, yiyecek ve başka gerekli şeyleri taşıyan kadınlardır.

Mason, "yük taşıyıcı"nın, ilkel üretim yaşamının önemli bir parçasını oluşturduğuna işaret ediyor. "Kap ve çanak yapmak için kil ve yakıtın taşınması gerekir, buna karşılık kil, su ve yiyecek taşıyacak biçimde şekillendirilecektir; dolayısıyla çömlekçiyle taşıyıcı kız kardeştirler."[37] Çoğu durumda, çocukların da yükün bir parçasını oluşturduğu görülür. Mason şunları yazıyor:

Yeni Gine'de bir ananın sırtında bir küfe yiyecek, koca bir çalı çırpı demeti —her ikisi de alna bağlanan bir şerit yardımıyla— taşınır; bunun tepesine de iki yaşındaki bebeğini oturttuğu sık rastlanan olaylardandır. Kadınlar daha küçük yaştan, büyük yükler taşımaya alıştırılırlar. [38]

Routledge'ler, İngiliz Doğu Afrika'sında yaşayan Kikuyu'larda, bir erkeğin yirmi kilo taşıyabileceğinin saptandığını ortaya çıkardılar. Ancak, "beş, on mil uzaktan evine odun taşıyan bir kadın, yükünü kendi isteğiyle elli kiloya çıkarmaktadır. Kikuyu erkeği, kadınların hiç önemsemediği bir yükü kaldırmakta güçlük çeker." [39]

Günümüzde, erkeklerin bedensel gücünün, kadınlara üstün olduğu savının, çağdaş yaşamın ve "erkeklik" ve "dişilik"e karşı takınılan tavrın yapay bir ürünü olduğu bilinmektedir. Sayısız gözlemciye göre ilkel toplumda cinsler arasındaki bedensel ayrılıklar çok daha az belirgindir.

---

[37] O. T. Mason, *a.g.y.*, s. 116.

[38] *A.g.y.*, s. 120.

[39] W. Scoresby Routledge, *With a Prehistoric People* (Bir Tarihöncesi Çağ Halkı), s. 105.

Bazı durumlarda, bedensel güç açısından kadınların erkeklerden üstün olduğu görülmüştür.

Kongo'da yaşayan Adombi yerlilerinde "kadınlar çoğunlukla erkeklerden daha güçlü ve daha gelişkindir." Aşira yerlilerinde "erkekler kadınlar kadar sağlam bir yapıya sahip değildir." Başilanga'da, kadınların kasları, kendilerine kıyasla zayıf olan "erkeklerden çok daha iridir." Benin'de "kadınlar genellikle uzun boylu, adaleli ve geniş omuzludur." (...) Aşanti kadınları erkeklere göre daha güçlü bir yapıya sahiptir. Wateita'da, kadınlar, adeleleri erkekler göre çok daha gelişkin kişiler olarak tanımlanır. "Adele gücü ve dayanıklılık konusunda, Somali kadınları efendilerinden çok daha üstündür." (...)

Kru kadınları, "dinç ve güçlüdür, başlarında son derece ağır yükler taşıyabilirler. Akşamları eve başlarında çok büyük su kapları ya da ağırlığı elli kiloyu bulan odun demeti ve belki de sırtlarında bir çocukla döndükleri görülür. Başlarındaki ağır yükü tutmak ya da düzeltmek üzere ellerini bile kaldırmadan kilometrelerce yol yürüyebilirler." (...)

Champlain, Kanada Yerlileri arasında, "olağanüstü güce sahip çok yetkin kadınların" bulunduğunu söylüyor; bir Kızılderili reis, bir kadının "iki erkeğin taşıyabileceği ağırlıktaki yükü taşıyabileceğini ya da çekebileceğini" söyledi. (...) Fuegia Yerlilerinde "genel olarak dişi cins, erkek cinsten çok daha güçlü ve dayanıklıdır." Arap ve Dürzi kadınlarının erkekler kadar uzun boylu ve güçlü olarak geliştiği söylenir; Afganistan kadınları için de aynı şey söz konusudur. Tibet kadınları, erkeklerden daha uzun boylu ve daha güçlü diye tanımlanır. (...) Assam'daki Khasi kadınları, Hindu'ların kaldıramayacağı ağırlıkta yükleri taşıyabilirler.[40]

Kadınların, aslında etkileyici olan emek tarihleri, bu emeğin, "evişi" olarak tanımlanmasıyla çarpıtılmıştır. Bu alışılagelen tanımlama, ilkel kadının, bugünkü evkadınları gibi bir evin ufak tefek işleriyle oyalandığı, birbirinden soyutlanmış halde yaşadığı ve toplumsal üretime katılmadığı izlenimini vermektedir. Gerçeklikte durum bunun tümüyle tersidir.

---

[40] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 443-45.

Kadınların Toplumsal Üretimi

Kadınlar çalışmaya böylesi bir alçakgönüllülük içinde başladığından, yaptıkları işi yalnızca "el sanatı" diye tanımlamak gelenek haline gelmiştir.Ancak, makinelerden önce, her şey elle yapılmaktaydı. Fabrikalar ve loncalardan önce bütün üretim evlerde —yani birey evlerinde değil topluluğun evinde— yapılıyordu. Bu başlangıçlar olmasaydı, ne ortaçağın loncaları varolabilir, ne de daha sonraki evrede, çağdaş makineleşmiş sanayi gelişebilirdi. Gordon Childe, bu konuda şunları yazıyor:

Cilalı taş çağında elde yapılan eşyalar, ev eşyası üretimi olarak sunulmaktadır. Ne var ki el sanatları gelenekleri bireysel değil, kolektif geleneklerdir. Topluluğun bütün üyelerinin deney ve zekâsı, sürekli olarak bir araya toplanmaktadır. Çağdaş Afrika köyünde, bir ev kadını, çömleklerini fırınlamak ve bunun için gerekli ateşi yakmak üzere tek başına harekete geçmez. Köyün bütün kadınları, birlikte çalışır, çene çalar, yaptıkları işi birbirlerine gösterir, hatta birbirlerine yardım ederler. Bu kamusal bir uğraştır ve kuralları, toplumsal deneyimin sonuçlarından oluşmuştur. (...) Ortaklaşa çalışma olmasaydı, cilalı taş çağı ekonomisi bir bütün olarak varolamazdı.[41]

Ortaklaşa çalışma —ya da toplumsal üretim— soyutlanmış bireylerin gösterdiği tek tek çabaların çok daha ötesine gitmektedir. Bütün bir topluluğun deney ve bilgisi bir araya toplanarak, yeni üreticiler kuşağına aktarılmaktadır. Childe'ın da işaret ettiği gibi:

Kırık bir dal ya da bir taş parçasından yapılmış en basit bir alet bile, çok uzun deneylerin, —denemelerin, yanlışların, algılanılan, anılan ve kıyaslanan izlenimlerin— meyvesidir. Onu yapmak için gerekli olan beceri, gözlemleme, anımsama ve deneyle elde edilmiştir. Bu bir abartma gibi görülebilir, ancak herhangi bir aletin, bilimin *bir parçası*

[41] G. Childe, *Man Makes Himself* (Kendini Yaratan İnsan), s. 81.

olduğunu söylemek hakikati söylemektir. Çünkü, bilimsel formül, tanımlama ve tanıtlamalarda, deneyler nasıl dizgeleştirilmiş ve özetlenmişse, bir aletin yapımında da, aynı türden olan deneyler anımsanmakta, kıyaslanmakta ve bir araya toplanarak uygulanmaktadır.[42]

Konuşma ve dil de ortaklaşa emeğin gelişmesi içinde ve onun yardımıyla varlık kazanmıştır. Gene kadınlar, sayısız ve çeşitli üretim etkinliklerinin sonucu olarak dilin ilk oluşmasında büyük katkılarda bulundular. Mason, ilk dişi "dilbilimci" üzerine şunları yazıyor:

Zihinleri her gün ve günboyunca üretimle ilgili sanatlarla dolu olan kadınların aynı şeyin (sanatların) dilini de yaratmış ve saptamış olduklarını kabul etmek gerekir. (...) Gerçekten de Meksikalılar, "Kadından iyi sözlük yoktur," derler. Üzerinde hiç düşünülmeden yapılmış olan bu itiraf, bu ülkenin yerlilerinin yüzyıllar önce yapmış olduğu bir genellemeye dayanmaktadır. Avlanma ya da balık tutmayla uğraşan erkekler çoğunlukla yalnızdır ve sessiz durmak zorundadırlar; dolayısıyla az konuşurlar. Ama kadınlar bir arada bulunur ve bütün gün çene çalarlar. Kültür merkezlerinden başka her yerde en iyi sözlük günümüzde de kadınlardır; güzel konuşur; iyi mektup yazarlar.[43]

İlk kadınlar yani "feminid"ler (dişi insansılar) emek etkinliklerine başlarken onlara yol gösterecek, işi öğretecek kimse yoktu. Her şeyi zor yoldan, direşkenlik ve yüreklilikle, akıllarıyla ve kolektif becerileri sayesinde öğrendiler. Bazı şeyleri, doğadaki canlı yaratıkları yakından izleyerek, gözlemleyerek öğrendiler. Mason'ın görüşüne göre, her iki cins de belki her şeyi bu yolla öğrendi, ancak ayrı cinsler olarak ayrı şeyler öğreniyorlardı.

Mason, erkek cinsle ilgili olarak şunları yazıyor: "...erkekler hayvanlar dünyasıyla ilişki halindeydiler ve sürekli olarak onlardan ders alıyorlardı — aslanı gözlemlediler, ayıyı, tilkiyi, atmacayı izlediler,

---

[42] G. Childe, *What Happened in History* (Tarihte Ne Oldu), s. 9.

[43] O. T. Mason, *a.g.y.*, s. 189-90.

onların dilini öğrenerek dinsel törenlerde, oynadıkları oyunlarda onları öyküdüler." Sonra şöyle ekliyor:

Kadınların öğretmenleriyse yuva yapıcılar olan örümceklerle arı ve karınca gibi harç karıcılardı. Bu yaratıkların ahmak kadınlara, nasıl çalışılacağını göstermek için okullar oluşturduğunu söylüyor değiliz, ancak kadınların işlek zekâsı bu kaynaklardan gelen ipuçlarına karşı son derece uyanıktı. (...) Sanayileşmenin son derece önemli olduğu dönemde kadın büyük bir dirençle yerini almış ve üstüne düşenleri büyük bir başarıyla yerine getirmiştir. İnsanlık çağının ilk başlangıcında kadın kendi yükümlülüklerinin neler olabileceğini saptamış, ortaya koymuş ve hiç aksatmadan yerine getirmiştir.[44]

Kadınların zekâsı bu çok yönlü emek etkinlikleri sayesinde erkeklerinkinden çok daha hızlı bir biçimde gelişmiştir. Anasal işlevlerinden dolayı zaten uyanık olan kadınlar, çeşitli yönlere uzanan toplumsal üretimleri sayesinde düşünsel yeteneklerinin gelişmesini hızlandırdılar.

İlkel dişi insan, tıpkı dişi hayvan gibi kendisine kıyasla ahmak ve algılama yeteneği zayıf olan erkekten çok daha önlemli, sağduyulu ve akıllıdır. Kadının anasal işlevleri, uzun bir evrim süreci içinde, onda erkeğin gelişmesinde hiç görülmeyen bir uyanıklık, dikkatlilik, başkalarını düşünme yetisi, yapıcılık eğilimi geliştirmiştir. Buna göre dişi, ilkel koşullarda yalnız erkek kadar akıllı değil, ondan düpedüz üstündür. (...) Yabanılların öğüt almak için kadınlara başvurması da bu yüzdendir.[45]

Çoğu insanbilimcilerin, erkeklerin yaptığı işin her zaman için en önemli iş olduğunu varsaymaları nedeniyle ilkel kadınların üretici etkinlikleri iyi değerlendirilememiş, küçümsenmiştir. Bunun sonucu olarak da ilkel yaşam ve emek çarpık bir biçimde yansıtılmıştır. Kadınların etkinlikleri yokumsanırken, erkeklerin avlanma ve savaş etkinlikleriyle,

---

[44] *A.g.y.*, s. 2-3.

[45] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 490.

kan içme törenleri, oyunları ve diğer törenleriyle sayfalar doldurulmuştur.

W. I. Thomas'ın açıkladığı üzere, "erkeklerin yıkıcı etkinliklerine gösterilen bu görülmedik saygı," erkeğin yaptıklarının "daha çarpıcı ve heyecan verici olması, daha fazla duygular uyandırması, kadının 'sıkıcı ve ağır' işine göre halkın daha çok hayranlık ve dikkatini kazanması"ndan kaynaklanmaktadır.[46] İlkel kadının yaptığı işin çağımızda çalışan kadına uygulanan baskı ve sömürü anlamına "sıkıcı ve ağır" olduğunu düşünmek yanlıştır ve bu yanlışa çoğunlukla düşülmektedir.

Kaldı ki ilkel komünal toplumda ne dişi ne de erkek için zorunlu ya da yabancılaşmış emek yoktu.

Geçmiş yıllarda ilkel toplumsal koşulları anlatan yapıtlarda, kadınların çok çalıştığı görüldüğünde onların toplumsal konumlarının kölelikleriden ya da sömürülmelerinden kaynaklandığı kabul ediliyordu. Bundan daha büyük bir yanlış anlama olamaz; böyle bir durum, bunun ancak tersini kanıtlar. Çünkü, genel olarak, kadının en çok çalıştığı ilkel toplumlarda, konumlarının daha bağımsız ve etkilerinin daha büyük olduğunu görüyoruz; kadınların boş durduğu, işlerin köleler tarafından yapıldığı toplumlardaysa kadın kural olarak köleden çok az üstündür.[47]

Kadının ataerkil toplumlardaki bu aşağılanmış konumunun tersine, "uygar olmayan toplumların çoğunda kadınlar, kadın haklarını en fazla savunan çağdaş uygarlaşmış topluma çok şaşırtıcı gibi görünecek bir bağımsızlığın tadını çıkarmaktadırlar"[48] diyor Briffault.

İlkel toplumun erkekleri, kadınların yaptığı işleri, çağdaş toplumun erkekleri gibi küçümsüyor değillerdi. Erkeklerin sonunda avlanmaya bağımlı olmaktan kurtulmaları ve daha üst düzeyde emek etkinliklerinde bulunmaya başlaması, kadınların yaptığı teknolojik ilerlemeler sayesinde olmuştur. Toprağın işlenmesi alanında bahçe ekip biçmekten

---

[46] W.I. Thomas, *Sex and Society* (Cinsel Yaşam ve Toplum), s. 131.

[47] R. Briffault, *Analar*, c. I, s. 328.

[48] *A.g.y.*, s. 311.

daha geniş topraklarda tarım yapımına geçildiğinde, hayvanların evcilleştirilmesi etkinliğinin sonucu olarak sürüler beslenmeye başlandığında avlanma bir spor etkinliğine indirgenmiş, erkekler çiftçilik ve çobanlık yapmaya başlamışlardır.

Başlangıçta erkekler kadınların yardımcısı olarak çalıştı ve acemi işçilik yaptılar. Çalı çırpı topluyor, düşmüş ağaçları kaldırıyor, toprağı kadınların işleyeceği duruma getiriyorlardı. Kadınların yaptığı pek çok işe katıldılar ve giderek ustalaştılar. Bundan sonra erkekler birçok üretim tekniğinde, yeni gelişmeler başlattılar. Örneğin çömlekçi çarkının bulunmasından sonra erkekler çömlek yapımını üstlendiler ve çömlekçilikte uzmanlaştılar. Kadınların bulduğu fırın ve sobaları geliştirerek —bakır, altın, demir gibi— topraktan çıkan madenlerin eritildiği dökümevleri oluşturdular. Ve insanoğlu, Maden Çağıyla uygar döneme girdi.

Kadınların alet yapma ve üretici emek etkinlikleri, bazı eski söylencelerde izlerini bırakmıştır. Tylor, çalışmayı kabul etmeyen bir erkeğin hayvan kılığına ve durumuna geçeceğini anlatan bir söylenceyi aktarmıştır. Burada, en bellibaşlı işin avlanma ve hayvan öldürme değil, besin yetiştirilmesi için toprağı kazma ve işleme olarak kabul edilmesi dikkate değer bir noktadır. Söylence şöyle:

Zulu'lar, maymun haline gelen Amafeme tribüsünün öyküsünü bugün bile anlatırlar. Bunlar toprağı kazmaktan hoşlanmayan, "toprağı işleyenlerin yiyeceğini yersek, toprağı kazmasak da yaşayabiliriz," diyerek başka insanların evinde yemek yemek isteyen aylak bir ırktılar. Bu nedenle bunların, yani Tusilerin reisi, tribüyü topladı, herkes yiyeceğini aldı ve yabana çıktılar. Şimdi artık işe yaramayan kazma aletlerinin saplarını arkalarına bağlamışlardı; bunlar kuyruk haline geldi, gövdelerinde kılllar çıktı, alınları öne sarktı, böylece bu insanlar, maymun haline geldiler; bu maymunlar, bugün bile "Tusi adamları" diye anılmaktalar.[49]

Toplumsal emek, insanları hayvanlardan ayıran en büyük özelliktir. Başlangıçta, bu, çoğunlukla kadınların elindeydi. İlk çiftçi ve sanayici-

[49] Edward B. Tylor, *The Origins of Culture* (Uygarlığın Kökenleri), s. 376-77.

ler kadındı; ilk bilim adamı, doktor, hemşire, mimar ve mühendisler, kadındı; ilk öğretmen, ilk sanatçı, dilbilimci ve tarihçiler kadındı. Yalnızca mutfak ve çocuk bakımevleri değil, yeryüzündeki ilk fabrikalar, laboratuvarlar, klinik, okul ve diğer toplumsal merkezler de kadınlar tarafından yönetilmiştir.

Kadının çalışması "sıkıcı ve ağır" olmak bir yana, son derece yaratıcıydı; onun yaptığı iş, en azından insan türünü yarattı. E. Sidney Hartland'ın gözlemlerine göre bazı ilkel dillerde "ana" sözcüğü, "üretici-yaratıcı" anlamına gelmektedir.

Bu, toplumsal örgütlenmede, anaerkil dönemin özünü çok iyi açıklamaktadır. Görülüyor ki, kadın yalnızca yeni bir yaşamın yaratıcısı yani *biyolojik ana* olmakla kalmıyor, yaşamın gerekliliklerinin ilk ve temel üreticisi olarak, *toplumsal ana* olma özelliği taşıyor.

ALTINCI BÖLÜM

ANAERKİL KOMÜNDE KADIN VE ERKEK

ANAERKİLLİĞİN kabul edilmesine karşı direnç gösterilmesi, kısmen, çağımızda erkeğin kadına egemen olması olgusunun tam tersi olan "kadının erkeği yönettiği" yanlış imgesinden kaynaklanmaktadır. İki toplumsal düzenin birbirinden tümüyle ayrı özellikler gösterdiğinin hesaba katılmaması nedeniyle düşülmektedir böyle bir yanılgıya.

Cinsel eşitsizlik, özel mülkiyet ve toplumun sınıflara ayrılması olgusuyla sıkı sıkıya bağlı olan baskı, sömürü ve cins ayrımının çeşitli belirtilerinden biridir. Toplumun hem komünal hem de eşitlikçi olduğu anaerkil çağda ne toplumsal eşitsizlik varolabilirdi ne de cinsel eşitsizlik. Briffault bu konuda şunları yazıyor:

En ilkel insan toplumlarında bile, gelişmiş toplumlarda, bireylerin, sınıfların ya da bir cinsin öteki cinse uyguladığı egemenliğe benzer bir şey yoktur. (...) Ne özel mülkiyetle birlikte kurulan iktisadî egemenlik kavramı ne de ayrıcalıklı hak ya da yetki kavramı bir ilkel toplumun düşüncesinde yeşermiş değildir; tam anlamıyla ilkel olan toplum biçimlerinde bu kavramlara yer yoktur.[1]

Anaerkillik, yüz yıl aşkın bir zaman önce ilk kez ortaya çıkarıldığında, bu düzenin tarihte ilk kez ne zaman uygulandığı konusunda kesin bilgiler sağlanamadı. Yabanıllığın sonu ve barbarlığın ilk evresini

[1] R. Briffault, *Analar*, cilt I, s. 433-34

simgeleyen tarım döneminin başlangıcında, kadının konumunun üstün olduğu çok açık görülmektedir. Kadınların, toprağı işleyen kişiler olarak ne büyük önem taşıdığı, "tanrıça"ları yüceltmelerinden olduğu kadar, dişi cinsin çeşitli edimlerle öncülük ettiği ve denetlediği bereket törenlerinden de anlaşılmaktadır. Bazı insanbilimcilere göre, anaerkillik, yalnızca tarımın başlangıç döneminde, kısa bir süreyle sınırlandırılmış bir uygulamadır. Bu sanı, tarihte, olsa olsa yalnızca "kısmî bir anaerkillik" yaşandığı inancının doğmasına yolaçmıştır.

Aslında anasoylu klan dizgesi, insanlık kadar eskidir. Topraktan kök ve yiyecek çıkarmak için kazma çubuklarını ellerine alan ilk feminidler (dişi insansılar), yavaş yavaş toprağı işlemeyi öğrenerek, yabanıllığın son evresindeki bahçıvanlıktan, barbarlığın ilk evresindeki tarımcılığa dek ilerlediler. Bu dönemde kısmî anaerkillik denen şey, gerçeklikte, anaerkilliğin gelişmesindeki en yüksek noktadır. Barbarlığın ikinci evresinde bu dizge çökmüş ve ortadan kalkmıştır.

Kadınların emek tarihi, anaerkilliğin önce-gelirliğini nasıl kanıtlıyorsa, anasoylu akrabalık dizgesi de bu olgunun doğruluğuna tanıklık etmektedir. Anasoylu akrabalık dizgesinin varlığını ortaya çıkaranlar, bu dizgenin bazı kişilerin deyişiyle "babaların bilinmediği" aile-öncesi dönemin devamı olduğunu söylerken, doğru bir saptama yapıyorlardı. Akrabalık bağlarının ve insan soy zincirinin babalar tanınmaksızın analarla belirlendiği durumların, anasoylu klanın baba-ailesinden önce var olduğunun kanıtı olduğu sonucuna vardılar. Günümüzde babaların artık bilindiği pek çok ilkel yörede bile, anasoylu akrabalık dizgesi geçerliliğini korumaktadır.

Çoğu insanbilimci, bugün anasoylu akrabalık dizgesinin varlığını kabul etmekle birlikte, bu dizgenin anaerkil bir çağda başladığını yadsıyorlar. Bu da, iki utanç verici soruyu yanıtsız bırakıyor: Her şeyden önce, bu tek yanlı ana akrabalığı dizgesi, nasıl ortaya çıktı? Ve, neden bu uygarlaşmış uluslarda değil de yalnızca en ilkel halklar arasında görülüyor?

Anaerkilliğin önce-gelirliğini kabul etmede görülen en korkunç engel, anasoylu klanı, baba-ailesinden önce gelen toplum birimi olarak kabul etmeye yanaşmamaktır. Böyle bir olgunun varlığını tanımak, erkeklerin bedensel açıdan daha güçlü olması nedeniyle erkek üstün-

lüğünün tarihin her döneminde varolduğu, dolayısıyla toplumsal açıdan da, kadınlara üstün olduğu, kadınların, çocuk yetiştiriciler olarak zayıf ve çaresiz cins olduğu ve kendileriyle çocuklarının bakımı için her zaman erkeklere bağımlı olduğu savlarını geçersiz kılacaktır.

Bu varsayımlar, insabilimsel verilerden çıkmış değildir. Kadınlar, her zaman çocuk doğurmuşlardır; ancak üretici etkinliklerinin tarihine baktığımızda, bu olgunun, onların ekonomik bağımsızlığını engellemediği bir dönemin yaşandığını görüyoruz. Komünal üretimin yanısıra kolektif çocuk bakımı yapılmışır. Kadınlar daima kocalara ve babalara bağlı değillerdi: evlenme ve aile varolmadan önce klandaki erkek kardeşlerle anaların erkek kardeşleri birlikte çalışıyorlardı.

Dahası, kocalarla babaların klan dizgesinde yer almasından sonra bile, evlilik ve baba-ailesinin somut olarak kurumlaşması uzun zaman almıştır. Bunun kanıtı, kadın eşle kocanın birbirinden, babanın çocuktan ayrı tutulması, bunların aralarında ayrım gözetilmesi olgularında görülmektedir.

Aile-Öncesi Dönemi

İlkel kadınların, bilimsel doğum denetimi yöntemlerini bilmediklerinden, doğurganlıklarını korudukları yıllar boyunca birbiri ardına çocuk doğurmak durumunda oldukları varsayılmaktadır. Bu çok yaygın yanılgı, Vern L. Bullough tarafından kısaca şöyle anlatılmaktadır:

Kadınlar, gençlikleri boyunca, belki de aylık kanamaların kesilmesine dek her iki yılda bir gebelik dönemi yaşıyorlardı. Uzun süreler genellikle karınlarında yavru taşımaları, dolaşma özgürlüğünden yoksun kalmalarına yolaçtığı gibi avlanma ve balık tutmanın erkeklerin tekelinde bulunmasına da yardımcı oluyordu. Geçmişte çocuk düşürme oranının büyük ve bebek ölümlerinin çok olmasına karşın, süregiden gebelikler ve çocuğun bebeklikten çıkışta gösterdiği yavaş gelişme nedeniyle kadınların etkinlik alanı daralmış oluyordu. Öte yanda erkekler, evden

ayrılmada, ormanda diledikleri gibi dolaşmada, avlanma, savaşma hatta oturup düşünmede özgürdüler. (...) Bu, kadınların uygarlığın gelişmesinde üretken olmadıkları anlamına gelmez. Üretkendiler.(...) Gene de kadınlar ikincil durumdaydı ve bu ikincillikleri, tarımın gelişmesinden ve uzmanlaşmanın görülmesinden sonra, daha önce kadınlar tarafından yapılan çoğu işin erkekler tarafından yapılmaya başlandığı olgusuyla kendini göstermektedir.[2]

Sözü edilen bu kitabın son bölümünde, yapıtın ikinci yazarı olan Bonnie Bullough kadınların erkeklere göre ikincil durumda olmalarının nedenini kadının biyolojik yapısına bağlamaktadır. Kadınların, erkeklerle "hiçbir zaman" eşit konumda olmadığını bunun da kadının "sınırsız verimliliği"nden kaynaklandığını yazıyor.[3] Ancak ilkel kadının çok sayıda çocuk doğurduğu savı, verilerden kaynaklanmıyor, bununla ilgili somut bilgi verilmiyor. Güney ve Kuzey Amerika'da çok dolaşmış olan George Catlin, şu gözlemi yapmıştı:

Kadının yaşamı boyunca dört ya da beş çocuktan fazlasıyla "ödüllendirildiği" çok seyrektir; genel olarak, iki üç çocuğu yeterli bulmaktadırlar; öte yanda, uygar toplumlarda, bir kadının on ya da on iki çocuk doğurması, bazen bir batında iki ya da üç çocuk birden dünyaya getirmesi az rastlanır olaylardan değildir. Yerlilerin ülkesinde yaptığım uzun geziler boyunca,—farkına varmamış olabilirim gerçi ama— böyle bir örnekle karşılaştığımı hiç anımsamıyorum.[4]

Hutton Webster'e göre, ilkel insanlar, uygar uluslarda bir tek kadının on ya da daha fazla çocuk doğurduğunu öğrenince çok şaşırıyorlar. *Bir beyaz adama kaç kardeşi olduğu sorulduğunda, açıkyüreklilikle "on" yanıtını verdi. "Olamaz," diye haykırdı yerliler, "tek bir ana on çocuk doğuramaz." Adam, bu çocukların birer yıl arayla dünyaya geldiğini ve bunun Avrupa'da çok sık görüldüğünü söyleyince büsbütün şaşırdılar ve*

---

[2] Vem L. Bullough, *The Subordinate Sex* (İkincil Cins), s. 5.

[3] *A.g.y.*, s. 335.

[4] George Catlin, *North American Indians* (Kuzey Amerika Yerlileri), cilt II, s. 258.

neden birçok beyaz insanın "yavru" olduğunu şimdi anladıklarını belirttiler.[5]

Yeryüzünde insan nüfusunun çok az olduğu bir dönemde kadınların çok çocuk doğurması beklenirken, doğurganlıklarını az sayıda çocukla sınırladıklarını görüyoruz. Bu olgu, bazılarının öne sürdüğü gibi çocuk düşürme ya da bebek ölüm oranının çokluğuyla açıklanamaz. Aslında, bazı bölgelerde çağdaş gelenekler, eski uygulamaların yerini aldıktan sonra ölüm oranınında artma olmuştur. Çağdaş geleneklerin girmediği yörelerde hem doğum hem de bebek ölüm oranı uygarlaşmış uluslara kıyasla daha düşüktür.

Katherine Routledge, bu yüzyılın başında kocasıyla birlikte Afrikalı Akikuyu Yerlileri arasında yaptığı incelemelerde bu olguyu ortaya çıkarmıştır. Bayan Routledge ana başına düşen doğumun ortalama dörtten az olması karşısında şaşırmıştır. O günlerin Britanya İmparatorluğu'nda bebek ölüm oranı binde yüz otuz sekizken, bu Yerlilerdeki bebek ölüm oranının binde seksen dört olması karşısında daha da çok şaşırmıştır. Öyle ki, yaptığı hesaplamalar ya da aldığı bilgilerde bir yanlışlık olabileceği kanısına varmıştır Routledge.

Her çocuk doğumunda, cinslerin uzun sürelerce birbirlerinden ayrı kaldığını düşünecek olursak, ilkel kadınlardaki doğum oranının düşük olması karşısında şaşırmamak gerekir. Tarihöncesi çağlarda gerilere gidildikçe kadınla erkeğin birbirinden ayrı kalma döneminin uzadığı görülüyor. Daha ilkel yörelerde, bu ayrılığın on on iki yıl sürdüğünü, daha ileri bölgelerde, iki-üç yıla vardığını saptıyoruz.

Bu şaşırtıcı olgu, genellikle şöyle ifade edilmektedir: Bir kadın, çocuk doğurduktan sonra kocasıyla ya da bir başka erkekle cinsel ilişkide bulunamaz. Bu yasaklamanın annenin çocuğu emzirdiği sürece ya da memeden kesinceye dek sürdüğü söylenmektedir. Bu çok uzun bir dönemdir. Günümüz çocukları, doğumdan en az üç, en çok dokuz ay sonra memeden kesilip başka yiyecekler yemeye alışmaktayken, ilkel

[5] Hutton Webster, *Taboo: A Sociological Study* (Tabu: Bir Toplumbilimsel İnceleme), s. 69-70.

toplumda bu çok zaman alan bir süreçti, üç yıldan dokuz ya da daha çok *yıla* dek uzanan zaman dilimlerini kapsıyordu. Briffault'nun belgeleri şu bilgileri önümüze seriyor:

Bir kadının gebe olmasıyla, ya da en azından gebeliğin ileriki aylarında, erkekle birlikte yaşamaya son verilmesi çok yaygın bir kuraldır. Kadınla kocası arasındaki bu ayrılık genellikle kadının çocuğu emzirdiği sürece sona ermez. Bu emzirme süresi, uygar olmayan halklar arasında, Avrupalı kadınlara göre çok daha uzundur. Çocuklar aslında kendi kendilerine memeden kesilirler. Ortalıkta koşuşan, çocuklarla oynayan, hatta erkeklerin uğraşlarına bile katılan bir çocuğun memeden kesilmemiş olması çok doğaldır. Bir ilkel kadının çocuklarını dört yılı aşkın bir süre, hatta beş, altı ya da yedi yıl emzirmesi çok olağandır. Bu sürenin çok büyük bir bölümünde, çoğu uygarlaşmamış halklar arasında evlilik ilişkileri tümüyle kesilir.[6]

Başka insanbilimciler de aynı olguya kısaca değinmişlerdir. W. I. Thomas, "bir çocuğun çoğu kez dört-beş yıl" meme emdiğini, bu sürenin "zaman zaman on, oniki yıla vardığını" söylemekte.[7] William Graham Sumner, Plains Yerlileri'ne değgin bilgiler verirken şöyle diyor: "Bir kadının birinci çocuğu on yaşına gelmeden ikinci bir çocuk doğurması geleneklere aykırıdır; bu uzun geçmişi olan bir gelenektir.[8] Başka ilkel yörelerden de aynı bilgiler gelmekte. Ancak bu veriler, bu geleneğin doğuş nedenlerini açıklamıyor bize.

C. L. Meek'in verdiği bilgiler daha ilginç. Nijeryalı kadınların, çocuk doğuracaklarını, bebek emzirdiklerini ve memeden kesmekte olduklarını halka açıklamak üzere bütün bu süreler boyunca gövdelerini kırmızı toprağa buladıklarını yazıyor. Ve bunu şöyle açıklıyor:

Bu uygulama, belki de kötü etkilerden korunmak amacıyla başlatılmıştı; ancak aynı zamanda, kadının bebeğini emzirmekte olduğunu halka açıklamaya da yarıyordu; bu açıklamanın yapılmasının gerekliliği akla

---

[6] Briffault, *a.g.y.*, cilt II, s. 391-92

[7] W.I. Thomas, *Sex and Society* (Cinsel Yaşam ve Toplum), s. 56.

[8] W. Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 315.

uygundur, çünkü bir kadın meme emzirdiği sürece cinsel ilişkide bulunamaz, bu süre, Katab Yerlileri'nde üç yıl olarak kabul edilmiştir. [9]

Kadınların, erkeklerin avlanma ve savaş seferleri sırasında kendilerini onlardan uzak tuttuklarını ve tabu olduklarını açıkladıklarını, aylık kanama dönemleri ya da analık işlevlerinin sürdüğü dönem boyunca eşlerden ayrılma kuralının geçerli olduğunu biliyoruz. Ne var ki, çocuk büyütme sırasında onca yıl eşlerden ayrı kalma olgusunun, şaşılacak ölçüde az ilgi çekmiş olduğunu görüyoruz. Bunun nedenini, bu olgunun kadın erkek ilişkilerinde evlenmenin doğal olarak ve çok eskilerden beri varolduğu varsayımını zedelemesinde mi aramalıdır?

Çağdaş evliliğin en temel özelliği, kocanın karısını denetleyebilmesidir. Günümüzde, bir kadın, cinsel ilişkide bulunmak üzere kendisine yaklaşan kocayı birkaç yıl boyunca kabul etmezse, erkek evlilik hakları üzerinde ısrar eder ya da kadını boşayabilir. Ancak, yabanıl kadın, bedenini kırmızıya boyayarak kendisini başkalarından ayrı tuttuğunda, cinsel ilişkiye yeniden hazır olduğu işaretini verinceye dek hiçbir erkek ona yaklaşamaz. Bu durum, çağdaş evlilikten çok dişinin analık dönemi süresince kendisini erkekten ayrı tuttuğu ilkel davranışı anımsatıyor.

Ancak, dişi cinselliğinin evrimi konusunda bazı sorular da akla getiriyor. Yabanıl kadının kendini ayrı tuttuğu süre, primatların anasal işlevleri süresince kendilerini ayrı tuttuğu süreden çok daha uzundur. Hatta, cinsel ilişkiyi, on iki yıla varan süreler boyunca kesmek, ne hayvanlar dünyasında ne de çağdaş insan dünyasında görülmüş değildir. Bu, başlı başına ve ayrı özellik gösteren bir etkinliktir.

Kadın, günümüzde tıpkı erkekler kadar sürekli cinsel yaşam sürme yetisine sahipir; kadınların bu konuda erkeklerden daha istekli olduğu bile öne sürülmektedir. Çocuğun doğumundan sonra kısa bir süre için —duruma göre aşağı yukarı birkaç hafta— cinsel ilişkiyi kesme durumu görülebilir. Ancak günümüzde, bir çocuğun doğumundan sonra cinsel ilişkiyi yıllarca ve tümüyle kesen bir kadına normal gözüyle bakılmaz. Bununla birlikte bu durum, yabanıl kadına göre bir kural haline gelmiştir. Bu, nasıl açıklanabilir?

---

[9] C. L. Meek, *Tribal Studies in Northern Nigeria* (Kuzey Nijerya'daki Tribüler), cilt, II, s. 40.

Doğumdan sonra kadının kirli olması nedeniyle kendisini kirleteceği korkusuyla erkeğin onunla yıllarca cinsel ilişkide bulunmamayı seçtiğini ve karısına böyle bir yasak uyguladığını öne sürmek saçma olur. Yabanıl kadının kurallara bağlı kalmak pahasına cinsel isteğini bilinçli olarak bastırdığı da hiç olası değildir. İnsanbilimciler tarafından çok sık kullanılan "perhiz" ya da "bastırma" sözcükleri, böyle bir bilinçli davranışı içerdiğinden yanlış anlamaya yolaçmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, yabanıl kadının, kendisini dokunulmaz kıldığı bütün bu süreler boyunca çok az ya da belki hiç cinsel istek duymadığıdır.

Bu durum, dişi ve erkek cinselliğinin ilk evriminde çok keskin bir uyuşmazlığın varlığının belirtisidir; hayvanlar dünyasındaysa, cinsler arasında bu boyutlara varan bir uyuşmazlık görülmemektedir. Aşağı türlerde bir ortak özellik olan cinsel isteksizlik mevsimi, primatlara gelindiğinde ortadan kalkmış, erkekler, yılboyu cinsel güce sahip olmuş, bu durum insanlık dünyasında da süregitmiştir. Ancak dişilerde, tersi yönde bir değişiklik oluşmuştur. Onların, primat evresinde, daha aşağı türlere kıyasla azalan cinsel gereksinmeleri, insanlar dünyasında daha da azalmıştır. Dişi cinselliğindeki bu korkunç düşmenin nedeni neydi?

Burada, cinsler arasında, cinsel etkinlikte görülen bu oransızlığın, yiyecek alanında da varolduğunu gözden ırak tutmamak zorundayız. Hayvanlar dünyasında her iki cins de aynı yiyeceği yiyordu. Dişi ve erkek otoburlar ot ve diğer sebzelerle besleniyordu. Etoburlardaysa her iki cins de avcıydı ve et yiyorlardı. Ama insanlar dünyasında, hem et hem de ot yenmeye başlanınca, cinsler arasında hem uğraş hem de yiyecekler konusunda ani ve açıklanamayan bir değişiklik ortaya çıktı. Erkekler avlanmayla uğraşmaya ve et yemeye, dişilerse sebze toplayıcılar olarak yalnız sebze yemeye başladılar.

Bu uyuşmazlıklar nasıl ortaya çıkarsa çıksın, bunların, kadınların, yiyecek ve cinslik üzerine toplumsal denetim sağlamak amacıyla totemci tabuları koyduğu yamyamlık çağında kendini gösterdiği bir gerçektir. Dişi cinselliğindeki büyük azalmanın nedeni bu mudur? Bu, yamyamlığa karşı verilen savaşımın ve türlerin devamını sağlamak için dişi cinse yüklenen sorumluluğun sonucu mudur? Kadınların anasoylu klan dizgesinde, kız ve erkek kardeşler arasındaki cinsellikdışı birliği örgütleyebilmede kullandığı araçlardan biri midir bu? Kadınlardaki bu

biyolojik sonucu bir toplumsal gerginliğin yaratıp yaratmadığını henüz bilmiyoruz.

Ne olursa olsun, cinslerin dönem dönem uzun süreler birbirlerinden ayrı kalması, yabanıllık çağında evlilik ve baba-ailesinin yokluğunu kanıtlamaktadır. Evliliğin ötedenberi varolduğuna inanan çoğu insanbilimci bu görüşe katılmamaktadır; onlar, evliliğin varolduğunu savunmakta, yalnız bunun tekeşli evlilik olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı göstermektedirler. Bazıları kadınla erkeğin uzun süreler birbirlerinden ayrı kalmasına, çokeşli evliliğin tohumlarının atılması gözüyle bakmaktadır. Hutton Webster şöyle yazıyor: "Kadınla koca arasında cinsel ilişki yasaklaması, birden fazla kadın eşe sahip olma geleneğinin varlığı olgusunu desteklemektedir. Tekeşli bir erkek, evlilikdışı cinsel ilişki yasağı olduğu sürece, belki uzun bir dönem cinsel baskı altında kalmak durumda olacaktır." [10] Hoebel aynı konuda şunları yazıyor:

Gebelikleri ve yıllarca uzayabilen emzirme dönemleri süresince ilkel kadınlar, genellikle cinsel isteklerine gem vurmaktadırlar. Bu durumda koca, yapabilirse çok sayıda eşe sahip olmayı çıkarlarına uygun görecektir — böyle bir çokeşlilik, bu bağlamda kadının duymadığı bir gereksinmedir.[11]

Aslında, yabanıl toplumda ne tekeşli ne de çokeşli evlilik yoktu. Bir erkek nasıl ki, eşinin cinsel etkinliklerini denetleyemezse, bir kadın da erkeğin etkinliklerine kısıtlamalar koyamazdı. Aralarında Webster'in de bulunduğu bazı insanbilimciler, "kadın eş"in, "kocasının" kendinden başka birçok eşe sahip olması fikrini olumlu karşıladığını gözlemlemişlerdir.

Katherine Routledge, Akikuyu Yerlileri'nde gördüğü bir "çokeşli ev"in ilginç bir tablosunu çizmektedir. Kadınlar, bir parmaklıkla çevrili ayrı kulübelerinde çocuklarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Kadınlar kendi yemeklerini kendi ocaklarında pişirmekte, kocalarsa bunlardan hiçbiriyle birlikte yemek yemediği gibi, kendilerine yemek pişirilmesini de

[10] H. Webster, *Taboo* (Tabu), s. 69.

[11] E.A. Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 233.

beklememektedirler. Her kadın, Routledge'in deyişiyle başlıbaşına birer "bağımsız kurum" olduğundan, tüm kadınlar, ister istemez tek bir erkeğin başkanı olduğu bir köy durumundadır.

Routledge'i en çok şaşırtan olgu, "kadın eş"ler arasında herhangi bir kıskançlık duygusunun görülmediğidir. Yerli kadınlar da, İngiliz kadınlarının, bir erkeğin başka kadınlara karşı gösterdiği cinsel ilgiyi kıskandığı olgusu karşısında aynı ölçüde şaşırmışlardır. İngiltere'deki kadınlara iletilmek üzere Yerliler Roudledge'e, şu bildiriyi veriyorlar: "İstemediğimiz hiç kimseyle evlenmeyiz," ve "kocalarımızın mümkün olduğu kadar çok eşe sahip olmasından hoşlanırız." Routledge şunları ekliyor: "'Zengin' Beyaz adamın, kadın eş konusundaki yoksul durumu, büyük ilgi uyandırdı. Eşimin, 'bir Beyaz kadının kocasının kendisine ait olmasını yeğlediği' yolundaki açıklaması anlamsız kaldı." [12]

Çokeşli ev ya da "hane" denilen şey, gerçekte kadın ve çocuklardan oluşan küçük bir anasoylu klandır; buna, köyün savunma hizmetlerinden sorumlu olan bir başkan eklenmiştir. Kadın eşleri ve cariyeleri üzerinde sıkı bir denetim uygulayan ataerkil efendinin çokeşli düzenine hiç de benzememektedir bu durum. Harem kadınları, efendilerinin dilek ve isteklerine boyun eğmek durumundadırlar; kendi cinsel eğilimlerine göre davranma hakkına sahip değildirler ve her şey bir yana, efendileri dışında başka hiçbir erkekle cinsel ilişkide bulunamazlar.

Öte yanda anasoylu bir köyde, başkan, cinsel istek belirten herhangi bir kadına kocalık edebilir, ancak kadınlar başkana karılık etmekle yükümlü değillerdir. Bütün kadınların cinsel etkinliklerini tek bir erkekle sınırladıklarını gösteren bir kanıt yoktur. Böyle yaptılarsa bile, bu erkekten gelen bir zorlamayla değil, kadının isteğiyle oluşmuş bir durumdur. Routledge'e söyledikleri gibi, istemedikleri halde "evlenmek", yani biriyle cinsel ilişkide bulunmak zorunda değillerdi; ancak kendi seçtikleri bir erkekle cinsel ilişki kuruyorlardı.

Kadınların kendi öz cinsel eğilimlerine göre davranma özgürlüğüne sahip olması, ilkel yörelere giderek oradaki uygulamaları kendi geleneklerine göre değiştirmeye çabalayan göçmen ve misyonerleri güç durumda bırakmıştır. Güney Bantu Yerlileri üzerine bir araştırma yapan

[12] Katherine Roudledge, *With a Prehistoric People* (Bir Tarihöncesi Çağ Halkı), s. 124, 133-34.

Audrey Richards, kadının doğum yapmasından iki ya da üç yıl sonrasına dek cinsel ilişkide bulunamayacağını, geleneklerin bunu yasakladığını belirtiyor.

"Bu sorun," diyor Richards, "bu tribülerde tekeşli evliliğe geçilmesi konusunda ısrar eden misyonerlerle başka kuruluşların karşısına büyük engeller çıkarmıştır kuşkusuz."[13] Gerçekten de, cinsel eşe yalnızca belli bir süre için sahip olan bir erkeğin tekeşlilik kuralına uydurulması çok güçtür. Yerli kadınlar, kendi topluluklarındaki "koca"ya karşı daha gerçekçi davranıyor, birçok "kadın eş" edinmesi için onu destekliyorlardı.

Bir kadının kendisini kocasından yıllarca ayrı tuttuğu, çocuklarıyla birlikte kendi bağımsız evinde yaşadığı, erkek için yemek pişirmediği ve onunla birlikte yemek yemediği bir durumda gerçek anlamda bir evlilikten söz edemeyiz. İster tekeşli, ister çokeşli olsun, evlilik kurumunu tarihöncesinde aslında varolmadığı bir dönemde varmış gibi göstermek, cinsler arasında görülen gerçek ilişkilerin yanlış yorumlanmasına yolaçar. Yabanıl toplumda erkek, kadının yalnızca arada bir ya da geçici olarak ilişki kurduğu cinsel arkadaşı oluyordu.

Kadınla erkeğin birbirinden ayrılması, aynı zamanda, erkeğin çiftleştiği kadının çocuklarından ayrı kalması demekti. İlk dönemlerde bir erkek cinsel ilişkide bulunduğu kadının çocuklarıyla çok az görüşür, ya da hiç görüşmezdi. Daha sonra, kurallar baba ile oğul arasında belli ilişkilerin kurulması ya da sürdürülmesine elverişli hale getirildiğindeyse, bu ilişkiler kısıtlanmıştı; gerek lohusalık döneminde, gerek onu izleyen birkaç yıl içinde babanın çocukla ilişki kurması, onunla görüşmesi yasağı geçerliliğini koruyordu.

Birçok gözlemci bu olguya tanık olmuş, ancak bundan babanın, kadının çocuğuyla arasında belli bir uzaklığın bulunması ve kendisine, çocuğun çok tehlikeli bir düşmanıymış gibi davranılması son derece doğalmış gibi söz etmişlerdir. Webster'in aşağıdaki satırları bunun tipik bir örneğidir:

---

[13] Audrey Richards. *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Bir Yabanıl Tribüde Açlık ve İş), s. 39.

Bavenda Yerlileri'nde ana, çocuğun göbeği düşünceye dek, yani dört ay kadar ayrı bir yerde kalır. Çocuğun doğduğu ve cinsinin ne olduğu babaya bildirilir, ancak bu soyutlama dönemi bitinceye dek baba bebeği ne görebilir, ne de ona dokunabilir .[14]

Briffault, baba ile çocuğun birbirinden ayrı yaşadığı dönemin yıllarca, bazı yerlerde de aylarca sürdüğü çeşitli kıta ve adalardaki yaşantıya değgin bilgiler vermektedir. Bazı bölgelerde bebek emekleyinceye dek erkek ne karısını ne de çocuğunu göremiyordu; bazı bölgelerdeyse yasaklama ancak çocuk yürümüye başladığında kaldırılıyordu. Bir başka yerde ayrılık dönemi dört ya da beş yıl sürebiliyordu. Bu uygulama, yazılı tarih başladıktan sonra bile görülmekteydi. Briffault şöyle diyor: "Heredotos'un sözünü ettiği, bir erkeğin kendi öz çocuğunu beş yaşına dek görememesi kuralı, belki de erkeğin karısının evinden böyle uzun bir süre ayrı kalmak durumunda olduğunu belirtmektedir."[15] Günümüzde bile bazı yörelerde kırk gün süren kısa bir ayrılık dönemi yaşanmaktadır.

"Baba ile çocuğun" birbirinden ayrı yaşaması, başlangıçta anaların bakımına gereksinmesi olan çocukların, avcı ve savaşçı olan yetişkin erkeklerden ayrı yerde yaşamaları biçiminde kendini göstermişti. Bu durum, olsa olsa, yamyamlık çağının daha sona ermediğinin kanıtı olabilir.

Lohusa anneyle çocuğun çevresinde yapılan garip törenlerde çocukların tehlikeli bir konumda oldukları yansıtılmaktadır. Yerliler, bu törenleri "kötü etkileri" uzaklaştırmak,"nazardan korumak" ya da çocuğu bilinmeyen, tanıtlanmayan bir düşmansı güçten korumak için yaptıklarını söylemekte, açıklamaları her zaman olduğu gibi belirsiz ve yetersiz kalmaktadır. Daha olumlu bir açıklamaysa, törenlerin çocuğun güçlü ve sağlıklı olarak gelişmesini sağlamak için yapıldığıdır.

Yeni doğmuş bir bebeğin başına hangi kötülüğün gelmesinden korkulduğu yalnızca törenlerle açığa vurulmaktadır. Örneğin, bir lohusaya

[14] Webster, *a.g.y.*, s. 73.

[15] R. Briffault, *a.g.y.*, cilt II, s. 393-96, 376.

bakan kadın, neden doğumun yapıldığı evden hızla ve hemen çıkarak çeşitli silahlarla havayı dövmektedir? Öylesine korktukları "kem gözler" tehlikeli hayvanların gözleri midir — yoksa insanlarınki mi? Lohusalık döneminde anayla bebeği çevreleyen ateş barikatının anlamı nedir? Bu eski uygulamanın hâlâ çağdaş toplumlarda da varlığını sürdürdüğü görülmekte, anayla bebeğin yattığı lohusa yatağının altında ya da yanında küçük bir alev sürekli olarak yakılmaktadır. Frazer, bu ateş töreni üzerine şunları yazmaktadır:

Etiyopya'nın kuzeyinde yaşayan Bogo'larda kadın yatağa getirildiğinde, kadın arkadaşları evin kapısında bir ateş yakarlar, anayla çocuk ateşin çevresinde yavaş yavaş yürüyerek dolaşırken bize söylendiğine göre kötü ruhları korkutup uzaklaştırmak (...) ve anneyle yeni doğmuş bebeğini cinlerin saldırısından korumak amacıyla da zil ve palmiye dallarıyla büyük bir gürültü oluşturulur. Yunan söylencesine göre, Curiatus kardeşler mızraklarını siperlerine vurarak bebek Zeus'un çevresinde dans etmişler, böylece çocuğun ağlayışlarını boğmuşlar, yavrularını doğar doğmaz yutma alışkanlığında olan babası Kronos'un dikkatini başka yöne çekebilmişlerdir. Bu Yunan söylencesinin, bebeklere, ilkel insanın kötü ve tehlikeli ruhlara yüklediği ölümü getiren nedenlere karşı onları korumak amacıyla uygulanan eski bir geleneğin kalıntılarını içerdiğini düşünebiliriz.[16]

Ancak, insanoğlu, bebek ölümünün nedenlerinin kötü "ruhlar"dan kaynaklandığı açıklamasını getirmeden çok önce, kadınlar bebek ve çocukları gerek hayvan gerek insan olsun, yırtıcı aç yaratıklardan korumak gibi gerçek bir sorunla karşı karşıyaydılar. Bunun insanlarla ilgili yönünü, kendileriyle yavrularını kendi totemcilik ve tabu kurumlarının korumasına sığınarak erkeklerden ayrı tutmayla çözümlemiş oluyorlardı.

---

[16] James G. Frazer, *Folklore in the Old Testament* (İbranilerde Folklor), kısaltılmış basım, s. 434.

Bu durum, cinslerin ayrı yaşamasını açıklamak üzere verilen çok basit formülün —yani kadının "emzirme" dönemi boyunca kocasıyla cinsel ilişkide bulunamayacağı açıklamasına bir başka ışık düşürmektedir. Bir kadının on ya da on beş yıl boyunca çocuğunu emzirdiği çok uzak bir olasılıktır. Bir kadının tabu kabul edilmiş olması, kendisiyle birlikte yaşayan çocuğa bu beraberlik boyunca koruma sağlamış olsa gerektir. Tabu olan bir kadın, çocuğu ve onun tabu saydığı her şey, "dokunulmaz"lık kazanırdı çünkü.

Kocanın karısıyla dilediği zaman görüşmekte özgür olmadığı, babanın, çocuğun tehlikeli bir düşmanı gibi işlem gördüğü bir durumda, baştan beri varolan baba-ailesinden söz edemeyiz. Kanıtlar, baba-ailesinin uzun ve tehlikeli bir evrimden sonra geliştiğini göstermektedir. Tarihöncesinde ne kadar gerilere gidersek, cinslerin birlikteliğinin o kadar az, ayrılıklarınınsa o kadar çok olduğunu görüyoruz. Aşağıdaki örnekler, Crawley'den alınmıştır:

Yeni Kaledonya'da gördüğüm evlilik yaşantısının garip bir yanı, kadınla erkeğin aynı çatı altında uyumadığıdır. Kadın evin yakınındaki bir kulübede tek başına yaşar ve orada yatar kalkar. "Kadınlarla erkeklerin birlikte konuştuğunu ya da oturduğunu çok seyrek görürsünüz. Kadınlar, kendi cinsleriyle arkadaşlık etmekten son derece mutlu görünüyorlar. Ellerinde mızraklarla tembel tembel orda burda dolaşan erkekleri, karşı cinsin oluşturduğu bir toplulukta görmek çok rastlanan olaylardan değildir." (...)

Palau Adaları'nda "şaşılası bir cins ayrımı" vardır. Kadınlarla erkekler hemen hemen hiçbir zaman bir arada yaşamazlar, aile yaşamıysa hiç görülmez. (...)

*Kore'nin başkenti Seul'da, "*pem-ya *denilen garip bir sokağa çıkma yasası var. Her gün akşam saat sekizde ve gece yarısından sonra üç sularında, büyük bir çan çalınır, bu saatler arasında yalnızca kadınlar sokağa çıkabilir. Eskiden, kadınlara ayrılan saatlerde sokakta görülen erkekler ağır cezalara çarptırılırlarmış, ancak yasa son yıllarda büyük*

ölçüde gevşemiş." Bu kuralın dışında, "Kore'de, bizim anladığımız anlamda bir aile yaşantısı kesinlikle bilinmemektedir." [17]

Cinslerin ayrı yaşaması konusunda sağladığı bilgilerin çokluğu karşısında şaşıran Crawley, şöyle haykırmakta: "Kadınla erkek, iki ayrı türmüş gibi birbirlerinden habersiz, birbirini tanımıyor. (...) Kadın ve erkek, salt cinsleri nedeniyle birbirlerine karşı tabu olma gizilgücünü taşıyor." [18] Leo Frobenius aynı konuda şu söylenceyi aktarıyor:

Çok eski zamanlardan günümüze dek gelen söylenceler arasında en garip olanlardan biri de, insanoğlunun ilk cinsel ilişkilerini betimleyen ve o dönemde, kadınla erkeğin birbirinden ayrı yaşadığını, birbirine değgin hiçbir şey bilmediğini, bir karşı cinsin varlığından habersiz yaşadıklarını anlatan söylencedir: Bu iki cinsin üyeleri, birbirleriyle, rastlantısal olarak ilk kez karşılaştıklarında, kadınlar, meydan savaşındaki erkekler gibi kendilerini savunmaya başladılar, büyük bir çarpışma oldu ve ancak o vakit, cinsler arasında ayrım olduğu açığa çıktı. Bu söylenceler Kuzeybatı Afrika'dan kaynaklanmakta ve değişik biçimler alarak Doğuya doğru yayılmakta, Pasifik'e dek uzanmaktadır. [19]

Böyle çarpışmalar olduysa —ki insanlığın gelişmesinin ilk başladığı o dönemde son derece akla uygun bir olasılıktır bu— kadının amacı, karşı konulmaz totemci tabuları ve sakınma kurallarını koymak ve böylece kadınlarla çocukların güvenliğini sağlamaktı. Başka bir deyişle, amaç, küçük bir baba-ailesi kurmak değil, kadınların analığı ve kardeşliği imgesini örnek alarak, erkeklerin kardeşliğinin yaratılmasını gerçekleştirmekti.

Kadınlar, bunu gerçekleştirmek için yalnızca biyolojik olarak değil, sürdürdükleri emek etkinlikleriyle de üstün niteliklere sahip olmuş ve utkularına varmak için gerekli aracı elde etmişler, ateşi bulmuşlardı.

---

[17] Emest Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül) cilt I, s. 46-50.

[18] *A.g.y.*, s. 86.

[19] Leo Frobenius, *The Book of Marriage* (Evlilik Kitabı) adlı yapıtın "Marriage and Matriarchy" (Evlilik ve Anaerkillik) bölümü, s. 77.

Kadın ve Ateş

Ateşin nasıl bulunduğu ve başlangıçta hangi amaçlar için kullanıldığı, toplumsal kökenler üzerine araştırma yapan bilim adamlarının büyük ilgisini çeken bir konudur. Ateş, sanayi alanında, "aletlerin aleti" olarak kabul edilmiştir. Ancak ateşin bulunması tarihin çok eski dönemlerine, yarım milyon yıldan, hatta, *Homo sapiens*'in gelişmesinden öncelere dek gitmektedir. Ateşin denetimi ve kullanımı için ilk itici güç, ilk gereksinim nasıl ortaya çıkmıştı?

Julius Lippert şöyle yazıyor: "Ateşin insanlık tarihindeki büyük öneminin iki yönü vardır; bunlardan biri toplumsal, ötekiyse tekniktir." Lippert, toplumsal nedenlerin daha önce ortaya çıktığını savunmakta. "Ateşin el sanatlarında kullanılması çok sonraki dönemlere rastlamaktadır; yiyecek hazırlanmasında kullanılması bile çok eski değildir," diyen yazar, görüşünü şöyle dile getiriyor: "Ateş her şeyden önce soğuktan korunmayı ve etobur hayvanların gece saldırısına karşı korunmayı sağladı." Ateş, "ister mağarada ister açık alanda olsun, belli bir yerleşme yerinin güvenilir bekçisiydi," bu da insanların yerleşme yerlerini "hayvanların egemenliğinde bulunan alanlara ve serin yaylalara, soğuk kuzey topraklarına yaymalarına" olanak sağladı. [20]

Ateşe ilk kez, soğuktan korunma aracı olarak gereksinme duyulup duyulmadığı sorusu kesin olarak yanıtlanmış değildir. Günümüzde bile, sıcak tutacak giysilerin kolayca yapılabileceği dağlık bölgelerde, soğuk havada hemen hemen çıplak gezen ilkel halklar, hiç rahatsız olmadan buzlu sularda yüzen Yerliler vardır. Ateşin giysi gibi ısınma aracı olarak kullanılması, belki sonradan ortaya çıkmış, geliştirilmiş bir olgudur. Ancak tehlikeli hayvanlara ya da insanlara karşı korunmada ateşe gereksinme duyulduğu konusunda hiçbir kuşkumuz olamaz.

Demek ki, ateş teknik alanda, aletlerin aleti haline gelmeden çok önce, toplumsal yaşamda, "silahların silahı"ydı. Ateş hem savunma hem de saldırma amaçlarıyla kullanılabilirdi. Yerde yakılan büyük ateşler

---

[20] Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 148, 130.

birer engel yerine geçti; ucu alevli bir sopa saldırmaya hazırlanan ya da saldıran bir hayvana karşı bir silah olarak kullanıldı.

Ateş gerek alet gerek silah olarak, her iki durumda da, gelişmekte olan insanlık yaşamına genelde yeni boyutlar getirdi. Toplumsal ve sınai amaçlarla kullanılmak üzere insan denetimine giren ateş, insan türünün iki ayak üzerinde doğrulmasında yardımcı oldu. Ateşin iki yönlü etkilerini çok güzel betimleyen Pliny'den şu sözleri aktarıyor Benjamin Farrington: "Ahh, ateş, doğanın ölçüsüz ve eşsiz bir parçası, sana yokedici demek mi daha doğru, yaratıcı demek mi?" [21]

İlkel topluluklardan günümüze dek gelmiş olan söylenceler ateşin her iki yönünü de dile getiriyor. Çok eski mitlerde, ateş, insanlarla hayvanlar arasında bir çizgi olarak betimleniyor. Radcliffe-Brown, Andaman Adalarında yaşayan yerlilerin söylencelerinden örnekler veriyor. "İnsanoğlu, ateşi eline geçirince insan olmuştur," diye yazıyor ve "hayvanları hayvan yapan, ateşi kullanma yetisinden yoksun oluşlarıdır, bu onların insan yaşamına katılmalarına engel olmuştur" diye ekliyor. Yerlilere göre, "ataların canlanması ateş (yani ateşin kullanılması) sayesinde olmuştur."[22]

Frazer, yeryüzünde ilk görülen insan çiftine değgin bir Papua söylencesi aktarıyor. Akılları kusursuz olarak gelişmiş değildi. Ateşi bilmediklerinden "birbirleriyle konuşarak anlaşma gereksinmesi duymadan hayvanlar gibi yaşadılar." Bambu kamışlarının çatır çutur yanarken çıkardığı alevleri ilk gördüklerinde, korku ve şaşkınlık içinde ilk çığlıklarını attılar ve böylece "dilleri çözüldü. Bundan böyle konuşabileceklerdi." Bugün bile, bu insan ataların ortaya çıktığı söylenen yerdeki delik, kutsal sayılmaktadır; "Orada yürüyen, uçan ya da yeşeren her şey kutsaldır."[23]

Bu yalnızca insan yaşamının başlangıcıyla değil, toplumu yöneten en eski kurum olan totemcilik ve tabuyla da ilgilidir.

Totemciliğin varolduğu yerlerde, tabu sayılan kadını, yetkiye sahip kadını da görüyoruz. Kadının gerek ateşle gerekse totemci dizgeyle olan

---

[21] Benjamin Farrington, *Greek Science* (Yunan Uygarlığında Bilim), cilt I, s. 42.

[22] Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 342-43.

[23] Frazer, *a.g.y.*, cilt I, s. 38-39.

yakın ilişkisi, söylencelerde olduğu gibi ilkel dillerde de kendini göstermektedir. W.G. McGee, Seri Yerlilerinin dilinde, Km-kaak deyişinin, yalnızca Ulu Ana anlamına gelmediğini, bu sözcüğün "tribüdeki insanları olduğu kadar koruyucu hayvanları, ateşi de anlattığını" belirtmektedir.[24]

Ateşin insanların hizmetine girmesi, genellikle erkeklere yüklenen bir başarıdır. Ancak, ilkel halkların gelenekleri, ateşin, tekniğin erkeklere devredilmesinden önce kadınlar tarafından bulunduğunu göstermektedir. Frazer'a göre, Yeni Gine'de, Torres Boğazı'nda, iki sopayı birbirine sürterek ateş çıkarma işlemine, "ana ateş doğuruyor" denilmektedir; yatay sopaya "ana", dikey sopayaysa "çocuk" adı verilmiştir.

Ocak ateşi de her zaman kadınla ve erkeğin evcilleşmesiyle ilgili görülmüştür. Ateşi yakan, besleyen, ordan oraya taşıyanlar, çok eski çağlardan beri hep kadındı. Son Roma uygarlığında bile sönmeyen meşaleleri kadınlar beklerdi.

Kadınların ateşin ilk sahipleri olduğu, Frazer'ın ateşin kökeni üzerine topladığı pek çok söylencede açıkca görülmektedir. Bu öykülere göre, kadın ateşe "sahip"ti; ateşi yalnızca kadın yakabilirdi; çeşitli yerlerde, genellikle kök ya da kazma çubuğunun ucunda ateş olurdu. Ateşin kaynağı, kadının parmak ya da tırnaklarıydı. Yaşlı bir kadının altı parmağı vardı; altıncısında ateş bulunuyordu. Bir başka yaşlı kadın, şimşeklerden ateş elde ediyordu; onu yitirdi, sonra iki çubuğu birbirine sürterek yeniden elde etti.[25]

Bu söylencelerde egemen olan fikir, kadın ya da yaşlı kadının ateşi yalnız kendisi için yaktığı, herhangi bir erkekten ya da erkeklerden gizli tuttuğudur. Ateşle olan ilişkiler açısından cinsler arasında çok açık ayrılıklar vardır; bunlardan bazıları açıkça söylenmiş, bazılarıysa totem hayvan ve kuşların ardına gizlenmiştir. Ateşin denetlenmesi ve kullanılması, gizlenmesi, korunması hep kadınlara bağlanmaktadır; bir yangın ya da sel felâketinden sonra birkaç değerli kıvılcım kurtarmak da kadınların görevi olarak karşımıza çıkıyor. Öte yanda erkekler, bilerek

---

[24] W.G. McGee, *The Seri Indians* (Seri Yerlileri), s. 123.

[25] Frazer, *Myths of the Origin of Fire* (Ateşin Kökeni), s. 54-58.

ya da bilmeyerek, ateşin yanlış denetimi ya da "çalınması" sonucu felâketlere neden olan kişiler olarak karşımıza çıkıyor.

Dünyanın nerdeyse sonunu getirecek kadar büyük yangın felâketlerini anlatan söylenceler vardır. Bazı öykülere göre, bu felâketlerden bazıları, insanların hayvana dönüşmesine yolaçmıştır. Tylor, Güney Amerika'da yaşayan Mbocobi'lerin, böyle bir durumu yansıtan söylencelerini aktarıyor. "Büyük orman yangını sırasında bir kadınla bir erkek korkunç yangından korunmak için ağaca tırmandılar, ama alevler yüzlerini yaladı ve onlar maymun oldular."[26]

Daha sonraki dönemlerde doğan söylencelerde yeni bir erkek tip, bir kadının oğlu ya da torunu, insanlığa pek çok yararlar sağlayan bir yarı tanrı ortaya çıkmaktadır. Bu tanrının sağladığı yararlardan biri, görülmeyen bir kaynaktan ateşi alıp, nimetlerini tüm insanlığa dağıtmaktır. Yeni Zelandalı Maori'lerin yarı tanrısı olan Maui söylencesi, herkesçe bilinen bir örnektir.

Sir George Grey'in 1855 yılında aktardığı metinlere göre bir genç, "kadın atası Mahuika'nın ateşlerini söndürmeye ve onları yoketmeye karar vermiş." Bu yaşlı kadın, el parmaklarından birinin tırnağını sökerek ona istediği ateşi vermiş. Delikanlı onu kandırmış, daha çok ateş istediğini söylemiş. Ancak kadın, ellerindeki, hatta ayak tırnaklarındaki bütün ateşleri söktükten sonra kendisinde hiç ateş kalmamış.

Bu sırada büyük bir yangın çıkmış. Bütün ormanları tutuşan yeryüzünde sığınacak hiçbir yer kalmamış, denizler bile alevlerin ısısıyla kaynamaya başlamış. Maui'yle ihtiyar kadın nerdeyse kül oluyorlarmış. Neyse ki, başka ataların yardımıyla alevleri söndürmek üzere seller akıtılmış ve ikisi de kurtarılmış. Şimdi "ateş tanrıçası" diye anılan ihtiyar Mahuika, alevler tümüyle sönmeden birkaç kıvılcım sağlamayı başarmış, böylece yaşama yeniden başlayabilmişler. Bu korkunç deneyden sonra Maui insanlık için çok yararlı işler yapmış. Bu anlattığımız, Maori'lerin "yaratma" söylencesidir.[27]

---

[26] E.B. Tylor, *The Origin of Culture* (Kültürün Kökenleri), s. 377.

[27] George Grey, *Source Book in Anthropology* (İnsanbilim Başvuru Kitabı) adlı yapıtının "The Creation According to the Maori" (Maorilere Göre Yaratma) bölümü, s. 454-56.

Radcliffe-Brown, Andaman Adaları'nda yaşayan Yerlilerin kadın atası olan Biliku'ya değgin söylenceleri aktarmaktadır. Biliku, kök ve diğer sebzelerle yakın ilişki içindedir ve "ateşe ilk sahip olan da odur." Şöyle yazıyor:

Ateşin kaynağı olan Biliku *aynı zamanda yaşamın da kaynağıdır. Bu görüş, Güney Andaman adasından çok Kuzey Andaman'da gelişmiştir gerçi ama, gene de tüm Adalarda yaygındır.* Biliku, *yaşamın kaynağı olduğuna göre, toplumu ilk oluşturan güçtür aynı zamanda; evren de toplumlardan oluştuğundan, evreni de bu tanrıçanın yarattığı kabul edilir. Bu tanrıça, insanların içinde yaşadığı düzeni yaratan ya da oluşturan varlıktır.*[28]

Bu bölgede de ataları alevlerine sararak onları hayvana dönüştüren büyük yangın felâketlerini anlatan masallar vardır. Çoğu öyküde, ateş hemen hemen yitirilmiş, bazı durumlarda, bir yemek çömleği içinde bir kovuğa taşınarak kurtarılmıştır. Sonunda yarı tanrı ortaya çıkarılmış ve ateşin yaratıcı alanlarda kullanılmasına başlanmıştır.

Bu masallar, ilkçağ kadınının, genellikle öne sürüldüğü üzere, ocak başında güzel güzel oturup erkeklerle hayvanları "evcilleştirmenin" ötesinde görevler yüklendiğini göstermektedir. Radcliffe-Brown, bu söylencelerde, kadının iki ayrı kişiliğinden söz edilmesi karşısında şaşırmıştır; kadın, bir yanda büyük "velinimet" olarak betimlenmekte, öte yanda, "insanlığa zararlı" kişi olduğu söylenmektedir. Şimşekleri o çaktırmakta, fırtına ve rüzgârları o göndermektedir. Bu çift yönlülüğün şurdan kaynaklandığı söylenebilir: ilkçağlarda, gelişmekte olan insanlığın karşılaştığı tehlikeleri düşünecek olursak, toplumsal yaşamın sürdürülmesi mücadelesinin, salt barışçıl yollarla gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Kadınlar insanlık dünyasını yaratmada başı çekmiş varlıklar olarak, yarattıkları bu dünyayı, onu yoketme girişimleri karşısında savunmaya hazırdırlar.

---

[28] A. R. Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 372.

Doğum sırasında yapılan ve çeşitli biçimlerde günümüze dek gelen ateş törenleri, ateşin, savunma silahı olarak kullanıldığı eski çağlardan kalmadır. Frazer, "Lao ve Siam'da görülen olağandışı bir gelenek"ten sözetmektedir. "Çocuk doğduktan sonra, kadının lohusa yatağının çevresi haftalarca alevlerle kuşatılır." Frazer, bu "aşılmaz ateş çemberininin" yaşamının en tehlikeli döneminde çocuğun "çırpınan ruhunu" korumak için yakıldığını sanmıştır. Ancak hem hayvan, hem de insan etoburların ortalıkta dolaştığı ilkel çağda yaşayan analara göre, tehlikeler gizemsel değil gerçekti.

Ateş çemberleri, ateşin yakılmasını gerektiren asıl nedenlerin ortadan kalkmasından çok uzun süre sonra unutulmuştur. Ne var ki, ateşler yakılmaz olmuş ama törenler sürdürülmüştür. Frazer, bu ateş çemberinin "sürekli olarak yandığını" söylemekte ve şöyle yazmaktadır:

Bu geleneğin bir kalıntısı, eski bir İskoç geleneğinde kendini göstermektedir. İskoçlar, anayla bebeğin yatağının çevresinde yanan mumla üç kez dolaşırlar. (...) Sonnenberg'de doğumdan sonra sürekli olarak bir ışık yakılmalıdır, yoksa cadılar bebeği alır götürür. (...) Arnavutlar, doğumdan sonra kırk gün lohusanın odasında ateş yakarlar; anne bu süre içinde sokağa çıkamaz, geceleriyse odasından çıkmamalıdır, gene bu kırk gün süresince, eve gece gelen herkes, yanan bir odunun üzerinden atlamak zorundadır.[29]

Malinowski, Trobriand Adaları'ndaki ateş törenlerinden söz ederken bu uygulamayı, çocuğun sağlığı üzerinde yaptığı "yararlı" etkilere yoruyor.

Anneyle bebek, doğumun birinci ayında, zamanlarının çoğunu birlikte geçirirler; altında küçük bir ateş yanan bir karyolada yatar ikisi de. Bu bir sağlık sorunudur; çünkü Yerliler, böyle bir ateş ve dumanın onların sağlığına çok yararlı olduğunu, ayrıca büyülere karşı da bir

[29] J. G. Frazer, *Garnered Sheaves* (Buğday Demetleri), s. 26-27.

çeşit koruyuculuk yaptığını söylemektedirler. Bu arada eve erkeğin girmesine izin verilmemektedir. (..)[30]

Çocukların sağlıklı ve güçlü yetişmesine yarayan ateş törenleri daha sonra, tarıma geçildiği dönemde ürünlerin büyümesi ve hasadın bol olmasını sağlamak üzere yeni bir alanda uygulanmaya başlandı. Briffault, ateş tanrıçası ve bereket törenleri konusunda şunları yazıyor:

Toprağın ekilmesinden sonra yeni ekilmiş tarlaların çevresinde ateş yakma ya da meşalelerle dolaşma bir çeşit dinsel tören haline gelmişti, böylece tarımda başarılı sonuçların sağlanması bu törenlerle ateşe bağlanmış oluyordu; ateş öyle çok şeylerle bağıntılı hale geldi, öyle büyük önem kazandı ki, ateşin varlığının asıl nedeni nerdeyse unutuldu ve anlaşılamadı.[31]

Kadınlar, toprağın bereketli olmasına, bol yiyecek vermesine neden olacak "gizemli" sanatları yapmanın yanısıra, ürünün toplanacağı ve yeneceği zamanı da saptıyorlardı. Briffault'ya göre, Amerika Yerlileri'nin mısır bayramında kadınlar "sınırsız yetkiye sahiptir. Anaların en yaşlı ve en saygın olanı törenleri hazırlar ve yönetir. Çocuklarım diye adlandırdığı tribü üyelerine mısırı yemeye ne vakit başlayabileceklerini bildiren, onlara izin veren de bu kadındır; öte yanda kendisinden genç olanlar onun izni olmaksızın mısırı yemeye kalkmazlar." Briffault, Rahip Hennepin'in şu sözlerini de ekliyor: "O ihtiyar cadılara büyük saygıları vardır."[32]

"Cadı" sözcüğü başlangıçta kadınları küçümseyici bir anlam taşımıyordu. Cadı ve büyücüler, tanrıçanın atalarıydılar. İlkel toplumda kadınlar, üretim ve yaratım konusundaki gizemli etkinlikleri nedeniyle cadıydılar. Çocuk doğurabilir, ürün yetiştirebilirlerdi; ateşi denetleyebilir, yerleşme yerleri kurabilir, insanoğlunun toplumsal davranışlarına disiplin getirecek kurallar koyabilirlerdi. "Cadılık yetki-

[30] Bronislaw Malinowski, *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia* (Kuzey-Batı Melanezya'daki Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 232.

[31] R. Briffault, *Analar*, cilt III, s. 4-5.

[32] *A.g.y.*, cilt II, s. 510.

si," diyor Briffault, "evrensel olarak yalnız kadınlara özgü sayılır. Cadı, bir kadındır; büyücüyse, büyü yapma yetisini ilk kez kullananın, yani ilk büyücünün erkek taklidinden başka bir şey değildir. (...) Büyüye inanılan her yerde her kadının, bu yetiye sahip olduğu — salt kadın olması nedeniyle büyü yapabileceği kabul edilir."[33]

Ataerkil gelişmelerin ortaya çıkmasıyla cadılardan bazıları tanrıça, ya da tanrıların eşi ya da yardımcısı haline geldi. Anaerkillikten ataerkilliğe geçiş döneminde, daha önce kadın olan tanrıların bile yerini erkekler aldı. İlkel bir Sami tanrısı olarak ortaya çıktığı söylenen Bâbil ya da Asur tanrıçası İştar, daha sonra erkek olarak düşünülmüştür. "Toplum, anaerkil düzenden ataerkile geçince" tanrıça dişiyken erkek olmuş, İştar, Aştar diye anılmıştır. (*Din ve Ahlâk Ansiklopedisi*, cilt VII, s. 428-33).

Değişmenin tam olmadığı bazı bölgelerde, araştırmacılar, belli başlı mitoloji kahramanlarının cinsinin belirsizliği konusunda karışıklıklarla karşılaşmışlardır. Örneğin Radcliffe-Brown, Andaman Adaları'nda, dünyanın dişi yaratıcısı Biliku konusunda verilen çelişkili bilgiler karşısında şaşırmıştır. Biliku, bir erkek olan Puluga ile çok yakın ilişkili görülmekte ancak Puluga'nın onun yerini aldığı da söylenememektedir.

Değişmenin tam olduğu yörelerde, anaerkil çağdaki erkek yarı-tanrı, ataerkil tanrı halinde ortaya çıkmıştır. Üzüm ve şarap tanrısı Dionisos buna çok iyi bir örnektir. Dionisos, "uygarlığın beşiği" diye anılan bir yörede, yeni ataerkil düzenle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu değişmeden sonra mitoloji dünyası artık analar, onların yarı-tanrı oğul ve torunlarıyla değil tanrılar ve tanrı oğullarıyla (güneş tanrılarıyla) dolmuştur. Tanrıçalarsa genellikle tanrılara oğul doğuran eşlere indirgenmiştir.

Mitoloji tarihi ve geleneği, bu olgunun yanısıra erkek adları ve etkinlikleriyle sınırlanmıştır. Dünyayı yaratanların daha önce kadın olduğu söylenirken, bundan böyle erkek yaratıcılardan söz edilmeye başlanmıştır. Hinduların Kutsal kitabı *Rigveda*'da da bunu örnekleyecek öykülere rastlanmaktadır. Bu kitaba göre Arilerin yaşamı, Angiras gensinin ateşi bulmasıyla başlamıştır. S.A. Dange'e göre, "Bu öyle büyük bir devrimdi ki, Arilerin bundan sonraki yaşamlarının ateş sa-

[33] *A.g.y.*, cilt II, s. 556.

yesinde sürdürüldüğü, ateşin çevresinde döndüğü ve onda odaklandığı söylenmektedir. Yaratım, varlık, gelişme, servet, mutluluk hep ateşten (*Agni*=ateş tanrısından) sonra gelmiştir, "Ateşle birlikte" "hayvanları evcilleştirme sanatı" ortaya çıkmış, buysa hayvan sürülerinin ve insanların çoğalmasına yol açmıştır." Dünyanın bu yaratımında başı çeken büyük "lider," aynı zamanda madenleri de eriten ateş tanrısı Agni'ydi, yani bir erkekti. Dange şöye yazıyor:

Bu yüzden Rigveda ateşi insanların yerleşme yerlerinin koruyucusu ve onların lideri diye adlandırmaktadır. Ateş Vişpati'dir, buradaki Viş yerleşme yeri anlamına gelmektedir. Onsuz ev yaşantısı olamazdı. İnsanlığın en büyük ve en eski dostu odur, ve tanrılar tarafından insanlar için gönderilmiştir.[34]

Ne var ki, ateşi *kadının* bulduğu ve kullandığı, toplumsal yaşamı *kadının* örgütlediği, yerleşme yerlerini *onun* kurduğu olguları, yokumsanamayacak izler bırakmıştır. Webster sözlüğünün altıncı basımında Roma tanrısı Vesta, "ocağın ve ocaktaki ateşin, dolayısıyla yemeklerin tanrıçası" diye tanımlanmakta ve şu açıklama yapılmaktadır: "Bu dişi tanrının kentin ocağını simgeleyen ve içinde ateş yanan tapınağında yeni yılın ilk günü (1 Mart) ocak tutuşturulur ve böylece yeni yıl başlar." Demek ki, ocak başlangıçta bütün bir yerleşme yerinin ocağıydı ve çağdaş ailenin evindeki ocağa indirgenmeden önce tanrıçanın tapınağında doruk noktasına erişti. Briffault'ya göre Peru'da ateş tanrıçasının kadın rahiplerine bugün bile *mama-cuna* ya da "analar" denilmektedir.[35]

Kadınların fırınlarında yaptığı ve bazen yemek pişirme kapları, bazen de kadının kendi imgesi olarak karşımıza çıkan ürün ve heykelcikler de anaerkilliğin öncegeldiğini belirten sanat ürünleridir. Orta Avrupa'da, Akeniz Bölgesi'nde, Yakın doğu'da, uygarlığın beşiğini oluşturan yörelerde yüzlerce cilalı taş çağından, bakır çağından kalma dişi heykelleri bulunmuştur. Fırınlarda pişirilmiş toprak heykellerin

[34] S. A. Dange, *India: From Primitive Communism to Slavery* (Hindistan: İlkel Komünizmden Köleliğe), s. 44-45.

[35] R. Briffault, *a.g.y.*, cilt II, s. 16.

yanısıra taşlara oyulmuş kadın imgeleri de bulunmuştur. En eski heykelin Willendorf Venüs'ü olduğu kabul edilmiştir.

Yalnızca heykellere değil, kadınlar tarafından yapılan çömleklere bile "tanrıça" gözüyle bakılıyordu. "Çömlek" sözcüğü daha dün, ahmak ve köle bir ev kadınını tanımlamak üzere kullanılan bir deyimdi. Ama başlangıçta, durum çok farklıydı.

Dr. Elliott Smith, "Çömlek Ana, gerçekten de bütün dinlerde temel bir kavram," diyor, "ve bu kavram bütün dünyaya yayılmış durumda. Çömleğin, ulu Anne ile bir tutulmasının dünyanın çoğu yöresinde eski bir inançtan kaynaklandığı kabul edilmektedir." Peru'da çömlek, Sanacmana diye anılan bir tanrıçanın imgesi olarak kabul edilirdi. Yunanistan'da olduğu gibi Güney Hindistan'ın yerli ırkları arasında da tanrıçalar genellikle çömleklerle simgelenir. (...) Canara'da, Kel Mari denilen özel bir Çömlek Tanrıçası vardı. Kuzey Borneo'lu Dayak'lar ve Filipin Adaları'ndaki yerliler tanrıçalarını çömlekle simgeler, çömleğe taparlar.[36]

Bazı ilkel yörelerde, Ateş Analara da, Çömlek Analara gösterilen türden bir saygının gösterildiğini kanıtlayan gelenekler yaşamaktadır. J. Batchelor, Japonya'da yaşayan Ainus yerlileriyle ilgili olarak şunları söylüyor:

Ocaktaki ateşin kişisel özünün, yani varolduğu kabul edilen ruhunun dişi olduğu söylenmektedir. Bu ateşe, yerine göre Fuji Unji *ya da* Huçi *dendiği gibi...* İresu-Kamui *yani "bizi yetiştiren kutsal varlık" ve* İresu Huçi, *yani "bizi yetiştiren ata-kadın" da denmektedir. Buradaki* Fuji *ya da* Huçi, *"Büyük Anne" ya da "ata kadın" anlamına,* Iresu *ise "sürdürmek" ya da "büyütmek, yetiştirmek" anlamına gelmektedir. Bu tanrıça kendi alan ve sınıfına girenler arasında başta gelen tanrıçadır; ondan, hastalıkları yokeden ve bedeni arındıran ruh olarak da söz edilmektedir. Çok önemli oluğundan ve böylesine yüksek bir konumda bulunduğundan, ateşin başka tanrıçalara kıyasla en çok tapınılan*

---

[36] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 474-75.

tanrıça olduğuna şaşmamak gerekir. Gerçekten de, Ateş Tanrıçası öyle yüksek konumdadır ki, ona "dünyanın yöneticisi" dendiği bile olur. (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi, cilt, I, s. 242.)

Kadınların çağlar boyunca yaptığı işlerin çeşitliliği ve çokluğu gözönünde bulundurulursa, dişi cinsin böylesine çok adlara sahip olmasına da şaşmamak gerekir. Kadınlar, toprak Ana ya da Bereket Tanrıçası olarak topraktan bol bol yiyecek sağlamış, çocuklar doğurmuşlardır. İnsanların yaşamı tümüyle paylaştıkları ortak kümelerinde, kadınlar, "Yaźgı" diye adlandırılırlar; onlar, insanlığın "Erdem" ve "İhsan"ı olduğu kadar geleceğinin de örücüsü ve dokuyucusudurlar. Ancak kadınlara ne özgül adlar verilirse verilsin, onlara ister çömlek ya da Venüs, ister cadı ya da tanrıça densin, onların başlangıçta, anaerkilliğin ana-yöneticileri oldukları kesindir.

İlkel erkeğin, kadının yaratıcılığına karşı gösterdiği saygıyı kanıtlayan olgular öyle etkileyicidir ki, kadınların ikinci cins olduğuna kesinlikle inananlar bile bu gerçekler karşısında şaşırmışlardır. Radin'in Colombia'daki Kagaba Yerlileri'ni anlatan araştırmasından alıntı yapan Alexander Goldenweiser bunlardan biridir. Kagaba'lar, "en şaşmaz tektanrılıları bile doyuracak bir dişi tanrıçaya ve inanca sahipler," diye yazıyor ve durumu şöyle sergiliyor:

O, türkülerimizin anasıdır; bütün tohumlarımızın anasıdır; her şey yeni yeni oluşurken bizi o doğurdu; o her tür insanın anası ve bütün ulusların anasıdır. O, fırtınanın anası, nehirlerin anası, ağaçların ve her şeyin anasıdır. O, dünyanın anasıdır ve ağabeylerin, taş-insanların anasıdır. Bizden küçük kardeşlerimizin Fransızların ve yabancıların anasıdır. Dans takılarımızın ve bütün tapınaklarımızın anasıdır ve o, bizim sahip olduğumuz tek anadır. Ateşin ve Güneşin ve Samanyolunun tek anası odur. O, yağmurun anasıdır ve sahip olduğumuz tek anadır. Ve o, bütün tapınaklarda bize kendisini anımsatan, bize doğru yolu gösterecek anılar — türkü ve danslardan oluşan armağanlar bırakmıştır.[37]

---

[37] Alexander Goldenweiser, *Antropology* (İnsanbilim), s. 228.

Anaerkil Kardeşlik

İlkel toplumda kadının konumunun ne olduğunu anlayamayanlar, insanoğlunun durumunu, davranışını ve tutumunu da yanlış yorumlamaktadırlar. Bu durum, yabanıl toplumun, komünal, eşitlikçi özelliğini yokumsamak ya da görmezlikten gelmekten ve o toplumu, erkeklerin üstün ve kadınların boyuneğen konumda olduğu çağdaş sınıflı toplumun küçük bir kopyası olarak görmekten kaynaklanmaktadır.

Nitekim bu kişiler, yabanıl toplumda "erkek kardeşler"in toplumun eksenini oluşturduğunu gözlemlerken, bu kardeşleri komünal bir "kardeşlik"in birer üyesi olarak değil, ataerkil toplumda, karılarının tepesine dikilen koca ve babalar gibi, kız kardeşlerini yöneten, onlara üstün konumda bulunan "egemen" erkekler olarak görmektedirler.

İnsanbilimsel veriler bu savı desteklemediğine göre, bu kimseler, savlarını, erkeklerin silahlı cins olduğu olgusunun yanısıra, erkeğin üstün fiziksel gücüne dayandırmaktadırlar.

Örneğin W. I. Thomas, "Fiziksel güç açısından erkek üstündür ve genellikle yeterince acımasızdır," diyor ve şöyle ekliyor:

Hareket etme ve kuvvet uygulama açısından üstün güce sahip olması nedeniyle erkek, soy zinciri ya da örgütlenme biçimi ne olursa olsun, kaçınılmaz olarak tüm kümenin yaşamını yönlendirmek durumundadır. Aradaki fark ne denli az olursa olsun, kadının atlama, kaldırma, koşma, tırmanma ve dövüşme yetisi erkeğinkinden az olduğu sürece, savaşma gücü erkeğinkinden az olacaktır; bu sonuca varmak hiç de zor değildir. Çünkü savaş, aslında bir kuvvet uygulamasıdır ve toplumun tarihinde, cinsel yakınlaşmanın pekiştirdiği bir erk yasasının hüküm sürmediği bir an, hiçbir zaman olmamıştır.[38]

Goldenweiser, bu "acımasız erkek kardeş" konusunu daha da ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır:

---

[38] W. I. Thomas, *Sex and Society* (Cinsel Yaşam ve Toplum), s. 67.

Silâh kullanmada ustalık sağlamış savaşçı ya da dövüşçünün, her zaman için erkek olması, kaçınılmaz olarak belli bir toplumsal üstünlüğü simgelemektedir. Kanıtlanması güç olmakla birlikte, büyük bir olasılıkla, kadının toplumsal ve siyasal haklardan yoksun kalması sonucunu yaratan ilk nedenlerden biri, silâhlı erkek kardeşiyle karşılaşan kadının duyduğu çaresizliktir; bu durumsa, erkeğin doğal fiziksel üstünlüğünü daha da geliştirmiş ve onu son derece güçlü ve —diyebiliriz ki kadın için— tehlikeli hale getirmiştir.[39]

İlkel kadınların emek tarihi, onların bedensel açıdan zayıf ya da çaresiz oldukları savını belgelemektedir. Cinslerin büyüklüğü-küçüklüğü ve güçleri konusunda çeşitlilikler görülmekle birlikte, bu konudaki belgelerin de gösterdiği üzere üstünlüğün her zaman erkeklerde olduğu söylenemez. Ancak, iki cinsin bedenlerinin ölçüsü ve güçlerinin çeşitliliğinden daha da önemli olan, cinslerin güçlerini değişik alanlarda kullandığı olgusudur.

İlk işbölümünde kadınlar yiyecek toplama, elişleri, konut yapımı, taşıma, ekim ve daha birçok üretici etkinliklerle uğraşıyorlardı. Bu onlara daha büyük bir dayanıklılık ve erkeklerin kaldırabileceğinden daha ağır yükleri kaldırma yetisi kazandırdı. Öte yanda avcı ve savaşçı olan erkekler, koşma, atlama, fırlatma ve benzeri hareketlerin doğal sonucu olarak kaslarını geliştirdiler. Ne var ki, erkeklerin kasları, Goldenweiser'ın söylediği gibi ilkel erkeklere kadınlar üzerinde toplumsal üstünlük sağlama aracı olmadı.

Aslında Goldenweiser kendi savıyla çelişkiye düşmektedir. Bir yanda erkeklerin bedensel üstünlüğünün, kadınların çaresizliğini doğurduğunu öne sürmekte, öte yanda, "kadını birçok mesleğin dışında bırakan ve onu erkeklere bağımlı yapan ekonomik cins ayrımının ilkeller arasında görülmediği dikkate değer bir olgudur," demektedir.[40] Buysa, toplumumuzun simgesi olan kadınların toplumsal baskı altında olması durumunun, yabanıl komünal toplumda bulunmadığı anlamına gelmektedir.

---

[39] A. Goldenweiser, *a.g.y.*, s. 140.

[40] *A.g.y.*, s. 140.

Thomas da, aynı şekilde erkeklerin "güçlerini kullanabilmeleri" nedeniyle toplumsal yaşamı her zaman için denetledikleri savını tanıtlayamamaktadır. Erkeklerin koşma, atlama ve dövüşme hareketleri ne denli önemli olursa olsun, kadınların üretici emek etkinlikleri yanında ikincil durumda kalmaktadır. Thomas, "anaerkillik" deyiminin ne anlama geldiğini çok dar bir çerçeve içinde de olsa pek fena açıklamayan şu sözlerle, söylediklerimizi onaylamaktadır:

Avlanma ve savaşma erkeklerin işiydi. Erkek kadına bağlıydı ama onun sürekli erkeği değildi. Evde kalmıyordu. Kadın ve çocuk, toplumun çekirdeği, yeri değişmez bir merkez, erkeğin dönüp geldiği yerdi. Bunun sonucu olarak bir çeşit ikili toplum ve ikili etkinlik gelişti. Erkek, avlanma ve savaş seferleri örgütlemenin yanısıra, hareket ve ustalıklı işbirliği gerektiren daha şiddetli ve ani etkinliklerin de öznesiydi; kadınlarsa sürekli ve yerleşik bir yaşam sürüyorlardı. (...) Kadının ilgisi üretim etkinliklerine çevrildi, çünkü bu işler, yerleşik ve sürekli yaşantıya uygun işlerdi. Tarımı, çömlek yapma, dokuma, deri tabaklama ve avlanan hayvanın yan-ürünlerinin işlenmesini gerektiren bütün sınai işlemleri kadın geliştirdi. Erkeği evcilleştirdi ve onun hayvanları evcilleştirmesine yardımcı oldu. Kadın, evini inşa etti, bu, onun eviydi. Evlendikten sonra kocasının kümesine katılmadı. Çocuk, onun çocuğuydu, ve kadının kümesinin bir üyesi olarak kaldı. Toplumsal örgütlenmenin tohumu, aslında kadın, onun çocukları ve çocuklarının çocuklarıydı. Yaşlı kadınlar belli bir yerleşme yerinde yaşayan toplumun başlarıydılar, ancak erkekler, bir savaşma örgüt ve tekniği geliştirdiler ve kadın-reisleri giderek yuttular.[41]

Kadınların, erkeklerden daima aşağı konumda bulunduğu kanısı, çağdaş yaşamdaki koşulların ilkel toplumda da varolduğunu kabul etme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Kadınlar, özellikle, orda burda dolaşan avcı ve savaşçılar olmadıkları nedeniyle yerleşme yerlerinin kurucuları, toprağın işleyicileri, yararlı eşya ya da araçların üreticileri olabilmişler, erkekleri ve hayvanları evcilleştirmişlerdir. Öte yanda er-

[41] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 227-29.

kekler kendi uğraşları olan avlanmak ve topluluklarını dış düşmanlara karşı savunmak için silahlıydılar; erkek kardeşleri, ve hele hele kız kardeşleri ve anaları üzerine egemenlik kurmak ya da onlara saldırmak amacıyla silahlanmış değillerdi. Yabanıl çağın totemcilik ve tabu dizgesinde, bir erkek akrabanın yaşamı kutsal sayılırdı; tabulu bir kadının yaşamıysa büsbütün kutsaldı.

Değişik toplum türleri değişik türde erkekler üretir; anaerkil düzenin erkekleri, kadınlar tarafından kurulmuş olan komünal, eşitlikçi toplum tarafından koşullandırılmışlardır. İlkel "erkek kardeş", bu ilişkilerin temeline dayanan geniş bir "kardeşlik" tribüsünün üyesidir. Morgan, İrokua Yerlisi'ni betimlerken, iyi bir örnek sunmaktadır:

Bir İrokua gens'inin bütün üyeleri, kişisel olarak özgürdü; ve birbirlerinin özgürlüğünü savunmak onların en doğal göreviydi. Kişisel haklar ve ayrıcalıklar konusunda aralarında tam bir eşitlik vardı; gens'in reisleri kendilerine herhangi bir üstünlük tanınmasını beklemiyordu; hepsi de akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlanmış büyük bir kardeşlik birimi oluşturmuşlardı. Hiçbir zaman dile getirilmemiş, belli kurallara oturtulmamış olmakla birlikte, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, gens'lerin baş ilkesiydi.[42]

Topluluğun yönetimiyle ilgili belirli işler, işbölümü gereği erkeklere düşüyordu; bu görevleri, gens'in reisleri, başkan ya da şefleri yürütürdü. Bununla birlikte, resmi danışma kurulları bulunsa da, özellikle savaş ve barış konularında alınacak kararlar, tüm topluluk üyelerinin katıldığı uzun tartışmalar sonucu, ortak olarak alınırdı. Baskıcı erkek yetkesi, ilkel toplumun eşitlikçi özelliğiyle bağdaşamazdı.

Radcliffe-Brown, Andaman Adaları Yerlileri konusunda şunları yazıyor: "Topluluğun işleri, bütünüyle yaşlı kadın ve erkekler tarafından düzenlenmekte. (...) Büyüğe karşı saygı, kısmen geleneklerle

---

[42] Lewis Morgan, *Houses and House-Life of the American Aborigines* (Amerika Yerlilerinde Ev ve Ev-Yaşantısı), s. 8.

kısmen de, yaşlıların gençlerden daha deneyimli bulunması olgusuyla canlı tutulmakta. Bu uygulama, yaşlının kendinden küçüğe karşı sürekli olarak yıkıcı davranışlarda bulunmasına yolaçsaydı, belki de sürdürülemezdi." En yüksek konumdakinden en küçüğüne dek bütün reislerin yetkesinin son derece sınırlı olduğunu söyleyen yazar, şunları ekliyor: "'Reis' ve 'yetke' sözcükleri, bir çeşit örgütlenmiş yönetim ve yürütmeyi anlatmada kullanılıyor; bu iki öğeyse, Andaman Yerlileri'nde hiç görülmüyor."[43]

İlkeller dünyasının her yanından, reislerin yetkilerinin sınırlı olduğunu gösteren benzer bilgiler sağlanmıştır. Thomas, Yeni Gine'de yaşayan Orokaiva'lar konusunda iyice belirlenmiş bir reislik kavramı bulunmadığını söylüyor; bu yüzden, bizim anladığımız anlamda "reis" sözcüğüyle eşanlamlı bir sözcük bulmak güç, çünkü bu sözcük en önemli liderleri sözkonusu olduğunda bile gösterişli kaçıyor.[44] W. H. R. Rivers'a göre de, Eddystone Adası'nda yaşayan yerlilerde aynı durum görülüyor; "reis" denen kimseler, bizim, başkanlık dendiğinde aklımıza gelen toplumsal işlevlerden hiçbirini yerine getirmekle yükümlü değiller."[45]

Yabanıl reislerinin gerçek rolü, onları servet, rütbe, zor kullanma yetkisine sahip ataerkil yöneticiler olarak gösteren sayısız kişi tarafından çarpıtılmıştır. Ne var ki, ilkel halklarda, yöneticilere kendini aşağılayıcı biçimde boyuneğme kavramı ya da anlayışı yoktu. Briffault şu örneği veriyor:

İrokua ve Delaware Yerlileri, "yöneticilik, yasa ya da yasaklama, denetleme diye bir şey bilmezler. Reisler, belli bir toplumsal konuma varmış üyeler arasında en saygın kişilerdir, o kadar." En önemli görevleri, başka tribüler ve Avrupalılarla yapılan görüşmeleri yürütmek, bu görüşmeler sonucu varılmış bir anlaşma varsa onu uygulamaktan sorumlu olmaktır. Küçük bir yanlış yapsalar ağır bir biçimde azarlanırlar; yükümlülüklerini yerine getirmede herhangi bir savsa-

[43] Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 44-47.
[44] W. I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 418.
[45] W. R. Rivers, *Social Organization* (Toplumsal Yapı), s. 161.

ma, görevden alınmalarına neden olur. Onlara, "krallara boyun eğmekten söz ettiğinizde gülüyorlar." Hudson's Bay Şirketi görevlilerinden biri onlardan mal almak üzere yaptığı görüşmeler sırasında, şirketin müdürlerinden "şef" diye söz ettiğinde, yerlilerin büyük şaşkınlığa düştüğünü aktarıyor. "Senin şeflerin kimdir ve onları öteki insanlardan üstün yapan özellikleri nederdir?" diye sormuş yerliler. Büyük servetlere sahip olmaları nedeniyle etkin olduklarını açıklamış görevli; "Ama," diyor, "ben şefleri övdükçe yerlilerin beni aşağıladıklarını gördüm; yaşamımda pişmanlık duyduğum tek şey varsa, o da onlara şeflerimi övmüş olmamdır."[46]

Komünal toplumda insanların, servet, rütbe ve güç açısından üstün olmaları nedeniyle başka insanlara boyun eğmesi diye bir şey yoktur; gene aynı nedenlerle, kadınların, "üstün" erkek cinse boyun eğmesi de yoktur. Tersine, kadınların erkekler üzerindeki etkisi, erkeklerin kadınlar üzerindeki etkisinden çok daha büyük ve belirgindir. Yerlilerin bulunduğu yörelere ilk yerleşenler ve araştırmacılar, ataerkil sınıflı toplum tarafından koşullandırılmış insanların davranışıyla çok büyük bir karşıtlık gösteren bu tutumlar karşısında çok şaşırmışlardır.

W.W. Rockhill'in belirttiği ve Briffault'nun aktardığı görüşü, bu olguya ışık tutmaktadır. "'Bu kadınlar' diyor Mr. Rockhill, 'nasıl oldu da, erkekler üzerinde eksiksiz bir üstünlük kurdular ve nasıl oldu da, kendi reislerinin yetkesine isteksizce uyan yasasız barbarların oluşturduğu bir ırka kendi üstünlüklerini böylesine tümüyle ve böylesine karşı durulmaz bir biçimde kabul ettirdiler; işte bu, üzerinde durulmaya değer bir sorundur.' "[47] Bu yazara göre eşitlikçi yabanıl, "yasasız"dır ve kadınlara karşı duyduğu saygıyı anlamaksa olası değildir.

İlkel kadınların sağladığı "üstünlük" silah gücüyle elde edilmiş bir üstünlük değildi, çünkü silahlı olan cins, erkek cinsiydi. Kadınlar, ilkel toplumda yarattıkları şeylerin, kadınlara olduğu kadar erkeklere de yani bütün topluluğa yararlı olması nedeniyle en çok saygı gören

[46] R. Briffault, *Analar*, c. I, s. 494.

[47] W. W. Rockhill, *The Land of the Lamas* (Lama'ların Ülkesi), s. 327.

cinsti. Anaerkilliğin varlığını yokumsayan ya da buna kuşkuyla bakan insanbilimciler bile, ilkel kadının etkileyici bir konumda olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Thomas şöyle yazıyor: "Doğrusunu söylemek gerekirse, kadınların bir sınıf olarak yönetici durumda bulunduğu anaerkillik diye bir dizge hiçbir zaman varolmamıştır, ancak (...) kadınlar, anasoylu-anayerli dizge içinde zaman zaman 'ev yaşamıyla ilgili ilişkileri' denetlemişlerdir." Ancak, J. W. Powell'ın, Wyandot hükümeti üzerine hazırladığı rapordan aktardığı örnek, bu konudaki kendi sulandırılmış görüşünü de aşmaktadır.

Powell, tribülerin kurduğu kurulların, "beşte bir oranda erkek ve beşte dört oranda kadından oluştuğunu" göstermiştir. Reis, topluluktaki bütün kadın ve erkeklere danıştıktan sonra bir karara varan kadın kurul üyeleri tarafından seçilirdi; bu kişi, kadınlar tarafından göreve atanır ve edim ve davranışlarının hesabını kadınlara vermekle yükümlü olurdu. Bunlar, ufak tefek "ev işleri" değil, kadınların elinde bulunan önemli toplumsal ve siyasal işlevlerdi.

Goldenweiser, en büyük ve en tanınmış anaerkil toplumlardan biri olan İrokua tribülerinin "anayanlı" örgütlenmesini anlatıyor. Bu dev Tribüler Birliği'nde, elli reisten oluşan bir genel kurul vardı. Bununla birlikte kadınların etkisi yalnız klanlarda değil, Birlik içinde ve tribülerde de büyüktü. En yüksek konumda olanı da dahil olmak üzere reislerin seçilmesi ve bunların görevlerini kadınların onaylayabileceği biçimde yapamaması halinde reislikten alınmaları "anakadın"ların kararına bağlıydı.

Goldenweiser şu bilgileri aktarıyor:

İrokua Tribüler Birliği'nde hiçbir kadının düzenli ve sürekli olarak bir reis görevini yüklendiği görülmemekle birlikte, anlatılanlardan, gerek reislerin seçilmesinde, gerek görevden alınmalarında kadınların daha etkili olduğu açıkça ve kesinlikle anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, bu başkanların yapacakları sınırlı işlerde, klanın ve anasoylu ailenin görüşüne göre hareket etmeleri gerekliydi; topluluğun görüşüyse, kümedeki erkeklerinkinden çok, kadınların görüşü demekti. (...)

Tribüler Birliği'ndeki bütün anasoylu ailelerin anakadınları (kadınbaşkanları), ayrıca, toplumsal yapıcılığı olan bazı işlevleri yerine getiren bir birim olarak da etkinlik gösteriyorlardı: bunlar, genç savaşçıların davranışlarını denetliyor, gerekli gördüklerinde onları engelliyorlardı. (...) Genç ve ateşli savaşçıları, tehlikeli saldırı ve kalabalıklara karşı vaktinde uyaran anakadınların akıllı öğütleri, birçok yıkıcı savaşın önlenmesine ve barış dönemlerinin uzun sürmesine neden olmuştur kuşkusuz.[48]

Ataerkil kavramların biçimlendirdiği insanlar, yabanıl avcıların ve savaşçıların, kararı kadınlara bıraktığını anlayamıyorsa, yabanıllar da "uygarlaştırıcı"ların erkekleri üstün, kadınları da küçük görmelerini anlayamazlar. Briffault'nun sağladığı bilgilerden iki örnek bu karşıtlığı sergiliyor.

Briffault, anaerkil Amerika Yerlilerini ataerkil kavramlarla anlatan din görevlisi J. F. Lafitau'nun raporundan şu alıntıyı yapıyor:

"Kadınların bu üstünlüğü çok katı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkıyor. Topluluğu gereğince temsil eden varlık, kadındır; kanın soyluluğu, soyağacı, kuşakların varlığı ve düzenlenmesi, ailelerin korunması hep kadınlara bağlıdır. Asıl yetke, tümüyle onların elindedir; ülke, tarlalar ve bütün ürünler, onlarındır. Yönetim kurullarının ruhu, savaşın ve barışın saptayıcısı onlardır."[49]

Öte yanda, İrokua Tribüleri Birliği'nin sözcüsü olarak seçilen "İyi Peter," Vali Clinton'la görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada, ataerkil yöneticilerin, İrokua tribüleri kadınlarına daha saygılı davranmaları dileğini dile getirmektedir:

Kardeşler! Atalarımız, kadınlarının, özellikle Kadın Yöneticilerinin önerilerine karşı çıkmayı çok büyük bir hakaret saymışlardır. Onlar, toprağın değerli kadınlarıdır. Bizi, demiştir atalarımız, kim dünyaya

[48] Goldenweiser, *a.g.y.*, s. 364-65.
[49] Briffault, *a.g.y.*, cilt I, s. 316.

getiriyor? Toprağımızı kim ekip biçiyor, ocağımızdaki ateşi kim canlı tutuyor ve tenceremizi kim kaynatıyor? Kadınlar! Bizim kadınlarımız, Kardeşim, tedirgin olduklarını söylüyorlar... Atalarımızın, kadınlara karşı duyduğu saygının küçümsenmemesini, hor görülmemesini diliyorlar sizden; kadınları yapan, Büyük Ruhtur. Kadın Yöneticilerimiz, kadınların ellerinde bulundurduğu, onlara verilmiş olan ve atalarımızın görüşüne de uygun olan özgürlük içinde konuşmalarına izin verilmesini diliyorlar. Büyük reis'ten, onların barış içinde yaşamalarını sağlamasını ve bu yönde gücünü kullanmasını diliyorlar. Çünkü onlar, ulusun yaşamı ve özüdürler.[50]

Yabanıl toplumda, kadınla erkek arasındaki ilişki nasıl bizimkinden tümüyle farklıysa, erkeklerin erkeklerle olan ilişkisi de farklıydı. Bu konuda, Tylor şu genellemeyi yapıyor:

Yabanıl tribülerin yaşamından öğrenilecek derslerden biri, bir topluluğun, düzeni sağlayacak polis memurlarına gerek göstermeden nasıl yaşadığıdır. En aşağı insanların bile, Almanların "faust-recht" ya da "yumruk-yasası", bizimse, "cop-yasası" dediğimiz şeyle —kaba güçle— denetlenemeyeceği çok açıktır. Güçlü bir yabanıl, kendisinden zayıf olan komşusunun kulübesine dalıp istediğini almamakta, kulübenin sahibinin ardından koca bir taş-balyoz fırlatarak adamın ormana kaçmasına neden olmamaktadır. Güçlü olanın hak sahibi sayılmasının ötesinde bir denetim söz konusu olmasa, tribü bir haftada dağılırdı. (...) Columbus'un ilk ayak bastığı kara olan Batı Hint Adaları'nda yaşayan yerlilerin, insan soyunun en ince ve en seçkin örneği diye adlandırıldığı bir gerçektir. Savaşçıl Karayip Yerlileri'nin ev yaşantısını iyi bilen bir gezgin olan Schomburgh, bu insanların yaşantısını anlatırken, bir cennet görünümü çizmekte, bu insanların Beyaz insanın kötülükleriyle kokuşmadıklarını anlatmaktadır. "... uygar dünyanın", diyor bu gezgin, "ahlâk konusunda onlara öğretecek bir şeyi yoktur, çünkü onlar, ahlâktan hiç söz etmemekte, ama ahlâkın içinde yaşamaktadır."[51]

---

[50] *A.g.y.*, s. 316-17.

[51] E. B. Tylor, *Anthropology* (İnsanbilim), s. 249-50.

Uygar toplumda ortaya çıkan eşitsizlik ve ayrımlar, insanların yaşamlarını sürdürmelerinin, kendi aralarında çok yakın bir dayanışmaya bağlı olduğu bir dönemde varolamazdı. Nitekim, bireysel servet yoktu; bir kimsenin en temel gereksinmeleri sayılan kişisel eşyalar dışında her şey, bütün toprak ve eşyalar herkesin ortak malıydı ve klanın bütün üyelerinin yararı için kullanılırdı. Bu, yabanıllara bir güvenlik duygusu veriyor, topluluk içindeki yoldaşlarıyla dayanışma içinde yaşamalarını sağlıyordu; bizim toplumumuzda böyle bir güvenin yokluğu gözle görülür bir biçimde ortadadır.

Yabanılların davranışıyla uygarlaşmış insanın davranışları arasındaki çarpıcı karşıtlık, yerlilerle daha ilk kez ilişki kurulduğunda dikkati çekmiştir. İki yüzyıl kadar önce California yerlileri arasına yerleşen Rahip Jacob Baegert, onları şöyle anlatıyor:

Okuruma kesinlikle şunu söylemek isterim ki, bu insanlar, Avrupa' daki uygar insanlardan çok daha mutlu bir yaşam sürüyorlar. (...) Bütün bir yol boyunca, bir California'lının başına dert olacak, onu öfkelendirecek, yaşamın çekilmez olduğunu duyuracak, onda ölme isteği uyandıracak tek bir olay olmuyor. (...) Kıskançlık, çekememezlik, yalancılık, yok yere suçlanma gibi olgular onun yaşamını acılandırmıyor; California yerlisi, sahip olduğu şeyleri yitirme korkusuyla karşı karşıya olmadığı gibi, maddi varlığını çoğaltma isteğiyle de hiç kavrulmuyor. California'lılar, benim *ve* senin *sözcüklerinin anlamını, Aziz Gregory'ye göre yaşadığımız günleri acılarla ve sayısız kötülüklerle dolduran bu iki kavramı bilmiyorlar.*[52]

Briffault, genel olarak Amerika Yerlileri üzerine derlenmiş birçok rapor sunmaktadır:

"Bu yabanıllar," diye yazıyor La Hontan, "benim, senin diye bir şey bilmiyorlar, çünkü bir kimseye ait olan şey, aynı zamanda bir başkasınındır. Bir yabanıl, kunduz avında başarı sağlamadığında, ar-

---

[52] Jacop Baegert, *Reader in General Anthropology* (Genel İnsanbilimden Seçmeler), s. 77-78.

kadaşları kendiliklerinden onun yardımına koşuyorlar. (...) Yalnızca Hıristiyanlar ve bizim kasabaların eteklerinde yaşayanlar para kullanıyorlar. Başka kimse ona elini sürmüyor. Paraya, 'Fransız Yılanı' diyorlar. Bizde, insanların hırsızlık yaptığını, iftira ve ihanet ettiğini, birbirini para için sattığını söylüyorlar; bu demir parçası uğruna kocaların karılarını, anaların kızlarını sattığını söylüyorlar. Bir kimsenin, başkalarından daha çok eşyaya sahip olması düşüncesini, çok şeye sahip olanın, daha aza sahip olandan daha büyük bir saygı görmesini garip buluyorlar. Kendi aralarında hiç kavga etmiyor, tartışmıyorlar, birbirlerinden bir şey çalmıyor, birbirlerini kötülemiyorlar." Rahip Charlevoix, "Dış görünümleri tümüyle yırtıcı olan bu insanların," diyor "birbirlerine karşı en uygar ulusların sıradan insanları arasında bile görülmeyen bir sevecenlik, anlayış ve ilgiyle yaklaşması son derece şaşırtıcı oluyor. Bu durum, kuşkusuz, biraz da, Aziz Chrysostom'un, yüreklerimizdeki yardım ateşini söndürdüğünü ve oburluk ateşini alevlendirdiğini söylediği 'benim' ve 'senin' sözcüklerinin, bu yabanıllarca bilinmemesinden kaynaklanıyor." "Onların," diyor Heckewelder, "avladıkları şeyleri, geyikleri, ayı etini, balık, vb. yiyecekleri aralarında paylaştıklarını gördüm; zaman zaman bunları çok kişi arasında bölüştürmek durumunda kalıyorlardı, bu paylaşma sırasında ağız kavgasına tutuştuklarını, yapılan dağıtımın eşit olmadığı gerekçesiyle ya da başka bir nedenle tartışma çıkardıklarını hiç anımsamıyorum. Gereksinmesi olanı doyurmayı savsatmış olmakla suçlanmaktansa boş miğdeyle uzanıp yatmayı yeğlerlerdi; onlar, yalnız köpeklerle hayvanların birbirleriyle kavga ettiğini söylerler."[53]

Rivers, Polinezya Adaları'ndaki yerlilerle yaptığı görüşmeyi şöyle anlatıyor:

Niue ya da Yabanıl Adası'ndan dört kişiyle bir kayıkta geziyorduk; bu fırsattan yararlanarak, toplumsal örgütlenme biçimlerini öğrenmek istedim. Konuşmamızın sonunda, şimdi de beni incelemek ve geleneklerimi öğrenmek istediklerini söylediler. Benim yöntemimi kullanarak,

[53] Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 496-97.

sorular sormaya başladılar. İlk soruları, bir İngiliz Altını kazansam ne yapacağım yolundaydı. Benim verdiğim dolambaçlı yanıtlar karşısında daha kestirme ve dolaysız bir soru eklediler: bu parayı ailem ve kardeşlerimle paylaşır mıydım? Bunu pek yapmayacağımı ve kuşkusuz, benden beklenenin bu olmadığını, bizdeki göreneğin bunu gerektirmediğini söylediğimde, yanıtımı öyle garip ve eğlendirici buldular ki, gülmekten kendilerini alamadılar. Bendeki bireyciliğe karşı gösterdikleri tutum çok derinlere kök salmış bir ortaklaşmacılık duygusunun varlığını ortaya çıkarıyordu.[54]

İlkel toplumda bireyciliğin yok denecek ölçüde az geliştiği, bu yüzden de bireyi, kümeden bağımsız bir varlık olarak anlatacak bir deyişin bulunmadığı dikkati çekmiştir. Bu durum, yerli dilindeki, "biz" sözcüğünü, "ben" olarak kendi diline çeviren ve ilkel görüşün bizimkinden değişik olmadığına inanan bazı araştırmacıların ciddi yanlışlar yapmasına yolaçmıştır. Lucien Levy-Bruhl, bu konuda şunları yazmaktadır:

Bir yerli, kendisini tribüsüyle öylesine bir tutar ki, her zaman birinci tekil şahıs kullanır. Belki de on kuşak önce yapılmış bir savaştan söz ederken, tribüsünün adını söyleyecek, "Ben, düşmanı orada bozguna uğrattım," diyecektir. Gene aynı şekilde, elinin bir hareketiyle on bin dönüm toprağı gösterecek, "Bu benim toprağım," diyecektir. Herhangi bir kimsenin, bu sözlerden, onun o toprakların tek sahibi olduğu sonucunu çıkaracağını aklından geçirmez; ve bir Avrupalı dışında hiç kimse de böyle bir yanlış yapmaz. Avrupalılar bu kıyılara ilk geldiklerinde, Maori yerlilerinin özel toprak mülkiyeti ve toprak satma kavramlarını anlamamaları yüzünden birçok sorun çıkmıştır.[55]

Hans Kelsen, ilkellerin "benlikbilincinden yoksun" olduklarının konuştukları dille kanıtlandığını vurgulamakta, "birinci tekil şahısla anlatım olanakları başka dillere kıyasla, gelişmemiştir" demektedir. Kelsen, şöyle yazıyor: "Bir Maori, birinci tekil şahısla konuştuğunda, mutlaka kendisinden söz ediyor değildir; kendisiyle doğal olarak bir tuttuğu kümesinin edimlerini anlatmaktadır. 'Ben' şunu ya da bunu

---

[54] W. H. R. Rivers, *a.g.y.*, s. 108.

[55] Lucien Levy-Bruhl, *The "Soul" of the Primitive* (İlkel İnsanın Ruhu), s. 68.

yaptım, derken, benim tribüm bunları yaptı demek istemektedir. 'Benim toprağım' tribünün toprağı anlamına gelmektedir."[56]

Briffault, ilkel komünde görülen grup dayanışmasının "buna istekli olmayan insanların yasa zoruyla gösterdikleri bir tutum" olmadığına işaret etmektedir. Tersine, yabanıllar, "klanın bir üyesinin acı çekmesi halinde, bütün üyelerin acı duyduğunu, bunun sözde ve duygusal bir acı değil, gerçek, fiziksel bir olgu oduğunu" bilirler ve buna içtenlikle inanırlar."[57] Başka bir deyişle, herkes, kardeşinin koruyucusudur, çünkü, iyi durumlarını, ancak böyle bir dayanışmayla sürdürebileceklerini bilirler. Sonucu, Morgan'ın sözleriyle belirtelim: "İçinde sömürü ve mutsuzluğun az, bireysel bağımsızlık ve sınırsız özgürlüğün bol bulunduğu bir siyasal toplum bulmak güçtür."[58]

Briffault'nun da söylediği üzere, çoğu ilkel yörede, ilkel insan, "Avrupalılarla ilişki kurulduktan birkaç yıl sonra tümüyle değişmektedir;" ve "bu değişmenin başta gelen en güçlü nedeni, özel mülkiyetin gelişmesidir."[59] Bu durum görüldüğünde, ilkel insan, kadınlar üzerinde tıpkı uygarlaşmış insanlar gibi egemenlik kurabiliyor. Ancak bu, kadınların her zaman için değersiz, boyunduruk altında kalmış cins olduğunu kanıtlamaz. Yalnızca, komünal, eşitlikçi toplumun ortadan kalkmasıyla, erkeklerin de kadınların yanısıra değerini yitirdiğini gösterir.

İlk toplum dişi cins tarafından başlatıldığına ve geliştirildiğine göre, klan dizgesinin ana tarafının damgasını taşımaktadır. Ancak, bu, anaerkilliği aşan bir dizge yani anaerkil kardeşliktir. Bu durumsa, ilkel toplumun erkek tarafının ve kardeşerkilliğin[60] evriminin daha yakından incelenmesini gerektirir.

---

[56] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Doğa ve Toplum), s. 11.

[57] Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 496

[58] L. Morgan, *League of the Iroquois* (İrokua'lar Birliği), s. 139.

[59] R. Briffault, *a.g.y.*, c. II, s. 500.

[60] *Kardeşerkillik:* Anaerkillik, yani soy çizgisinin ananın akrabalarına göre belirlendiği düzende, baba ve baba kavramı bulunmadığından, çocuklarla dayılar arasında zorunlu bir ilişki doğmuş, giderek kardeşsoyluluk uygulaması ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki bölümde daha geniş açıklanacak olan bu sözcüğün karşılığını Reed şöyle veriyor: "Bu kitapta, anaerkillik, yani kadınların kardeşliği imgesinin koşutu olarak, erkeklerin ilkel kardeşliği anlamında kullanılmıştır." (*Çev.*)

İkinci Kesim

KARDEŞERKİLLİK

YEDİNCİ BÖLÜM

ERKEKKARDEŞSOYLU AKRABALIĞIN GELİŞMESİ

İNSANBİLİMSEL çalışmalarda "anasoylu akrabalık" deyiminin çok sık kullanıldığı, öte yanda, "erkek kardeşsoylu akrabalık"tan hiç söz edilmediği bir gerçektir. Oysa, anasoylu klan dizgesi dönemindeki akrabalık çizgisinin dişileri izlemesinin doğal sonucu olarak babasoylu akrabalık dizgesinden önce, erkek kardeşerkillik diye adlandıracağımız bir dizge görülmüştür. Bu eksiklik, ilk insan kümesi olan ilk oymakların, tribü dizgesinin gelişmesinde doruk noktasını oluşturan "erkekkardeş" klanları ve fratriler düzenine nasıl geçildiği konusunda yapılabilecek ayrıntılı incelemeleri aksatmıştır.

Son yüzyılda, insanbilimciler çalışmalarına başladıklarında, yeryüzünün hemen hemen bütün bölgelerinde yaşayan ilkel halklarda babasoylu akrabalık dizgesi kurulmuş bulunuyordu. Anaerkilliğe karşı olanlar, bu durumu, baba-ailesinin (ve ataerkilliğin) her zaman için varolduğunun kanıtı olarak kullandılar. Bu yüzden, gerek anaerkilliğin, gerek kardeşerkilliğin daha önce varolduğunu gösterebilmek için anasoylu akrabalık ve anaerkilliğin, erkek-cinsli kopyaları olan erkekkardeşsoylu akrabalık ve kardeşerkillik konusunu irdelemek, bunları günışığına çıkarmak gerekiyor.

Konuya evrimci bir yaklaşımla eğilen ilk araştırmacılar, babasoylu akrabalık ilişkilerinin birçok bölgede daha yeni gelişmiş olduğunu gördüler. Bazı yörelerde, bu gelişme bilim adamlarının incelemeleri

sırasında, onların gözleri önünde oldu. Bütün bu durumlarda, babasoylu dizge, anasoylunun yerini aldı, bunun tersi olduğu hiç görülmedi.

Bu duruma, anasoylu dizgenin öncegelirliğinin kanıtı gözüyle bakanlardan biri, E. Sidney Hartland'dır. Hartlanda şöyle yazdı: "Avustralyalı ırkların tümünü kapsayan kanıtları gözden geçirdiğimizde, bütün tribülerin, bir dönemde, anasoylu akrabalık temeline dayalı bir örgütlenme içinde bulunduğu sonucuna varıyoruz."[1]

Hartland, anasoylu akrabalıktan babasoylu akrabalığa geçişin, başka bölgelerde değişik zamanlarda gerçekleştiği sonucuna varıyor. "Ataerkil yönetim ve babasoylu akrabalık, bütün dünyada, anahukukuna sürekli saldırılarda bulunmak, onda gedikler açmak durumunda kalmıştır; dolayısıyla, babanın, akrabalık ve yönetimin merkezi konumunda olduğu bir toplum durumuna geçmekte olan bütün toplumlarda bu geçişin hemen hemen bütün evrelerinde, anasoylu kurumlar görülmektedir."[2] Hartland, babasoylu akrabalığın, asıl amaca, baba-ailesine geçişte bir "uğrak noktası" olduğunu savunuyor.

Anaerkillliğe şiddetle karşı koyan Franz Boas, bir ayrık durum bulmaya çabaladı. Birleşik Devletler'in kuzey batı kıyılarında yaşayan Kwakiutl Yerlileri'nin bunun tersi bir hareket içinde bulunduklarını gördü. Ancak öne sürdüğü kanıt öyle kuşku ve tartışma götürür bir kanıttı ki, çoğu insanbilimci savını kabul edemedi. Moret ve Davy'ye göre, "anaları bir, babaları ayrı insanlardan oluşan klanların ataerkil klanlara dönüştüğü çok görülmüştür, oysa bunun tersi bir dönüşüm tek bir olguyla kanıtlanmış değildir; Boas'ın Kwakiutl Yerlileri konusunda söyledikleri, aslında yalnızca bir varsayımdır."[3]

Anaerkillik kuramını desteklemeyen Frazer bile, Boas'ın verdiği örneğe karşı çıkmıştır: "Bir tribünün dişi soyla erkek soy arasında bocaladığını gördüğümüzde, bu tribünün, ana-akrabalığı düzeninden baba-

---

[1] E. Sidney Hartland, *Memoirs of the American Anthropological Association* (Amerikan İnsanbilim Derneği Anıları) kitabındaki Matrilineal Kinship and the Question of Its Priority (Anasoylu Akrabalık ve Onun Önceliği Sorunu) bölümü, cilt IV, s. 86.

[2] E.S. Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 34.

[3] A. Moret ve G. Davy, *From Tribe to Empire* (Tribüden İmparatorluğa), s. 30.

akrabalığı düzenine geçmekte olduğunu, bu geçiş dönemini yaşadığını anlarız; bunun tersi olamaz, çünkü erkekleri, ana-akrabalığını kaldırıp baba-akrabalığını kurmaya iten birçok neden vardır ama baba-akrabalığının yerine ana-akrabalığını istemeleri için hiçbir neden yoktur."[4] Frazer daha ayrıntılı bir açıklamada, bunun nedenlerini anlatıyor:

... bir zamanlar babasoylu düzende yaşayan halkların daha sonra anasoylu düzene geçtikleri kuramının olasılık kazanması için bu savı destekleyecek çok güçlü kanıtlar gerekmektedir, çünkü hem asıl olasılıklar hem de benzerlikler bu sava kuvvetle karşı çıkmaktadır. Kendi hak ve ayrıcalıklarını kendi öz çocuklarına geçirmeye bir kez alışmış olan erkeklerin, daha sonra onları miraslarından yoksun bırakması ve bu hak ve ayrıcalıkları, kendi çocukları yerine kızkardeşdeşlerinin çocuklarına aktarmaları hiç de olası görülmemektedir. Olgulara baktığımızda da, dünyanın başka yörelerinde anasoylu düzenden babasoylu düzene geçildiğinin pek çok belirtisi görülmekte, öte yanda, benim bildiğim kadarıyla babasoylu düzenden anasoylu düzene, yani tersine bir geçişe rastlanmamaktadır.[5]

Gerçekten de, bir ataerkil kültür erkeğinin, kendi öz oğlunu mirasından yoksun bırakarak, kız kardeşinin oğluna aktardığını gösteren örneklere rastlamak güçtür; hele bu gibi babasal mirasların, özel mülkiyet ve baba-ailesi temeli üzerine kurulmuş olan uluslarda yasalarla düzenlendiği gözönünde bulundurulursa böyle bir örnek vermek daha da güçleşecektir. Hartland, daha önce sözünü ettiğimiz yazısında anasoylu akrabalığın öncegeldiği sonucuna varıyor; bu, anasoylu akrabalığın öncegelirliğinin kanıtlarını kabul edenlere bir destek değil, yadsıyanlara gösterilecek bir örnektir.

Anasoylu akrabalık düzeninin öncegelirliği konusunda karşı görüşler öne süren Hartland ve başkaları, bu düzenin erkek cins karşılığından yani erkekkardeşsoylu akrabalıktan hiç söz etmiyorlar. Sorunun

[4] J.G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt IV, s. 132.
[5] *A.g.y.*, cilt III, s. 320.

bu yönü, biraz değişik bir yoldan, anaların erkek kardeşlerinin oynadığı rolün önemi açıklanırken ortaya çıkmaktadır. Kardeşlerin yalnız anasoylu düzeni sürdüren yörelerde değil, babasoylu dizgenin tam anlamıyla kurulduğu yörelerde bile çok önemli rol oynadığı gerçeği, bazen anasoylu klanın, diğerlerinden öncegelen bir örgütlenme biçimi olduğunun kanıtı olarak gösterilmektedir. Hartland bu konuda şunları yazmaktadır:

Annenin erkek kardeşinin (dayının) toplumsal önemi, o topluluktaki kurumların babasoylu oluşundan gelmemektedir; bu önem, daha önce anasoylu toplumun varolduğunu, bu varlığı kaçınılmaz kılan koşulların bulunduğunu göstermektedir.[6]

W.H.R. Rivers, "Ana hukuku" başlıklı bir yazısında aynı sonuca varıyor:

Tipik bir ana hukuku uygulamasında herkes, annesinin toplumsal kümesinin bir üyesidir. Annesinin akrabaları dışında hiç kimseye karşı hiçbir toplumsal yükümlülüğün varlığını tanımaz ve babasının akrabalarını yoksayar; mülk, konum ve görevler yalnızca kadın kanalıyla geçer.[7]

Evlilik ve aile ortaya çıkmadan önce, annelerin erkek kardeşleri, klandaki kız kardeşleriyle onların çocuklarına karşı "babasal" işlevlerini yerine getiriyorlardı; bu işlevler daha sonra aile babaları tarafından yürütüldü. Anaerkilliğe karşı koyan, bu dizgenin varlığını kabul etmeyenlerin bile, anasoylu toplumların günümüze dek geldiği yörelerde, anaların erkek kardeşlerinin oynadığı rolün önemini yadsımadıkları görülmektedir. Bunlardan E. Adamson Hoebel, Dobua dilinde sık kullanılan ve sözlük anlamı "analar" ya da "ana sütü" olan *susu* sözcüğünü şöyle açıklamaktadır:

---

[6] Hartland, *a.g.y.*, s. 34.

[7] W.H.R. River, *Encyclopedia of Religion and Ethıes* (Din ve Ahlak Ansiklopedisi), cilt VIII, s. 857.

Susu'*nun özü, erkek ve kız kardeşler arasındaki akrabalıktan kaynaklanmaktadır. Kocanın bununla hiç ilgisi yoktur. Kocanın dölleme dışındaki bütün ya da çoğu görevleri, ananın erkek kardeşi tarafından yürütülür. (...) Erkek çocuklara erkek işlerini öğretme yükümlülüğü, ananın erkek kardeşine verilmiştir. Yeğenler, eşyalarının çoğunu miras yoluyla dayılarından edinirler. (...) Dayı, bütün toplumsal hak ve ayrıcalıklarını oğluna değil, yeğenine aktarır. Susu düzeninin büyük ölçüde kurumlaştığı yerlerde bizim bildiğimiz anlamda bir baba, hemen hemen tümüye silinmiştir.* [8]

Soy zincirinin oluşması alanında da, annenin erkek kardeşi, tarih sahnesine babadan önce çıkmıştır. Ralph Piddington şunları yazıyor:

Anayanlı soy düzeninde etkinliği en büyük olan kişi, genellikle ailenin en yaşlı erkek üyesiydi; din ve mitolojide, ölü atalardan söz edilirken, soyu belirleyen kadının kendisi değil de, onun erkek kardeşi öne çıkarılır, onun önemi vurgulanırdı. Ancak, anayanlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalınır, söz konusu birey, kendisine verilen önemi, akraba olduğu dişi soyuna borçlu olurdu. [9]

Malinowski, Trobriand Yerlileri'nden kaynaklanan söylencelerden söz ederken aynı noktayı önemle belirtiyor:

Bu söylencelerin bizim için en ilginç yanı, ilk kez ortaya çıktığı söylenen ilk soy kümelerinin aralarında mutlaka bir kadın, zaman zaman kadın ve erkek kardeşi, ya da bazen bir totem hayvanının bulunması, bir kocanın varlığındansa asla söz edilmemesidir. (...) Böylece mitler, babanın yaratıcı gücü yerine, soyu belirleyen ananın kendiliğinden sahip olduğu yaratıcı güçlerini dile getirmektedir. (...)

Bu söylencelerde, babanın katıldığı bir başka rol de görülmemektedir. Aslında, babadan hiç söz edilmemekte, mitoloji dünyasının

[8] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 242-43.

[9] Ralph Piddington, *An Introduction to Social Antropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 144.

hiçbir yerinde babaya rastlanmamaktadır. (...) Soyların kökenini anlatan mitlerde, koca ya da babanın herhangi bir rol oynadığı ya da hatta yalnızca göründüğü tek bir öykü bile yoktur.[10]

Malinowski, bir başka kitabında, ilkellerin kökenlerini anlatan mitlerin en önemli özelliğini bir kez daha dile getirmekte, dünyanın, baba-ailesi temelleri üzerinde değil de, kız kardeş-erkek kardeş ortaklığı temeli üzerine kurulduğunu söylemektedir:

İlkellerin inancına göre insanoğlu topraktan çıkmıştır, belirli iki ayrı noktadan bir kız kardeşle bir erkek kardeşten oluşan bir çift dünyaya gelmiştir. Bazı söylencelere göre ilkin yalnız kadınlar topraktan çıktı. Bana görüşlerini bildiren bazı kişiler, bu ikinci söylenceyi yeğlediler: "dünyada bunca insan olmasının nedeni, önce pek çok kadının dünyaya gelmiş olmasıdır. Kadın yerine birçok erkek olsaydı, insan sayısı daha az olacaktı," dediler. Burada şunu unutmamak gerekir ki, yanında erkek kardeşi olsun olmasın, ilkel kadının her zaman için koca ya da herhangi bir başka erkek eşin katkısı olmaksızın çocuk doğurabileceği varsayılmıştır. (...) [11]

İlkel halkların yaşadığı yörelerde, annelerin erkek kardeşlerinin öneminin ve öncegelirliğinin tekrar tekrar ortaya çıkarılması üzerine, Frazer, Westermarck'ın baba-ailesinin insanlık tarihi boyunca varolduğu yolundaki savının doğru olmadığını şöyle dile getirdi:

Normal insan ailesi en ilk zamanlardan günümüze dek tekeşli ataerkil aile düzeni içinde yaşadı, çocuklarının sorumlusu ve koruyucusu da öteden beri baba olduysa, nasıl oluyor da, insanlık dünyasının büyük bir bölümünde, özellikle yerliler arasında soy çizgisi baba değil de anayı izliyor; nasıl oluyor da mülkiyet —varolduğu durumlarda— babadan değil de anadan miras kalıyor ve çocukların velisi babaları

---

[10] Bronislaw Malinowski, *Sex and Repression in Savage Society* (Yabanıl Toplumda Cinslik ve Bastırma), s. 101-103.

[11] B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 182.

değil de anlarının erkek kardeşi oluyor? Dr. Westermarck, bu sorulara doyurucu yanıtlar veremiyor. (...) Yabanıl ve barbar toplumlarda anayanlı akrabalık dizgesiyle ananın erkek kardeşinin konumu, böyle yanıtlar bulmaya olanak vermiyor. [12]

Annelerin erkek kardeşlerinin oynadığı rol, tarihte yalnız anayanlı akrabalığın değil, erkekkardeşyanlı akrabalığın da babayanlı akrabalık ve baba-ailesinden önce geldiğini göstermektedir. Buysa, üzerine kardeşerkilliğin kurulduğu temelin temel taşlarını araştırmada başlangıç noktamızı oluşturmaktadır.

Doğal ya da "Süt ve Kan" Kardeşler[13]

"Erkek kardeş" terimi, uzun süren evrimi sırasında, giderek erkeklerden oluşan kümeleri tanımlamada kullanılmaya başlandı. Bu durum çeşitli kardeş kategorileri arasında nasıl ayrım yapılacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır; aralarında çok yakın kandaşlık ilişkisi bulunanlar bir kategoriyi, aralarında kardeşlik birliği kuranlar bir başka kategoriyi oluşturuyorlardı. Bu açıdan, ilk oymak ya da klan, doğal ya da "süt ve kan" kardeşler diyebileceğimiz kümelerden oluşuyordu.

Bunlar aynı zamanda "doğuştan" kardeştirler, ancak bu noktada yabanılların doğum kavramıyla bizimki arasında ayrılık olduğuna işaret etmemiz gerekir. Çağdaş akrabalık aile dizgemizde "erkek kardeş" terimi, bir erkeğin belli bir ailenin üyesi olduğunu ve ailenin öteki üyeleriyle arasında "kan bağı", yani biyolojik akrabalık bulunduğunu belirler. İlkel sınıflayıcı akrabalık dizgesine göre, bu terim, bu iki ilişkiden hiçbirini anlatmakta kullanılmıyordu. "Kardeş" terimi, bir çocuğun, bir analar kümesinin, kendi anayanlı soyunun ve anaların kardeşlerinden oluşan kümenin yani kendi kardeşyanlı soyunun "doğuştan" üyesi olduğunu belirlemektedir.

---

[12] James Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt IV, s. 99.

[13] Bu bölümde cinsi belirlenmeyen "kardeş" sözcükleri, "erkek kardeş" anlamına kullanılacak, dişi kardeşler söz konusu olduğunda, bu ayrıca belirtilecektir. (*Çev.*)

Rivers, bunu şöyle açıklıyor: "Bizim aramızda, mecaz anlamdaki kullanımı dışında kendi ana-babamızın çocuklarıyla sınırlı olan kardeş terimi, sınıflandırmacı dizgede, bir klanın aynı kuşaktan olan bütün erkek üyelerini kapsamaktadır."[14] Aralarında genetik bağlar bulunmayan erkeklerin, birbirlerine "kan" kardeş gözüyle bakmaları, bunun, bizim anladığımız anlamda bir "kan" kardeşliği yani bir aile kardeşliği olmadığını göstermektedir.

Bu durum şu soruyu ortaya çıkarıyor: Yabanılların yakın akrabalık kavramı, bizim anladığımız anlamda aile ya da kan akrabalığı olmadığına göre hangi temelden kaynaklanmaktadır? Yabanılların akrabalık kavramının, bizimki gibi genetik akrabalıkla ilgili olduğunu varsaymak, ciddi yanlışlara yolaçmıştır. Onlardaki akrabalık, son derece değişik bir anlam taşıyordu.

Bu konuyu irdeleyenlerden bazıları, anayanlı akrabalık bağlarının kurulmasında rol oynayan ilk öğelerin, ortak mekan, ortak yiyecek ve ortak analık olduğuna işaret etmişlerdir. Tylor, aynı evin içinde oturmanın en önemli öğe olduğunu söylemekte, Briffault ise, yiyecek ve analığı öne çıkarmaktadır. "Ortak yiyecek demek, ilkel insanın anladığı anlamda akrabalık ve aynı kuşaktan olan insanların ortaklığı demektir," diye yazıyor Briffault. "İlkel insan, herhangi bir soy akrabalığından dolayı değil, aynı özden yapılmış olduğu için kendisini o kümenin bir parçası olarak görür."[15]

Aynı özden yapılmış olmak demek, sözcüğün tam anlamıyla aynı "etten" ve aynı "kandan" oluşmuş olmak demektir. Bir çocuklar topluluğu, analarının kanıyla oluşmuş, ondan doğmuşlardır. Bu çocuklar, ana sütü biçiminde içtikleri besinle, yani annelerinin etinin ürünüyle beslenmektedirler. Bu durum onları "et-ve-kan akrabası" yapmaktadır.

Frazer'a göre, Avusturalya'da, Wotjobaluk tribüsünde, *yauerin* sözcüğü, "et" ve aynı zamanda "totem" anlamına gelmekte, dişi yanlı akrabalığı anlatmada kullanılmaktadır. Bir erkeğin, kendi *yauerin'* inden bir kadınla evlenmesi yasaktır.[16] Briffault aynı konuda şunları yazmaktadır: "Arapça ve İbranice'de, 'et', 'akraba', ya da 'klan' sözcüklerinin karşılığı tek bir sözcüktür. Çin'de dişi yanlı akrabalar 'aynı

[14] W.H.R. Rivers, *History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), cilt I, s.7.

[15] Robert Briffault, *Analar*, c. II, s. 490.

[16] James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt I, s. 458.

etten' anlamına gelen bir sözcükle anlatılmaktadır. Tibet'te ve Hindistan'daki Santal'lar arasında da dişi akrabalık aynı anlama gelen tek bir sözcükle anılır."[17]

Malinowski, anayanlı akrabalık dizgesini sürdüren Trobriand Adası Yerlileri'nin de, et-ve-kan akrabalığı kavramını aynı anlamda kullandığını belirtiyor:

Yerliler, doğacak olan yeni varlığın her şeyinin ana tarafından verileceğini kabul eder ve bunu açıklıkla belirtirler. "Ana bebeği kendi gövdesinde besler. Sonra, çocuk dışarı çıktığında onu sütüyle besler." "Ana çocuğu kendi kanından oluşturur." "Kız ve erkek kardeşler aynı ettendirler, çünkü aynı anadan doğarlar." Bu ve buna benzer anlatımlar, yerlilerin bu duruma, temel akrabalık ilkelerine karşı olan tutumlarını belirtmektedir. [18]

Thomas, ana kız kardeş erkek kardeş akrabalığını birbirine bağlayan "süt" bağı konusunda şu tanımlamayı veriyor:

Chickasaw Yerlileri'nin dilinde, "itibapicili" diye bir sözcük var; "birlikte emen" anlamına gelen bu sözcük, kız kardeşlerle erkek kardeşleri tanımlamada kullanılmaktadır; birlikte emen, emziren ve emzirenle emenleri koruyanlar aralarında çok yakın bir ilişki olan bir birlik oluştururlar. Bunlarda bir grup kişiliği vardır ve her birbirinin ayrı ayrı davranışları tümünün konumunu etkiler.[19]

İnsanlar arasında çok yakın akrabalık bağlarının kurulması, ana ve çocuk arasındaki bireysel biyolojik ilişkiyle değil, kümede bulunan bütün kadınların, tüm çocuklara karşı olan kolektif analıklarıyla sağlanıyordu. Bu ilkeye göre, sütü olan her ana, bir bebeğin beslenmesine katılabilirdi. Briffault'dan birkaç örnek alalım:

Çocukların bakılmasında, büyütülmesinde ve hatta emzirilmesinde çok yakın bir işbirliği vardır. (..) Andaman yerlilerinde, "... köydeki herkes

[17] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 491.

[18] B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 4.

[19] W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 189-90.

bebeği emzirir ve ona bakar; emzikli bir kadın, başka kadınların çocuklarına da meme verir." Endonezya'da da, ananın başka işi varken bebeğini ananın kız kardeşlerinin ve dişi akrabaların emzirmesi olağandır. "Çok olağan, hatta, nerdeyse evrensel bir gelenek de," diyor Dr. Siebert, "bir çocuğun yalnız anası tarafından değil, anneannesi ve öteki yakın dişi akrabalar tarafından emzirilmesi gereğidir."[20]

Bu olgular, ilkel akrabalık kavramıyla bizimki arasındaki belli başlı ayrılıkların ortaya çıkarılmasına yardımcı oluyor. Bize göre "kardeş" terimi, aynı ana-babadan doğmuş bireyler için kullanılıyor. Oysa, biyolojik akrabalıkla ilgili olguların bilinmediği ve komünal yaşam biçiminde bir yer tutmadığı ilkel toplumda, akrabalık, tümüyle toplumsaldı. Örneğin Dobu dilinde bir terim olan ve bazen "analık" ya da "ana sütü" diye çevrilen *susu* sözcüğü, kümenin erkekleri söz konusu olduğunda, "süt kardeşlik" diye de çevrilmektedir.

İlkellerin, bir bebeği, kolektif olarak emzirmesini anlayabiliyoruz, ama göz göre göre tek bir kadının rahminden çıkan bir çocuğun, kolektif "doğduğunun" kabul edildiği kavramını anlamamız çok güç. Ancak, ilkel toplumda, bir çocuğu topluca "yetiştirmek" için, kümedeki bütün kadınların sırayla çocuğu kucağına alıp bir süre tutması yeterliydi. Rivers, böyle bir töreni anlatıyor:

Motlav Adası'nda, adanın bütün kadınları, ilk çocuğunu dünyaya getirmiş olan kadının evinde toplanırlar. (Aynı gelenek, başka adalarda da uygulansa gerektir.) Yirmi gün sonra bir tören düzenlenir. Kadınlar bir çember oluşturur, çocuğu elden ele geçirirler; bebeği herkes bir süre tutar, sonra anneye verir. (...) Bu, çocuğun bakımında ve beslenmesinde topluluğun bütün kadınlarının payı olduğu bir durumun geçmişte yaşandığını gösteriyor. (...) [21]

Böyle koşullar altında erkekler bile çocuk "verir" ve yetiştirebilirdi. İlkel dillerde, annenin kardeşine "erkek ana" da denilmektedir; bu

---

[20] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 597, 98.

[21] W.H.R. Rivers, *The History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), cilt II, s. 139-40.

terim, bazı insanbilimcileri şaşırtmıştır. Radcliffe-Brown, bize şu bilgiyi vermektedir: "Güney Afrika'da, ananın erkek kardeşine, *malume* ya da *umalume* denilir; bu sözcükler, 'anne' anlamına gelen *ma* sözcüğüyle, 'erkek' anlamına gelen bir takıdan oluşmuştur." Aynı yazar, buna benzer bir terime, Polinezya'daki Dost Adalar'ında rastlandığını söylüyor. Dilleri birbirleriyle ilişkili olmayan ve birbirinden uzak bölgelerde yaşayanlar arasında aynı görüngüye rastlanmasını şaşırtıcı buluyor yazar.[22]

C. L. Meek, Nijerya'da bir delikanlının, dayı ya da "erkek ana"sının, kendisini "dünyaya getiren" erkek olduğunu söyler.[23] Bu garip tümcenin gerçekte dayandığı bir temel vardır. Her genç erkek kuşağı için yapılan belli kuttörenler, eski bir uygulamanın analaın kardeşlerinin, kendi klan kız kardeşlerinin çocuklarını "dünyaya getirdiği" inancının kalıntısı gibi görünmektedir.

Spencer ve Gillen, Avustralya yerlileri arasında böyle bir kuttören yapıldığını, bunun bir törenler dizisinin ilki olduğunu söylüyorlar. Törene, "Erkek Çocuğu Havaya Fırlatmak" adı verilmiş. Bir küme çocuk, aşağı yukarı belli bir yaşa geldiğinde ve topluluğun dişi bölümünden erkek bölümüne geçmelerinden önce yapılıyor bu tören. Erkek çocuklar, "birer birer alınıp erkekler tarafından birkaç kez havaya fırlatılıp tutuluyor, öte yandan kadınlar kümenin çevresinde halka olmuş dansediyor, kollarını sallıyor, yüksek sesle bağırıyorlar. (...) Bu bitince erkek çocukların göğüs ve sırtları boyanıyor."[24]

Burada, çocukları havaya fırlatılan erkekler, onların anasal kümelerinin üyeleridir. Bu tören de, çocukların bir zamanlar önce anneleri tarafından sonra da annelerinin erkek kardeşleri tarafından "dünyaya getirildiği" ipucunu veriyor.

Max Gluckman, Afrikalı Barotse'lerde, ananın erkek kardeşinin, "ablasının kümesinin üyesi olduğunu ve 'erkek ana' diye anıldığını" yazıyor. Bunu şu olayla gösteriyor:

---

[22] Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 19.

[23] C. L. Meek, *Tribal Studies in Northern Nigeria* (Kuzey Nijerya'daki Tribüler), cilt II, s. 34.

[24] F. J. Spencer, Baldwin ve Gillen, *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 214.

Savaş sırasında Barotseland'da çalışırken bir gün yeni gelen Bölge komiseri, izninden vaktinde dönmeyen Barotse'li bir asker hakkında Ordunun soruşturma açtığını ve kendisine başvurduğunu söyledi. Askerin özrü, izindeyken annesinin ölmüş olması ve cenaze töreni için evinde kalması gerektiğiydi. Bölge Komiseri, askerin annesinin değil, annesinin erkek kardeşinin öldüğünün anlaşıldığını söylüyordu. Barotse yerlilerinin, analarının erkek kardeşine, "erkek anam" ya da kısaca "anam" dediklerini açıkladım. Ananın kardeşi çok yakın bir akrabaydı ve onun cenaze törenine katılmak zorunluydu. Bunun üzerine Bölge Komiseri Orduya şöyle bir yazı yazdı: "Lütfen askere sorunuz, annesi erkek miymiş, kadın mı. Eğer annesinin kadın olduğunu söylerse yalan söylüyor demektir; annesinin erkek olduğunu söylerse doğruyu söylüyordur."[25]

Demek ki, eski zamanlarda, analarından bir kez doğan dişi çocukların tersine, erkek çocuklar iki kez — birinde analarından, sonra da "erkek analarından" doğuyorlardı. Bu, daha sonra yaşanılan ataerkil çağda, "doğuştan soylu" kastların erkek evlatlarının "iki kez doğma"sı geleneğinin kökeni sayılabilir. Ancak başlangıçta, ikinci doğum, erkek çocukları annenin kardeşinin eğitim ve denetimine geçirme yönteminden başka birşey değildi.

Bu "yerme" genellikle "erginleme töreni" diye tanımlanır, genç erkeğin konumundaki değişmenin başlangıcını belirlerdi. Buna göre, daha önce dişilerle sınıflandırılan erkek çocuklar, erginleme töreniyle "erkek" oluyorlardı. Bundan böyle kadın ve kızlarla olan yakın ilişkilerini sürdüremezlerdi, çünkü artık, birer erkek olarak avcı ve savaşçıydılar. Bu geçme olayında yeterince çözümlenmeyen bir nokta, bu yeni durumun getirdiği yiyecek değişikliğidir. Daha önce çocuk, kadınlarla birlikte, kadının yiyeceğinden yemekteydi. Şimdi artık erkeklerin yiyeceğinden yemektedir. Dolayısıyla, çocuk, yalnızca değişik bir yaşama bölümüne değil değişik bir "yiyecek bölümüne" de geçirilmiş bulunmaktadır.

Bu durumun, yalnızca erkeklere özgü bir başka çeşit kan kardeşliğinin ortaya çıkmasına yol açtığı anlaşılıyor. Bu kan akrabaları, bir-

[25] Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Afrika'da Gelenek ve Çelişkiler), s. 62.

likte avlanan ve aynı yiyeceği birlikte yiyen erkeklerdi. Gene aynı nedenle, hiçbir koşul ve durumda, birbirlerini avlamaz, öldürmez ve yemezlerdi. Robertson Smith'in anlatımıyla, "Etin başına birlikte oturmuş olanlar, bütün toplumsal edimlerde birleşmişlerdir; birlikte yemek yemeyenler, birbirlerine yabancıdır... hiçbir toplumsal yükümlülüğü paylaşmazlar."[26]

Erkekler, "kan kardeşler" olarak, çifte tabu altındadırlar: kendi öz akrabalarını öldürüp yiyemedikleri gibi, öz akrabalarından biriyle de çiftleşemezler. Topluluk içinde, ister yiyecek ister eş için olsun avlanma yapılamaz. Erkek kardeşler, "hayvan" avlamak için topluluğun dışına çıkarlar; yalnızca "yabancı et" yiyebilirler. Gariptir ki, bu "yabancı et" terimi, çiftler için de, yani kendi öz akrabalarından olmayan kadınlar için de kullanılmaktadır.

Frazer, bu olguyu, Avusturalya'da bulunan Wotjabaluk Tribüsünde gözlemlemiş, et sözcüğüne karşılık olmak üzere *yauerin* teriminin kullanıldığını saptamıştır. Buna göre evlenmelerde, "Bu iki kişinin *yauerin*'i nedir?" diye soruluyordu. Sözcük, "et" anlamına geldiği gibi, "sınıf" ve "totem" anlamına da kullanılıyordu, ve aralarında yakın "et" ilişkisi bulunan iki kişi birbiriyle evlenemezdi. Dolasıyla, diyor Frazer, bir erkek, annesinin bulunduğu yerden bir kadınla evlenemezdi; "kendi etine (*yauerin*) yakın olmayan" bir yere gidip eşini orada seçmek zorundaydı.[27]

Bir kümede yaşayan insanları ya da akrabaları, tüm dışarlıklı ya da yabancılardan ayıran yerli "kan kardeşliği," kardeşerkil yapının ilk temel taşıydı. Bir oymak içinde bulunan dişileri ele geçirmek için şiddet kullanarak savaşım yapmak ya da yamyamlık (onları yeme) olasılıklarının ortadan kaldırılması kaçınılmazdı. Aynı zamanda, yalnız bir kümenin üyeleri akraba olduğuna ve dış kümeleri akrabalık dışı saydıklarına göre, akrabalık tek yanlı ve sınırlıydı. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, akrabalarla akraba olmayanlar ve kardeşlerle yabancılar arasında kutuplaşma oluştu.

Bu kutuplaşmayı birçok insanbilimci dile getirmiştir. Akraba kümesi, kendi aralarında birbirlerine güven duyuyordu, barışçıl ve

---

[26] W. Robertson Smith, *The Religion of the Semites* (samilerin Dini), s. 269.

[27] James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt I, s. 458.

cömerttiler, başkalarının hak ve gereksinmelerini düşünür, bunları karşılamayı görev bilirlerdi. Ama dış dünyanın insanlarına karşı derin bir kuşku, inançsızlık ve düşmanlık besliyorlardı. L. T. Hobhouse'un gözlemlediği üzere, tipik ilkel topluluk, "bir yabancı ve düşmanlar denizinin ortasında bulunan küçük bir adaydı."[28] Bazı insanbilimciler, kimliği belli olmayan yabancıya nerdeyse bir yabanıl hayvan, topluluğun yaşamını tehlikeye sokan ve anında öldürülmesi gereken bir yaratık gözüyle bakıldığını yazıyorlar.

Bazı yazarlar, davranışlar arasındaki bu büyük karşıtlıktan bir çifte "ahlâk" dizgesi diye sözediyorlar. Bazıları, görüngüyü, ruhbilimsel terimlerle açıklıyor, bunun "xenophobia" dedikleri, "yabancı" olan her şeye karşı hoşnutsuzluk belirtisi ve insan doğasında ta başlangıçtan beri varolan bir özellik olduğunu söylüyorlar. Hoebel bu görüştedir. "Genel olarak insanoğlu" diyor bir yapıtında, "kendi öz akrabalarıyla ilişkide olmayı yeğler. Farklılıklar karşısında kuşkulu olmak ve kendilerine benzer şeyler karşısında onlara içtenlikle yanaşmak eğilimindedir." [29]

Ancak ilkellerin akraba ve akraba olmayanlar arasına koyduğu bu engel, ilkel çağ yaşamındaki koşulların tehlikeli oluşundan kaynaklanmaktadır. Hayvanlar dünyasından yeni çıkmış olan ilk atalarımız, kendileriyle başka hayvan türleri arasındaki ayrımları görebilecek durumda değildi. İnsanlarla hayvanlar arasındaki ayırıcı çizgiyi oluşturacak şey yalnızca akrabalık olduğuna göre, akraba olmayanlar, insan olmayan ve dolayısıyla insanlar için tehlikeli olan yaratıklardı. Bu koşullar altında yalnızca akraba kümesi içinde bulunanlara yaşam hakkı tanınırdı. Robertson Smith, bunu şöyle özetliyor:

İlkel insana göre kendi dışındaki bütün insanlar iki sınıfa ayrılır: Kendisinin yaşamını kutsal sayanlar ve saymayanlar. Bunlardan ilki kendi yoldaşlarıdır; ikincisi yabancılar, dolayısıyla gizil düşmanlardır; bunlarla kendi arasında bozulamayan bağlar oluşturacağını düşünmek saçmadır; böyle bir bağın kurulması için bu insanların önce aynı küme içinde toplanması, yaşamlarının bütün yoldaşlarca kutsal sayıldığı bir çember içine alınmaları gereklidir."[30]

---

[28] L. T. Hobhouse, *The Making of Man,* Class Relations, (İnsanın Oluşumu, Sınıf İlişkileri Bölümü), s. 828.

[29] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 70.

[30] W. Robertson Smith, *a.g.y.* s. 272.

Bu durumda, "kan kardeşliği" bağı bir oymaktan ötekine nasıl uzatılmış, oymakları, bağlantılı klanlar haline nasıl bir araya toplamıştır?

Burada, toplumsal akrabalık dizgesinin, aile akrabalığına göre daha üstün durumda olduğu görülmektedir. İkincisi, yalnızca genetik akrabalarla, aynı aile çevresinin üyeleriyle sıkı sıkıya sınırlıyken, anasoylu klan akrabalığı çok geniş bir çevreyi içine alıyor ve yayılmacı bir özellik gösterebiliyordu. Totem akrabalığı bağlarının oymaktan oymağa uzanmasıyla, belli oymaklar, daha geniş, daha güvenli örgütler halinde birleştirilebiliyordu.

Bu evrede, iki tip birleşme görülmektedir. İlki, "koşut" kardeş klanları diye adlandırılabilecek birlikleri oluşturan, doğal kan kardeşlerin birleşmesidir. Daha sonra gelen, ve "çapraz yeğenler" birliğini oluşturan ve tümüyle yeni bir kardeşlik olan kayınbiraderlik birliği de, ikinci tip birleşmeyi oluşturmuştur.

Kardeşsoylu akrabalık bağlarının ilk dizgesel uzantısı olan koşut kardeşleri inceleyelim.

Koşut Kardeşler ve Kan Antlaşması

İlkellerin kız kardeş ve erkek kardeş kavramlarının çok geniş kapsamlı bir uygulamayı yansıtmasına karşın, yerli halklar arasında çeşitli kız kardeş ve erkek kardeş kategorilerinin bulunduğu, daha ilk insanbilimciler tarafından görülmüştür; bu kategorilerden bazıları birbirine çok yakın, bazılarıysa uzaktır. Bu ayrılığı ortaya çıkarımada karşılaşılan sorunlardan biri, çağdaş dillerde, yerli dillerindeki terimleri karşılayacak sözcüklerin bulunmaması olmuştur. Bu durum, klanın aileden olan ve olmayan üyeleri arasında ne gibi ayrımların bulunduğunu saptama girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır.

Lewis Morgan, erkek kardeşlerle kız kardeşleri, "öz" ve "ikincil" olarak ikiye ayırdı. Morgan, ailenin, tarihin ileriki dönemlerinde ortaya çıktığını kendisi söylemişti; bu kez, tarihin aile öncesi çağında yaşayan aile üyelerini böyle ayırmaya girişmekle kendi savıyla çeliş-

miş ve büyük karışıklıklar yaratmıştır. Öte yanda, ailenin her zaman için varolduğu konusunda ısrar edenler, bu savla yeni bir tutamak bulmuşlardır.

"İkincil" akraba terimi, kullanılırlık kazanmadı. Bunun sonucu olarak, bazı insanbilimciler aile içi kız kardeşlerle erkek kardeşleri birbirinden ayırmak için "kurgusal" akraba terimini kullandılar. Ancak bu da yanlış anlamalara yol açan bir terimdi çünkü ailenin bulunmadığı bir dönemde aile ilişkilerinin varlığından sözediyordu.

Aile akrabalığı terimi, tarihte, aile kurumunun ortaya çıkmasıyla varlık kazandı. Elbet, aile kurumunun ortaya çıkmasıyla, "anne", "erkek kardeş" ve "kız kardeş" terimleri, klanlarda kullanıldıkları anlamı yitirdiler. Ancak bu, klan dizgesinin ortadan kalkması ve yerine aile kurumunun gelmesiyle ortaya çıkmış bir durumdur.

Bizim toplumumuzda bir erkek her ne olursa olsun, bir ailenin üyesidir, genellikle belirli bir ana-babadan doğmuş, kendi toplumsal kimliğini ve konumunu ailesinden almıştır. Oysa yabanıl toplumda, erkekler kolektif olarak tanımlanırdı, kimliklerini belirleyen aile bağları değil, klan ve tribü bağlarıydı. Her birey, kendi klanında bulunan kız ve erkek kardeşler topluluğunun bir üyesiydi. Kendisiyle, kendi klanına "bağlı" ya da birleşik olan klanlarda bulunan kız ve erkek kardeşlerle de arasında bir bağ vardı. Ben bunlara "koşut" klanlar ve böyle klan üyelerine de "koşut" kız ve erkek kardeşler ve diğer akrabalar demeyi uygun görüyorum.

"Koşut" akrabaların en büyük özelliği, öz akrabaların uyduğu yiyecek ve cinsellik tabularına tam tamına uymaları, bu kuralların dışına çıkmamalarıdır. Aynı zamanda bir uğraş tabusu olan yiyecek tabusuna göre, bir klanın erkekleri, kendi öz klanlarındaki erkek kardeşlerini avlayamadığı, öldüremediği ya da yiyemediği gibi, koşut klanlarındaki kardeşlerini de avlayamazlardı. Cinslik tabusuna göre de, bir erkek kendi öz klanındaki bir kadınla cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi, koşut klandaki kadınlarla da çiftleşemezdi.

Koşut kardeşlik, kardeşerkilliğin oluşmasında ikinci temel taştır. "Koşut kardeşler" terimi, insanbilimsel çalışmalarda görülmemektedir; yalnızca, genellikle, koşut yeğenlerle, tümüyle değişik bir tür yeğenlik

olan "çapraz yeğen"ler arasındaki ayrımı göstermek için "koşut yeğenler"den sözedilmektedir. Bu ikisi arasındaki ayrım, önemlidir. Çapraz yeğenlerin, evlenme yasağı dışında kalmaları bir yana, evlenmeleri buyrulur, dolayısıyla bunlar "çiftleşme yeğenleri"dir. Koşut yeğenler, "tam yeğen" diye de anılır ve kız kardeşlerle erkek kardeşlerin çiftleşmesi nasıl yasaksa, bunların çiftleşmesi de kesinlikle yasaktır. Bu da, koşut yeğenlerin başlangıçta, koşut kardeşler olduğu, ve daha sonraki bir dönemde yeğenler halinde ortaya çıktığı olasılığını belirtiyor.

Bu varsayım, başlangıçta, koşut akrabalık dizgesine gereksinme olduğunu ve böyle bir dizgenin varlığını varsaymaya götürüyor bizi; iki oymaktaki avcıların koşut akrabalarından birini öldürüp yemelerini önlemek için oymaklar arasında kurulan kardeşçil ilişkilerin bir devamıydı bu. Yamyamlığın ilk evrelerinde, yabancı klanlar arasında ilk bağı kurmak çok güç olsa gerekti. Tümüyle yeni bir ilişki olan çapraz-yeğenlik'i başlatmak yerine, her oymakta zaten varolan kız-erkek-kardeş ilişkileri kalıbını çoğaltmak daha kolaydı.

"Kan antlaşması" diye anılan kuttöreni yakından incelediğimizde yukardaki varsayımı doğruladığını görüyoruz. Bu törende, daha önce yabancı olan erkekler, "kan kardeş" olarak birbirlerine bağlanıyordu. Bu törenler, çok uzun evrimi süresince birçok değişikliklere uğradı, ama başlangıçtaki durumunu —erkekler arasında ortak yardımlaşma antlaşması olma özelliğini— her zaman korudu.

İnsanbilimdeki öteki çelişik bulgularda olduğu gibi, kan antlaşmasının köken ve işlevleri konusundaki görüşler de birbirine uymamaktadır. Bununla ilgili olarak tartışılan konulardan biri, bu antlaşmanın, bir küme birliği mi yoksa erkekler arasında bir bireysel birlik mi olduğudur. Biz, bu kan antlaşmalarının, aslında, ayrı ayrı oymakları, koşut kardeş klanlara çevirdiğini öne sürüyoruz. Ancak, zaman içinde, koşut kardeşlik ortadan kalkınca, kan antlaşmaları da değişmiş ve erkek bireyleri arasında birer sözleşme halini almıştır. Daha eski çağlarda küme antlaşmaları yapıldığını gösteren bazı örneklerin bulunmasına karşın, kan antlaşmalarının kalıntıları genellikle bireysel düzeylerde görülmüştür.

Bu antlaşma şöyle tanımlanmaktadır: İki erkek bilek damarlarını kesip birbirinin kanından birazını emmekle kan kardeş olabiliyorlardı.

Törenin değişik biçimleri de görülmekteydi: iki erkek karşılıklı geçip kendi kanlarını emiyor, ya da bir yiyeceği ortaya koyup kendi kanlarını emiyor sonra da bu yiyeceği birlikte yiyorlardı. Tören yapıldıktan sonra, iki erkek birbirlerine hiçbir zaman zarar vermeyeceklerine ve gerektiğinde birbirlerinin yardımına koşacaklarına ant içiyorlardı.

Robertson Smith, Heredotos'un anlattığı bir törenden söz ediyor, bütün bir kümenin birbirine bağlanması için, iki kişinin birbirlerinin kanını emmelerinin yeterli olduğunu söylüyor:

Heredotos'un anlattığı dinsel tören, bir yabancı bireyin, bir Arap klanına ve onun soyuna katılması olayını yansıtıyor; tören, iki kişi arasında yapılıyor gerçi ama tek bir klan üyesinin yaptığı bir sözleşme onun bütün "dostlarını" yani o soyun bütün üyelerini bağlar. Bu bağlayıcılığın nedeni şudur: Bir klan üyesinin kanını içmiş olan yabancı, artık bir yabancı değil, kardeştir ve klanının tümünün ortak kanı olan yaşamkanında payı olanlardan oluşan mistik çemberin içine alınmıştır. Antlaşma, şu ya da bu konuda belirli bir yükümlülük getirmez taraflara, inanç ve yaşam arkadaşlığı bağıdır bu, klanın bütün üyelerini sürekli olarak birbirine bağlayan bağın bütün gereklerini içerir. [31]

E. Sidney Hartland da aynı konuda şunları yazıyor:

Kan antlaşması çok bilinen ve yapılan bir törendir.(...) İki ya da daha fazla birey arasında, doğrudan ya da içme yoluyla, ya da bazı simgesel biçimlerle kan değiş tokuşu yapılması demektir. Bu törene böylece katılan kişiyle bu kişilerin temsil ettikleri kişiler, aynı kanı taşır hale gelirler, kan akrabalığının getirdiği bütün yükümlülükleri yerine getirmek, ve bu akrabalığın sağladığı bütün ayrıcalıklardan, o klanların doğuştan birer üyesiymiş gibi yararlanmak durumundadırlar.[32]

Eski kan antlaşmalarının günümüze dek gelmiş bir kalıntısı, Gutmann'ın Çagga yerlileri konusunda yazdığı ve W. I. Thomas'ın aktardığı bir raporda anlatılmaktadır. Kan antlaşmasının, bir süt antlaşmasından sonra yapıldığını, antlaşmanın en eski biçiminin bu olduğunu

---

[31] W. Robertson Smith, *a.g.y.*, s. 315-16.

[32] E. Sidney Hartland, *Primitive Law* (İlkel Yasa), s. 36.

belirtmekten başka, bu alanda kadınların oynadığı rolün önemini vurgulaması nedeniyle özellikle önemli bir örnektir bu.

Raporda, "kan-kardeşliğinin hiçbir zaman yalnızca iki bireyi değil, iki kümeyi birleştirdiği" belirtilmekte ve süt kardeşliği töreni şöyle anlatılmaktadır:

Her şeyden önce, aralarında kan akrabalığı bulunan bütün erkek kardeşler süt kardeşliği törenine katılır. İçinde yoğun bir süt bulunan büyükçe bir tas konur ortaya, klandan emzikli bir ana kendi sütünden birkaç damla bu tasa akıtır. Bunu yaparken şu sözleri söyler: "Aranızda her kim ki, kardeşine iftira eder, her kim ki, onu yok yere suçlar ya da ona ihanet ederse, bu süt onun bedenine hastalık getire ve bedeninde kaynaya ki, insanlar onun için şöyle söyleye: 'Kardeşlik sütü ona bu belayı getirdi.' Ama eğer kardeşlerinize bağlı kalır ve kötü gününde onun yanında olursanız, bu süt sizi sağlıklı kıla ve koruya — hawu!" *Böylece kutsanmış olan tas, elden ele geçirilerek birer yudum süt içilir. Dudaklar süt tasındayken de şu sözler söylenir: "Erkek kardeşini ya da onun çocuklarını aldatırsan, eğer ki onu savaşta bırakır gidersen...* hofa — *ölesin! Eğer ki onu sever, ona yardım eder, desteklersen, hayatta ve sağlıklı kalasın* — Hawu!" [33]

Kulübenin içinde yapılan süt töreninden sonra dışarda bir öküz postunun üzerinde kan değiş tokuşu yapılır.

Yönetici yaşlı erkekle, daha önce tasa sütünü akıtan kadın postu tutar, sallarlar. Bunu yaparken şunu söylerler: "Bir klanın erkek kardeşleri olan sizler, birbirinize daha sıkı bağlarla bağlanmayı kabul ettiniz. Bu kardeşliğe karşı bir davranışta bulunan olursa, bu post gibi çıplak ve kurak kala! (...) Uçuruma düşe! Ve ardından şu söylene: 'Onu öldüren kardeşlik postudur.' Ama kim ki, bu kardeşliğe bağlı kala, koruna ve yaşaya — hawu!" [34]

Büyük özen ve çabalarla gerçekleştirilen karmaşık törenlerde, bir keçi kesilir, kızartılır, kollardan damarlar açılarak kan değiş tokuşu yapılır, törene katılanların kanı keçi etine de sürülerek o et yenirdi.

---

[33] W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 164-65.

[34] *Aynı yerde.*

Gene Çagga yerlileriyle ilgili olarak, "bir erkeğin kendisiyle kan değiş tokuşu yapan bir başka erkeğin kız kardeşiyle evlenemeyeceği" belirtiliyor (*A.g.y.*, s. 180). Koşut kan kardeşliğinin getirdiği en büyük sakınca buydu. Kan antlaşması, erkekler açısından, daha önce birbirlerini avlayan ve öldüren insanları kardeş olarak bir araya getiriyordu. Ancak, cinslik tabusu, öldürme ve yeme tabusunun bölünmez bir parçası olarak kaldığı sürece, bu antlaşma, yasaklanmış dişilerin sayılarını çoğaltmış oluyordu. Çagga yerlilerinde örneğin, "klanlar arası kan kardeşlikten, köyler arası kan kardeşliğin doğduğunu" görüyoruz (*A. g. y.* s. 168).

Sözünü ettiğimiz bu büyük sakınca, kan antlaşmalarının sonunda bırakılmasına, bunun yerine insanları kardeşçil ilişkilerle birleştiren daha gelişmiş bir yönetimin, çok bilinen "barış antlaşmalarının" uygulanmasına yolaçtı.

Her iki antlaşma biçimi de yani koşut kan antlaşması ve barış antlaşması, insanbilim tarihinde yer almaktadır. Bu ikisi arasında kesin ve açık bir ayrımın yapılmadığı sık sık görülmektedir. Ancak, söz konusu birliğin içeriğinden, bu ayrım kolayca çıkarılabilir; erkeklerin kardeş olmasıyla kadınlar da kardeş sayılıyorsa, bu bir koşut kan antlaşmasıdır. Crawley'nin aşağıdaki görüşleri, her iki tür antlaşmaya da örnekler sağlamaktadır:

Savaştan sonra, her iki yanın kanlarıyla karıştırılmış bir yiyecek yenerek barış yapılır. Luang-Sermata yerlileri, birlikte içerek barış yaparlar. Babar Adaları'nda, gerek iki köy arasında barış yapıldığında gerek iki kişi bir dostluk birliği oluşturduğunda, her iki yanın da kanı içkiyle karıştırılır, içilir. (...) Leti, Moa ve Lakor Adaları'nda, bir erkek bir başka erkeğe sövdüğünde, onları barıştırmak için bir şölen düzenlenir ve bu iki kişinin birlikte yemek yemesiyle dargınlık hali kalkar; böyle bir törende, bir sopa ikiye kırılır ve taraflardan her biri sopanın bir parçasını alır. Bu sırada tören gereği söylenen sözler arasında. "Kadınlarımız kız kardeş, erkeklerimizse erkek kardeşler olacaktır" tümcesi de vardır. (...) Wetar'da, barışma (ya da barış) töreninde taraflar birbirlerine armağan verir ve bir sofrada yemek yerler: İki birey ya da köy arasında bir bağ kurulduğunda, taraflar birliğin simgesi olmak üzere, birbirlerinin kanlarını içerler. Böyle köylerin üyeleri, bu

törenden sonra birbirleriyle evlenemezler. (...) Ceramese'ler, birbirlerine armağan ve özellikle de yiyecek vererek dostluk antlaşması yapmış olurlar; dahası, iki köy arasındaki kavgaların yatıştırılması, savaştan sonra barışın yapılması şöyle olur: Köylerden birinin halkı ötekine çağrılır, bu köyde bir şölen düzenlenir, taraflar birbirine armağanlar verirler. Her iki yanın da reisi içinde yemek bulunan bir tabağa kendi kanından birkaç damla akıtır, bu tabağın içine kılıç ve öteki silahlar batırılır — bu yemekten bir lokma o yanın üyesi alır, bir lokma öteki yanın. (..) Pela *adı verilen bu töreni çoğu köy, aralarında yapmıştır ve "böyle bir törenle barışmış olan köy halkı birbirleriyle evlenemez, ancak savaşta birbirine yardım etmekle yükümlüdür." "Kelle-avı"na birlikte giden taraflar arasında da benzer işlem yapılır.* [35]

Bazı araştırıcılara göre kan değiş tokuşu, daha temel bir değiş tokuş geleneği olan yiyecek alıp vermenin değişik bir biçimidir. J. A. MacCulloch, bu konuda şunları yazmaktadır:

Akrabalığın, kan bağı, yani kan antlaşmasıyla sağlanabilen bir ilişki olması fikri, pek ilkel değil belki de. Bundan daha ilkel olan bir durum, karşılıklı görüşme, birlikte yeme-içme, ad, giysi, silah ve benzeri şeyleri alıp vermenin, aralarında bağ bulunmayan iki kişiyi, kimlik ya da akrabalık açısından sıkı sıkıya birbirine bağlaması fikridir.[36]

Bu kardeşsoylu birliklerin evrimi boyunca, ilk kan antlaşmalarından, tribüler arası barış antlaşmalarına dek her evrede, yiyecek alma ve verme temel bir edimdi. Yamyamlık çağında kuşkusuz şu ilke geçerliydi: "Sen bana ben de sana yiyecek verirsek, birbirimize yiyecek gözüyle bakmamaya ant içmiş oluruz."

Erkeklerin bir diğerinin kanından birkaç damla içmesi demek olan kan antlaşması, bazı araştırmacılar tarafından, yamyamlık döneminin bir kalıntısı olarak kabul edilmiştir. Ancak kan bağı, yamyamlığın tarihten silinmesinden uzun süre sonra da, insanlar arasındaki dostluk ve güvenin en temel antı olarak kalmıştır; kanbağı, yerini başka hiçbir

---

[35] Ernest Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), cilt I, s. 295-96.

[36] J. A. MacCulloch, *Din ve Ahlâk Ansiklopedisi*'nde "Yamyamlık" maddesi, s. 207.

şeyin alamayacağı bir barış simgesidir. Robertson Smith şu örneği vermektedir:

Araplara göre, çölde karşılaşılan bir yabancı, doğal düşman sayılır; kendisine yapılacak saldırıya karşı yumruğundan başka bir şeyi yoktur; kanı dökülürse, tribüsü onun öcünü alacaktır. "Ama o adamla küçücük bir lokma yiyeceği paylaşırsam, artık ondan korkmam; aramızda antlaşma olur ve yalnızca bana zarar vermemekle değil kardeşiymişim gibi bana yardım etmek ve beni savunmakla da yükümlüdür." [37]

Barış antlaşmaları, giderek artan bir hızla eski kan kardeşliği antlaşmalarının yerini aldıkça, erkeklerin koşut kız kardeşlerle çiftleşmelerini önleyen cinslik tabusu yavaş yavaş geçerliliğini yitirdi. Yeni bir geleneğin eski uygulamalarla çatıştığı gibi bu çözülme de birçok güçlükler getirdi. Bazı bölgelerde yapıldığı görülen "akrabalığı kesme" ya da "ilişkiyi öldürme" adlı kuttörenler bazı sorunların ortaya çıkmış olduğunu kanıtlamaktadır. Böyle durumlarda karar vermek yaşlı kadın ya da erkeklere düşmekteydi; eğer karar olumluysa, çiftin artık birbiriyle akraba sayılmadığını ve dolayısıyla evlenebileceklerini belirtmek üzere kesme töreni düzenlenirdi. Evans-Pritchard, aşağıdaki örneği veriyor:

Yapılması istenen birleşmede akrabalık bir engelse, bu akrabalığa son vermek üzere bir tören düzenlenir ve sarmaşık türünden bir bitkinin dalı ikiye koparılır. O sırada, Bakena mar, *yani "Akrabalığı bozuyoruz," ve* Ba bak ne kir, *yani, "O (akrabalık) bir sarmaşık dalıyla kırıldı (bozuldu)" denir. (...)*

Bir erkekle evlenmek istediği kız arasındaki soybağının evlenmeyi olası kılacak kadar uzak olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıktığı durumlar da olur. Evlenmeye izin verilirse, aralarında olabileceği tartışılan akrabalık bağının kesilmesi için bir hayvan kurban edilir.[38]

---

[37] W. Robertson Smith, *a.g.y.*, s. 269-70.

[38] Evans-Pritchard, *Social Structure* (Toplumsal Yapı) adlı kitapta, "Nuer Rules of Exogamy and Incest" ("Nuer'lerde Dışevlilik ve Kandaşla Cinsel İlişki Kuralları") bölümü, s. 86, 90.

İlkel toplumda çok yaygın bir görüngü olan "kocaya kaçma" bir çift arasındaki akrabalığın getirdiği kısıtlamalarla ilgili güçlüklerden doğuyordu belki de. Çoğu durumda kocaya kaçma olayının ardından nerdeyse dinsel bir fırtına töreni diyebileceğimiz gürültüler koparılır, hatta, çiftler bulunduğunda hafif de olsa cezalandırılırdı. Ancak bundan sonra gençler evli bir çift olarak kabul edilirlerdi.

Sınıflandırılmış akrabayla aile akrabası arasındaki büyük ayrılığı dikkate almamış olan insanbilimciler, koşut kız ve erkek kardeşler arasındaki bağın bu büyük önemini çözümleyememişlerdir. Bununla birlikte, bazı insanbilimcileri rahatsız eden bir sorunun, yani bir "erkek kardeş"in nasıl olup da "kız kardeşiyle" evlenebilir hale geldiği sorusunun yanıtını burada buluyoruz. Bunların "kandaşlararası evlilik" yaptıkları yolundaki açıklama, kandaşa cinsel ilişki korkusunun evrensel, ve bunu yasaklayan tabunun asla bozulmayacak ölçüde sıkı olduğu yolundaki esas savlarıyla çelişmektedir.

Aslında bu koşut kız ve erkek kardeşler, aile akrabası değil, sınıflandırılmış akrabadırlar. Çiftleşmeleri yasaklandığında, genetik akraba değildiler, bu yasaklama kalktığında da genetik akraba değillerdir. Kız kardeşiyle evlenen bu sözümona erkek kardeş, yalnızca değişen koşullar altında artık koşut kız kardeşi olmayan bir kadınla evlenmektedir.

Hans kelsen, doğru bir saptama yapmakta, ilkel akrabalığın "doğal" değil de toplumsal bir ilişki olması nedeniyle, yapay olarak kurulduğu gibi yapay olarak ortadan kaldırılabileceğini söylemekte, Altın Kıyısı' nda yaşayan Fanti yerlileri arasında yapılagelen "ekar kesme" töreni örneğini vermektedir.

Ekar kesme, *herhangi bir kimsenin kan akrabalığından kurtulması anlamına gelen bir özel törendir. Bir erkek, bir kan akrabasıyla arasındaki akrabalık bağından kurtulmak istediğinde, bu akrabayı kasaba ya da köyünün büyüklerine getirir; ailesinin öteki üyeleriyle köyün büyükleri önünde bir ekar ikiye kesilir ve "Şimdi ayrılmış bulunuyoruz," denilir, ekarın yarısını kendisi alır, öteki yarısını bırakır. Bu tören tamamlandığı andan sonra iki kişi artık bir diğerinin malına ortak değildir. Böyle bir tören, bir erkek için yapılmışsa yalnızca onu*

etkiler; ama söz konusu bir kadınsa, "çocuğun yeri ananın yanıdır," deyişi gereği kadının çocukları da böyle bir bağdan koparılmış olur.[39]

Eski kan antlaşması geleneğinin çözülmesinin yanısıra, koşut kan kardeşliği de ortadan kalktı. Ailenin ve özel mülkiyetin ortaya çıkma-sı, bu süreci hızlandırmış oldu. Evans Pritchard'ın, günümüz Azande'lileri üzerine yazdığı yazıda buna bir örnek görülmektedir: "Kan kardeşliğinin, prenslerin kişisel ve siyasal amaçlarıyla çatıştığı durumlarda pek dikkate alınmadığı herkesçe bilinmektedir; daha önce kan kardeşi saydıkları kişileri, örneğin, bir prens ya da onun akrabasının kendileriyle kan antlaşması yaptığı bir klanın üyeleri olan insanları nasıl öldürdüklerini gösteren çeşitli olaylar vardır," diyor ve şöyle ekliyor:

Zande halkı arasında, kan kardeşliğinin, Avrupalıların ülkelerini kuşatmasından önceki kadar saygın bir olgu olmadığı artık kuşku götürmez bir gerçekliktir. Kendileriyle kan kardeşliği konusunda konuştuğum bütün Azande'ler, bu kurumun artık yok olduğunu söylediler bana. Eskiden kan değiş tokuşunun her iki yan tarafından da kutsal sayılan bir antlaşma olduğu, oysa bugün insanların böyle bir kardeşliğin getirdiği yükümlülükleri ciddiye almadıklarını söylediler. Yaşamlarının başka alanlarında olduğu gibi bu gelenekte de bir çözülme görülmüş ve kan kardeşliği töresel gücünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. (...) Zande kültürü kendisini yeni duruma uyarlıyor. [40]

Eski küme antlaşmalarının daha küçük çaplısı, klan akrabalığı bağları oluşturmakla artık bir ilgisi olmayan bireyler arası dostluk "bağ"larında görülebilir. Ralph Piddington, Tikopia'da görülen böyle bir dostluk bağını anlatıyor:

Tikopia'da, (kan kardeşliğine) az-çok benzer bir ilişki görülmekte, ancak bu akrabalık ilişkisi biçiminde yorumlanmamakta, bu ilişkiye giren kişi de ötekinin klanının üyesi sayılmamaktadır. Dolayısıyla Tikopia

---

[39] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 30-31.

[40] Evans-Pritchard, *Essays in Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilim Üzerine Denemeler), s. 136, 155.

ilişkisine "dostluk bağı" demek çok yerinde olacaktır —aslında bu ilişkinin adı yerli dilinde tau soa, *ya da* soa'*dır, insanların birer dost olarak birbirine bağlanması anlamına gelmektedir. Dostluk bağı iki genç erkeğin, bir kuttörende, birlikte karabiber çiğnemesi sonucu kurulmuş olur. (...) Bağlanmış dostlar birbirlerine armağan verir, evlerine gider gelir ve ekonomik konularda birbirlerine yardım eder, tehlike anında birbirlerini korurlar.* [41]

Kısacası, kardeşerkilliğin ilk oymaklardan tribülere dek nasıl oluştuğunu anlamak için, işe bir kümeyle bir diğeri arasındaki kardeşçil bağların ilk uzantısı olan "koşut kardeşler"den başlamak gereklidir. Birbirine yabancı olan kümelerin üyeleri (erkekleri) arasındaki bu bağlar, kardeş klanları oluşturduysa da, klanların her birinin kimliği korunmuş, bu ayrılık ortadan kalkmamıştır. Bağlantılı klanların erkek üyelerinin birbirine "kardeş" demelerine karşın, öz kardeşler kendilerini koşut kardeşlerden her zaman için ayrı görmüşlerdir.

Her şeyden önce, öz kardeşler aynı topluluk içinde aynı analar kümesinden doğmuşlardır. Koşut kardeşler —anaların kız kardeşleri denilen— aynı ana kümelerinden, ancak birbirine komşu ayrı topluluklar içinde dünyaya gelmişlerdir. İkincisi, koşut akrabalar, çeşitli totem işaretleri ve takılarla öz akrabalardan kolayca ayrılmışlardır. Üçüncüsü, öz kardeşler arasında kan antlaşması yapılmazdı; kan antlaşması, kan töreni olmaksızın birbirine yabancı sayılan (ve olan) erkekler arasında yapılabilirdi.

Ancak, yukarda gördüğümüz gibi koşut kardeşliğin eksikliği, onun tek yönlü oluşundaydı. Akrabalık bağı bir yönde — bazı kimselerce "düz" yönlü diye anılan biçimde uzuyordu. Koşut kardeşlik kız ve erkek kardeşlerin çoğalmasını sağlarken, bunu, insanların birbirleriyle çiftleşmelerini önleyen tabunun kuralları çerçevesinde gerçekleştirmiş oluyordu.

Tam anlamıyla eksiksiz bir tribü oluşturmak için anasoylu klan dizgesine göre örgütlenmiş olan bu topluluğun kız ve erkek kardeşle-

---

[41] Ralp Piddington, *Introduction to Social Antropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 214.

rine çiftleşme eşi getirecek türden yeni bir anlaşma yöntemini yürürlüğe koymak gerekliydi. Bu, çapraz-yeğen birliği —"düz" yönde değil de "çapraz" yönlerde gelişebilecek bir anlaşma— yöntemiyle gerçekleşti. Bu yalnızca daha çok erkek kardeş üretmekle kalmadı, akrabalık kavramına yeni bir şey, yani, kayınbiraderliği getirmiş oldu.

Çapraz Yeğenler ve Kayınbiraderler

Kardeşerkillik yapısının üçüncü önemli temel taşı olan çapraz yeğen akrabalığı genellikle erkeklerle, daha önce onlara yabancı olan erkekler arasında kurulan bir kardeşlik ilişkisinden çok erkeklerle kadınlar arasında kurulan bir evlilik ilişkisi olarak gösterilmektedir. Oysa bu, kadınlarla erkekler arasındaki çiftleşme ilişkisi düzenini kurmaya giden yolu açan ve erkekler arasında kurulan bir kardeşlik ilişkisiydi.

Çapraz yeğen çiftleşme ilişkisi, bizim anladığımız anlamda bir evlenme demek değildi. Ancak, yaşadıkları dönemin bağnazlığına boyun eğen ondokuzuncu yüzyıl insanbilimcileri, buna, ilkel çiftleşme dizgesi olan "evlilik" adını verdiler. Morgan, "küme evliliği," Tylor'sa, "çapraz yeğen evliliği" terimlerini kullandılar. "Evlenme" terimi, artık edebiyata geçmiş bulunuyor, ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu sözcük, vaktinden önce kullanıldığı yerlerde, gerçekte yalnızca çiftleşme anlamına gelmektedir.

Morgan'ın "küme evliliği" terimi, bir kümedeki kız ve erkek kardeşlerin, bir başka kümedeki kız ve erkek kardeşlerle çiftleştiği bir dizgeyi belirlemektedir. Bu terim, bazı yanlış anlamalara yol açmıştır. Bazıları bunun, bir erkeğin çokeşli evlilik düzeninde olduğu gibi bir "küme" kadın eşe sahip olması anlamına geldiğini öne sürmüştür. Rivers'in "cinsel komünizm" terimini kullanması da bu konuyla ilgili yanlışları düzeltmeye yetmemiş, bu sözlerin, bir küme kadının, bir tek erkeğin komünal mülkü olduğu anlamına geldiği düşünülmüştür.

"Küme evliliği" diye adlandırılan dizge, iki küme yani iki klan arasında yapılan bir anlaşmadır; bu anlaşmaya göre yeni bir tür kardeş ilişkisi kurulmuş ve her iki klanda bulunan kız ve erkek kardeşlerin

birer eş olarak değiş tokuş edilebilmesi olasılık kazanmıştır; kısacası bu, bir çiftleşme anlaşması ya da sözleşmesidir. Bu kolektif anlaşmaya göre, çiftler kendi isteklerine göre, bireysel kararlarla bir araya geliyorlardı. Herhangi bir kadının cinsel etkinliklerini denetlemek ya da tekelleştirmek bir yana, bir erkek istediği eşin kendisine çiftleşmeye hazır olduğu işaretini verinceye dek beklemek durumundaydı. Bu genellikle, "evlenmede ilk adım erkek değil kadın tarafından atılır," biçiminde aktarılmaktadır.

E. B. Tylor çok yerinde bir terim olan "çapraz yeğen" sözcüklerini, "iki anayanlı küme arasında, düzenli ve barışçıl bir biçimde eş değiştirmek üzere yapılan eşitlikçi bir evlenme anlaşması"nı belirlemede kullanıyor. Daha önce gördüğümüz üzere, bir erkek, koşut ya da düz yeğeniyle evlenemezdi, çünkü o, onun kız kardeşi olarak sınıflanmıştı. Ancak çapraz yeğen kümesinden bir kadınla çiftleşebilirdi çünkü bu resmen onun çiftleşme kümesiydi. Frazer'ın yazdığı üzere:

Çapraz yeğenlerle düz yeğenler arasındaki ayrım, uygarlaşmış uluslarca yokumsanıyor; ancak, düz yeğenlerin evlenmesini kesinlikle yasaklarken, çapraz yeğenlerin evlenmesine izin veren, böyle bir birleşmeye destek hatta önayak olan kültür düzeyi düşük halklar tarafından çok önemli bir ayrım olarak kabul edilmektedir.[42]

Çapraz yeğen çiftleşmesinin bir kümenin bir başka kümeyle çiftleşmesi dizgesi olmasına karşın, kadın eş olarak görülebilecek kadınların yaş düzeyiyle ilgili bazı kısıtlamalar vardı. Bir erkek, kendi kuşağından olan kadınlardan daha yaşlı ya da daha gençleriyle çiftleşemezdi; yalnızca kendi kuşağından —"evlilik sınıfından" ya da "evlilik bölümünden"— bir kadınla çiftleşmesine izin verilirdi.

Tylor'a göre çapraz yeğen evliliği, "en yalın dışevlilik biçiminin dolaysız bir sonucu olarak gelişmiş olsa gerektir." Burada sözü edilen en yalın dışevlilik biçimiyse, anayanlı topluluklarda görülen dışevliliktir. Bir erkeğin, bir kızkardeş ya da bir koşut yeğenle evlenmesi ya-

---

[42] Frazer, *Totemism And Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), cilt IV, s. 119-20.

saklanmıştır; bir çapraz yeğen ya da bir başka kadınla çiftleşebilir ancak; asıl yeğlenen durumsa, çapraz yeğenle birleşmedir.

Çapraz yeğen çiftleşme anlaşması, toplumun "ikili düzen"i denilen görüngüyle ilintilidir. Bu bağlaşmaya göre yanlar birer "yarım"[43] olarak tanımlanır; bu sözcük Fransızca'da yarım anlamına gelen moitié sözcüğünden türetilmiştir. İki yarım bir bütün oluşturur; çiftlerin karşılıklı değiş tokuşu bu iki yarım arasında gerçekleşir. Başlangıçta, iki yarım, belki de iki ayrı klandı. İkili düzen'i oluşturan evrim süreci sonunda bunlar birbirinin karşısında olan iki fratri haline geldiler.

Codrington'un belgelerinden yararlanan Tylor, her bir yan ya da yarımın, *veve* sayıldığını, bu sözcüğünse, "ana" ya da "analık" anlamına gelen bir Melanezya terimi olduğunu söylüyor. Bu, diyor Tylor, "soyun ananın yanını izlediğini ve bir erkeğin kendi anasının dışında bir ananın ya da, kendi deyişleriyle evin kendisinin bulunduğu yanındaki değil de öteki yanındaki ananın soyundan olan bir eşle evlenmesinin zorunlu olduğunu gösterir."[44] Demek oluyor ki, gerek çapraz yeğen çifleşme anlaşması gerek toplumun ikili düzen halinde örgütlenmesi, anaerkil toplumsal örgütlenme dizgesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. İki yarım, anayanlıdırlar.

Çapraz yeğen çiftleşmesine aynı zamanda evlenme kurumunun başlangıç noktası gözüyle bakılabilir. Ancak, bu sürecin sonunun, başlangıcıyla aynı olduğunu düşünmek büyük bir yanlış olacaktır. Başlangıçta, bir erkekle bir kadın arasında çapraz yeğen çiftleşmesi yapıldığında, ne erkek, ne de kadın, çiftleştiği kimseyle aynı barınağı paylaşmak durumunda değildi; çiftleşmenin, böyle bir birliktelikle ilgisi yoktu. Eşleşen kimseler, ayrı ayrı, farklı anasoylu bölgelerde, anne ve kardeşleriyle bir arada yaşamayı sürdürürlerdi. Dilledikleri zaman cinsel ilişkide bulunmak üzere görüşüyorlardı, böyle bir ilişkide süreklilik söz konusu olabilir, ya da olmayabilirdi. Bir barınağı

---

[43] Yarın (moiety): *TDK Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, bu sözcüğü şöyle açıklamaktadır: "Tribüyü oluşturan iki yarım fratriden biri. Her yarım kendi arasında birkaç klana ayrılır. Yarımlar törenlerde, düşüncelerde ve simgelerde karşıtlık gösterirler." (*Çev.*)

[44] E. Burnett Tylor, *Source Book in Antropology*, "On a Method" (İnsanbilim Kaynak Kitabı'nda "Yöntem Üzerine" bölümü, s. 469.

paylaşma olgusu, çapraz yeğen çiftleşmesi evriminin son evresinde ortaya çıktı ve gerçek çiftlerin oluşmasına yolaçtı.

Bu açıdan bakıldıkta, çapraz yeğen eşler için "koca" ve "karı" terimlerini kullanmak doğru değildir. Yerli dillerinde eş sözcüğüne karşılık olan terimler, yalnızca birbiriyle çitleşen iki kişi için değil, bir kadın ya da bir erkeğin çiftleştiği kimsenin üyesi bulunduğu çiftleşme sınıfının tüm üyeleri için kullanılır. A. M. Hocart, bunu şöyle belirtmektedir:

İki ya da daha fazla bölümü olan bütün dizgelerde, bir erkek, evlendiği kadınla, evlenmediği, ama yasal olarak evlenebileceği kadınları aynı sözcükle anar. Lauan yerlisi, karısına wati *der, kız kardeşine,* wati, *kız kardeşinin düz yeğenlerine gene* wati *der. Yaşamı boyunca belki de hiç karşılaşmayacağı sayısız* wati'*si vardır. Bunlar, onun dişi çapraz yeğenleri, kendi kümesindekilerin* evlenmesinin yasaklanmadığı *kümelerde bulunan ve kendi kuşağından olan kadınlardır yalnızca. Öte yandan kadın da tüm erkek çapraz yeğenlerine* wati *demektedir. Ne yazık ki bu terim uygar dillere hem kadın hem de erkek eş (karı ya da koca) diye çevrilmiş bulunuyor. Morgan bu yüzden bu kadınların bir zamanlar gerçekten kadın eş (karı) olduklarını* wati *diye çağırdıkları bütün erkeklerin gerçekten de onların kocası olduğunu düşünmüştür. Başka bir anlatımla, Morgan, bir zamanlar bir kadın eşler topluluğu bulunduğunu, bir yandaki erkeklerin, öteki yandaki kadınların hepsiyle ortaklaşa çiftleştiğini söylemiş oluyor. Bu kuram, evlenerek çiftleşme olugusunu karmaşıklaştırıyor. Bu anlamda bir küme (grup)* evliliği*'nin varlığını gösteren hiçbir kanıt yoktur.* [45]

Görülüyor ki, sınıflandırmacı bir terim olan *wati* sözcüğü —ve onun başka dillerdeki karşılıkları— bizim anladığımız anlamda "kadın eş" (karı) ya da "erkek eş" (koca) anlamına kullanılmıyor. Bir kadın ya da erkeğin, yasalara uygun cinsel ilişkide bulunabileceği üyeleri içeren karşı yarım ya da bölümde bulunan çiftleşme sınıfındaki (kuşağındaki) bir kadın ya da erkek anlamına gelmektedir. Gene burada da, "evlilik" teriminde olduğu gibi, "kadın eş" ("karı") ve "erkek eş" ("koca") terim-

[45] A. M. Hocart, *The Progress of Man* (İnsanın Gelişmesi), s. 257.

leri artık tarihe geçtiğinden ve bunlara daha uygun ve yeterli karşılıklar bulamadığımızdan, bu terimleri kullanmayı sürdüreceğiz.

Çapraz yeğen çiftleşmesiyle ilgili olarak yapılması gereken bir başka düzeltme de, "bir erkek, annesinin erkek kardeşinin kızıyla evlenir" tümcesinin sık sık kullanılmasından gelen yanlıştır. Bu, dizgesel ilk yeğen evliliklerinin bir kural olduğu, bir ananın erkek evladının, onun(ananın) öz (genetik) erkek kardeşinin kızıyla evlenmesi gerektiği sanısını doğurmaktadır. Aynı kadın ve erkekten doğma kız ve erkek kardeşlerin evlenmesi kavramı kadar yanlıştır bu. Her iki durumda da, sözkonusu olan kişiler sınıflayıcı dizgenin gereği ana ve erkek kardeş olan kişilerdir. Dolayısıyla, karşılıklı evlenme anlaşmasını tanımlamak için Tylor'ın yaptığı gibi, bir erkeğin, karşı anasoylu bölüm ya da *veve'* de bulunan bir ananın kızıyla evlendiğini söylemek en doğrusudur. Gene aynı şekilde, son derece anlaşılmaz bir söyleyiş biçimi olan, "bir erkek yalnızca bir ananın anasının erkek kardeşinin kızının kızıyla evlenebilir," tümcesi yerine, bir erkeğin yalnızca karşı yanda bulunan ve kendi çiftleşme sınıfından, yani kendi kuşağından olan bir kadınla evlenebileceğini söylemek daha yerindedir.

Çapraz yeğen çiftleşmesinin temelleri, birçok insanbilimciyi, özellikle de evlilik ve ailenin her zaman için varolduğuna inananları çok şaşırtmıştır. Hoebel, bu konuda şöyle der: "Çapraz yeğen evliliği de ne demekmiş? (...) İnsanbilimin bir *uydurmacası* bu, üstelik doyurucu açıklamalar getiremiyor bir türlü."[46]

Çoğu insanbilimci, dışevlilik yasası gereğince ve özellikle de bu yasanın kandaşla cinsel ilişkiyi önlemek için konulduğu noktasından hareketle, bir erkeğin bir başka kümeden biriyle evlenmesi gereğini kabul ediyorlardı. Ama bir erkek niçin, bizim akrabalık anlayışımıza göre kadınların birinci yeğen sayıldığı bir kümeden biriyle evlenerek o kümenin bir üyesi olmak durumundadır? Bu tür evlilik, kız kardeş erkek kardeş arasındaki "kandaşla evlilik"ten bir derece uzak değil midir? Burada unutmamak gerekir ki, erkek ve kız kardeşler genetik anlamda kardeş olmadığı gibi, yeğenler de bu anlamda birinci dereceden yeğen değillerdi. Bunlar, sınıflayıcı dizgeye göre çapraz yeğen

[46] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 202.

sayılan, böylece de kendileriyle çiftleşilebilecek birer eş oldukları belirlenen kimselerdi yalnızca. Burada gene, ilkel sınıflayıcı akrabalıkla, bizim aile akrabalığımız arasındaki büyük ayrım kabul edilmemekte, bu yüzden de büyük yanlışlar yapılmaktadır.

Ancak, sınıflayıcı dizgeyi kabul etmek bile, tek başına çapraz yeğen çiftleşmesi bilmecesini çözmeye yetmemektedir. Bu sorun genellikle şöyle ortaya çıkarılmaktadır: Neden bir tribü, her yanda karşı taraftakinin çiftleşebileceği eşler bulunan iki yarıma "ayrılsın"? Dışevlilik yasası akla uygun gelmekteydi de, bu çapraz yeğen çiftleşme dizgesiyle ortaya çıkan içevlilik yasasının anlamı neydi? Kadın ve erkekler eşlerini neden diledikleri yerden değil de, belirlenmiş bir kümeden seçmek durumunda kalıyorlardı?

Çapraz yeğen ilişkisi kadınla erkek arasında yapılmış bir evlenme düzenlemesi olarak görüldüğü sürece bu soru yanıtlanamaz. Bu ilişki temelde, erkekler arasında kurulan yeni bir kardeşsoylu ilişkiydi. Kadınların kendileriyle çiftleştiği erkekler bu kadınların erkek kardeşlerine yabancı kaldıkları, ve dışarlıklı sayıldıkları sürece, gerçek ya da gizil düşmandılar; kadınların erkek kardeşleri bunlardan korkmak ve onlara güvenmemek durumundaydı. Bir kadının kardeşiyle âşığı rastlantısal olarak birbirleriyle karşılaşsalar kavgaya tutuşabilir, biri ya da ikisi birden ölebilirdi.

Tylor'ın, erkeklerin "dışardan evlenmeleri" ya da "dışarda öldürülmeleri" gerektiği üzerine söyledikleri, genellikle yeterli açıklama yapılmaksızın aktarılmaktadır. Dışardan rastgele biriyle evlenen bir erkek, bir yabancı düşman olarak kadının soydaşları tarafından pekâlâ öldürülebilirdi. Ancak, çapraz yeğen olarak, artık bir düşman değil, bir dost, bir kayınbiraderdi.

Çapraz yeğen akrabalığının temel nedeni budur; kümeler arasında barışçıl çiftleşme ilişkilerine olanak sağlamak amacıyla, daha önce birbirine düşman olanları, kardeşçil bir bağlaşma içinde bir araya getirmek gerekiyordu. Bu açıklama, şu soruya yanıt veriyor: Niçin içevlilik yasası gerekli oldu? Daha önceki dışevlilik kuralı ve yamyamlık çağındaki yaşam koşulları bunu gerekli kılmıştı. Briffault bu durumu şöyle açıklıyor:

Dışevlilik kuralıyla, aynı kümenin üyeleri arasında cinsel ilişki kurulması, hemen hemen her yerde sıkı sıkıya yasaklanmıştır. Bir kadın ya da bir erkek, cinsel eşini bir başka kümeden sağlamak zorundadır. Ancak bu, ilkel koşullar altında hiç de kolay bir şey değildir. (...) İlkel toplumda, bir kimsenin kendi kümesinin üyeleri, "bizimkiler," bunun dışında kalan bütün bireylerse, "düşman" sözcüğüyle aynı anlama gelen "yabancılar"dır. (...) Herhangi bir ilkel toplumda, bir kümenin üyesinin, bir başka kümeyi ziyaret etmesi için, bir kuttören düzenlenmesi ve söz konusu kimsenin, bu törenle, karşı taraf üyelerine karşı herhangi bir düşmansı ya da kötü amacı olmadığını kanıtlaması gereklidir. "Avustralya'da" diyor Bay Mathew, "bir Yerli kendi bölgesinin sınırını aştığında, kellesini koltuğuna almış demektir. (...)" Bir âşığın, yabancı kümede bulunan bir dişiyi gece yarısı gizlice ziyaret etmesi hemen hemen olanaksız; iki küme arasında herhangi bir dostluk ya da anlayış yoksa, bu işi gündüz gözüyle yapmaya da olanak yoktur. [47]

Bu açıklama, daha önceki dönemlerde, kadınlarla erkekler arasındaki cinsel ilişkide gösterilen gizliliğin nedenini ortaya çıkarıyor. Bu gizli tutma olayı, zaman zaman ve de yanlış olarak cinselliğe karşı olan tutumumuza göre, "alçakgönüllülük," ya da "incelik"e yorulmuştur. Crawley, bu konuda şunları yazmaktadır:

Yabanıllar bu konuda uygar insanlara göre çok daha "ketum"lar. Riedel'in Ceram yerlileri konusunda söylediği, genellikle bütün yabanıl ve barbar halklar için geçerli. Ceram'da, diyor Riedel bütün doğal işlevler, özellikle de çiftleşmeyle ilgili edimler, gizlice yapılır; orman, genellikle yeğlenen buluşma yeridir. Gene Aru Adaları'nda ve Wetar'da, durum aynıdır. (...) Fiji'de, incelik göstermek amacıyla, "kadınla erkek, ormanın derinliklerinde ve ikisinden başka kimsenin bilmediği bir yerde buluşmak üzere birbirlerine randevu *verirler."* [48]

Çapraz yeğen ilişkisinin ortaya çıkmasıyla, daha önce birbirlerine olgusal ya da gizil düşman gözüyle bakan insanlar, kendi çapraz

[47] R. Briffault, c. I, *Analar*, *s.* 560-61.
[48] E. Crawley, *a.g.y.*, c. I, s. 216.

yeğenlerinin yurdunda güvenlik içinde dolaşabilmeye hak kazanmış oluyordu; bu hakkı sağlayan bağlaşmaya göre, çapraz yeğenler birbirlerini korumak zorundaydı çünkü. Bu durum, rastgele bir insanla çiftleşmek üzere yapılan arayışların getireceği tehlikeleri önlemiş oluyor, düzenlenmiş bir çift değiş tokuşu dizgesi kurmuş oluyordu. Üyeleri birbirleriyle evlenen bu yarım'lara "evlenme birlikleri" adını veren Julius Lippert, "kadın eşleri barışçıl yollarla sağlama gereksinmesi (...) yabancı kümeler arasında barışçıl ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur" diyor.[49]

Bazı bölgelerde, kadınlar, "Düşmanlarımızla evleniyoruz," diyorlar. Bazı yörelerde, "Çapraz yeğenlerimizle evleniyoruz," diyorlar. Her iki söyleyiş de tarihsel olguyu yansıtıyor; eş değiş tokuş dizgesi, daha önce düşman olan insanları çapraz yeğenlere çevirmiş oldu.

Gerek koşut kardeşlik, gerek çapraz yeğen bağlaşmaları, yani iki tür kardeşsoylu ilişki de, birer dost olarak birbirlerine güvenebilecek insanlardan oluşan kümelerin büyümesine yolaçtı. Ancak bu, bütün düşmanlıkların sonu olmadı, çünkü her iki tür anlaşma da, belli koşullar altında geçersiz sayılmak durumundaydı. Ne var ki, bağlantılı ya da bağlaşmış olan erkekler arasında yapılan "iç savaş," birbirlerine tümüyle yabancı olan kimselere uygulanmayan kısıtlamaları içeriyordu.

Bu özelliğe bir örnek, Rafael Karsten'in, kelle avına çıkan Jibaro'lar konusunda yazdığı şu satırlarda görülmektedir:

Jibaro yerlileri, kendi tribülerinin üyesi olan yani aralarında kan akrabalığı bulunduğunu kabul ettikleri düşmanların başını kestiklerinde, bunu utku simgesi olarak saklamazlar. Bunu yapan bir yerli, kendi tribüsünün adamları tarafından —daha önce tarafsız görülenlerce bile— öldürülmek tehlikesini göze almış demektir. Öte yanda, bir yabancı tribüyü yenip de utku elde edildiğinde, öldürülen düşmanların kafalarının utku simgesi olarak saklanması kural gereğidir.[50]

Chapple ve Coon tarafından aktarılan aşağıdaki olay, birbirlerine tümden yabancı olan kişilerle yeğen sayılanlar arasındaki ilişkilerin ayrılığını sergilemektedir:

---

[49] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Uygarlığın Evrimi), s. 334-35.

[50] Rafael Karsten, *Primitive Heritage* (İlk İnsanın Mirası), s. 520-21.

Bedevi'ler, "yeğen" (Beni el am) dedikleri tribülerle yeğen diye adlandırmadıkları tribüler arasında ayrım gözetiyor ve onlara ayrı davranışlarda bulunuyorlar. Bir "yeğenler" kampına ancak gün doğduktan sonra saldırabilirler; bir "yeğen" yakaladıklarında, onu öldürmez, ya da bağlamazlar; yalnızca üzerine bir bez parçası iliştirir, tek başına sınırda oturturlar; tutuklu, birisi gelip de onu kurtarıncaya dek kendi tribüsüne katılmayacağına onur sözü vermiştir. Bu hakkı yabancılara tanımazlar.[51]

Driberg, aralarında dostluk anlaşması bulunan erkeklerin, en kötü durumlarda bile birbirinin korumasına güvenebileceklerini söylüyor:

Savaş sırasında, erkekçe davranmaya ek olarak başka özel davranışlar da beklenir. (..) Bir savaşçı, karşı yanda bir kayınakraba ya da kan dostu olduğunu anlarsa, karşı tarafa saldırmayı bırakmak bir yana, kendi yaşamını yitirmek pahasına da olsa, onları kendisiyle birlikte saldırıyı yapanlara karşı korumak durumundadır.[52]

Çapraz yeğenlerin birbirlerini anarken kullandıkları terimler, aralarındaki ilişkinin, bir tarafa göre kız kardeş, bir tarafa göreyse eş olan kadından kaynaklandığını göstermektedir. W. I. Thomas, "bir erkeğin karısının erkek kardeşinden karım diye söz ettiğini, karısının erkek kardeşininse, kendisine kocam dediğini" belirtmektedir. Thomas aşağıdaki örneği veriyor:

Bu çağırma sözcükleri, savaş alanında kullanılmaktadır. Eğer yaralı bir erkek, kız kardeşinin kocasını görürse, "koca, öldürülüyorum," diye seslenir. Bunun üzerine, kayınbiraderi, yürekli bir erkekse, karısının erkek kardeşine yardım edecek, hatta onunla birlikte ölecektir. [53]

---

[51] Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 629.

[52] J. H. Driberg, *At Home with the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 99.

[53] W. I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 112.

Bazı insanbilimciler, ilkel erkeklerin kayınbirader edinmek yolundaki yoğun isteğine işaret etmişler, kayınbirader edindikten sonra, birbirlerine olan "sevgi"yi açıkça ortaya koyabildiklerini söylemişlerdir. Thomas bu konuda şunları yazar:

Kayınbiraderler birbirlerini severler. Bir erkek, kız kardeşinin kocasına bir silahla birkaç at verir, öte yanda, kendi karısının erkek kardeşi, savaşta tutsak alınmış bir atın yanısıra av hayvanları da verir ona. Bir erkek savaştaki başarılarını anlatırken, "bir atı tutsak aldım ve kayınbiradere verdim," der. (A.g.y., s. 112.)

Claude Levi-Strauss, Yeni Gine'de, yerlilerin deyişiyle, "evlenmenin gerçek amacının bir kadın eş sağlamak değil, kayınbiradeılere sahip olmak" olduğunu belirtiyor.[54] Ama ne o, ne de aynı görüngüyü gözlemleyen başkaları, bu olgunun nedenlerini açıklamadılar.

Margaret Mead de, araştırma yaptığı ilkel yörelerde, erkeklerin kayınbirader edinme isteğinde olduklarını saptadı. Mead, Arapeş yerlileri arasında, kandaşla cinsel ilişki olup olmadığını araştırıyordu, ancak yerlilerin, bu konuya hiç ilgi göstermedikleri bir yana, kendisine hiçbir örnek veremeyeceklerini de gördü. Mead'in bu tabuyla ilgili soruları karşısında, sürekli olarak kayınbirader konusuna değiniyorlardı. Israrlı sorularına, "Hayır," diye yanıt veriyorlardı, "kız kardeşlerimizle yatmayız, onları başka erkeklere veririz, başka erkekler de bize kendi kız kardeşlerini verirler". Mead, "Bu açıkça görülüyordu," diyor. "Sorun bu kadar basit. Neden üsteledim, anlamıyorum."

Ama gene de üstelemişti Mead. Onlara, bir gencin, kendi kız kardeşini kendisine eş olarak seçmesi halinde, yaşlıların ne söyleyeceğini sordu. Bu sorunun yanıtını kimse bilmiyordu, çünkü daha önce hiç kimse bu konuyu tartışmamıştı. Bunun üzerine, genç erkeklerin birer birer gidip; yaşlı erkeklere böyle bir istekleri olduğunu söylemelerini sağladı, alınan yanıtları şöyle aktarıyor:

---

[54] Claude Levi-Strauss, *Man, Culture and Society* (İnsan, Kültür ve Toplum) Kitabında "the Family" (Aile) adlı bölüm, s. 270.

Nee, kız kardeşinle evlenmek mi istiyorsun! Sana ne oluyor, anlamadım? Bir kayınbiraderin olsun istemiyor musun? Bir başka erkeğin kız kardeşiyle evlenirsen ve bir başka erkek senin kız kardeşinle evlenirse, en azından iki kayınbiraderin olacak, öte yanda kendi kız kardeşinle evlenirsen, hiç kayınbiraderin olmayacak, anlamıyor musun yoksa? Kiminle ava gideceksin, kiminle bahçede dolaşacak, kiminle komşuluk edeceksin? [55]

Mead, şu sonuca varıyor: "Arapeş yerlileri, kandaşla cinsel ilişkiyi korku ve bedenlerinin duyabileceği bir isteği kovma itiliminden doğan bir tepkiyle karşılamıyorlar, evlenme yoluyla, insanın sevebileceği ve güvenebileceği kişilerin sayısını artırmanın getireceği sevinçleri aptalca tehlikeye koyan bir yadsıma olarak görüyorlar." Gerçekten de, kayınbiraderlere sahibolma yolunda gösterilen yoğun isteğin özü, güvenilecek dostların ve toplumsal yaşamla emek yaşamında her şeyin paylaşılabileceği arkadaşların sayısını artırmaktır.

Mead'in, Arapeş yerlileri arasında yaptığı incelemelerden sağladığı sonuçlara göre, gerek kardeş anlaşmaları gerek çapraz yeğen anlaşmaları olsun her iki toplumsal olgu da, çok geniş alanları içeren kardeşçil ilişkilerin gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır. Mead şöyle yazıyor:

Herkes bir değil birkaç bahçe ekip biçiyor; her bahçeyi, değişik bir akraba kümesiyle paylaşıyor. Bu bahçelerden birinde ev sahibi olan ötekilerde konuktur... hasat zamanı, bir erkeğin payına düşen yiyecek, doğrudan kendi denetiminde olan bir toprak parçasından değil, çeşitli bahçelerden sağlanmakta... akrabalarının topraklarında, şurdan şu kadar, burdan bu kadar uzakta ürünü vardır herkesin. Gene aynı şekilde, Hindistan cevizi ağaçlarının ekilmesinde de bireyciliğin izlerine rastlanmaz... Avlanma işinde de, erkek tek başına değildir, yanında kimi zaman bir kardeş, ya da genellikle bir yeğen ya da kayınbirader olmak üzere mutlaka biri bulunur. (...) Ev yapma işinde de durum aynıdır. (A.g.y. s. 19-21.)

[55] Margaret Mead, *Sex and Temperament* (Cinsiyet ve Davranış), s. 84.

Akrabalık bağlarının iki yönde gelişmesi, birinin koşut erkek kardeşlerini ve ötekinin çapraz yeğenleri ortaya çıkarması, bir trübü oluşturan klanlar ağının temellerini atmış oldu. Buysa, ilk oymakların tümüyle gelişmiş bir tribüye dönüşmesi evriminde en bellibaşlı adımların neler olduğunun saptanmasını olası kılmaktadır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İLK OYMAKLARDAN TRİBÜYE

YABANIL toplumun, en ilk birimi olan ilk oymaktan, toplumsal gelişmesinin doruk noktası olan tam örgütlü tribüyü oluşturması evrimi konusunda çok az araştırma yapılmıştır. Bu da, bir tribüyü oluşturan çeşitli birim ya da parçaları çözümleme girişimleriyle, bunların birbirinden nasıl ayrıldığının açıklanmasında sorunlarla karşılaşılmasına neden olmuştur.

Morgan ve diğer öncüler bir tribüyü her biri birkaç klandan oluşan iki fratrinin bir araya gelmesi diye tanımlamaktadırlar. Morgan'ın zamanından bu yana bir trübü, genellikle, çeşitli parçalara "bölünmüş" olarak tanımlandı; ancak bu parçaların adı konusunda bile bir görüş birliğine varılmadı. Bazılarının "klan" dediği şeye bazıları "soy", "sülale" ya da başka bir ad veriyordu.

Birinci soru şudur: Tribü nasıl ortaya çıktı? Bir görüşe göre bir parçalanma ya da "bölünme" süreciyle varlık kazandı. Bir başka görüşe göre tribü, birbirine yabancı kümelerin, ortak hizmet ve korunma sağlamak amacıyla birbirine bağlanması ya da "birbiri içinde erimesi" sonucunda ortaya çıktı. Gerçekte, her iki görüş de doğru. Tribü, hem bölünme hem de birbiri içinde erime süreçleri sonucunda oluştu.

İlk dönemlerde, ana oymağından kopanlar, yeni beslenme alanları aramak üzere başka yörelere dağıldılar. Kopan her küme, totemcilik ve tabunun kurallarına göre yaşayan ana oymağının içsel yapısını da birlikte götürüyordu. Yakın yörelere dağılan bazı kümeler, ana kümeyle olan akrabalık bağlarını bir süre için korumuş olabilirler.

Ancak çok uzaklara gidenler için böyle bir durum söz konusu olamazdı. İlk çağlarda, insanların bellekleri uzun geçmişleri koruyamadığından, dört bir yana dağılan bu kümeler, birbirlerine yabancılaştılar. Lippert, Avustralya ve Yeni Zelanda tribüleriyle ilgili olarak, bu sözlerimizi doğrulayan görüşler öne sürüyor:

...bütün bu tribülerin, kendilerinden eski tribülerden kopma sonucu oluştuklarına kuşku yoktu. (...) Bir küme, belki de daha rahat yiyecek sağlamak için kendilerinden ayrılmış olan komşu tribünün anaları kanalıyla kendilerine kan akrabası olduğunu anımsıyorsa, bu komşu tribü yabancı sayılmaz. (...) Ancak, böyle bir anının silinmesi halinde, bunların arasında herhangi bir bağ ya da akrabalık yoktur; öteki tribünün üyeleri yabancıdır artık. (...) Bir tarih anlayışı olmadığı gibi anıları diriltmek için yapay yollar da bulunmadığından, insanlar aynı kanı taşıdıklarını doğal olarak kolayca ve sık sık unutmuşlardır.[1]

Lippert'in sözünü ettiği çağda, bu kümeler henüz tribü değil ilk oymaklardı. Yazar, bunların daha hâlâ yamyam olduklarını, yabancılara hayvan gözüyle baktıklarını belirtiyor. Ancak zaman içinde, bu ayrı oymaklar, barışçıl toplumsal ilişkiler kurarak, antlı birlik ve bağlaşmalar sağlamak için gerek duydukları "yapay yardımlar"ı sağladılar.

Bu süreç, bazen, ayrı ayrı küçük birimlerden bir tribüyü oluşturan birimler ağının örülmesine yolaçan bir "ilerlemeci birleşimler" dizisi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldıkta, ilk ilerlemeci birleşme koşut erkek kardeşleri, ikincisiyse çapraz yeğen ya da kayınbiraderleri ortaya çıkarmıştır. Bunların ilki, bağlantılı klanları, ikincisiyse, bir diğerinde bulunan karşı cinslerle çiftleşebilen yarım'lar olarak birbirlerinin karşısında duran iki fratriyi ortaya çıkarmıştır.

Lewis Morgan, anasoylu gens ya da klanın, tribünün temel birimi olduğunu saptadı. Bu, klandan önce neyin varolduğu sorusunu ortaya çıkardı. Morgan, klandan önce varolan birimlere, "kan-bağlı aile"ler adını verdi. Bunların bizim anladığımız anlamda "kan-akrabası" kümeler olduğunu ve aynı kanı taşıyan akrabaların birbiriyle evlen-

[1] Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 89.

diğini sandı. Onun görüşüne göre ilk çağlardaki cinsel ilişkiler, bir kümede bulunan öz ve toplumsal kardeşlerin birbirleriyle evlenmesiyle gerçekleşiyordu.[2]

Bu, iki bakımdan yanlıştır. Birincisi, insan yaşamının başlangıcında bir "kan-bağlı aile" ya da başka tür bir ailenin varlığını kabul etmek, Morgan'ın anasoylu klanın ilk toplumsal birim olduğu ve ailenin tarihte ataerkillik ve özel mülkiyetin yanısıra ve çok sonraları ortaya çıktığı savıyla[3] çelişmektedir. İkinci olarak, "kardeşlerin birbirleriyle evlenmesi" olayının, ilk dönemde aynı küme içindeki kardeşler arasında geliştiğini sanmıştır, oysa gerçekte, bu gibi kardeş evlenmeleri, birbirine yabancı olan iki küme yalnızca bu amaçla bir bağlaşım, yani çapraz yeğen akrabalığı kurduklarında görülmüştür.

Gerek Morgan'ın "kan-bağlı aile" terimi, gerek Howitt'in "bölünmemiş komün" terimi geçerliğini yitirmiştir. Bu ikincisi aynı zamanda kardeşler arasındaki evlilik kavramını da içermekteydi. Onların çağından bu yana, en ilk toplumsal kümeyi belirtmede kullanılan terimler arasında en çok "ilk oymak" terimi yerleşme eğilimi gösterdi. Daha da doğru bir kavram oluşturması için, bu ilk kümelere "anasoylu ilk oymak" denilebilirdi.

Oymak, bir baba-ailesi değildi. Analar, anaların erkek kardeşleri ve anaların çocuklarından oluşan bir anasoylu kümeydi. Anasoylu oymak, anasoylu gens, ya da klanlardan önce gelen bir toplumsal birimdi. Oymakla klanlar arasındaki ayrım oymağın yaşamını başka oymaklarla bağlantısız olarak tek başına sürdürmesiydi. Oysa klan, daha büyük bir birliği yani tribüyü oluşturan birçok bağlantılı klandan bir tanesiydi. Bu önemli noktaya Moret ve Davy de değinmişler, şöyle yazmışlardır: "Oymak bütün bir toplum değil de bir toplumsal parça haline geldiğinde, adını değiştiriyor, klan adını alıyor ama oymaklık özelliklerinin tümünü koruyor."[4]

Oymağı oluşturan özelliklerin en önemlisi, oymak üyelerini, cins, yaş ve uğraşlarına göre sınıflandıran totemci bölümler ve yiyecekle

---

[2] Lewis Morgan, *Eski Toplum*, s. 393.

[3] *A.g.y.*, s. 477-78.

[4] A. Moret ve G. Davy, *From Tribe to Empire* (Tribüden İmparatorluğa), s. 55.

çiftleşme avına konan tabulardır. Morgan'ın "kız kardeşlerle erkek kardeşlerin birbirleriyle evlenmeleri" görüşünün tersine, tarihteki ilk buyruk, gerek yiyecek, gerek çiftleşilecek karşı cins için "dışardan avlan" buyruğuydu. Oymak içi ya da klan içi "evlilik" ya da çiftleşme olanaksızdı; hem oymak hem de klan üyeleri çiftleşecekleri karşı cinsi kendi aralarında değil, dışarda ararlardı.

"Karşılıklı evlenme"nin ilk biçimi, çiftleşecekleri karşı cinsi kendi klanlarının dışından seçmek durumunda olan iki klan arasında evlilik anlaşmalarının yapılmasıyla ortaya çıktı. Bir taraftaki kız ve erkek kardeşler, ancak böyle bir anlaşmanın yapılmasından sonra karşı taraftaki kız ve erkek kardeşlerle çiftleşebilirlerdi. Bu, klan-klana çiftleşme bağlaşması, tribünün birbiriyle çiftleşebilen iki yanı olarak birbirinin karşısında yeralan iki fratrinin oluşmasıyla en gelişmiş biçimini almış görünmektedir.

Bu, "ikili düzen"in en gelişmiş halidir. Her fratri, birbirlerine koşut kardeş klan olan birkaç klandan oluşmuştur. Ancak iki fratri, birbirleriyle çapraz yeğen ilişkisi içindedir, yani, bir fratrideki klanların kız ve erkek kardeşleri, çiftleşecekleri, karşı cinsi, karşı fratrideki klanların kız ve erkek kardeşleri arasından seçer. Bu ikili düzenle, daha önce birbirine yabancı olan kümeleri birbiriyle çiftleşebilen anlaşmalı kümeler halinde bir araya getiren iki-yanlı içevlilik yasası uygulanmış ve böylece daha önce görülen tek-yanlı dışevlenme yasasının kusurları giderilmiştir. Daha önce kendilerine "git evlen" buyruğu verilenler, şimdi yeni ve daha güvenli bir çiftleşme yolu bulmuş oluyorlardı. Alıp başını gitmek yerine, tribünün karşı yanından birisiyle çiftleşerek olduğu yerde kalabilirlerdi.

İlkel oymaktan tribüye dek varan evrimin geçirdiği evreleri sıralayacak olursak, şu temel birimleri görüyoruz:

1. *ilk Oymak:* Bu, birbiriyle çiftleşemeyen kız ve erkek kardeşlerden oluşan bir anasoylu birimdir — çiftler dışarda aranır.

2. *Klan:* Bu, Morgan'ın gens diye adlandırdığı anasoylu birimdir. Birbirinden uzakta bulunan oymakların birleşmesiyle oluşmuştur; daha büyük bir kümeler ağının bağlantılı ya da birbirine bağlı birimle-

ri olarak, klan adıyla anılır. Bu, ister koşut ister çapraz klan olsun, çiftleşilecek karşı cinslerin dışarda arandığı bir birimdir.

3. *Fratri:* Birkaç kardeş klandan oluşan ve kendisi de bir "kardeşlik" birimi olan büyük küme. Fratriye, "yarım", "bölüm" ya da "yan" adı da verilir, çünkü fratri, bir başka fratrinin karşısındadır ve ikisi birden bir tribüyü oluştururlar. Fratri'de dışevlilik kuralı geçerlidir.

4. *Tribü:* Bu, "*içevlilik kuralının işlediği bir komün* "dür. İki fratri (yarım, yan, bölüm)den oluşur. Her fratri, kız ve erkek kardeşlerden ya da koşut kız ve erkek kardeşlerden oluşur. Bunlar, çiftleşecekleri kimseyi karşı, yan ya da fratriden, yani çapraz yeğenleri arasından seçmek zorundadır.

Tribü, ikili düzenin en gelişmiş biçimidir ve hem iç hem de dışevlilik yasalarının uygulandığı bir düzendir. Daha küçük, önemsiz bir "üçüncü fratri"den de söz edilmiş olmakla birlikte, bunun varlığı kuşku götürür olduğundan kabul edilmemiştir. Tribü, aralarında karşılıklı kardeşçil-cinsel ilişki bağlantısı olan iki ayrı fratriden oluşmuştur. Her fratri, kendi içinde dışevlilik yasasını uygular; ikisi bir arada (bir tribü olarak) içevlilik yapabilen üyelerden oluşur.

İkili düzenin varolduğu biraz geç anlaşıldı ve çapraz yeğen ilişkisi kadar çok sorunlar ortaya çıkardı. Lewis Morgan, "ikili düzen" terimini kullanmadı, ancak kendisinin "fratrik düzen" terimi de aynı anlama gelmektedir. Irokua ve başka tribülerle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Her fratri (De-a-non-da-yoh), bu sözcüğün anlamına uygun olarak, bir kardeşlik birimidir. Aynı fratriden olan erkekler birbirlerinin kardeşi, karşı fratride bulunan erkeklerinse yeğenleridir. [5]

"İkili düzen" terimini kullanan ve bu alanda bilime önemli katkıları bulunan W. H. R. Rivers, daha sonra kararsız tutumlar gösterdiyse de, başlangıçta bu düzenin anasoylu olduğuna kesinlikle inanmıştır:

İkili düzende topluluk, yarım diye adlandırdığım, "aralarında çiftleşemeyen" iki kümeden oluşuyordu; bu yarım'lardaki erkekler, ancak bir

[5] L. Morgan, *a.g.y.*, s. 90.

başka yarımdaki kadınlarla çiftleşebilirdi. Dahası, bu toplumsal örgütleme biçiminin varolduğu bilinen her durumda, soyçizgisi anayı izlemekte, bir erkek, kendi anasının yarım'ının bir üyesi sayılmaktadır.[6]

A. W. Howitt, Avustralya'da da aynı temel bölümlerin bulunduğunu saptadı: "Avustralya'da bulunan bütün tribülerin, kendi aralarında karşılıklı evlenebilen ama kendi içlerinde evlenmeleri yasaklanan iki yarım'a ayrıldığı, bir genel kural olarak kabul edilebilir."[7]

İkili düzenin ortaya çıkarılmasıyla ilgili bir sorun da, iki yanın bir diğerinin yansısı gibi görünmesi, ayrı ad ve kimliklere sahip olmamasıydı. Melanezya'da, her iki yan da *veve* (analık) diye anılıyordu. Rivers, Melanezya'da, Gazelle Yarımadası'nın kuzey-doğu yöresinde "yarım'ların kesin adlarının bulunmadığını, insanların kendi yarım' larıyla öteki yarım'dan 'biz' ve 'onlar' ya da 'bizimkiler' ve 'onlarınkiler' diye söz ettiklerini" yazıyor.[8] Bu terimler araştırmacılara göre belirsiz terimlerdi.

Ancak yerliler, tribünün değişik parçaları arasındaki ayrımı belirlemesini kendilerine göre biliyorlar, değişik kümeleri, değişik totem simgeleriyle birbirinden ayırıyorlardı. Goldenweiser, kuzey-batı Pasifik kıyılarındaki Haida ve Tlingit halklarının ikili düzenini şöyle tanımlıyor:

Tlingit yerlileri arasında Kuzgun ve Kurt diye bilinen iki ana toplumsal bölüm ya da fratri var. Bu fratri kümelerinin en bellibaşlı işlevi, karşılıklı çiftleşme ilişkisini denetlemektir; aynı fratrinin üyelerinin birbirleriyle evlenmesine izin verilmez. Soy, ana çizgisini izler, çocuklar ananın fratrisinin üyesidirler.[9]

---

[6] W. H. R. Rivers, *History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. I, s. 17.

[7] A. W. Howitt, *Native Tribes of South-East Australia* (Güney Doğu Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 88-89.

[8] W. H. R. Rivers, *a.g.y.*, c.II, s. 500.

[9] A. Goldenweiser, *Anthropology* (İnsanbilim), s. 330-31.

A. P. Elkin, Avustralyalıların yaptıkları bölümlemenin amacının, kız ve erkek kardeşlerle onların çapraz yeğenleri arasında bir ayrım yapmak olduğunu belirtiyor:

Yarım, bir şeyin yarısı demektir ve Avustralya'nın çok geniş bir bölgesinde her tribü iki parça ya da yarım'a ayrılmıştır. İkili düzen diye anılan bu bölünme, çok kesin bir toplumsal ve törensel kümelenmedir. Üstelik, bu düzen, doğası gereği totemcidir... bazı bölgelerde her yarım'ın kendisine totem olarak seçtiği bir hayvan ya da kuşu ve buna bağlı olarak, kartal, şahin, karga, beyaz papağan, kara papağan, ova kangurusu ve yayla kangurusu gibi adları vardır. (...) yarım, anasoyluysa, "ben anamın yarımından, babamsa öteki yarımdandır..." Durum ne olursa olsun ikili bölümleme kız ve erkek kardeşlerle çapraz yeğenleri birbirinden ayırmakta ve bu iki akraba kümesine ayrı ayrı adlar verilmesini gerekli kılmaktadır.[10]

İkili düzen'in çapraz yeğen evlenmesiyle herhangi bir bağlantısı olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmıştır. Çoğu insanbilimciye göre, tribü anlaşılamayan bir nedenden ötürü "kendisini ikiye bölmüş" sonra da bir yandaki tribü üyelerinin karşı yandakilerle evlenmesini buyurmuştur. Crawley bu gizi şöyle anlatmaktadır:

Tribü, eşini dışardan seçen iki bölüm ya da fratriye ayrılmışır; tribünün dışından birisiyle evlenmek yasak olduğu gibi fratriden biriyle evlenmek de yasaktır, ancak iki fratri bir diğerinin üyeleri arasından eş seçebilir. (..) Bu ilginç düzen artık çok iyi bilinmektedir. Bunun kökeni nasıl açıklanacaktır?[11]

Gene burada da, çapraz yeğen evliliğinde olduğu gibi ikili düzen yalnızca iki yarım arasında varılan bir karşılıklı evlenme sözleşmesi olarak kabul edilir, bu örgütlemenin, her iki yandaki erkekler arasında kurmuş olduğu kardeşçil ilişkiler gözardı edilirse, soruya yanıt bulu-

[10] A. P. Elkin, *The Australian Aborigines* (Avustralya Yerlileri), s. 95-96.

[11] E. Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), cilt II, s. 213.

namaz. Bu konuda öne sürülen çeşitli varsayımlardan tek doğru olanı, sorunun bu yönünü de dikkate alarak yapılan varsayımdır.

Niçin İkili Düzen

Bu soruya yanıt verme girişiminde bulunanlardan biri, A. L. Kroeber'dir. Kroeber, ikili düzeni, tribünün mutlak olarak bölünmesi için yapılmış bir "plan" olarak görmekte, her bireyin (yani aslında yeryüzündeki her şeyin) o ya da bu yarım'a verildiğini söylemektedir. "Bu plana göre," diye yazıyor, "bir kimsenin herhangi bir ilişkide bulunduğu herkes, akraba sayılmakta —gerekirse akraba yapılmakta— ve şu ya da bu yarım'a ayrılmaktadır."

Bu garip planın yapılmasının nedeni neydi? Kroeber şu ruhbilimsel açıklamayı yapıyor:

İnsan zihninin yapısında, dünyasını çözümleme ve bunu ikili, iki kutuplu, parçalara bölünmüş bir biçimde düzenleme eğilimi, derinlere kök salmış olabilir; işte Avustralya ve başka yerlerde oluşturulan yarım'ların kökeninde bu eğilim yatabilir. Ancak böyle bir eğilim gerçekten varsa, yalnızca ruhbilimsel bir olgu olarak kabul edilebilir.[12]

Levi-Strauss ve onun öğrencileri de bu ruhbilimsel yaklaşımı sürdürmüşlerdir.

İkili düzenle ilgili ikinci bir yaygın kuram da, bu örgütlenmenin kandaşla cinsel ilişkiyi önlemek için yapıldığı kuramıdır. Frazer, toplulukların, aralarında evlenebilen iki yana ayrılmasını büyük bir "ahlâk reformu" ve tarihte dönüm noktası olarak görmüştür:

...kanıtlar, ikili düzen ya da bir topluluğun dışevlilik yasasını uygulayan ve karşılıklı olarak birbirlerinin üyeleriyle evlenebilen sınıflara bölünmesi kuralının, kardeşlerin birbiriyle evlenmesini önlemek

[12]A. L. Kroeber, *The Nature of Culture* (Kültürün Doğası), s. 91-92.

amacıyla yapıldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Günümüze hiçbir belge bırakmayan ve ilk büyük ahlâk reformu diye tanımlanabilecek olan bu düzen, bu uygunsuz birleşmeleri kesinlikle önlemiştir. (...) Bunun sonucu olarak erkekler, kendi öz kardeşleriyle evlenmek yerine, ... kız kardeşlerini, dışevlilik kuralını uygulayan başka sınıfların erkeklerine vermiş, karşılığında onların kız kardeşleriyle evlenmişlerdir. (...)

Demek ki, kız kardeşlerin değiş tokuş edilmesi, toplumun ikili düzen biçiminde örgütlenmesiyle başlayan büyük reformu döndüren eksenin ta kendisidir. [13]

Daha önce gördüğümüz üzere, Frazer bu büyük ahlâk reformunu, "ileri görüşlü ve olağanüstü yetenekli birkaç erkeğin zekâsına" borçlu olduğumuzu, bu yetenekli kişilerin "kız kardeş değiş tokuşu" taslağını kafalarında oluşturduğunu söylemektedir. Bu "kız kardeş değiş tokuşu" savı, anaerkil düzendeki erkeklerin, kendi kız kardeşleriyle onların kız evlatlarının yaşam ve etkinliklerini, günümüz babalarının eş ve kızlarının yaşamlarını denetledikleri gibi denetledikleri yanlış izleniminin doğmasına yol açmıştır. Aslında, ilkel çapraz yeğen çiftleşme dizgesi, kız kardeş değiş tokuşunu içerdiği kadar "erkek kardeş değiş tokuşunu" da içeriyordu; çünkü bu her iki cins için de çapraz çiftleşme dizgesiydi. Dolayısıyla, bir yarım'ın kız kardeşleriyle erkek kardeşlerinin, çiftleşecekleri eşlerini öteki yarım'ın kız kardeşleriyle erkek kardeşleri arasından seçtiklerini söylemek daha doğru olacaktır.

Ayrıca, ikili düzen, kesinlikle anasoylu olduğuna göre, birkaç "yetenekli erkeğin" yaratımı değildi kuşkusuz. Kanıtlar, bu düzenin, anaerkilliğin evrimi sırasında belli bir evrede kadınlar tarafından kurulduğunu göstermektedir. Melanezya'da örneğin, karşılıklı çiftleşme bağlaşması, iki *veve*'nin (analık biriminin) kadınları tarafından ortaya atılmıştı, ikili düzenin bulunduğu her yerde de bu böyle olmuştur.

Morgan, Avustralya'daki Kamilaroi tribülerinin, "ilk iki gens'i oluşturan iki dişi atadan" türediklerine inandıklarını yazarken, çapraz

[13] James G. Grazer, *Folklore in the Old Testament* (İbranilerde Folklor), c.II, s. 233-34.

bağlaşmanın başlangıç noktasının dişi cins olduğunu kabul etmiş bulunuyordu. "İki gens de aynı zamanda varlık kazandığına göre bir gens'in dişi ve erkekleri öteki gens'in dişi ve erkekleriyle evlenecektir..."[14] diye yazmakta Morgan. Kısacası, evliliğin kökleri, bir *veve'* nin analarıyla, öteki *veve'*deki kayınvaldelerin, kızlarının ve oğullarının barışçıl yollarla çiftleşebilmesi için aralarında yaptığı bağlaşmaya dayanmaktadır.

Bundan başka, Frazer'ın savının tersine, ikili düzen cinsel ahlâkı koruma ya da kandaşla cinsel ilişkiyi önleme gereksinmesinden doğmamıştır. Her iki taraftaki erkek ve kadınlar arasında barışçıl çiftleşme ilişkilerinin kurulmasını olası kılmak üzere, birbirine düşman olan erkek kümelerini kardeşçil bir bağlaşma içinde bir araya getirme gereksinmesinin sonucudur.

Tylor'ın gözünden kaçmayan nokta da budur. Kandaşla cinsel ilişki kuramının tuzağına düşmemeyi başaran ve bütün dikkatini erkek kümeleri arasındaki savaş ilişkisinde yoğunlaştıran birkaç araştırmacıdan biridir Tylor. İkili düzeni açıklamadaki varsayımları doğrudur; çünkü o, insan yaşamının en eski çağında erkekler arasındaki kan dökme ve çekişmeleri önleme gereğinin önemini görmüştür. Tylor ayrıca, kadınların, hem eş, hem de kız kardeş olarak çifte yükümlülük taşıdığını, ve erkekleri denetlemede önemli bir rol oynadıklarını belirtmiştir:

Dışevlilik kuralı, insanlık tarihinde çok eskilere dayanmaktadır. Belki de hiçbir araştırmacı bu kurumun ortaya çıktığı evreyi açıklayamamış, dışevliliğin kaynaklandığı koşullar tam olarak ve açıkça ortaya çıkarılmamıştır. (...) Ancak, dışevlilik yasasının yapısı ve daha başka kanıtlar, bu kurumun, insan ırkının büyük bir kesiminde bir siyasal refah öğesi olarak işlediğini göstermektedir. Bunun kavga ve kan dökmeyi kesinlikle önlediği öne sürülemez. (...) Üyeleri birbirleriyle evlenebilen klanlar da olsa kavga eder ve savaşırlar kuşkusuz. Bununla birlikte, kadınların, bütün bir topluluğu akrabalık ve evlilik bağıyla birbirine bağlamakla barış sağladığı ve bu barışı bir klanın

[14] H. Lewis Morgan, *a.g.y.*, s. 53-68.

üyelerinin kardeşi, ötekindeki erkeklerinse karısı olarak koruduğu bir gerçektir; bu durum, kavgaların ve kan dökülmesinin önlenmesine, böyle kavgaların çıkması halinde de yatıştırılmasına yardım etmiştir kuşkusuz. (...) Demek ki dışevlilik, uygar olmayan halkların birbirinden kopma eğilimine karşı duran, bu kümeleri barış içinde birarada tutabilen, daha büyük askeri ve siyasal örgütlenme dönemine erişinceye dek onları savaşta da bir arada kalabilen uluslar halinde yaşatan bir kurum olarak kendini göstermektedir.[15]

İkili düzen görüngüsünü çok iyi kavramış olmasına karşın, Tylor *dışevliliği* iki yanı birbirine bağlayan bağ olarak görmekle yanıldı. Gerçekte, birbirine karşı dışevlilik kuralı uygulayan iki yarım ya da fratri arasındaki bu birliğin temelini oluşturan asıl kurum, *içevlilik*'ti.

Bu yanlışı yalnızca Tylor yapmış değildir. Çoğu bilim adamı, dışevlilikten içevliliğe giden tarihsel gelişmenin olgularını görememişlerdir. Karşı görüşü —toplumun "kendi aralarında evlenen bir komün"le başladığı görüşünü— savunmuşlardır.

Bu, insanbilimde yapılan önemli bir yanlış olduğundan daha ayrıntılı bir biçimde araştırılması gerekir.

Dışevlilik, İçevlilik ve Yamyamlık

İnsanbilim dalında öncülük eden bilim adamları, en ilk insan oymağının "kendi aralarında evlenen bir komün" olduğu savını öne sürdüler. Bu savlarını, cinsel ilişkilerin "rastgele" kurulduğu savıyla destekliyorlardı. Kız ve erkek kardeşlerin birbirleriyle çiftleşmesi kandaşla cinsel ilişkinin sakıncalı oduğunu gösterdi. Daha sonra büyük "ahlâk reformu" bu "bölünmemiş komünü" böldü ve içevlilikle bir temel toplumsal birim içinde rastgele cinsel ilişkide bulunulmasına son verilmiş oldu.

---

[15] E. B. Tylor, *Source Book in Anthropolgy* (İnsanbilim Başvuru Kitabı), s. 470-71.

Viktorya dönemi insanbilimcileri, içevlilik kuralının uygulandığı komünün varlığını öne süren kuramlarının ahlâkçı çevrelerde büyük bir öfke uyandıracağını biliyorlardı. Rahip Lorimer Fison'ın iş arkadaşı Lewis Morgan'a yazdığı ve George Thomson'ın aktardığı bir mektupta bu belirtilmektedir:

"Ben, zihnimde, bunun (Bölünmemiş Komün, yani içevlilik kuralına uyan oymağın) varlığının saptandığını kabul ediyorum. Ama şu iki nedenden dolayı bunu açıkça belirtmiyorum; (1) buna şiddetle karşı koyulacağını sanıyor ve zıtlaşma ortamını elimden geldiğince küçük tutmaya çabalıyorum; (2) Bölünmemiş komün, aşağı yukarı "cinsel ilişkilerin rastgele yapıldığı" anlamına gelecektir ve bu, birçoğu yakın dostlarım olan pek çok rahibi korkunç şaşırtacaktır.(...) Kısacası, daha önce Bölünmemiş Komün'ün varolduğuna kuşkum yok ancak kendime göre bazı nedenlerden ötürü bunu açıklamayı gerekli görmüyorum. (...) Yaşam yolu dikenlidir, çenesi düşük kişilerin fısıldaşması, hakikati zehirleyebilir." [16]

Fison, görüşünü değiştirmedi, bu durum onun yararına oldu ve kaygıları dağıldı. Evrim sırasında önce içevlilik, sonra dışevlilik değil, bunun tümüyle tersi yaşanmıştı. İlk oymak, dışevlilik yasasının hüküm sürdüğü bir komündü, başka oymaklarla bağlantı sağladıktan sonra daha geniş bir birimin parçası haline geldi; içevlilik yasasının uygulandığı komün, işte bu, birbiriyle evlilik bağıyla bağlanmış geniş birimdi.

İlk oymaklar bölünmemiş komünlerdi ve başka oymaklarla bağlantılı değillerdi. Ancak bu, onun içevlilik yasasını uygulayan bir komün olmasını, erkek kardeşlerin kendi öz kardeşleriyle evlenmesini gerektirmez. Tersine ilk oymakların en belirgin özelliği oymaktaki bütün kadınları yasaklanmış dişiler haline koyan cinsellik tabusuydu. Ancak sorun bundan da derinlere gitmektedir; çünkü bu tabu, çifte bir yasaklamayı getiriyor, cinsel ilişkileri olduğu kadar yiyeceği de denetliyordu.

---

[16] George Thomson, *Tarihöncesi Ege I*, 2. basım, s. 107, not 51.

Çifte tabunun doğal sonucu olarak ortaya çıkan dışevlilik kuralı da iki yönlüdür. Dışevlilikte de çifte tabuda olduğu gibi en önemli yasak yiyecekle, yani yamyamlıkla ilgilidir. Dışevliliğin çifte yasasına göre oymaktaki erkeklerin ister yiyecek, ister eş aramak için olsun, "dışardan avlanmaları" buyrulmuştur. Başka bir deyişle, yalnızca erkek kardeşlerin kız kardeşlerle çiftleşmesi yasaklanmakla kalmamış, erkeklerin, kendi erkek kardeşlerini avlama, öldürme ve yemeleri de yasaklanmıştır. Görülüyor ki, ilk oymaklar, bu iki açıdan ele alındıkta *dışevlilik yasasının uygulandığı* bir komündü. Bu komün içinde yamyamlık olasılığı tümüyle ortadan kalkmış durumdaydı. Dışevililik ve tabu kurumlarının hareket noktası bu olmamakla birlikte gene bu kurallar gereğince, kandaşla cinsel ilişkide bulunma olasılığı da yoktu.

Konuyu ilk araştıran bilim adamları, dışevlilik kuralının salt cinsel yasaklama olduğunu kabul etmekle soruna yalnızca bir açıdan bakmış olduklarından büyük yanlışlara düştüler. İlk insanlığın karşı karşıya bulunduğu ilk yükümlülük, toplumsal örgütlenmenin başlamasıyla yeni erkek uğraşı haline gelen avlanma ve et yemeyi düzene koymak için gerekli yasaklamaları saptamaktı.

Dışevliliğin en büyük özelliği, bir *çıkarma* yasası olmasındadır. Öte yanda içevlilik bir *katma* yasasıdır. Bu ikincisi, ilkinin tek yanlı olması nedeniyle, yani tarihsel açıdan kaçınılmaz olan bir eksikliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yamyamlık, ancak adım adım aşılabilirdi; ilk oymakların tümüyle dışında tutulmakla işe başlandı. Ancak bu ilk başarı gereğinden çok sınırlıydı.

Dışevlilik kuralı gereğince, oymak erkekleri kendi bölgelerinin dışında avlanmak zorundaydılar. Ancak bu onların başka oymakların bölgelerine saldırması gereğini doğurdu. Sorun, en ilk dönemlerde, akraba olmayanların, insan olmadığı kavramıyla, olduğundan büyük hale getirildi. Bunun sonucu olarak, ayrı oymaklar arasında saldırılar ve karşı saldırılar yapıldı, erkekler öteki erkekleri öldürüp yedi. Dışevlilik yasasının tek yanlılığı, yalnızca ayrı ayrı oymaklar arasındaki ilişkilerde yamyamlığın getirdiği sorunları yoğunlaştırmaya yaradı.

Bu sorunlar, oymaklar arasında totemci akrabalık bağlarının kurulması, bu oymakların önce bağlantılı erkek kardeş klanlar ve daha sonra bağlaşmış çapraz yeğen klanları halinde birleşmesiyle aşılabildi.

Daha önce gördüğümüz üzere, yiyecek ve kan birlikleri, erkekleri koşut kardeşler olarak birleştirirken, yiyecek ve cinsel ilişki birlikleri onları kayınbiraderler olarak bir araya getirdi. İşte, yiyecek, cinsel ilişki ve yaşamın öteki kaçınılmaz gereksinmelerinin iki küme arasında alınıp verilmesiyle oluşan karşılıklı akrabalık bağları, içevlilik ilişkilerinin özünü oluşturur.

İçevlilik, yani *katma* kuralı, ikili düzende ve bu düzenin gereği olarak, bir tribünün iki fratrisi arasında yapılan karşılıklı çiftleşme bağlaşmasıyla doruk noktasına varan bu birleşme ve bağlaşmalarla ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle içevlilik kuralının geçerli olduğu komün, ikili düzenle ortaya çıkmış, ondan önce görülmemiştir. Evrimsel sıraya göre dışevlilik yasasının uygulandığı komün, yani ilk oymak önce, iç evlilik yasasının uygulandığı komünse daha sonra tarih sahnesine çıkmıştır.

İlk bilimadamları, yerlilerin, özellikle de totemciliği yakınlara dek koruyan Avustralya yerlilerinin belirli sözlerini yanlış yorumlamış, bu nedenle de yanlış değerlendirmeler yapmışlardır. Yerliler, daha önce totemlerin tabu olmadığını, onlarla özgürce çiftleştiklerini söylemekteler. Ayrıca, totemlerini önceleri hiçbir kısıtlama olmaksızın yediklerini söylemeleri çok önemlidir. Her iki uygulamanın da işlevsel bir gereklilik oluğunu belirtiyor yerliler. Aslında, erkeklerin yiyecek ve eşe gereksinmesi olduğunu ve başlangıçta, kendi öz kandaşlarıyla çiftleştiklerini ve kendi öz akrabalarını yediklerini söylüyorlardı. Ancak bir süre sonra, bu uygulamaların "korkunç sonuçlar" getirdiğini kavrayan ataları, buna bir son verdi.

Çalışmalarını cinsel ilişki yasaklamasıyla ilgili yasada odaklaştıran araştırmacılar, bu "korkunç sonuçlar" sözcüklerinin kandaşla cinsel ilişki anlamına geldiği yorumunu yaptılar. En ilkel insanlar bile, belki de çeşitli deneylerle, kandaşla cinsel ilişkinin insan türünün yozlaşmasına ve ortadan kalkmasına yolaçacağını anlamış oldukları ve bunun sonucu olarak da bu tür ilişkinin yeryüzünden silindiği yargısına vardılar. Yamyamlığın türlerin yokolması yönünde ne büyük bir tehlike olduğunun ortaya koyulmadığı bir durumda bu açıklama hemen benimsendi.

Buysa, ayrı ayrı oymakların aralarında karşılıklı akrabalıklar kurmakla oluşturdukları kardeşlik bağlaşmalarının nasıl ortaya çıktığı ve yamyamlığın sınırlarını kendi alanlarının giderek daha ötesine ittikleri konusundaki bazı çok önemli ipuçlarının gözden kaçırılmasına yol açtı. Totemci toplumlarda yapılan bazı dinsel törenler bu işleyişi göstermektedir. Bunlar arasında en eski olanı Avustralya'da görülen ve "İntiçiuma" adı verilen bir törendir. Frazer'ın yanısıra Spencer ve Gillen de bu olguyu ayrıntılarıyla incelemişlerdir.

Adına bazen "çoğaltma töreni" ya da "artırma töreni" denilen İntiçiuma, temelde bir yiyecek ve emek alışverişi dizgesidir. Her totem kümesi ya da klan, o küme üyelerinin kendi kullanımları için değil, başka kümelere verilmek üzere besleyip koruduğu belli hayvan ve bitkilerden sorumludur. Bunun, bölgedeki yiyecek miktarını, herkesin yararına olacak biçimde artırmak için yapılan bir tören olduğu söylenmektedir. Frazer, töreni şöyle anlatıyor:

Yani başka bir deyişle, intiçiuma *törenleri, küme tarafından, yalnızca o küme adına değil, bütün öteki kümelerin yararı için yapılmaktadır; bu törenler sayesinde, bütün bir tribünün mevcut yiyeceğinin tümünün artacağına inanılmaktadır ve unutmamak gerekir ki, söz konusu tribü, çok sayıda totem klanları içermektedir. Aslında bu dizge, bir ortak büyü dizgesidir, şöyle ki, her küme tüm ötekilerin iyiliği için büyü yapmakta, kendisiyse, başkalarının yaptığı büyünün getireceği iyiliklerden yararlanmaktadır.* [17]

Frazer daha sonra, İntiçiuma'nın gizemli bir yanı olmadığına karar vermiş, "sıradan bir erkeğin günlük gereksinmelerini açık ve kısa yoldan karşılamak için düzenlenmiş pratik bir dizge" olduğunu söylemiştir. Frazer açıklamasını şöyle sürdürüyor: "örneğin, ben bir Kanguru adamsam, Devekuşu adamın etini sağlarım, karşılığında onun da bana devekuşu eti ve yumurtası sağlamasını beklerim; bütün öteki totemlerle de aramda böyle bir ilişki vardır."[18]

---

[17] James G. Frazer, *Totemism and Exogamy,* (Totemcilik ve Dışevlilik), C. I, s. 109.
[18] *A.g.y.* s. 185.

Görülüyor ki, İntiçiuma bir çeşit yiyecek değiş tokuşu dizgesidir. Bir küme erkek bir başka erkek kümesine yiyecek vermekte, karşılığında başka kümelerden yiyecek almaktadır. Ancak, bu garip dizgenin de bazı şaşırtıcı özellikleri yok değildi.

Yerlilere göre, İntiçiuma ortaya çıkmadan önce, insanlar, daha sonra öteki kümelerle değiş tokuş ettiği hayvan ve bitkileri yemekteydiler. Ama İntiçiuma olayıyla birlikte, daha önce yedikleri yiyeceklerden kendilerini "yoksun bırakmaya" ve bunları başkalarına vermeye başladılar. Bu yoksun bırakma işleminin iyice tamamlanmadığını, yiyeceği karşı yana vermeden önce yapılan törende "birer lokmasını" gene de yediklerini söylüyorlardı.

Başka bir deyişle, daha önce hiçbir kısıtlama olmaksızın yedikleri yiyecek, İntiçiuma olayıyla tabu sayılmaya başlandı. Ancak bir tabuya tümüyle uyulması zaman alırdı. Bugün bile, İntiçiuma töreni sırasında, her iki kümede bulunanlar yiyeceği karşı yana vermeden önce "azıcığını yiyorlar." Spencer ve Gillen'in anlatımıyla, "günümüzde, totem hayvan ya da bitki, tümüyle değil de, az çok tabudur."[19]

Bu, şu soruyu ortaya çıkardı: İnsanlar, daha önce yedikleri bir yiyecekten neden kendilerini yoksun bıraktılar ve onu başkaları için besleyip korur hale geldiler? Frazer'ın deyişiyle, "kendi koydukları yasalarla yemeyi hemen hemen tümden yasakladıkları hayvan ve bitkilerin sayısını artırmak zahmetine neden katlansınlar?" Frazer, bunun totemciliğin başlangıcı olabileceğini öne sürüyor. "Bu *İntiçiuma* törenlerinde, Orta Avustralya tribülerinin totemciliğinin ya da hatta genel olarak totemciliğin anlam ve amacının neler olduğunu açıklayacak ipuçları görülmüyor mu?"[20]

Frazer'ın soruları, totemci tabunun asıl amacı olan yamyamlık çevresinde dönüp duruyor. Daha önce (İkinci Bölümde) gördüğümüz üzere totemcilik, insanların ve onların yiyeceklerinin en ilk koruma yöntemi olarak ortaya çıktı. Totem soyundan olanlar, başka totem soydaşlarını öldürmemek ya da yememek üzere tabu durumundaydılar. Başlangıç evresinde, bu kendini yoksun bırakma yalnızca ilk oymak-

[19] B. Spencer ve F. J. Gillen, *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 206.

[20] James G. Frazer, *a.g.y.*, c. I, s. 103, 113.

lardaki erkeklerin, öz "süt-ve-kan erkek kardeşler"in uyguladığı bir kuraldı. Ama ikinci evrede totem akraba bağlarının koşut erkek kardeşlik bağına dönüşmesiyle, kendini yoksun bırakma da, bağlantılı klanlara dek uzanan bir tabu haline geldi. Üçüncü evredeyse bağlantılı ya da çapraz yeğen klanlarını da içine aldı.

Yerlilerin, "genel olarak hayvanlar ve evrensel olarak da bitkiler kendi öz türlerini yemezler" kuralına uydukları varsayımından hareket eden Frazer, bu olguyu kendine göre sezmiş bulunuyordu. Şöyle dedi Frazer: "Kök-İnsanlar kökleri, Tahıl-İnsanlar tahılları yemezler, tüm öteki hayvan ve sebze totemlerinde durum aynıdır."[21] Rastgele atılan bu ok, asıl ereğe, yamyamlığa karşı yapılan savaşıma çok yakın bir yere düşmüş oldu.

Bu kendini yoksun bırakma, et yiyeceklerini olduğu kadar bitkileri de kapsıyordu. Asıl amaç, hayvanların, ve gene aynı nedenle akraba olmayan insanların öldürülmesi ve yenmesini engellemekti. Kısıtlamalar, her tür yiyeceğe koruyucu tabular koymakla geçerli hale getirilebilirdi. Bu, insanların yenebilen etle totem eti birbirinden ayırdetmesine yardım etmekle kalmadı, bitkisel yiyeceklerin daha olgunlaşmadan, onların yenmesi için izin verilmeden koparılmasını da önlemiş oluyordu. Demek ki, insan yiyeceklerinin totemci yollarla korunması, insanların yamyamlıktan korunmasıyla başabaş gitmişir.

Bu açıdan bakıldıkta, İntiçiuma denilen yiyecek değiş tokuşu dizgesi, gerçekten de bir "artırma" ya da "çoğaltma" töreniydi. İnsanların ve onların yiyeceklerinin çoğalmasını olası kılıyordu. Tek başına yaşayan ilk oymak içinde başlayan ve daha sonra değiş tokuş işleyişiyle başka oymaklara da yayılan totemci koruma dizgesinin özü buydu.

Totemci değiş tokuş dizgesiyle ilgili çok az inceleme yapılmış olmasına karşın, pek çok insanbilimci, bu dizgenin yarattığı sonuçları gözlemlemiştir. Yeni Gine'de yaşayan ve doğal olarak son derece özgecil ve yardımsever yapılı Arapeşleri anlatan Margaret Mead, "her erkeğin, başkalarının yiyebileceği şeyi avladığı"nı yazıyor:

---

[21] *A.g.y.*, c. I, s. 121.

En uygun yiyecek dağıtımı, herkesin bir başkasının yetiştirdiği bitkiyi, başkasının öldürdüğü av etini, yalnız kendisinin olmamakla kalmayıp, adlarını bile bilemeyeceği kadar uzakta yaşayan insanlar tarafından beslenmiş olan domuzları yemesidir. Bu durumda, bir Arapeş yerlisi, avladığı hayvanların çoğunu dayısına, yeğenine ya da kayınpederine göndermek için ava çıkar. Toplulukta en aşağılık sayılan, tartışmaya bile değer görülmeyecek kadar ahlâksız olduğu kabul edilen kişi,—küçücük bir kuş ya da topu topu bir lokma bile olsa— kendi avını yiyen kişidir. [22]

Demek ki, yamyamlığa karşı yapılan savaşımdan doğan yiyecek değiş tokuşu dizgesi, insanlara, toplumsal yaşamın en önemli dersini vermiştir. Hayvanların yaptığı gibi, yaşamın gerekliliklerini yalnız kendileri için sağlamakla, birer insan olarak yaşayamayacaklarını öğrenmişlerdir. İnsanların her şeyden önce, yaşamlarını, yalnızca başka insan kümeleriyle işbirliği yapmakla sürdürebilecek olan toplumsal yaratıklar olduklarını öğrenmişlerdir.

Yiyecekleri artırmada çok iyi sonuçlar veren bu değiş tokuş dizgesi, daha sonra çiftler alanına da yayılmıştır. Birbirine düşman olan insan kümelerini kardeşçi, ortaklaşmacı, paylaşmacı ilişkiler içinde bir araya getiren yiyecek değiş tokuşları, çapraz yeğen bağlaşması ve anlaşmalı kümeler arasında çift değiş tokuşuyla ortaya çıkan barışçıl çiftleşme ilişkilerinin sağlanmasına öncülük etti.

Margaret Mead, Arapeş'ler konusunda yaptığı incelemede yerlilerin söylediği ve kendisinin "üstü kapalı tekerlemeler" diye adlandırdığı bir tekerlemeyi aktarıyor. Ancak sözcükleri daha yakından incelediğimizde, tekerlemenin çok da üstü kapalı olmadığını, ilkel yiyecek ve eş değiş tokuşu dizgesinin bir tanımlaması olduğunu görüyoruz.

Öz ananı,
Öz kız kardeşini,
Öz domuzlarını,

---

[22] Margaret Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societes* (Üç İlkel Toplumda Cinslik ve Davranış), s. 28-29.

Toplayıp yığdığın kendi öz köklerini,
Yemeyesin.
Başkalarının anasını,
Başkalarının kız kardeşlerini,
Başkalarının domuzlarını,
Başkalarının toplayıp yığdığı kökleri,
Yiyesin.[23]

Bunun bize anlaşılmaz görünmesinin en bellibaşlı nedeni, "yemek" terimini hem yemek yemek, hem de çiftleşmek anlamında kullanmalarıdır. Bu, görülmedik bir durum değildir. Aynı terimin yemek yemek ve çiftleşmek anlamına geldiği başka ilkel diller de vardır; buysa, bu iki açlık arasında başlangıçta çok büyük bir ayrımın yapılmadığının belirtisidir. Cora Du Bois, "cinsellik ve yiyecekler, Atimelangerlerin zihninde kesinlikle ve kaçınılmaz olarak birbirine bağlıdır... erkek üreme organlarıyla erkeğin sindirim sistemi birbirlerine bağlıymış gibi konuşulmakta, (...) bedensel boşalma bir yiyecek nitelemesiyle tanımlanmaktadır,[24] diyor. Schapera'nın Afrika araştırmalarından alıntı yapan W. I. Thomas da, "yemek" eyleminin "çiftleşmek" anlamına kullanıldığına işaret etmektedir.[25]

Arapeş'lerin yukardaki sözleri, Mead'in de söylediği gibi, bu yerlilerin bencillikten uzak, paylaşmacı ruhunu yansıtmaktadır. Ancak, bundan da öte, bu paylaşmacılığın, ilkel değiş tokuş dizgesinin sonucu olduğunun da bir anlatımıdır. Gerçekten de, Mead, bu tekerlemeyi aşağıdaki sözcüklerle açıklarken, bu işleyişin insanlar arasında işbirliği doğurduğu sonucunu görmüş olduğunu belirtmektedir:

Bu, Arapeş'lerin bencilliğe karşı olan tutumlarını, bir erkekle yetiştirdiği yerelması ürünü arasında yakın bir bağ olduğunu, bu üründen yemenin kandaşla cinsel ilişki yasasına karşı gelmek gibi bir şey olduğunu ve gene aynı şekilde, bir kimsenin kendi anasını ya da kız

---

[23] *A.g.y.*, s. 83.
[24] Cora Du Bois, *The People of Alor* (Alor Adası Halkı), s. 101.
[25] W. I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 247.

kardeşini kendi öz amaçları için işe koşmanın toplumsallığa aykırı, oymağa yakışmaz bir davranış olarak gördüklerini belirtir. (...) İlkel insanın düşünce yapısının sınırları içinde, bir kimseye, yerelmalarını ve domuzlarını nasıl kullanacağını anlatmak için dişi akrabalarla olan ilişkilerinden örnekler vermek gereklidir. [26]

Yiyecek ve eş değiş tokuşu yoluyla akrabalık bağlarının bir oymaktan ötekine yayılması, ayrı oymakların birleşmesine ve yaşamlarını sürdürmelerine yetecek güç ve büyüklükte bir klanlar topluluğu oluşturmasına yolaçtı. Marshall Sahlins, bu konuda şunları yazıyor:

Böylece yaratılmış olan akrabalık bağları, klanları birbirine bağlayan karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın başlangıcı, toplumsal ilişkilerin yol göstericisi oldu. İnsanların akrabalıkları genişletme yetisinin ilk insanların gezegenimizin büyük alanlarına yayılmaları için gerekli bir toplumsal koşul olduğunu söylemek pek yanlış olmasa gerektir.[27]

Yabanıllardaki değiş tokuş dizgesi doğduktan sonra çok uzun bir evrimden geçti. Bu, yalnızca erkeklerin kardeşlik bağlarının ilk oymaklardan tribüye dek genişlemesi sonucunu getirmekle kalmadı, bundan da öte giderek, tribüleri, bir birlik halinde bir araya topladı; bu dizge, daha sonra yerini uygarlığın gelişmesiyle ortaya çıkan mal değiş tokuşu dizgesine bıraktı.

---

[26] M. Mead, *a.g.y.*, s. 83-84.

[27] Marshall Sahlins, *Scientific American*, cilt 203, sayı 3, s. 81.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DEĞİŞ TOKUŞ DİZGESİ

Armağan Alıp Verme

İLKEL toplumun en belirgin özelliklerinden biri, düzenli bir "armağan verme" ya da "armağan değiş tokuşu" yapmak dizgesinin işlemesidir. Bazı insanbilimcilere göre bu, karşılıklı toplumsal ilişkilere çok büyük önem verildiğinin ve toplumsal bağların çok güçlü olduğunun belirtisidir. E. Adamson Hoebel, bu konuda şunları yazmaktadır:

Armağan verme, bütün toplumsal ilişkilerde karşılıklı yardımlaşma ve alıp vermenin önemli bir rol oynadığını, toplumsal ilişkilerin, böylece kurulduğunu belirtmektedir. Başkaları adına yapılan her toplumsal edim, karşı tarafın da bir edimde bulunmasını gerektirir, ya da böyle bir karşı edim beklenir. Bir armağan vermek, karşılık almak umudunu doğuran bir iyiliktir. "Başkalarının sana yapmasını beklediğini, sen başkalarına yap," deyişi olumsuz olduğu kadar olumlu bir anlamı da içermektedir. [1]

Bu karşılıklı incelik, ilkel alıp verme dizgesinin en belirgin özelliğini yeterince ortaya koymamaktadır. Armağan alıp verme, te-

[1] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 346.

melde ilk totemci biçimini geride bırakarak olgunlaşmış biçimine erişmiş olan bir karşılıklı değiş tokuş dizgesidir.

Bu ilkel ilişki, ilk çağdan önceki hayvan yaşam koşullarına ve daha sonraki uygar toplumsal ilişkilere ters düşmektedir. Hayvanlar, ortaklaşmacı bir yaşam ve emek temeline dayalı bir toplumsal yapıdan yoksun olmaları nedeniyle bir değiş tokuş dizgesi yaratamazlar. Öte yanda uygar toplum, tümüyle değişik bir dizge yarattı. Bugün, ancak belli durumlarda, örneğin Noel'de, doğum günü ve evlenme yıldönümlerinde armağan veriliyor. Ancak armağan verme, pazarda değiş tokuş edilmek üzere üretilmiş olan eşyalar, yani metalar üzerine kurulmuş olan çağdaş toplumsal-ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmamaktadır. Bizim toplumumuzda rastlantısal olan armağan verme, ilkel toplumda temel bir olguydu.

J. H. Driberg, bu tür armağan alıp vermenin, en temel kullanım değerlerinin alışverişi demek olan mal değiş tokuşundan önce uygulanan takastan bile çok farklı olduğunu söylüyor. "Takas," diyor Driberg, "belli değer ölçülerinin kabul edilmiş olmasını gerektirir, karşılıklı değişilecek malların değeri konusunda karşılıklı bir anlaşmayı gerektirir, öte yanda armağan değiş tokuşunda, hiçbir pazarlık ya da çekişme sözkonusu değildir."[2] Çok eskilere dayanan armağan alıp vermenin yanısıra takasın da görüldüğü Trobriand Adaları'nda, Malinowski'nin anlattığına göre, yerliler, armağan verme törenleriyle takasa dayanan ticaret ilişkileri arasında benzerlik bulanları hiç hoş karşılamazlar.[3]

Bazı insanbilimciler, ilkel toplumun komünal niteliğini çok açık bir biçimde ortaya koyan değiş tokuş dizgesinin, özünde bir ticaret ilişkisi olmadığını görmezlikten geliyorlar. İktisadi insanbilim uzmanı Melville J. Herskovits, bunlardan biridir; şöyle yazıyor: " 'Özel mülkiyet' ve 'komünizm' kavramları, çok genel kavramlar; aşırı ölçüde duygusallık yüklü olduklarından, bilimsel nesnellikten uzak birer olasılık olmaktan öteye gidemezler."[4]

---

[2] J. H. Driberg, *At Home with the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 212.

[3] B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları), s. 189-90

[4] Melville J. Herskovits, *Economic Anthropology* (İktisadi İnsanbilim), s. 330.

Bazı insanbilimcilerse, konu üzerine bilimsel bir araştırma yaptıktan sonra nesnel bir değerlendirmeye varabiliyorlar. Andaman Adası yerlilerinin armağan alıp verme dizgesini anlatan Radcliffe-Brown, "Andaman Adası yerlilerinin birçok geleneği, bir toplumu komünizme götürecek özellikler taşıyor," diyor:

Bu geleneklerden biri, birbirlerine sürekli olarak armağan vermeleri. Uzun süre birbirini görmemiş iki arkadaş karşılaştıklarında hemen birbirlerine armağan veriyorlar. Köyde, günlük yaşantı içinde bile sürekli olarak insanlar birbirlerine armağan veriyor, armağan alıyorlar. (...)

Birisinin verdiği armağanı kabul etmemek ayıp sayılıyor. Birisi, birinden kendine ait bir şeyi ona vermesini isterse, o bunu hemen yerine getiriyor. Eğer bu iki kişi birbirine eşit düzeydeyse, armağan isteyen kimse karşı tarafa aynı değerde bir armağan verecektir.

Bunun sonucu olarak, Andaman Adası yerlilerinin sahip olduğu her nesne, sürekli olarak el değiştirmektedir. Kayıklar bile armağan olarak verilebiliyor; ancak bunların, dostlara ödünç verilmesi daha yaygın bir uygulamadır.

Yukarda, her tür yiyeceğin özel mülkiyet sayıldığı ve onu sağlayan erkek ya da kadına ait olgu söylenmişti. Ancak yiyeceği olan herkesin, bunu olmayanlara vermesi beklenir. (...) Andaman Adası yerlilerine göre eli açıklık, en büyük erdemlerden biridir ve yerlilerin büyük bir çoğunluğu bu erdeme sahip bireylerdir. [5]

Bazı gözlemciler, istenen bir şeyi vermeme ya da verilen bir armağanı kabul etmemenin, toplumsallığa ters düşen bir tavır olarak değerlendirildiğini gördü ve bu olguyu hayret verici buldular. Değiş tokuş ediminin toplumsal ilişkilerin temelini oluşturduğu bir toplumda bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Armağan almayı ya da vermeyi kabul etmemek, bir tribü topluluğunun üyesi olan kimseyi toplumdışı

[5] A. R. Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 42-43.

bırakacaktır. Değiş tokuş dizgesinin toplumsal özelliği, Banaro toplumu konusunda bilgi veren Richard Thurnwald tarafından da belirtilmiştir:

Değiş tokuş dizgesi, insanların toplumsallaşması yönünde çok etkili olmuştur; tribünün bütün üyeleri, armağan alıp verme yoluyla birbirlerine bağlanmakta, birbirlerine bağımlı olmaktadırlar. Bu durum, yalnız gens'ler arasında değil, tribünün üyeleri arasında da her çeşit ilişki ve akrabalık ağları ören evlilik dizgesinde olduğu gibi, herkesin ayrı bir işlev yüklendiği çeşitli törenlerde de kendini göstermektedir.[6]

İlkellerin armağan verme dizgesinin açıklanmasında en büyük katkıyı Marcel Mauss yapmıştır. Mauss, bu dizgeye yiyecek ve emek ürünü gibi elle tutulur şeylerden kuttören[7] ve tören gibi soyut şeylere dek her şeyi, hatta insanları bile içine alan bir "haraçlar" dizgesi adını vermekte, şöyle yazmaktadır:

Geçmişte görülen dizgelerde, mal, servet ve ürünlerin değiş tokuşu, kurulmuş belli pazarlarda, basit bir biçimde ve bireyler arasında gerçekleşen bir işlem değildi. Çünkü, bu uygulamayı yürüten, gerekli sözleşmeleri yapan ve yükümlülükleri üstlenenler, bireyler değil, kümelerdi; ... kümeler ya da onların adına reisler karşı karşıya gelirdi. Ayrıca aralarında yalnızca eşya ve maddi değerler, gerçek ve kişisel mülkler, iktisadi değeri olan şeyleri değiştiriyor değillerdi. Karşılıklı saygı, incelik alışverişinde bulunurlar, gerektiğinde, birbirlerine kadın, çocuk verirler, karşılıklı eğlenceler, kuttutörenler, dans gösterileri, şölenler düzenlerler, savaşlarda birbirlerine yardım ederlerdi. (...) Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, haraç ve haraç karşılıkları her ne kadar bir gönüllülük perdesi ardında alınıp verilse

---

[6] Richard Thumwald, *Source Book in Anthropology* (İnsanbilim El Kitabı), s. 294.

[7] *Kuttören:* Bu kitapta herhangi bir toplumsal olayı kutlama, ya da ilkellerin yaşantısındaki herhangi bir olayı toplumsallaştırma amacıyla yapılan törenleri anlatmaktadır. TDK sözlüğü deyimi şöyle açıklıyor: "Din, tapınma, büyü ya da erginlik ve geçiş dönemleriyle ilgili olarak düzenlenen geleneksel tören." (*Çev.*)

de, bu işlemler ö..nde zorunlu edimlerdi, bunları yerine getirmemek, küçük ya da büyük savaşlara yol açardı.[8]

Armağan değiş tokuşu dizgesiyle ilgili olarak pek çok bilgi sağlanmış, çözümlemeler yapılmış olmasına karşın, dizgenin bazı özellikleri karanlıkta kalmakta, anlaşılmazlığını korumaktadır. Söz konusu dizgenin tam anlamıyla uygulandığı yerlerde, herkesin çılgınca bu işle uğraştığı izlenimi edinilmektedir. Armağan verme ve alma, bütün topluluklarda en öemli, en çok vakit alan bir etkinliktir. Bu, özellikle kuzey batı Pasifik kıyılarında, yamyamlığın günümüze dek korunduğu bir bölgede, büyük "potlaç"larda[9] açıkça görülmektedir. Mauss, bu yerlilerle ilgili olarak şunları yazıyor:

Tribülerin yapısı şöyle: bahar sonunda birbirlerinden ayrılıyor, avlanmaya, yamaçlardan böğürtlen, vb. toplamaya nehirlerden balık tutmaya gidiyorlar; kışınsa kasaba diye anılan yerlerde toplanıyorlar. Bu toplanma döneminde, yerliler büyük bir coşkunluk içindedirler. Sürekli eğlenirler. Toplumsal yaşantı öyle hareketli olur ki, yazın toplanmayı başaran tribülerden bile daha çok eğlenirler. Bütün bir tribü halkı başka bir tribüye, klanlar klanlara, aileler ailelere konuk giderler. Birbiri ardına şölenler düzenlenir; bunlardan bazıları uzun süreli şölenlerdir. Düğünlerde, çeşitli dinsel törenlerde ve toplumsal konumların değiştiği durumlarda yapılan kutlamalarda, yaz ve güzün, dünyanın en zengin kıyılarından toplanıp yığılmış olan büyük sanayi ürünleri hiç düşünülmeden tüketilir. Özel yaşantıda bile durum böyledir; bir ayıbalığı avlandığında ya da kışa saklanmış bir yiyecek ya da meyve sandığı açıldığında klan üyeleri, birbirlerini çağırır, olayı kutlarlar; bir balina karaya vurduğunda, onu bulan kimse, herkesi çağırır.[10]

---

[8] Marcel Mauss, *The Gift*, (Armağan), s. 3.

[9] *Potlaç:* Bu deyim, *TDK Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle açıklanmaktadır: "Kuzey Amerika'da yaşayan yerli başkanların ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, totem direği dikme vb. önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesneleri başkalarına bağışlaması ve yok etmesi işlemi ve bununla ilgili tören." (*Çev.*)

[10] Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 32-33.

Dahası var. Armağan verme bayramlarında bir de garip kuttören yapılıyor: Verilen ya da alınan şeylerin bir parçası yırtılıyor, koparılıyor ya da kesiliyor, bu parçalar yakılıyor, denize atılıyor ya da ezilip ufalanıyor. Mauss bu konuda şunları yazıyor:

Tüketim ve kırıp dökme, sözcüğün tam anlamıyla, sınırsız. Bazı potlaç dizgelerinde, insan varını yoğunu elinden çıkarmak ve hiçbir şeye sahip olmamak için büyük çaba harcıyor. (...) Rekabet ve düşmanlığın belirli ilkeleri var. (...) Her şeye bir zenginlik savaşıymış gözüyle bakılıyor. (...) Fıçılarla balina yağı, evler, binlerce battaniye yakılır; çok değerli bakır eşya ezilip denize atılır; bunu yapmadaki amaç rekabeti kırmak ve düşmanlığı ortadan kaldırmaktır. (...) Görülüyor ki, böyle bir dizgede, büyük servetler sürekli olarak tüketilmekte ve başka ellere geçirilmektedir.[11]

Bu savurgan armağan vermeyi, bayramların yanısıra görülen bu yıkıcı uygulamayı çoğu insanbilimci anlatmış, ancak konuyla ilgili doyurucu açıklama yalnızca birkaçı tarafından verilebilmiştir. Moret ve Davy'nin gözlemlediği gibi, potlaç yalnızca "aşırı savurgan yönüyle değil" aynı zamanda, "bir dizi barışçıl toplu sözleşmelere olduğu kadar, ölümcül savaşımlara da giriştiği görülen klanların, kendi aralarındaki çekememezliğin rekabetçi niteliğiyle de kendini belli etmektedir."[12]

Hiçbir şeyi, erkek, kadın ve çocukları bile kapsamı dışında bırakmayan bir karşılıklı değiştirme dizgesinin anlamı neydi? (Salt, yaşamın gereklerinden insanoğullarına dek her şeyin içerilmesi nedeniyle bu dizgeye bir "yaşam değiş tokuşu" dizgesi denebilir.) Öte yanda, adına bazen mülkiyeti "öldürme" de denilen ve "ölüm değiş tokuşu" çağrışımı yapan bu yıkıcı uygulamanın kökeni nedir? Neden yalnızca bir armağan değiş tokuşu dizgesi gibi görünen bir dizgede de, böylesine belirgin bir biçimde iki karşıt değiş tokuş olgusu, yani yaşam

[11] *A.g.y.*, s. 35-36.

[12] A. Moret ve G. Davy, *From Tribe to Empire* (Tribüden İmparatorluğa), s. 91.

değiş tokuşu ve ölüm değiş tokuşu olguları ortaya çıkıyor? Bu iki yanlı karşılıklı alıp verme dizgesinin incelenmesinde genellikle "kan gütme" diye adlandırılan ve ilkel dünyada kurumlaşmış olan savaşma dizgesinden yola çıkmak gerek.

Kan Gütmenin Kökeni

İlkel savaşma dizgesine genellikle savaş, savaşanlara da "savaşçı" denilmesine karşın, çağdaş ordu ve savaşlarla bu kavgaların ortak yanı yok denecek kadar azdır. Birçok insanbilimci, gerçek anlamda savaşın, tarihin ileriki evrelerinde görülen bir gelişme olduğuna işaret etmişlerdir. Savaş, bir bölgenin kuşatılması, ya da bir ulusun, bir başka ulusun kaynaklarını ve halkını sömürüp denetlemek için başka biçimlerde o ulusu egemenliği altına alması amacıyla yapılır.

Radcliffe-Brown'ın söylediğine göre, Avustralya yerlilerinde, "silahlı güçle bir bölgenin kuşatılabilmesi kavramı yoktur."[13] Hocart da aynı noktaya işaret etmektedir. "Çoğu halklar, belli bir yörenin ele geçirilmesi için savaş yapılabileceğini bilmemektedir. Yeni Gine yerlileri, bir başka bölgeyi kendi topraklarına eklemeyi akıllarının ucundan geçirmez. Hele tecimsel savaşlar, hiç bilinmemektedir," demekte, şöyle eklemektedir: "Avustralya yerlilerinin çok barışçıl olduğu söylenir. Öldürüldüğüne inandıkları bir tribü üyesinin öcünü almak üzere arada bir savaşırlar."[14]

Günümüze dek gelmiş bazı ilkel kümeler, savaş denen şeyle henüz tanışmamışlardır. Marshall Sahlins şöyle yazmaktadır:

Avcılar ve yiyecek toplayıcılar arasında savaş pek görülmez. Kaldı ki, çoğu, savaş fikrini bir türlü kavrayamamaktadırlar. (...) hatta, bir top-

---

[13] A. R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 34.

[14] A. M. Hocart, *The Progress of Man* (İnsanın Gelişimi), s. 269.

lumsal bağ olan ve ilkel toplumda "barış" sözcüğüyle aynı anlama gelen akrabalık ilişkisinin yaygınlaşmasıyla savaş tümden yasaklanmıştır.[15]

Gene aynı şekilde, Ruth Benedict şu gözlemlerini aktarmaktadır: "California'daki Mission Yerlileriyle savaş konusunda konuşmaya çalıştım, ama başaramadım. Tek engelimiz savaş sözcüğünü yanlış anlamalarıydı. Kendi kültürlerinde savaş fikrine temellik edecek bir kavram yoktu..."[16] Ashley Montagu'ye göre, "bir Avustralya yerlisini, karşı taraftaki insanları öldürmek ve elden geldiğince çok sayıda insanı, olası en kısa süre içinde tutsak etmek amacıyla onlara karşı tasarlanmış saldırılarda bulunan insanların varolduğuna inandırmak çok güçtür."[17]

Bununla birlikte, tarihin yazdığına göre, ilkel toplumda, örgütlü bir savaşma kurumu vardı. Bu, en gelişmiş evresinde birbirine karşı olan iki taraf arasında önceden tasarlanan ve düzenlenen bir çarpışma niteliği gösteriyordu; taraflar, bir önceki dönemde birikmiş olan kötülükleri gidermek üzere dönem dönem karşılaşırlardı. Bu çarpışmalara "düzenlenmiş kavga," "ayaküstü savaşı," "öç alma savaşı," "kefaret çarpışması," "kurulu savaş" ve "devresel savaş" gibi değişik adlar verilmişti. Bazı bölgelerde bu savaşlar çağrı üzerine yapılır, bazılarında yılda bir kez, bazılarındaysa beş ya da daha çok yılda bir düzenlenirdi.

Savaşlar, her iki yanın da kabul ettiği belli kurallara uygun olarak yapılır, çarpışmalar, reisler tarafından dikkatle izlenir ve denetlenirdi. Bu hakemler aradaki haksızlığın giderildiğine karar verdiği anda savaşı durdururlardı. Yoketme savaşı özelliği göstermekten çok uzak olan bu kavgalar, her iki yanın savaşçılarının da çarpışmadan sonra birbirlerine armağan vermek ve barışı ve kardeşçil ilişkileri yeniden kurmak amacıyla biraraya gelmesiyle son bulurdu.

---

[15] M. Sahlings, *The* Origin *of Society* (Toplumun Kökeni), *Scientific American Dergisi*, cilt 203, sayı 3, s. 81.

[16] Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür Kalıpları), s. 41.

[17] Ashley Montagu, *Anthropolgy and Human Nature* (İnsanbilim ve İnsan Doğası), s. 59.

Çarpışma sırasındaki ölümleri saymazsak, düzenlenmiş savaşlar bir çarpışmadan çok dizgesel bir oyuna benzemektedir. Bazı insanbilimciler, düzenli savaşları, raporlarında spor ve oyunlar başlığı altında anlatmaktadırlar. Chapple ve Coon, kitaplarının "Oyunlar ve Savaş — İmgeler ve Yarışma Teknikleri" başlıklı bölümünde, Yeni İskoçya'da yapılan düzenlenmiş savaşları gözlemleyen Camilla Wedgewood'dan alıntı yapıyorlar:

Wedgewood, Yeni İskoçya'nın kuzeyindeki köylerin, Kırmızı ve Beyaz Dere Tribüleri yarım'ları ya da Tikopia'da oynanan cirit oyunlarında görülen iki taraf gibi iki bölüme ayrıldığını belirtiyor. Bu iki tarafın da, her zaman için savaştığı belli birer savaş alanı bulunduğunu, beş yılda bir bu alanlarda çarpıştıklarını yazıyor. Savaş zamanı yaklaşınca, tarafların liderleri, görüşmeler yapmak üzere habercilerini gönderiyorlar (bu habercilere saldırmak kesinlikle yasaktır). Böylece gün kararlaştırılıyor ve tarafların savaşçıları savaş alanında buluşuyorlar. Burada, önce, geçen çarpışmadan bu yana büyümüş olan otları birlikte temizliyorlar. Alan hazır olunca, karşılıklı yüzyüze diziliyorlar ve önce birer konuşma yapıyorlar. Ardından reisler teke-tek dövüşüyor. Bu dövüşte kan dökmek yasaktır. Sonra ordular mızrak ve oklarla birbirine saldırıyor. Bundan sonra sopalarla yakın dövüş başlıyor.

İlk kurban öldüğünde, savaş kesiliyor, o gün yalnızca cenaze töreniyle uğraşılıyor, ertesi gün savaşa devam ediliyor. Çok sayıda insanın öldürülmesi, ya da çarpışmanın dengeyi bozacak kadar ciddi bir gelişme göstermesi durumunda ya da savaşçılar yoruldukları gerekçesiyle kavgayı kesmeye razı olduklarında savaşa son veriliyor. Bundan sonra resmi barış törenleri yapılıyor. Bu tören sırasında taraflar birbirlerine öldürülen insan sayısınca domuz ya da başka bir mal veriyor ve birlikte şölen yapıyorlar.[18]

Kan dökerek, belli sayıda insan öldürerek yapılan, buna karşılık tarafların bir bölgeyi kuşatmadığı ya da herhangi bir şey kazanmadığı

[18] Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropogy* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 630.

bu örgütlenmiş savaşların anlamı ne olabilir? Ve neden, bu savaşlar kan dökme dışında bütün yönleriyle bir spor karşılaşması ya da oyuna benzemektedir?

Bu sorulara yanıt vermek için, düzenlenmiş savaşların en gelişmiş evrelerinden onun kökenine inmek ve savaşın "öç alma" kurumu diye bilindiği evreleri incelemek gerekmektedir. Burada, dökülen kanın "karşılığını alma" diyebileceğimiz bir neden görüyoruz: İki topluluk arasında yapılan bu savaşlar, akraba kümesinden birinin kanını dökeni ya da onu öldürenleri cezalandırmak amacıyla düzenlenmiştir.

Demek ki, kan gütme iki toplum arasında kurulan bir cezalandırma dizgesi olarak kendini göstermekte, ancak bu, iki topluluk arasındaki ilişkilerin tümüyle kesilmesini önleyecek biçimde düzenlenmekte, cezalandırma olayı gerçekleştirildikten sonra karşılıklı armağanlar ve şölenler verilerek barış ve kardeşlik sağlanmaktadır.

Bu açıdan ele alındıkta, ilkellerdeki kan gütme olgusu, "öç alma cezası," "karşılığını verme ilkesi" ve "yanıtlama dizgesi" diye de nitelendirilmektedir. Bu gelenek, ilkel kan akrabalığı dizgesinin ayrılmaz bir parçasıdır, ondan bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerekir. Kendilerini ölen ya da yaralananın kan akrabası sayan herkes, akrabalarının kanını dökenlerin cezalandırılması işlemine katılmak durumundadır. Robertson Smith'in deyişiyle, bir soydaşın ölümünün öcünü alma zorunluluğu ve yükümlülüğü, "akrabalığın ne anlam taşıdığını ve ona nasıl önem verildiğini" göstermektedir.[19]

İlkellerde kan akrabalığı komünal bir temel üzerine kurulduğundan, kan gütme de komünal bir olguydu. Bireylerin edimlerinden bütün bir topluluk sorumlu tutuluyordu. Ölen bir soydaşın öcünü almak için belli bir suçlunun bulunması ve onun öldürülmesi gerekli değildi; topluluğun herhangi bir üyesi, karşı tarafın kana-kan isteğini doyurmaya yeterliydi. "Tüm akrabalar, birbirinin yaşamından sorumludur," diyor Robertson Smith. "Diyelim benim akrabam, bir yabancı tarafından öldürüldü; akrabalar kümemin her bir üyesi, öldüreni ya da onun soyundan bir başka üyeyi öldürmek ve böylece akrabamın öcünü

[19] Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 26.

almakla yükümlüdür."[20] Öç alma geleneği, oluşmasının son evresinde, çözülme süreci içine girmiş ve bireyler ya da aileler arasında yapılan bir savaş dizgesi olan "kan gütme" geleneğine dönüşmüştür.

Öç alma dizgesinin başlangıçta toplumsal özellik gösterdiğini, Hartland şu sözlerle açıklıyor:

Toplumların klanlardan oluştuğu dönemde, bir klanın üyeleri, birbirleriyle kardeş sayılıyorlardı. Birbirlerine karşı olan görevleri, ortak savunma ve dayanışmayı gerektiriyordu. Birine karşı yapılan kötülük, hepsine yapılmış sayılıyor ve klan üyelerinin, saldırgana ve onun klanına karşı koymak üzere hemen bir araya toplanmasına yetiyordu. Öte yanda, bir üyenin yaptığı saldırı bütün bir klan tarafından yapılmış sayılıyordu. Klanın bir üyesi öldürüldüğünde, klanın gücü öldürülen kişi ölçüsünde eksilmiş oluyordu. (...) Kurala göre, saldıran klanın bir üyesinin öldürülmesi yoluyla öç alınması gerekiyordu. (...) Kendisine saldırılan klanın her üyesi bu edimi gerçekleştirmekle yükümlüydü; öte yanda saldırının sorumluluğu yalnızca onu yapan bireyin değil, klanın, bir toplumsal birim olarak bir dayanışma ve birlik içinde bulunması nedeniyle, saldıranın klanının bütün üyelerinin üzerindeydi. [21]

Öç alma, yalnızca bir komünal cezalandırma dizgesi değil, başlangıçta salt anasoylu olan, ana yanını izleyen bir dizgeydi. Bu nedenledir ki, ne çapraz yeğenler ne daha sonra kadın ve erkek eşler, ne de ana ve babalar, aynı yanda toplanmadılar. Evli çiftler karşıt yanlarda, kendi anasoylu kandaşlarının yanında yeraldılar. Hartland'ın yazdığı üzere, "Bir erkek öldürüldüğünde, ölenin erkek kardeşleriyle dayıları öç almakla yükümlüdür; bir kadın öldürüldüğünde, öç alma yükümlülüğü onun oğullarına, erkek kardeşlerine ve dayılarına düşer." [22]

Bu öç alma olayının, aile ortaya çıktıktan sonra bile anasoyunu izlemeye devam ettiği görülmektedir. E. N. Fallaize "Aile" üzerine yaz-

---

[20] Smith, *The Religion of the Semites* (Samilerin Dini), s. 272.

[21] E. Sidney Hartland, *Primitive Law* (İlkel Yasa) s. 52-53.

[22] E. Sidney Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 74.

dığı bir makalede, kan gütmenin "kanı izlediğini, yani öç alma görevinin, akrabalıkları evlilikle varlık kazananlara değil, ananın akrabalarına düştüğünü"[23] belirtmektedir.

Bu, kız kardeşin ve kız kardeş çocuklarının öcünü alma yükümlülüğünün aile ortaya çıktıktan sonra bile ananın erkek kardeşi tarafından yerine getirilmesinin nedenini açıklamaktadır. Hartland, çoğu Afrika halklarında, "Ananın erkek kardeşinin, çocuk üzerinde babadan daha çok hakkı olduğunu ve öç alma yükümlülüğünün öç alınacak kimse baba olsa bile dayıya düştüğünü"[24] söylüyor.

Tylor'a göre, "Çoğu Avustralya tribülerinde, çocuklar, babanın değil, ananın klanının üyesidir; öyle ki, ilkellerin savaşlarında babalarla oğullar, sürekli olarak doğal düşmanlar halinde karşı karşıya gelmektedir."[25] Raymond Firth, aynı olguyu yansıtan bir Polinezya masalını aktarmakta:

Pu Kefu'nun Ölümü adlı eski bir öyküye göre, bir delikanlı, babasına karşı annesinin erkek kardeşiyle birleşmekte ve babasının ölümüne neden olmaktadır. Düpedüz baba katilliği olan bu durum karşısında Tikopia yerlileri hiçbir tepki göstermemektedir; onlara göre, çocuğun tavrı, dayısıyla arasındaki yakın ilişkinin doğal sonucudur.[26]

Bazı insanbilimciler bundan, babalarla oğullar arasında "kalıtsal düşmanlık" olduğu sonucunu çıkarıyorlar. Ne var ki, öç alma kurumu, baba ailesi varlık kazanmadan çok önce ortaya çıkmıştır. Öç alma, başlangıçta anaerkil kardeşliği yaratan anasoylu kan akrabaları klan dizgesinin bir parçasıydı. Görülüyor ki ilkellerdeki bu toplu dayanışma dizgesi, iyi yanlarının kaçınılmaz kıldığı bazı eksiklikleri de içermektedir.

Nitekim, bu ilkel suç ve ceza dizgesiyle ilgili bazı sorular ortaya çıkmıştır: Neden öç almada kan dökme yöntemi yeğlenmişti? Bir

---

[23] E. N. Fallaize, Din ve Ahlâk Ansiklopedisi, cilt V, s. 719.

[24] E. Sidney Hartland, *Primitive Paternity* (İlkellerde Babalık), s. 281.

[25] E. B. Tylor, *Anthropolgy* (İnsanbilim), s. 247.

[26] Raymond Firth, *We the Tikopia* (Biz Tikopia Yerlileri), s. 203.

komünal toplumda, onca erkek, kendilerinden öç alınacağını bildikleri halde neden düzenli olarak başkalarını öldürmekteydi. Nasıl oldu da bu öldürme ve "öç almak üzere öldürme," yani karşılıklı ölüm alışverişi bir spor ya da oyunu andıran düzenli bir öç alma savaşına dönüştü?

Kan dökerek öç alma dizgesini inceleyen bilim adamları, ilkellerdeki cezalandırma olgusunun bu biçimi almasının nedenleri konusunda bir görüş birliğine varamadılar. Edward Westermack, öç alma olayını, birbirleriyle kavgalı olan insanlar arasında doğal sayılacak bir duygusal tepki olarak görmektedir. Burada, öç alma, çağdaş anlamıyla ele alınmakta ve hiç değişmeyen evrensel bir duygu olarak görülmektedir. W. H. Rivers, sözkonusu savın, ilkel öç alma dizgesinin doğmasına yol açan toplumsal öğeleri ve bu dizgenin evrimi sırasında ortaya çıkan toplumsal değişiklikleri yok saydığı gerekçesiyle bu ruhbilimsel yaklaşıma katılmamıştır.[27]

William Graham Sumner, toplumbilimsel bir açıklamayı ruhbilimsel gerekçelerle birleştirdi. Şöyle dedi: "Öç alma geleneği, bir akrabalar kümesinin bütün üyeleri için bir koruma aracıydı. Bu gelenek onları birbirine sıkıca bağlıyor ve ortak çıkarlarını yabancılara karşı korumalarını sağlıyordu. Dolayısıyla bu, toplumsallaştırıcı özelliği olan bir gelenek ve kurumdu." Sumner kan dökmenin, bir öç alma uygulamasından başka hiçbir şey olmadığını ve öç almanın gerektirdiği bütün kuralları içerdiğini, bu geleneğin tümüyle akıldışı olduğunu da söylüyor.[28]

Aslında, ilkel öç alma dizgesi akıldışı olmaktan çok uzaktı. Doğal ölüm karşısındaki bilgisizliğin mantıksal bir sonucuydu. Yabanıl aklına göre ölüm, yalnızca yabancı ya da düşmanlar tarafından yapılan görünür ya da görünmez bir öldürme edimiyle gerçekleşen bir olaydı. Bu durum, akrabaların, kendi topluluklarından olan insanların yitirilmesine neden olanları cezalandırmak üzere el ele vermelerini kaçınılmaz kılıyordu.

---

[27] E. Westemarck, *Psychology and Ethnology* (Ruhbilim ve Budunbilim), s. 8-12.

[28] W. Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 499, 505, 506.

Geçmişte yaşayan yetişkinlerin, insanların yaşlılık, hastalık ya da başka nedenlerle ölebileceğini ve yaşayan herkesin ölmesi gerektiğini anlamamaları bize inanılmaz gelebilir. Ama, Lippert'in de gözlemlediği üzere, "ilkel insanların, ölmeleri gerektiğini bilmedikleri bir dönem vardı kuşkuşuz. Hayvanlar ölümlü olduklarını biliyorlar mı?" Lippert, "Yabanıl halklar, ölümün doğal olmadığı, başka bir gücün etkisi olmaksızın, doğal seyir içinde ölümün görülemeyeceği kanısına sahiptiler," diye yazıyor.[29]

Gerçekleştiği sanılan "öldürme" olayını kimsenin görmemesine karşın, öldürenin bu kötülüğü bir çeşit büyü ya da tütsüyle yaptığı kabul ediliyordu. "Orta Avustrayla yerlilerinde," diye yazıyor Spencer ve Gillen, "doğal ölüme inanmak diye bir şey yok; ölen kimse ne denli yaşlı ya da sakat olursa olsun ölümün, bir düşmanın büyüsüyle başa geldiği varsayılmaktadır.[30] Kötülükler getirdiği varsayılan bu büyüler, öldürenin üyesi bulunduğu kümenin ortaya çıkarılması işini yüklenen karşıbüyü ve büyücülerin ya da cadıların türemesine yolaçtı.

Biyolojik ölüm olgusunun eskiden bilinmediği gerçekliği, aynı bilgisizliğin birçok ilkel yörede günümüzde de korunmasıyla kendini göstermektedir. Crawley'nin konu üzerine verdiği bilgilerden bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

İngiliz Gine'sinde kan dökerek öç alma, büyücülük dizgesiyle çok yakından ilgilidir. Bir adamın ölmesi ve ölümün, bir düşmanın yaptığı büyüyle gerçekleştiğinin varsayılması halinde, öldüreni bulacak bir büyücü görevlendiriliyor. (...)

...Tongareva'da, ölümün nedeni büyüye bağlanıyor. (...) Avustralya'daki Dieri ve ona bağlı tribülerde, "hiç kimse doğal ölümle ölmemektedir. (...)" Murray Nehri boyunda yaşayan Avustralya yerlilerinde, gömme töreni sırasında genellikle ölenin akrabalarından biri, büyü yaptığını varsaydığı kişiyi mızraklamaya başlar; ölüm nedeninin büyü olmadığının kendisine anlatılması üzerine bu girişiminden vazgeçer.

---

[29] J. Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 104-105.

[30] Spencer ve Gillen, *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 476.

Kongo tribülerinde, ölüm doğal bir olay olarak görülmez. (...) Bongo tribüsünde, özellikle ihtiyar kadınların kötü ruhlarla işbirliği yaptığından kuşkulanılır; ani bir ölüm karşısında hemen onlar suçlanır.(...) Orta Doğu Afrika'nın yerli tribülerinde hastalık ve ani ölümün, büyü ile gelen bir felaket olduğuna inanılır.[31]

Yabanılların doğal ölümü bilmediğini dikkate alırsak, öç alan kişi, Tylor'ın da işaret ettiği üzere, "kendi akrabalarının ortadan yitmesini önleme yönünde üstüne düşeni yapmaktadır." Tylor, bu konuda ayrıca şunları yazmaktadır:

Dolayısıyla, bir adam öldüğünde, akrabaları, onu öldüren uğursuz büyücünün kim olduğunu kehanet yoluyla bulmaya girişirler; gizli düşman diye kabul edilen biri saptanır, öç alacak kimse bu kişiyi bulup öldürme işini yüklenir; sonra elbet, karşı taraftan buna yanıt verilir ve kan gütme geleneği böylece işlemeye başlar. Birbirine komşu olan tribüler arasında karşılıklı kin doğmasına neden olan ve yabanıllara bitmek bilmez korku ve dert getiren en büyük etmen budur. [32]

Daha sonra değişik ölüm biçimleri arasında ayrımların yapılmasına karşın doğal ölüm uzun bir süre iyice anlaşılmamış bir olgu olarak kaldı. Malinowski, "Trobriand Adası yerlilerinin, kendi kültür düzeylerindeki bütün ırklar gibi, kendini öldürme, zehirlenme ya da mızraklanma gibi gözle görünür bir kaza sonucu olmayan bütün ölümlerin büyüyle geldiğine inandıklarını"[33] yazıyor.

Demek ki, öç alma olgusunun altında, ölüm konusundaki bilgisizlik yatıyor. Bu kurum, tarihte çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır ve evrimi sırasında pek çok değişikliklere uğramıştır. Toplumda iktisadi ve kültürel düzey yükseldikçe, ölüm cezalarının yerini mal ya da para

---

[31] E. Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), cilt I, s. 97-104.

[32] E. B. Tylor, *a.g.y.*, s. 257.

[33] B. Malinowski, *The Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 161.

ile ödeşmek uygulaması aldı. Tylor, "Eski yabanıl çığlık, o öç alma hırsı, bir ödeşme, bir karşılık isteme olgusuna indirgeniyor.(...) insanlar kan parası almakta ve kan davasını ortadan kaldırmaktadırlar"[34] diyor. Kan dökerek öç alma geleneklerinin yerini, giderek uygarlaşan suç ve ceza yasaları aldı.

Eski kan dökerek öç alma kurumunun ne denli sağlam bir kurum olduğu, Eski Yunan uygarlığındaki uzantılarında ve Tevrat'ta görülmektedir. Sumner, Aiskhylos'un anaerkil *Eumenides*'inden şu alıntıyı yapıyor: "Koca dünyanın bütün servetleri önüme gelse kan suçunun ortadan kalkmasını sağlayamaz." Aynı görüş, din kitaplarında peygamberler tarafından da dile getirilmektedir. "İsrail'de yasa şöyleydi: 'Bir adamı öldüren katilin yaşamı yerine hiçbir fidye almayacaksın; öldüren, kesinlikle öldürülecektir.' "[35]

Öldürerek öç alma bazen "karşılığını verme ilkesi" diye de anılmaktadır. Hans Kelsen'e göre bu, "ilkel insana göre, tek iyi şey değilse de en değerli olan" insan yaşamına biçilmiş olan değerin büyüklüğünü göstermektedir. Kelsen buradan şu sonuca varıyor:

Toplumsal gelişmenin başlangıcı evrelerine dek uzanan öldürerek öç alma kurumu, ölümün en eski suç olmakla kalmayıp, toplumsal olarak düzenlenmiş en eski ceza olduğunu da açıkça belirtmektedir. (..) Öldürerek öç alma, en eski toplumsal yasadır; öldüren öldürülmelidir. Karşılık verme ya da suçun cezasını çektirme ilkesinin en açık anlatımıdır.[36]

Bu karşılık verme —*lex talionus* (suçun cezasını çekme)— kavramını şu deyişlerden biliyoruz: "Göze göz, dişe diş, kana kan." Tarihsel sıraya göre, kana kan yasası en önce ortaya çıkmıştır.

Ancak, asıl amaç yaşamları yok etmek değil de korumak olduğuna göre, yabanıl halklar, doğal ölüm konusundaki bilgisizliklerine karşın ölüm değiş tokuşu dizgelerini değiştirmek, onu yenmek yönünde bir

---

[34] E. B. Tylor, *a.g.y.*, s. 257-58.

[35] W. G. Sumner, *a.g.y.*, s. 501, 502.

[36] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 53-54.

gelişme gösterdiler. İşte, ölüm alışverişini, yaşam alışverişi dizgesine dönüştürmelerini sağlayan uygulama, armağan değiş tokuşu dizgesi biçiminde kendini gösterdi.

Eşdeğerlik İlkesi

İlkellerdeki alışveriş dizgesi, genellikle, tümüyle ekonomik bir olgu olarak değerlendirilmekte ve değişik kullanım değeri olan ürünlerin takası olarak tanımlanmaktadır. Dizgeyi daha yakından incelediğimizde, bunun ilkellerdeki karşılıklı değiş tokuş dizgesinin en ilk biçimi olmadığını görüyoruz. Bunun en garip özelliği, armağan olarak alınan ve verilen şeylerin çoğu kez aynı türden mallar olmasıydı. Söz konusu nesneler, takas olayındaki eşyalar gibi değişik kullanım değerlerine sahip değildi.

Bu olağandışı özellik, Malinowski tarafından, Trobriand Adası yerlileri üzerine yaptığı incelemelerle ortaya çıkarılmıştır. Alınan ve verilen armağanların, tip, nicelik ve nitelik açısından son derece eşit olduğunu, öyle ki, bu alıp vermenin hiçbir yararlı yönü ya da iktisadi nedeni olamayacağını gördü. En temel karşılıklı değiş tokuş maddesi olan yiyecek alınıp verildiğinde, alınan ve verilenin kesinlikle eşdeğerde olduğunu saptadı. Alınan şeker patateslerinin tamı tamına aynı büyüklükte şeker patatesi karşılık olarak veriliyordu; domuz konusunda da durum aynıydı. Bazen, alınan şey, daha sonra, olduğu gibi verene armağan ediliyordu. Malinowski şöyle yazıyor:

Trobriand yerlileri arasında yapılan değiş tokuşlarda, karşılıklı bir kullanım değeri artırma söz konusu olmadığına göre, hemen hemen tüm değiştirme biçimlerinde ne küçücük bir kazanç izinin ne de bu alıp verme işine kullanımlılık ya da iktisat açısından bakılmasını gerektiren bir nedenin bulunmadığını kabul etmek gereklidir; bu, önemli bir noktadır.

Trobriand yerlileri arasında A'nın B'ye yirmi sepet şeker patatesi vermesi, karşılığında küçük bir cilalanmış keski alması, birkaç hafta

içinde de aynı alıp verme işinin tersine gerçekleştirilmesi çok rastlanan olaylardandır. Gene, herhangi bir gömme töreninde, belli kullanım değeri olan eşyalar armağan edilmekte, aynı gün ya da daha sonra aynı eşyalar ilk sahibine geri verilmektedir.[37]

İngiliz diline yerleşen, sık sık ve hiç düşünmeden kullanılagelen "İndian Giver" (Amerika Yerlisi Vericisi: hem alıcı hem verici) deyiminin nerden kaynaklandığını anlamak güç olmasa gerek; bu deyim günümüzde, daha sonra geri alınması nedeniyle gerçekte armağan olmadığı halde armağanmış gibi verilen şeyler için kullanılmaktadır. Yabanıl toplumda her iki taraf da veriyor, her iki taraf da verdiğini geri alıyordu. Bunun anlamı neydi? Bu görüngü karşısında şaşıran Malinowski şunları yazıyor:

İster bol ister az olsun, yalnızca doğanın verdiği şeylerle yetinen yabanıl topluluklarda herkes bütün gerekli şeyleri istediği an alabileceğine göre bir değiş tokuş dizgesine gerek var mıdır? Herkes aynı ölçüde meyve ya da sebzeyi aynı yollardan dilediği an sağlayabileceğine göre, neden bir sepet meyve ya da sebze bir başkasına verilsin? Verileni ancak ve ancak aynı biçimde geri vermek söz konusu olduğuna göre neden böyle bir armağan alınsın? [38]

Malinowski bu sorulara hem ruhbilimsel hem de toplumbilimsel varsayımlarla yanıt veriyor. Yerlilerin ruhsal yapılarında "verme ve alma sevgisi vardır, salt alıp vermiş olmak için armağan verilebilir; servete sahip olmanın sevinci, bunu başkasına devretmekle duyulabilir."[39] Toplumbilimsel açıdansa, "armağan alıp verme yoluyla toplumsal bağlar yaratmaya karşı büyük eğilim görüldüğünü" söylemekte ve şunları eklemektedir:

---

[37] B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonatları), s. 175.

[38] *A.g.y.*, s. 168.

[39] *A.g.y.*, s. 173.

Armağanların gerekli ya da hatta yararlı olup olmadığını düşünmek bir yana, yalnızca vermiş olmak için armağan vermek, Trobriand toplumbiliminin en önemli özelliklerinden biridir; bu özelliğin çok genel ve çok temel bir uygulama olması nedeniyle, ilkel toplumların tümünde görülen bir evrensel özellik olduğunu söyleyebilirim.[40]

Eşdeğerde malların değiş tokuşu temeline dayanan bir armağan alıp verme geleneği yalnızca Trobriand Adası yerlilerine özgü değil de, evrensel bir uygulama olduğuna göre, bunun nedenini aramak kaçınılmaz bir zorunluluk oluyor.

Bu noktada, ölüye karşı ölü verilmesini, dolayısıyla eşdeğerde nesnelerin alınıp verilmesi ilkesinin büyük önem taşımasını zorunlu kılan kana-kan kurumuna dönmemiz gerekmektedir. Gerçekten de, bu geleneğin uygulanmasında, eşdeğerlik ilkesi açıkça kendini göstermektedir. Kesin eşdeğerlik ilkesi, ilk kez ölü değiş tokuşunda kendini göstermiş, daha sonra armağan alışverişi ya da yaşam alışverişi uygulamalarının ilk evrelerinde işlerliğini korumuştur.

Hans Kelsen, "Orokaiva yerlileri arasında, öldürerek öç alma olgusunun, 'ölü ruhların alınıp verilmesi' anlamına gelen bir sözcükle tanımlandığını"[41] yazıyor. Ne var ki, eşdeğerlik ilkesine göre bir taraf öteki taraftan bir ölüye karşı yalnızca bir ölü alabilirdi — fazlasını değil. Bu kural, karşılıklı verme dizgesinin en az can kaybıyla sürdürülmesini sağlamış oluyordu. Daha çok kişi öldürülürse, karşılığında daha çok kişinin canı istenecekti. Bu koşullar altında dizge sürekli olarak artan ölüm ve karşı-ölüm olaylarına neden olacaktı.

Bunu önlemek için bu tür öldürmelerde, bire bir ilkesinin benimsenmesi kaçınılmazdı. John Layard, Malekula yerlileri arasında görülen "Ölülerin sayısını her iki yanda da eşitlemek" diye tanımladığı bir örneği şöyle anlatıyor:

Bir ölünün öcünü bir başka kişiyi öldürmekle almak yoluyla eşitleme işlemine, simbaten *denilmektedir. Buna göre A, B'yi öldürmüşse, B'nin*

---

[40] *A.g.y.*, s. 175.

[41] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 60.

klanının üyeri, A'nın klanından birini öldürmekle onun öcünü almaya girişeceklerdir ve başarıya ulaşılmışsa, öç alan kimse, onu öldürürken, "Simbaten A!" *diye bağırır; bu sözcük,"A'nın ölümüne eşit" anlamına gelmektedir.*[42]

Öldürerek öç almayla armağan verme arasındaki ilişki, düzenlenmiş savaşların günümüze dek sürdüğü ilkel yörelerde kendini göstermektedir. Önce erkekler savaşmakta, istenen sayıda kişi öldürüldükten sonra taraflar yiyecek ve armağan alıp vererek barış yapmaktadırlar. Rivers, Melanezya'da görülen bu uygulamayı şöyle özetlemektedir:

İki taraftan birinde bir ya da daha çok sayıda insan öldürünceye dek savaşırlar; bazı adalarda, her iki tarafta da eşit sayıda insanın öldürülmesi gereklidir. İki tarafın da bir ya da daha çok ölü verdiği görülür görülmez, savaş kendiliğiden biter; herhangi bir barış konuşması ya da koşul öne sürme gibi bir şeye gerek yoktur. Bir süre sonra, birbirine karşı olan iki küme birbirlerine değerleri eşit olan armağanlar verirler. Kavgaya asıl neden olan tarafın kavga sırasındaki zarar karşılığında daha büyük armağanlar vermesi söz konusu değildir. Üstelik, Eddystone ve Yeni Gine Adaları'nda armağan alıp verme işinde ilk adımı atan, savaşa neden olan taraf değildir; bu, savaşta ilk ölüyü verenin hangi taraf olduğuna bağlıdır. İlk öldüren taraf hangisiyse, armağanı ilk o verir. [43]

Belli zamanlarda, örneğin yılda bir kez düzenlenmiş savaşların yapıldığı bölgelerde, bir topluluğun kaç ölü verdiğini saptamak için savaşa ara verilmekte, böylece bir çetele tutma dizgesi uygulanmaktadır. Bu tür çetelelerin en ilki, kesik kellelerin sayılmasıyla tutulmuş olsa gerektir. İlk "reis"lerin işlevi bu çeteleleri tutmaktı. William Graham Sumner'e göre, "Dyak'lar, bir tribünün bir başkasına 'borçlu' olduğu can sayısının günlük hesabını tutmaktadırlar. Sürekli ve kanlı

[42] John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 599.

[43] W. H. R. Rivers, *Psychology and Ethnology* (Ruhbilim ve Budunbilim), s. 9.

savaşlar yapan Dağ Dyak'ları, sözü edilen kelle alacakları hesabı konusunda çok titizdirler."[44]

Bu uygulama, kellelerin kurutulması olayını da açıklayabilir belki. W. I. Thomas, Sarawak yerlilerinde görülen uygulamayı anlatıyor:

... burada asıl amaç ... tarafların karşılıklı olarak öldürdükleri adamların sayısını yani kellelerin hesabını şaşırmamaktır; çünkü bu insanlar, her savaş ya da herhangi öldürme olayında her iki tarafta da öldürülen kişilerin hesabını tutarlar; bu çeteleler, deniz kıyısında yaşayan tribülerde şimdi biraz karışmış olabilir, ama dağlarda yaşayan ve deniz kıyısındakilere göre daha uzun aralıklarla savaşıp daha az kişi öldüren tribülerde her tribünün ötekine borçlu olduğu kelle sayısı düzenli olarak bilinir. (...) deniz köylerinde yaşayan tribülerde, herhangi bir evin önünde bir sepet dolusu kelle görmek çok olağandır. Bunlar en değerli mal sayılır ve onlara zarar verecek herhangi bir kaza, en üzücü, en büyük felaket olarak kabul edilir.[45]

Bu tür "çetelelerin" yitirilmesine neden büyük bir felaket gözüyle bakıldığı kolayca anlaşılıyor, çünkü onlar olmaksızın kaç kişinin ölmesi gerektiği anlaşılamaz. Ve böyle bir çetelenin olmaması demek, gereksiz yere adam öldürmek, yaşam yitirmek demektir.

Bazı çeteleleri kolayca tanımak olası değildir, çünkü bunlar, tahtadan oyulma kafalar biçimindedir ve yalnızca süs eşyası olduğu sanılmaktadır. Leo Frobenius'un "Kişisel Süs" başlıklı bir bölümde betimlediği tahta kellelerden oluşan "kolyeler"in böyle bir çetele olduğu anlaşılıyor. Ve bu kolyelerin anlamı, betimlemede açıkça görülüyor:

Mongala bölgesinde yaşayan bir Walonga yerlisinin boynunda bir sırıma geçirilmiş üç kelleden oluşan bir kolye vardı; tahtadan oyulmış olan bu kelleler, adamın öldürülen üç erkek kardeşini simgeliyordu. Bu süs eşyası kardeşlerinin ölümünün öcünü henüz almadığını ve alması gerektiğini bir an olsun unutmaması için boynunda asılı duru-

[44] W. G. Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 501.

[45] W. I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 377, 378.

yordu. Walonga köyünde gelenek böyleydi. Bu tahta kellelerden her biri bir kefaret, yani kandaşlarını öldüren tribüden bir adamın ölümünü istiyordu. Kurban öldürüldüğünde, Walonga köyünde büyük bir şölen düzenleniyordu. Öldürülen adam yeniyor, tahta kafalardan biriyse yakılıyordu. Demek ki, ilk bakışta bir kolye gibi görülen şey, aslında uzun, acıklı bir aile geçmişinin tutanağıydı.[46]

Öldürerek öç alma geleneği giderek önemini yitirdikçe, ölüm kolyeleri de değişti — önce insanlar arasında kardeşliği simgeleyen kardeşlik kolyelerine, daha sonra da kadınlar için süs eşyasına dönüştüler.

Yaşam koşullarının güç ve tehlikeli olduğu ve doğal ölüm karşısındaki bilgisizlik dikkate alınırsa, bu eşitleme ilkesinin eski insanlığın bellibaşlı başarılarından biri olduğunu kabul etmek gerekir. Bu ilke ölümlerin sayısını en azda tutmayı sağlamıştır: bire bir — yalnızca bir. Kelsen, bir Wibaro yerlisinin "daha fazlasını öldürme fırsatı elinde olsa bile" birden fazla kişiyi asla öldürmediğini söylemektedir. [47]

Burada, Avrupalı kuşatmacıların bu bölgelere yerleşmeye başlamasıyla eşitleme ilkesinin ters yöne itildiği ve ortadan kaldırıldığı, sözkonusu ilkel yörelere çağdaş savaş yöntemlerinin getirildiğine işaret etmek gerekir. Yerliler, sopa, geri tepen değnek, ok, yay ve benzeri dışında ve de bunlardan daha öldürücü silah tanımıyorlardı; üstelik, bu silahlar bile kısıtlı bir biçimde kullanılıyordu. Ama tüfekler ve bunların getirdiği kıyım, eski eşdeğerlik kuralını kısa zamanda bozdu.

John Layard, Malekula'dan bir örnek veriyor. Vao yerlilerinin ağızdan ağıza söylenerek gelen 350 yıllık tarihinde, — tüfeğin yörelerine gelmesine dek, hiçbir kıyım olayına rastlanmıyor. Hesaplaşmada böylesi öldürücü silahların kullanılmasının doğurduğu trajik sonuçları şöyle anlatıyor Layard:

Bilinmedik ve öldürücü bir saldırı biçimine karşı kendilerini koruma ve savunma araçlarından yoksun olan bu yerliler, öyle büyük kıyımlara uğradılar ki, ölülerin sayısınca karşılık almak olanaksızdı. Oysa

[46] Leo Frobenius, *The Childhood of Man* (İnsanın Çocukluğu), s. 28.

[47] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 59.

eskiden, belli bir savaşta öldürülenlerin sayısı iki tarafta da iki ya da üç kişinin üstüne çıkmıyordu ve savaşı kazananların barış istemesi halinde, ölü sayıları arasındaki ayrım, ancak tek bir kişinin daha öldürülmesini gerektiriyor, kurban sayısının birden fazla olduğu durum pek sık görülmüyordu. Tüfek ortaya çıkınca bu ayrım öyle büyüdü ki, bütün savaş kuralları bir yana bırakıldı ve toplu kıyım başladı.

Böylece, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Small Adası yerlileri, bir zamanlar sayısız köyün bulunduğu gelişen bir bölge olan o yöredeki tüm insanları silip süpürdüler. Ayrı adalarda yaşayan taraflar arasındaki savaşlarda bile aynı trajedi görüldü. (...) Small Adaları'nda yaşayan ileri görüşlü kimseler, Beyazların giderek artan kötülükleri yüzünden sayılarını ciddi ölçüde azaltan bu intihar kıyımlarından şimdi pişmanlık duyuyorlar. (...) [48]

Yerliler, birbirleriyle bu kısıtlamasız ölçüler içinde savaşmaya başladıktan sonra, kendi topraklarını ve doğal kaynaklarını yağmalayan beyaz kuşatmacılar için oltada balık haline geldiler.

Chapple ve Coon, Avrupalıların, en azından yakın zamanlara dek, resmen savaş ilan ettiklerini ve savaş tutsaklarına uygulanacak işlem ve sivillerin korunması konusunda belli kurallara uyduklarını, ancak bu uygulamanın Avrupa ülkelerinin kendi aralarında yürüttüğü bir işlem olduğunu söylüyorlar:

Ancak, Avrupalı olmayanlarla savaştıklarında resmi kuralları umursadıkları yoktu; Güney Afrika'da Beyaz sömürgecilerin, ormanda yaşayan yerlileri ortadan kaldırmak için savaş ilan etmeksizin seferlere çıktıkları bilinmektedir; bunlar savaş esiri almamakta, kadın çocuk dinlememekte, insanların görüp alabileceği yerlere zehirli etler koymaktadırlar; buna benzer avlar Avustralya'da da görülmektedir; Tasmanya'daysa kuşatmacılar bu topraklarda yerleşmek için, Yerlileri tümüyle yok etmek üzere ve yalnızca bu amaca yönelik bir savaş yap-

---

[48] John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 603.

mışlardır, Tierra del Fuego'da, büyük koyun sürülerinin sahipleri, koyunlarını öldüren Ona yerlilerine yaylım ateşi açarlardı. Kendilerini rahatsız eden yerlilere karşı yapılan bu savaşların tümünde, hiçbir kural ve sınır tanınmıyordu.[49]

Bu öldürücü kuşatma savaşları yabanılların ölüm acılarını en az zararla giderme dizgesiyle tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Doğal ölüm karşısındaki bilgisizliklerine karşın, yabanıllar, bu acıları, ölüme karşı ölüm gerektiren misilleme dizgesinden başka yollarla gidermeyi de öğrendiler. Bu çaba içinde, düzenlenmiş meydan savaşlarını, düzenlenmiş spor ve oyunlara dönüştürdüler.

Savaş Talimlerinden Spor ve Sanatlara

Kan gütme ve "katledilmiş" bir soydaşın öcünü alma zorunluluğu konusunda çok şey yazılmış olmasına karşın bununla ilkellerin doğal ölüm karşısındaki bilgisizlikleri arasında ilişki pek kurulmamıştır. Bunun sonucu olarak da, yabanılların savaş dizgesi ve kendi aralarında yaptıkları düzenlenmiş savaşları konusunda ciddi yanlış yorumlar yapılmıştır. Bu olgular çoğu raporda, bir çeşit ruhsal sapıklıktan kaynaklanan anlamsız uğraşlar olarak gösterilmektedir. Gerçeklikse bunun tümüyle tersini doğrulamaktadır.

Ölümlerin kefaretini daha çok kişinin ölmesine neden olmayacak biçimde alma amacıyla bulunan çeşitli yol ve yöntemler, bugün bazı ilkel yörelerde geçerliliğini korumakta ve yabanılların biyoloji konusundaki bilgisizliklerine karşın bu tehlikeli sorunu nasıl çözümlediklerini göstermektedir. Elkin, bazı Avustralya tribüleri konusunda şu görüşlere yer vermektedir:

Aslında bu, onun bilgisizliğini değil zekâsının derinliğini görmemize neden olmalıdır. Yabanıl, ölüme büyülerin neden olduğu sorunuyla

[49] Chapple ve Coon, *Principles of Antropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 629.

karşı karşıyayken olaya bir bireyin neden olduğunu ve onunla hesaplaşmak gerektiğini anlaması, aynı zamanda tribüsünün dokusuyla ilgili gerçekliklerle toplumsal olguları iyi görmesi ve tribünün birliğini koruma yükümlülüğünü duyması sonucu, biraz tutarsızlık ve ödün verme sayılsa bile bir çözüm bulmayı başarmıştır. Bu durum, bilgisizliği değil zekâyı göstermektedir, çünkü, zekâ yaşamın sorunlarını tanıma ve çözümlemeyle kendini gösterir.[50]

Yaşamın ve ölümün sorunlarının çözümüne, deneme yanılma yoluyla varılmış ve en aşırı ceza olan ölümün yerini tutacak sayısız yöntem bulunmuştur. Bunlar bedensel işkenceden sakat bırakmaya, yerici konuşma ve türküye dek çeşitli biçimlerde uygulanmıştır.

Kefaret ölümleriyle ceza vermek yoluyla hesaplaşmayı sağlayan düzenlenmiş savaşlar giderek, "yalancı savaş" ya da "savaş talimi" denilen uygulamalara dönüştü. Bu savaş ya da talimler sırasında verilen bedensel cezalar, ölümlerin yerini almış oluyordu; bununla birlikte çok seyrek olsa da, bilerek ya da kazayla bir kişinin öldürüldüğü oluyor, bu durumda savaş sona eriyordu.

Savaş talimlerinde, meydan savaşlarında uygulanan kurallar geçerliydi. Savaş ilanı, bir topluluğun bir başka topluluğa, "gelip sorunu çözmek" üzere bir çağrı yapmasıyla gerçekleşiyordu. Tarafların reisleri hakemlik yapıyor, savaşa neden olan tarafa yeterince ceza verildiğinde savaşı durduruyorlardı. Bu savaşlardan bazılarında kamçıdan daha ağır silah kullanılamıyordu. Driberg, aşağıdaki örneği veriyor:

Lango yerlilerinde, bir tribüde aralarında anlaşmazlık bulunan iki küme kavgaya tutuştuğunda tribünün yaşlıları hemen toplanıyor, büyük bir ağaç devrilerek dalları kesiliyor. Her iki yandan da on, on iki erkek seçiliyor ve bunlar köseleden yapılmış kamçılarla silahlanıyorlar. (...) Kimse mızrakla savaşamıyor; bir kimsede kamçıdan daha ağır bir silah görüldüğünde bu onun elinden alınıp yok edildiği gibi evi de yakılarak yerle bir ediliyor. (...) Savaşçılar işaret verilince birbirlerini kamçılamaya başlıyorlar, hakem cezanın yeterli olduğuna

[50] A. P. Elkin, *The Australian Aborigines* (Avustralya Yerlileri),s. 328-29.

karar verince savaşı durdurmalarını söylüyor ve tümüyle doyurucu bir barış sağlanıyor.[51]

Geleneksel yöntemlerle yapılmış olmalarına karşın, bazen bu savaşlara, "barış" savaşları da deniyordu. Düşmanlar önce birbirlerine vuruyor, sonra karşılıklı yiyecek ve armağan alıp veriyor ve barışmış oluyorlardı. Spencer ve Gillen'in bu konuyla ilgili olarak verdiği örneklerden biri şöyle:

Böyle bir durumda, zarara uğrayan küme, karşı kümenin yaşlı erkeklerine bir haberci gönderiyor; haberci "Bizimkiler, gelip bizimle dostça bir savaş yapmanızı istiyor," diyor. Bu garip karşılaşma biçimine, "görmek ve işleri yoluna koymak" anlamına gelen Umbirna ilirima *deniyor. Zararı veren küme istekliyse (hemen hemen mutlaka istekli olacaktır) karşılaşma yapılıyor. (...) aşağı yukarı savaş talimi denilecek bir çarpışma oluyor, atıldığı yere geri dönen eğik sopalardan yani bumerangdan başka araç kullanılmıyor, böylece kimseye fazla bir zarar verilmemiş oluyor.*[52]

Öldürerek öç almadan savaş talimi denilecek kavgalara geçiş döneminde, bu yalancı savaşlarda oluşan gerginlik, çarpışmanın gerçek bir savaşa dönmesine yol açabiliyordu. Brezilya'daki Botocudo yerlilerini anlatan Tylor, bir anlaşmazlığın "sopalarla oynanan bir eskrim karşılaşmasıyla sona erdirilebileceğini, böyle bir karşılaşmada iki savaşçının ağır sopalarla birbirine vurmaya çalıştığını," yazıyor. "Ama" diyor Tylor, "yenilenler ok ve yaylarına el atarsa, gerçek bir savaş başlayabilirdi." [53]

Tylor'ın Avustralya'dan verdiği bir başka örnek, düellonun nasıl ortaya çıktığı konusunda ipuçları veriyor:

---

[51] J. H. Driberg, *At Home With the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 171.

[52] Spencer ve Gillen, *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 462.

[53] Tylor, *Anthropology* (İnsanbilim), s. 111.

... bir tribü bir başka tribüye bir mızrağın ucuna bağlanmış birkaç deve kuşu tüyü gönderiyor; bu, onların ertesi gün savaşa çağrıldığı anlamına gelmektedir. Bunun üzerine taraflar savaş alanında karşılaşırlar. Çıplak gövdeleri renk renk boyanmış, korkunç bir görünüm almıştır; mızrak ve sopalarını ellerinde sallayarak, bağırıp çağırarak çarpışmaya hazırlanırlar. Her savaşçı, bir düşmanla eşlenir; öyle ki, savaş aslında düelloyu andırır; mızraklar büyük bir ustalıkla çarpışmakta, birbirini sıyırmakta, harikulâde bir düello sergilenmektedir. Sonunda, ilk ölünün verilmesiyle karşılaşma durdurulur, bu genellikle savaşın da sonudur.[54]

Yabanıl savaşlarının en yanlış anlaşılan biçimlerinden biri, Amerika yerlilerinin uyguladığı kelle derisi kesme olayıdır. Bir adamın kafasından kesilen küçük bir deri parçası, onu öldürmek ya da başını kesmek anlamına gelmekteydi. Bu konuda yapılan yanlış ve yanıltıcı açıklamalara şiddetle karşı çıkan Thomas, "çoğu gözlemciler, güvenilmez kişiler olduklarını gösteriyor, aslında gerçek olaylardan değil de kendi önyargılarıyla belli sonuçlara varıyorlar" diyor ve şunları ekliyor:

Amerika yerlilerinin bazı tribülerinde kafa derisi... bir utku simgesi sayılırdı, savaştan köye bir parça deriyle dönmek büyük sevinç gösterilerine neden olur, bunun onuruna dans edilirdi. (...) Alınan kafa derileri genellikle çok küçük, iki, üç santim çapındaydı, ama taze yüzülmüş her deri parçası gibi gerilir, daha büyük görünürdü.[55]

Bir topluluğun belli bir dönem içinde verdiği ölülerin öcünü almada tek bir kurbandan bir parça kafa derisi kesilmesinin yeterli olmasının büyük sevinç gösterilerine neden olması doğaldı. Üstelik, deri parçasına, aynen bir insan gibi saygı gösterilirdi; bu cisim, topluluk tarafından onurlandırılır ve öç alma hesaplarının görüldüğünün, dolayısıyla da düşmanlığın ortadan kalktığının bir simgesi olarak "kabul" edilirdi.

Ruth Benedict, Zuni'lerin "barış ve kabul" dansı diye de adlandırılabilecek olan "savaş dansı"nı anlatıyor:

---

[54] *A.g.y.*, s. 111.

[55] W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 503.

Uzun süren ve hayli zor olan savaş dansı boyunca kafa derisi, öldürülen kişinin simgesi olarak kabul ediliyor. Dans, bu deri parçası onuruna yapılmakta ve derinin simgelediği kişi köy topluluğunun olağan kabul törenleriyle onların arasına katılmaktaydı. (...) Kafa derisi dansı sırasında söylenen sözler çok ayrıntılı bir açıklamayı içermektedir ve çok anlamlıdır. Bu sözler, değersiz düşmanın halkın kutsal bir fetişi haline geldiğini ve halkın bu güzel olayı ne büyük bir sevinçle karşıladığını dile getirmektedir.[56]

Amerika yerlilerinin "darbe sayma" diye anılan uygulamaları öç alma olayının bir başka evresini göstermektedir. Böyle bir çarpışmada, elinde silah olduğu halde, düşmanın kafa derisinden bir parça almayan ya da herhangi bir başka yolla onu incitmeyen savaşçı, kendi yandaşlarının büyük hayranlığını kazanmaktadır. Thomas'ın kitabına aktardığı ve G. B. Grinnel tarafından verilen bir raporda ahlâk anlayışındaki bu değişme gösterilmektedir:

Yere düşen düşmana ilk dokunan kişi, en büyük kahraman sayılır. Amerika yerlilerine göre yaralanmadığı halde yere düşen canlı bir insana dokunmak ya da vurmak ama sonunda onu canlı olarak bırakmak en büyük kahramanlıktır; buna darbe saymak denilir ve sık sık görülen bir uygulamadır. Birbirine karşı olan iki tribü savaşmak üzere karşılıklı dizildiğinde, bir kahramanın kendi savaşçılarının önüne geçip düşmana saldırdığı, onların arasına atılıp birine vurduğu, sonra atıyla dönerek kendi adamları arasına katıldığı sık anlatılan kahramanlık öykülerindendir. Ancak, başı çeken bu kahramanın atından düşürülmesi ya da atının öldürülmesi halinde onun yandaşı olan bütün savaşçılar karşı tarafa saldırır, adamlarını kurtararak geri alır. (...)

Bir erkeğin, uzaktan herhangi bir zarar verecek bir silahı eline almadan savaşa gitmesi, onun kahramanlığının bir kanıtı sayılır. Ok ve yay değil de, mızrak taşımak daha makbuldür; el baltası ya da savaş sopasıyla savaşa gitmekse, mızrakla gitmekten daha makbuldür; en

---

[56] Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür Kalıpları), s. 107.

büyük kahramanlıksa, bir kamçı ya da bazen darbe sopası diye anılan uzun bir sopayla savaşa gitmektir. Taştan yapılma ucu tokmaklı bir savaş sopasına darbe sopası dendiğini hiç duymadım.[57]

Japonların, juijitsu denilen saldırma ve savunma yöntemleri bir düşmanı alıp fırlatmada kullanılan gövdesel tekniklere dayanmaktadır; Brasch bunu, "silâhsız savaş" diye tanımlamaktadır. "Boş el" anlamına gelen "karate"de de durum aynıdır. Brasch, "bu sporun adı en önemli özelliğini belirtmektedir; ellerde hiçbir silâh, bir taş bile yoktur," diye yazmaktadır.[58]

İlkellerin kendi aralarında ve sırasıyla her iki taraf adına yaptıkları savaş karşılaşmalarının giderek daha "sportmence" bir niteliğe büründüğünü, bunun da zaman içinde gerçek spor ve oyunların ortaya çıkmasına yolaçacak bir gelişme olduğunu görmek hiç de güç değil. Eskrime benzer sopalı çarpışma ve kamçılama gibi bedensel karşılaşmalar, sopa ya da kamçıların kullanılmaz hale gelmesiyle güreş ve boks sporlarına dönüştü. Lakros diye anılan Amerika Yerlisi oyunu, Brasch'a göre bir zamanlar, düşman kümeler arasında yapılan bir "kanlı çarpışma"yken, spor haline gelmiştir.

Brasch ve diğerlerine göre düşmanların kafaları bir zamanlar ayak topu olarak kullanılmaktaydı. Zaman içinde bu, domuz derisi ya da başka deriden yapılmış topların kullanılmasına yol açmış olabilir.

Chapple ve Coon, ilkel savaşların çağdaş spor ve oyunlara dönüştüğü evrimlerin varlığını kuşkuyla karşılamalarına karşın, böyle bir gelişmenin yaşandığına işaret eden örnekler vermektedirler. Bunlar arasında Mary P. Haas'dan "Creek Yerlilerinde Kasabalararası İlişkiler"[59] konusundaki raporundan aktardıkları şu alıntı yeralıyor:

Creek Yerlileri birliğindeki kasabalar "ateş" ya da yarım'lara (gens' lere) ayrılmışlardır, bunlara karşılıklı olarak "dostum" ve "düşmanım"

---

[57] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 499-500.

[58] R. Brasch, *How Did Sports Begin?* (Sporun Kökenleri), s. 238-247

[59] Creek Yerlileri: Eskiden, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Alabama ve Georgia eyaletlerinin büyük bir bölümünü ellerinde bulunduran güçlü bir kızılderililer birliği. Yöredeki ırmakların çokluğu nedeniyle buralı kızılderililere Creek (ırmak) Yerlileri deniyor. (*Çev.*)

denilmektedir. İngilizce'de, taraflara Kırmızı ya da Savaş, Beyaz ya da Barış demektedirler. Aynı taraftan olan kasabalar aralarında dosttur, karşı taraftan olanlar kötü, düşman ya da en azından güvenilmez sayılır. Bu düşmanlık, daha önce anlattığımız lakros oyununda doruk noktasına varmıştır. Yılda bir kez bir yarımın kasabası öteki yarıma adam gönderir, onunla çarpışacak bir rakip çıkarmalarını ister. Her kasabanın karşı yanda belli bir rakibi vardır ama giden adam kendisiyle savaşmayı kabul eden herkesle oynamak durumundadır. (...)

Bayan Haas'ın işaret ettiği üzere oyun, bir savaşı simgelemektedir, çünkü karşılıklı görüşmeleri ve oyunları anlatmada kullanılan terimler, savaş terimleridir. Ayrıca, yenilen bir köyde, kuşatanların uyguladıkları işlem, Creek Yerlilerinin bir askerî zafer kazanması halinde uygulanan işlemin tümüyle aynıdır; savaş tutsağı alınır, karşı taraftan birkaç kişi öldürülür, dinsel törenlerle işkenceler yapılır. Birliklerin oluşturulması sırasında öldürücü savaşların yerini Creek top oyunları dizgesinin aldığı —tümüyle düşünce ürünü bir tarihsel tümevarım olmakla birlikte— büyük bir olasılıktır.[60]

İlkellerdeki mızrak atma, hem Polinezya hem de Kuzey Amerika'da sevilen bir oyun olan cirite dönüştü. Günümüzde cirit oyunu, tek bir birey tarafından da oynanabilmektedir, ancak başlangıçta iki takım arasında oynanıyordu. Chapple ve Coon'un anlattığına göre, bu oyun Tikopia'da oynandığı biçimiyle, yalnızca bir düşmanı öldürmek için yapılan eski savaşların bir kalıntısı olmakla kalmıyor, öldürülenlerin etinin aynı zamanda yendiği dönemlere dek giden eski bir uygulamanın da izlerini taşıyor. Takımlar on iki ile yirmişer erkekten oluşuyor, her takımın amacı oklarını rakibininkilerden daha uzağa atabilmektir. Taraflardan biri sayı aldığında, rakibini "yediği" söylenmektedir.[61]

İlkel savaşlardan spor ve oyunlara geçişteki evrim, ilk sporların, gömme törenleri sırasında yapıldığı olgusunda da izlenebilir. Düşmanların ölüyü gömerken yaptıkları törenlerin yanısıra aralarında çeşitli

[60] Chapple ve Coon, *a.g.y.*, s. 627.
[61] *A.g.y.*, s. 621.

yarışmalar da yapılırdı. Frazer, "Cenaze Oyunları" başlıklı bir bölümde, buna bazı örnekler veriyor:

... Güneyli Nicobarese yerlileri, ölülerinin kemiklerini topraktan çıkarıp temizledikten sonra yeniden gömdüklerinde, "aralarından ayrılan ruhu hoşnut etmek için," çomaklarla yalancı savaş yapar ve bir şölen verirler. (...) Siyam'ın bir eyaleti olan Laos'ta, bir reis ya da başka bir önemli kişinin ölüsü yakılırken yapılan şenlikte, boksörler birbirlerini yaralamak üzere karşılıklı maç yaparlar. Şenlik üç gün sürer, ancak savaşçıların, ölü kemiklerinin yandığı ateş sönmeden birbirlerinin kafasını hırsla yumruklaması gerekmektedir. (...) Bir Tatar melezi olan Başkir' ler, ölülerini gömerler, gömme töreninin sonunda mutlaka bir at yarışı düzenlerler. Kuzey Amerika yerlilerinden bazı tribülerde, koşma, ok atma ve benzeri oyunlar, gömme töreninin bir parçası sayılır.

Sina Yarımadası'nda yaşayan Bedevîler, Salih Peygamber'in mezarı başında her yıl büyük bir şenlik düzenler, bu arada deve yarışı yaparlar.(...) Kafkasyalılarda da, ölüleri onurlandırmak üzere cenaze oyunları düzenlemek bir gelenektir.[62]

Eski Yunan'daki Olimpiyat yarışmalarının kökeni, bu gömme şenliklerine dayanmaktadır. Frazer'a göre, "Eski insanlardan bazıları, Yunanistan'da yapılan büyük yarışmaların —Olimpia, Nemea, Korinthos Boğazı ve Pythia oyunlarının— ölüler onuruna oynanan cenaze töreni oyunları olduğunu öne sürdüklerini" belirtiyor ve şöyle ekliyor:

Bu büyük oyunların cenaze törenlerinden kaynaklandığını gösteren Yunan gelenekleri eski Yunan tarihinde açıkça anlatılmakta, bu gerçeği vurgulamaktadır. Örneğin Homeros çağındaki cenaze oyunları, —araba yarışları, koşular, güreş, boks, mızrak atma, halka oyunu ve ok atma yarışları— ölen kral ve kahramanların mezarları başında, onların onuruna düzenlenmiş törenlerdi. (...)

Yunanlılar, birkaç saygın birey onuruna oyunlar yaratmazlardı yalnızca; bazen savaş alanında yitmiş ya da kitle halinde öldürülmüş çok sayıda insanın anısını yaşatmak ya da onların ruhunu avutmak

[62] Frazer, *Altın Dal*, Kesim III, "Tanrıyı Öldürme" bölümü, s. 211-247.

için de oyunlar düzenlerlerdi. (...) Atina'da, Platon'un okulunda, savaşta öldürülerek bitişikteki Ceramicus'a gömülenlerin anısına cenaze oyunları düzenlenir, bir mezar başında onlara kurbanlar adanırdı; oyunlara Polemarch denilen savaş sorumlusu başkanlık ederdi.[63]

Spor ve oyunlardan daha da ilginç ve garip olan, öldürerek öç almanın biçim değiştirme süreci içinde görülen sahne oyunu ve dansların kökenidir belki de. Bu sanatların başlangıç evresinde, düzenlenmiş çarpışmalar, şaşırtıcı bir gerçekçilik içinde "oynanmaktaydı." Ernst Grosse, Avustralya ve başka yöre yerlilerinin şenlikleri ya da toplu dansları üzerine yaptığı eşsiz incelemede, Mundy'nin Yeni Güney Wales'de gözlemlediği bir örneği aktarıyor. Dansçılar, başlarına ve gövdelerine beyaz boyayla çeşitli şekiller çiziyorlar, öyle ki, ay ışığında iskeletleri andırıyorlar. Silahlarını savurmaya başladıklarında, "insan, dansçıların birbirlerinin kafasını kıracaklarını sanır," diye yazıyor Grosse; bununla birlikte hiç kimse ne yaralanıyor, ne de öldürülüyormuş. Dansı da şöyle anlatıyor:

Dansçılar önce, sopa, mızrak, geri tepen silah ve kalkanlarını savurarak yabanıl ve karmakarışık, anlaşılmaz hareketler yapıyorlar. Sonra "birden topluluk iki kümeye ayrılıyor; kulakları sağır eden çığlık ve heyecanlı naralarla birbirlerinin üzerine atlıyor, elele dövüşmeye başlıyorlar. Kümelerden biri çabucak savaş alanından çıkarılıyor ve karanlıklara götürülüyor; bu sırada bağrış çağrış, inlemeler ve sopa sesleri duyuluyor; korkunç bir kıyım oluyormuş izlenimi veriliyor böylece. (...)"[64]

Bizim anlayışımıza göre, iskelet görünümündeki oyuncuların dansı, "ölüm dansı" diye adlandırılabilir. Ancak yabanıl toplumda, bu olay, ölüme karşı kazanılan bir utkuyu simgeleyen bir sahne oyunu ve dansı öykünmesiydi ve gerçekte "yaşam dansıydı".

Radcliffe-Brown, Andaman Adası yerlilerinin yaptığı bir simgesel dansı anlatıyor; yazar bu dansa barış töreni adını veriyor, ancak bu-

---

[63] *Aynı yerde.*

[64] Ernst Grosse, *The Beginnings of Art* (Sanatın Başlangıcı), s. 219.

nun, öldürmenin yerini alan bir sahne oyunu ve dansı olduğunu görüyoruz:

Dansçılar iki kümeye ayrılıyor. Kümelerden birinin yaptığı hareketler, karşı tarafa saldırma isteği duyduklarını simgeliyor. Bağırmalardan, onlara gözdağı verdiklerini gösteren hareketlerinden ve "saldıran" kümedeki adamların karşı kümedekileri itip kakmalarından anlaşılıyor bu. Karşı kümedekilerin sergilediği hareketleriyse tümüyle edilginlik olarak tanımlamak doğru olacaktır; "saldırılan" taraftaki dansçılar herhangi bir korku ya da boyun eğmek durumunda bulundukları işleme karşı herhangi bir kaçınma sergilememeye özen göstererek hep yerlerinde durmakta, öylece dansetmektedirler. Bir taraf, kolektif öfkesini kolektif olarak anlatıyor ve böylece duygularını bastırıyorlar. Ötekiler buna edilgin olarak boyun eğmek, düşmanlarının haklı öfkeleri karşısında alçakgönüllü bir tavır sergilemek ve çaresiz olduklarını göstermekle işledikleri suçun cezasını çekmiş oluyorlar. Öfke giderek sönüyor, cezası verilen suçlar bağışlanıyor ve düşmanlık son buluyor.[65]

Radcliffe-Brown, adamların, dansın bitiminde, ellerindeki silahları karşı tarafa verdiğini, karşı tarafın da aynı hareketi yapmasıyla gerçekleşen takasın, tarafların iyi niyetinin bir anlatımı olduğunu ve bilinen armağan alıp verme töreninin özel bir biçimini sergilediğini söylüyor. "Bu özel tören, aradaki dostluğun hiç değilse birkaç ay sürmesini sağlayacaktır, çünkü, elinde sizin silahlarınızı tutan bir adama karşı onun silahlarıyla saldıramazsınız," diyor yazar.

İlkel toplumda, toplumsal birlik sağlamanın en etkin araçlarından biri olan dans, pek çok bilim adamının ilgisini çekmiştir W. I. Thomas, Ernst Grosse'un bu konuda sağladığı bilgilerden yararlanarak şunları anlatıyor:

Avcılıkla geçinen halkların dansları kural olarak kitlesel danslardır. Genellikle bir tribünün, bazen de birkaç ayrı kümenin üyeleri söz konusu danslara katılır; bütün bir topluluk tek bir yasaya göre aynı anda ha-

[65] Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 238.

reket eder. Dansları görüp de bize anlatanlar, hareketlerin bu "harikulade" birliğinden tekrar tekrar hayranlıkla söz etmişlerdir. Dansın en hareketli anında, dansçılardan birkaçı, tek bir duyguyla harekete geçmişçesine birbirlerine doğru çekilir, bir noktada toplanır ve tek bir varlık halinde kendilerinden geçerler. Dans sırasında kesin ve kusursuz bir toplumsal birleşme durumu egemendir; dans edenler tek bir beden halinde ve tek bir duyguyla hareket ederler. İlkel dansların toplumsal önemi, işte bu toplumsal tekleşme olgusunda yatmaktadır. *Bu kitlesel danslar, başıboş ve tehlikeli yaşam koşulları içinde düzensiz olarak oraya buraya dağılan insanları bir araya getirmekte, tek bir nesneye karşı duyulan tek bir duyguyla, tek bir itilimle hareket etmelerini sağlamaktadır. Olay, avcı tribülerinin dalgalı ve sarsıntılı yaşamına hiç değilse arada bir düzen getirmekte ve tribüler arasında, insanlar arasında bir bağ oluşturmaktadır. (...) İnsanoğlunun kültürel gelişmesinde ilkel dansların oynadığı önemli rolü azımsamak çok güç olsa gerektir. (...) Avustralya'da yerli dansları, en azından "tribüler arasında barışın sağlanmasına ve sürdürülmesine" yaramaktadır. "Karşılıklı iyi duygularını birbirlerine açıklamak isteyen iki tribü, bu duyguyu dansla dile getirmekte ve iyi dileklerine yaşam kazandırmaktadırlar.* [66]

Bir ölünün öcünü almak üzere karşı taraftan birinin öldürülmesi isteğinin doyurulmasında dans ve oyunların yanı sıra daha başka sanat biçimleri de birer seçenek olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında türküler, söylevler, şiirler, alay ve fıkralar sayılabilir. Bu tür hesaplaşmalara "türkü savaşları" ya da "söylev yarışmaları" ya da "alaylı söylevler" denmektedir. Her iki tarafın da, sözlü saldırıları büyük bir olgunluk içinde iyiniyetle dinlemesi, kendisine yöneltilen cezanın karşılığını gene sözle vermek üzere sırasını beklemesi gerekmektedir. Bu tür cezalandırmalar her iki tarafın da karşısındakini "mat edeceği" öldürücü olmayan bir yöntem biçiminde karşımıza çıkmakta ve bazen "sövgü yarışması" ya da "kafa şişirme yarışması" diye adlandırılmaktadır.

Bu yarışma ya da gösteriler de tıpkı öteki yalancı savaş, barışma kavgası ve oyunlar gibi yapılmaktaydı. İnsanlar her iki yanda toplanır,

---

[66] W.I. Thomas, *Source Book for Social Originis* (Toplumsal Kökenler Kaynak Kitabı), s. 591-92; italik olmayanlar özgün metinde.

gösteriyi yakından izler, sözlerin, şarkı ya da sövgülerin değerlendirmesini yapar, sonunda da yengin tarafı saptardı. Bu tür yarışmalar günümüze dek gelmiştir. Eskimoların bugün bile bunları uyguladıkları görülmektedir. Johan Huizinga şu güzel örneği veriyor:

Bir eskimo bir başkasını suçladığında onu bir kafa şişirme yarışmasına çağırır. (...) bunun üzerine klan ya da tribü bir eğlenti düzenleyerek bir araya toplanırlar; hepsi de bayramlık giysilerini giymişlerdir, çok neşelidirler. İki yarışmacı sırayla birbirlerine saldırmaya başlar; bir davul eşliğinde söyledikleri türküler hakaret doludur. Bu arada birbirlerine karşı kötü hareketler yapmaktadırlar. Suçlamaların iyi temele oturup oturmadığı aranmaz, önemli olan söylenen alaylı sözlerin izleyicileri etkileyip etkilemediği, yapılan suçlamalardaki yalanların büyüklüğüdür. Örneğin böyle şarkıcılardan biri, düşmanının karısının ve kayınvaldesinin bir açlık sırasında yediği insanları saydığında izleyenler gözlerinden yaş gelesiye güldüler. Bu saldırı türküsü boyunca düşmanınıza karşı her türlü bedensel hakareti de yapabilir, örneğin suratına üfleyebilir, kafanızla ona tos vurabilir, zorla ağzını açtırabilir, onu bir çadır direğine bağlayabilirsiniz — "sanık" bütün bunlara ve alaylı kahkahalara dayanmak zorundadır. İzleyicilerden çoğu şarkıdaki nakaratlara katılır, alkışlarla tarafları kızıştırır. Bazıları da oturup uyuklar. Verilen aralarda yarışmacılar birbirleriyle dostça konuşurlar. (...) Sonunda izleyiciler yarışı kimin kazandığına karar verirler.[67]

Bizde bir de, "nazardan ölünseydi..." diye bir deyiş vardır. İşte Thomas, Swanton'ın Tlingit yerlileri üzerine verdiği bir rapordan yararlanarak yazdığı şu satırlar da, belirli koşullar altında, nazarın bir insanı gerçekten "öldürebileceğini" gösteriyor:

İki taraf arasında her zaman için bir rekabet vardır... ve bu rekabeti giderme, birbirleriyle hesaplaşma çabaları bazen nerdeyse kan dökmeyle sona erebilir. Taraflar, karşı tarafın özellikle rakiplerinin şarkı

[67] Johan Huizinga, *Homo Ludens*, s. 85.

temsilcisinin yaptığı en küçük alaya bile yanıt vermek durumundadır; karşılıklı birbirlerine alaylı sözler yetiştirirler; yarışmacılardan yeterince hazırcevap olmayanın üzerine biri ansızın ve düşüncesizce çullanabilir ve bu, bir kavgaya neden olabilir. Dans eden kişilerin hareketleri de dikkatle izlenmekte ve yapılan küçücük bir yanlış gözden kaçırılmamaktadır. Dansçıların omuzundaki yük öyle büyük, görevleri öyle ağırdır ki, iyi bir dansçı, şölenden hemen sonra ölürse, "onu izleyicilerin bakışları öldürdü" denir.[68]

Huizinga, sövgü yarışmasının Yunanistan'da tarih çağına dek yaşamını koruduğuna işaret ediyor. Şöyle yazıyor:

Yunan geleneğinde, sövgüleme yarışlarını içeren tören ve şenliklerin yapıldığını gösteren sayısız iz vardır. Örneğin, iambos *sözcüğünün aslında "küçümseme" anlamına geldiği ve bununla, Demeter ve Dionysos'un şölenlerinde söylenen alaylı tekerlemeler ya da sövgülü şarkıların belirtildiği söylenmektedir. Archilochus'un ağır yergisinin böyle bir yarışma yergisinden türediği ve geliştirildiği söylenir. (...) Bir de, Demeter ve Apollo'nun şölenlerinde bu alaylı şarkıları kadınlarla erkeklerin karşılıklı birbirlerine söylediklerini biliyoruz; kadın cinsine karşı eleştirinin yazın alanının bellibaşlı konularından birini oluşturması buradan kaynaklansa gerektir.*[69]

"Kadın cinsine karşı eleştiri"nin ataerkil toplumun getirdiği bir yenilik olduğu açıktır. Başlangıçta ortak düşmanlıkları erkekler birbirlerine açıklıyor, bu tür olaylar erkekler arasında çözümleniyor ve böylece erkekler yiten bir insan karşılığında yaşamlarını vermekten kurtulmuş oluyorlardı.

Ölen bir insan karşılığında bir başkasını öldürme yani ölüm değiş tokuşunun yerini alan garip bir kurum da, "şakalaşma ilişkisi" denilen anlaşılması güç uygulamadır. Bu uygulamanın anlaşılabilmesi için onu salt öç almanın yerine geçen bir kurum çerçevesi içinde inceleme-

[68] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 384.
[69] J. Huizinga, *a.g.y.*, s. 68.

miz gerekmektedir. Erkeklerin savaşmak ya da hatta birbirlerine sövmek yerine şakalaşmaları olayına bazen "ayrıcalıklı dostluk" ya da "izinli saygısızlık" da denilmektedir. Radcliffe-Brown bu geleneği şöyle tanımlıyor:

Şakalaşma ilişkisi garip bir dostluk ve çelişkiler bileşkesidir. Bu davranış, herhangi bir başka toplumsal kapsam içinde düşmanlığın anlatımı olacak ve düşmanlık yaratacaktır; ancak, uygulama, tarafların birbirini incitmek amacıyla yaptıkları ciddi bir hakaret yarışı değildir; söylenen sözler, ciddiye alınmaz. Burada bir düşman numarası ve gerçek dost davranışı sergilenmektedir. Başka bir deyişle bu ilişki, izinli saygısızlık diyebileceğimiz bir uygulamadır.[70]

Şakalaşma ilişkisi, özellikle erkek çapraz yeğenlerle, evlilik yoluyla birbirlerine akraba olan taraflar arasında çok görülmektedir. Radcliffe-Brown şunları yazmaktadır:

Olayı örneklemek amacıyla Ojibwa yerlileri arasında görülen şu uygulamayı buraya aktarıyorum: "Çapraz yeğenler karşılaştığında birbirlerini utandırmak zorundadırlar. Bizim ölçütlerimize olduğu gibi kendi ölçütlerine göre de kaba sayılan suçlama ve sövgülerle 'şakalaşırlar'. Ama 'nazik' akrabalar olduklarından hiçbiri alınmaz. Böyle şakalaşmayan çapraz yeğenler, bir toplumsal oyunu oynamadıklarından, sıkıcı sayılırlar."

... Bay Pedler'ın raporundan öğrendiğimize göre Doğu Afrika'da, Zigua ve Zaramu yerlileri, nudugu *(erkek kardeş) olmaları nedeniyle aralarında daha da sıkı bir bağ bulunduğundan birbirleriyle şakalaşmazlar. Ama toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi gereken alanın dışına çıkıldığında, daha başka kümeden olan bir kimseyle ilişki kurmak sözkonusu olduğunda, bu birey başka kümeden bir bireye göre dışarlıklı sayıldığı için aralarında, olası ya da olgusal bir düşmanlık ilişkisi vardır. (...) Böyle bir kimseyle şakalaşma ilişkisi kurulabilir. Bir şakalaşma ilişkisi kurulduğunda, kişilerin birbirlerinden ayrı kümeler-*

[70] Radcliffe-Brown, *Structure and Function* (Yapı ve İşlev), s. 93.

den olma özelliği belirtilmekle kalmaz, vurgulanır da. Şakalaşma ilişkisinin temelini oluşturan, ancak bu ilişkiyi ortadan kaldırmadan hatta zayıflatmadan bile karşılıklı yardımlaşma ve dostluk demek olan bu toplumsal birleşmeyi gerçekleştirmek için tarafların ayrı kümelerin üyeleri olmaları gerekmektedir; bu toplumsal ayrılığı belirtmek içinse, tarafların birbirine şakadan düşmanlık ve saygısızlık gösterisi yapması kural olarak benimsenmiştir.[71]

Bir başka deyişle, şakalaşma ilişkisi zorunlu bir ilişkidir, çünkü daha önce birbirlerine düşman olan kişiler, karşılaştıklarında yapılan ince alayı anlamaz ya da şakalaşmazlarsa, kendilerine yalnızca sıkıcı bireyler gözüyle bakılmakla kalınmayarak, aralarında kavga etmeye hazırlandıkları bile düşünülecektir.

Öldürerek öç almanın yerine geçen bu çeşitli geleneklerin yaptığı genel etki, insanları iktisadi ve toplumsal birlik içinde bir araya getirmek ve savaş alanında kahramanlık örneği vermektense, birtakım üstünlük ölçütleri saptamak olmuştur. Mızraklama ya da kafa derisinden parça kesme yerine geçirilen yarışma ruhu, üretici etkinliklerde de "en iyi olma" itiliminin ortaya çıkmasına neden oldu. Yeni duygularla eskilerin kaynaşması, Chapple ve Coon tarafından verilen aşağıdaki örnekte görülebilir:

Afrika'da, Kuzey Rodezya'daki Bemba yerlilerinin yaptığı temizleme çalışmaları gözlemlenmiştir. Burada, birkaç adam, kendilerine ait olan bütün tarlaları sırayla temizlerler. Gene erkekler ağaçlara tırmanarak küçük baltalarla ağaç gövdelerini ortaya çıkarmak üzere, dalları keserler. İş, yorucu, heyecan verici ve tehlikelidir. Bu, insanlara birbirleriyle yarışma fırsatı vermektedir; erkekler ağaç dalarına baltaları indirirken bağırmakta, düşmanların kollarını kesiyormuş gibi yapmaktadırlar. Her dalın kesilmesinde, özel bir çığlık ya da haykırış duyulur. Konuşmaları, kesme mevsimi dışındaki zamanlarda bile ağaç kesmeyle ilgilidir.[72]

---

[71] *A.g.y.*, s. 93, 95.

[72] Chapple ve Coon, *a.g.y.*, s. 181-82.

Doğu Nijerya'da yaşayan İbo'ları anlatan Lucy Mair "genç ve çalışkan erkeklerin en önemli görevi savaşmak değil, toplu emek etkinliğinde üzerine düşeni yapmaktır," diyor ve şöyle ekliyor: "... Bir kamusal iş —örneğin ağaç ve çalıların kesilmesiyle bir yol oluşturulması— sözkonusu olduğunda, yol, iki yarım (gens) arasında bölünüyor, bunlar işi en kısa zamanda ve en iyi biçimde bitirmek için yarışıyorlar."[73]

Öldürerek öç almanın yerine başka yöntemler bulundukça, bu kan gütme kurumunun giderek artan bir hızla işlerliğini yitirdiğini, onun yerini alan yeni yöntemlerin de, bedensel saldırılardan sözlü saldırılara doğru bir hafifleme gösterdiğini görüyoruz. Sanatlar, spor ve oyunlar, kendi bağımsız gelişme çizgilerini izlemişlerdir. Bazı ilkel bölgelerde, gerçek bir savaş çıkarmak bir yana iyi bir yalancı savaş gösterisi yaptırmak için reisleri ve güçleri bir araya toplamak, hatta rekabet ruhu uyandırmak bile giderek olanaksız denecek ölçüde güçleşmiştir. Örneğin, Margaret Mead'in Arapeş yerlileri üzerine yazdığı gözlemde, bu eski gelenekleri korumayı artık ilginç bulmadıkları şöyle anlatılıyor:

Arapeşler toplumsal yönetim sorununu saldırganlığın sınırlandırılması ve mal ya da çeşitli şeyleri ele geçirme hırsının dizginlenmesinin gereği olarak ele almış ya da bu sorunu böyle bir kavrayış içinde görmüş değillerdi; onlara göre yönetim, birkaç yetenekli ve becerikli erkeği, isteksiziklerine karşın sorumluluk ve liderlik görevini yüklenmeye zorlamak gereğinden doğuyordu; böylece üç dört yılda bir ya da daha uzun aralıklarla büyük coşkunlukların yaşandığı yeni reis atama törenleri düzenlenebiliyordu. Aslında hiç kimsenin lider yani bir "büyük adam" olmak istemediği kabul ediliyordu. "Büyük adamlar" tasarılar hazırlamak, değişiklikler yapmaya çalışmak, kurum satarak orda burda dolaşmak, yüksek sesle konuşmak, bağırıp çağırmak, geçmişte yapılanlar ve gelecekte yapılacak olanlarla övünmek zorundadır. Arapeş yerlileri bütün bunlara son derece yakışıksız, takınıl-

[73] Lucy Mair, *An Introduction to Social Antropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 58-59.

ması güç tavırlar, normal bir insanın göstermekten sakınacağı türden davranışlar gözüyle bakmaktadır.[74]

Öldürerek öç almanın yerine geçen oyun ve eğlencelere ek olarak, eski insanlığın kendisini sonu gelmez kan gütme sorunları ve savaştan kurtarma çabalarının bir parçası olan başka yeni uygulamalar da geliştirilmiştir; ve bunları başka nedenlere dayandırmak, başka açıklamalar getirmek olanaksızdır. Bu uygulamalardan biri, ölüm ve yaralanmaların suçunu insanlardan nesnelere geçirmek ve insanlar yerine nesneleri cezalandırmaktı.

Frazer kuzeydoğu Hindistan'da yaşayan Çittagong Kukilerinin uyguladığı öç alma biçimini anlatırken böyle bir örnek vermiş oluyor: "Bir kimse ağaçtan düşer de kazayla ölürse, ölenin bütün akrabaları toplanıyor, ağacı kesiyorlar; ağaç ne deni büyük olursa olsun, onu küçücük parçalara ayırıyor, kendi deyişleriyle erkek kardeşlerinin ölümüne neden olduğu için rüzgarlara bırakıyorlar." Aynı uygulama Frazer'ın söylediğine göre Japonya'da yaşayan Aino (ya da Ainu) yerlilerinde görülüyor. Onlar da bir insanın ağaçtan düşüp ölmesi halinde böyle öç alıyorlar.[75] Gene Frazer'a göre, aynı uygulama eski Yunan uygarlığında da görülebilir:

*Eski uygarlığın en olgun ve en güzel dönemini yaşadığı Atina'da, insanları öldüren ya da yaralayan hayvan ve cansız eşyalar için kurulmuş bir özel mahkeme vardı. Mahkeme kentin yönetim binasında (*prytaneum*) toplanırdı, yargıçlarsa bütün Atinalıların simgesel kralı ve dört ayrı Atina tribüsünün dört simgesel kralıydı. (...) Burada parmaklıklar ardına konulan sanıklar erkek ve kadınlar değil, hayvan ve kimin olduğu bilinmeyen bir elden fırlatılarak birinin başını kıran taş, tahta ya da demir silah ya da aletlerdi. Suçlu bulunan hayvanlara ne ceza verilirdi, bilmiyoruz; ancak bir insanın başına düşerek onu öldüren cansız eşyaların tribülerin kralları tarfından çok uzaklara, sınır*

---

[74] Margaret Mead, *Sex and Temperament* (Cinslik ve Davranış), s.27.

[75] J. G. Frazer, *Folklore in The Old Testament* (İbranilerde Folklor), kısaltılmış basım, s. 398.

dışına atıldığı söyleniyor. Akropolis'te Zeus şenliğinde her yıl öküz kesmede kullanılan bıçak ya da balta, adalet kürsüsüne oturmuş bulunan yargıçların önünde cinayet suçuyla yargılanır; ve her yıl mutlaka suçlu bulunur, hüküm giyer ve denize atılır.[76]

İnsanların, düşmansı edimlerden olduğu gibi doğal nedenlerden de öldükleri olgusunun bilincine ne zaman vardığı pek bilinmemektedir. Ancak kanıtlar, öldürerek öç alma dizgesinin, bu bilinçlenmeden önce aşıldığını göstermektedir. Son çözümlemede düşmanlık ve ölüm karşılığında yaşam ve konukseverliğin verilmesi demek olan armağan alıp verme olgusunun gelişmesi ve yaygınlık kazanmasının yanı sıra, karşılıklı ölüm alıp verme olgusunun giderek azaldığını görüyoruz.

Düşmanlıktan Konukseverliğe

Düşmanların çapraz yeğenler haline gelmesi dönüşümünü belgeleyen kanıtların bol olmasına karşın, düşmanın konuk ağırlayan ya da ev sahibi ve konuk haline dönüşmesi evresine ilişkin belgeler azdır. "Konuk ağırlayan" (host) sözcüğü, aslında "yabancı" ya da "düşman" anlamına gelen Latince *hostis* sözcüğünden türemiştir P. J. Hamilton-Grierson, "Yabancılar" başlıklı yazısında şu bilgiyi veriyor: "Bir yabancıya karşı iyi davranmanın, daha önceki bir uygulamanın değiştirilmiş biçimi olduğu, 'düşman' ve 'konuk' kavramlarını açıklamak için bazı dillerde[77] tek bir sözcüğün kullanıldığı olgusuyla kendini göstermektedir.[78]

İlkel toplumda, insanların eğlenmek üzere bir araya gelmeleri bütün bir topluluğun katıldığı bir uygulama olarak kendini gösterirdi. Bunlar, "şölen," "şenlik," "potlaç," "barış törenleri", "bayram şenlikleri" gibi değişik adlarla anılırdı. Hepsinde de topluluklar arasında ku-

[76] *A.g.y.*, s. 401.

[77] Hollanda, Alman ve İngiliz dilleri. (*Çev.*)

[78] P. J. Hamilton-Grierson, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi), cilt XI, s. 891.

rulmuş olan kardeşlik ilişkilerinin şenlikli bir törenle onaylanması amacı güdülmektedir. Bazıları, birbirine komşu kümeler arasında klan klana yapılan toplantılardır; bazılarıysa, fratrileri hatta bütün tribüleri bir araya toplayan büyük bölgesel şenliklerdir.

Bu şenlikler, taraflar arasında, dönüşümlü olarak yapılır, bir şenliği düzenleyen, bir sonraki şenlikte konuk olarak ağırlanır. Şölenlerde, büyük bir konukseverlik egemen olmakla birlikte, konuklarla konuk ağırlayanın düşman olduğu günlerden kalma düşmancıl bir hava da sezilir. İki taraf, dostça bir rekabet içinde konukseverlikte birbirlerini geçmeye çabalarlar. Ne kadar çok yiyecek ve armağan sunulursa konuk ağırlayanın saygınlığı da o denli artar.

Bazı yörelerde, bu tür eğlenceler, tarafların savaş durumu almasıyla başlamakta, bu olguysa, geleneğin kökeni konusunda bir açklama getirmiş olmaktadır. Kwakiutl yerlilerini anlatan Franz Boas'a göre, "Potlaç çağrılarında, konuk ağırlayanla konukların eliaçıklık yarışı yapmaları, savaşa benzetilmektedir. Çağrıyı yapan habercilere savaşçı denilmekte (...) gelen konuklarsa savaş şarkıları söylemektedir..."[79]

Thomas, Yeni Gine'de yaşayan Orokaiva yerlilerinin yaptığı şenliği anlatan F. E. Williams'dan yararlanarak şunları yazıyor:

Yiyecek bahçelerden toplanır ve setlerin üzerine bol bol serilerek ortaya konur. Birkaç küme haline gelen konuklar, tek sıra olarak köye girerler; her kümenin başında tüylü sopasını omuzuna atmış olan reis yürümektedir. Reisin yüzünde gülümseme değil, bir öfke anlamı vardır; bu durum pek de iyi niyet izleri taşımıyor sayılsa da Orokaiva yerlileri açısından geçerli bir tutumdur. Konuklar, şiddetli bağrış ve çığlıklarla karşılanırlar, ancak gözlerini kırpmadan, hiçbir aşırı mutluluk ya da incelik gösterisi yapmadan yürümelerini sürdürürler. ... kendilerine ayrılan yere varıncaya dek böyle görkemli bir tavır içinde sıra sıra yürürler, oturduklarında biraz daha dostça ve rahat bir tavır içindedirler, tatlı tatlı konuşmaya başlarlar. Bu arada kadınlar kulkas kökü soymakta ve doğramaktadırlar; tencereler sıra sıra kaynamaktadır. Bu birleşmenin önemi büyükse, domuzlar kesilmiş, parçalanmış,

---

[79] Franz Boas, *Race, Language and Culture* (Irk, Din ve Kültür), s. 234.

yerden yüksekçe bir sete yığılmıştır; etler burada herkesin gözü önünde doğranacaktır. Bu, bir Avrupalı'nın miğdesini bulandıracak bir kokunun yayılmasına neden olabilir, ancak Orokaiva yerlilerinin burunlarına göre çok hoş ve umut verici bir kokudur. Bu neşeli ve ilginç görünümü izleyecek kimse, fazlaca titiz olmamalıdır.

Günün sonuna doğru, yiyeceğin kurallara uygun olarak dağıtılmasına sıra gelir. Şölenin yöneticisi, arkadaşlarıyla heyecanlı görüşmeler yaparak, onlara sık sık danışarak kulkasları küme küme ayırmakta, konuklarla yaptığı küçük yığınların sayısının aynı olması için derin hesaplamalarla uğraşmaktadır. Hesap tamam olunca, bir an sonra şiddete dönüşeceği sanılan bir büyük hevesle dağıtıma başlar. Reisle yardımcıları bağırarak ordan oraya koşmakta, konukların önüne kulkas koymakta ya da daha doğrusu atmaktadır. Konuklar, büyük bir umursamazlık içinde, önlerine birşey konulduğunun farkında değillermiş gibi verileni kabul ederler. Domuz eti de —sırasıyla butlar, omuzlar, sırtlar ve sakatat— kulkas kümelerinin üzerine yığılır, bu arada konuklar gitmek üzeredir. Günboyunca yeterince ağırlanmışlardır; dağıtılan yiyeceği evlerine götüreceklerdir. Kadınlar yiyeceği ipten örülme torbalarına koyar giderler. Erkeklerle çocuklar da kendilerine düşeni taşırlar. Bir gözlemci, küçücük bir çocuğun koca bir domuzun kanlı kafasını aldığını, bunu kendi küçük kafası üzerinde güçlükle dengeleyerek taşımaya çabaladığını söylemişti. Konuklar böylece dostluk kanıtlarıyla oradan ayrılırlar. Bir yıl kadar sonra, onlar da aynı konukseverlik gösterisini yapacaklardır.[80]

Burada, insan kellelerinin değil kulkas yığınlarının ve başka yiyeceklerin sayıldığını görüyoruz. Konuk ağırlayanların konukların önüne yiyecek atması artık mızrak atılmadığını göstermek için yapılan bir davranıştır. Domuzların kesilmesi sırasında olayı herkesin izlemesi, insan yerine hayvanların kesildiğini gösteren bir kural olsa gerektir. Böylece, ölümlerin nedeninin bilinmemesinden kaynaklanan eski düşmanlık ve kan gütme bir konukseverlik —ya da öteki adıyla "yiyecekle savaşma" çığının altına gömülmüştür. Thomas Gladwin ve

[80] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 186-87.

Seymour B. Sarason, Truk Adası yerlileri konusundaki raporlarında şunları yazmaktalar:

Eskiden karşılıklı iki soy gerçek savaşlar yapar, silahlarla savaşırken şimdi yiyecekle savaşmaktadır. Bir soy bir başka soyu yiyecek savaşına çağırır, bunun üzerine her iki soyun üyeleri de günler ve haftalar boyu çalışarak birbirlerinden daha çok yiyecek ortaya koyma yarışına girerler. Bunun sonunda büyük bir şölen yapılır. Bu şölende her soyun üyeleri, ötekinin ortaya koyduğu yiyecekleri tüketmeye çabalar. Ancak daha önce, toplanan yiyecekler sayılmış, yiyecek savaşını kazanan açıklanmıştır. (...)

Romonum'lular, yaşam öykülerini anlatırken, barışma olaylarında getirilen ve yenen yiyeceklerden mutlaka sözederler. Bunu yapmakla dargınlığı yaratan olayın açtığı yaranın da biraz daha kapandığına inanmaktadırlar belki.[81]

Konukseverlik şenliklerinde yiyeceğin önemli rol oynadığı birçok yazar tarafından belirtilmiştir. Yiyecek, genellikle büyük tablalara yığılıyor, böylece sergileniyordu. Gelen konukların önce gözlerini ağırlamak gerekiyordu. Alexander Goldenweiser, Firth'in, Yeni Zelanda'daki Maori tribülerinin düzenlediği eşsiz sergilere değgin raporundan alıntılar yapıyor. Yiyecek sepetlerinin sergilenmesinde kullanılan dev tabla ya da iskelelerin yapımı için çok yoğun bir çalışma gerekmekteydi: Bu tablalar iki buçuk üç metre yüksekliğindeydi, tabanları dokuz metrekare kadardı. "Donandığında koca bir yiyecek yığını olarak görünmesi" için, piramit biçiminde yapılan sergileme iskeleleriydi bunlar. "Aletlerinin ne denli ilkel oluğunu düşünürsek," diye yazıyor Goldenweiser, "insanlarla malzemenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu ürünü hiç de küçümsememek gerekiyor." Ve şöyle ekliyor:

Bu tür yapıların oluşturulmasında amaç, sergilenecek olan yiyeceği geniş bir alanda sunmak ve konukları etkilemektir. (...) Bu tür toplantılarda yiyecek dağıtılırken pek çok tören ve büyü ayini yapılır,

[81] T. Gladwin ve S.B. Sarason, *Truk: Man in Paradise* (Truk: Cennetteki Adam), s. 53, 57.

şarkılar söylenir. (...) Yiyeceğin paylaştırılması töreni çok büyük önem taşımakta, sunma olayının elden geldiğince etkili olabilmesi için dağıtıcılar büyük bir çaba harcamaktadırlar.[82]

Mauss'a göre, Maori yerlileri yiyeceğe kişilik vermiştir ve onu, "bitki ve barışın simgesi olan Rongo'yla bir tutmaktadır. Burada, fikirler arasında ilişki kurma yetisi gelişmiş, konukseverlik, yiyecek, karşılıklı söyleşme, barış, değiş tokuş, yasa gibi kavramlar arasındaki ilişki zihinlerinde belirginleşmiştir."[83]

Yiyecek kullanarak savaşmak uygulamasının yanısıra bunun doğal sonucu olan armağanlarla savaşmak, yani çeşitli şeylerin insanlar arasında alınıp verilmesi ve bunların bir bülümünün ortadan kaldırılması uyulamasını da görüyoruz. Bu ortadan kaldırma uygulamasının, genellikle birbirine rakip olan reislerin saygınlık ve yetki kazanmaları için yapıldığı söylenmekte, bu yıkıcılık böyle açıklanmaktadır. Thomas, çok bilinen bir örneği yineliyor. Kwakiutl tribülerinde, bir reis, "rakibinden daha akıllı ve daha güçlü ve yetkili olduğunu" göstermek için "battaniyeleri, ya da bir kayığı yakabilir ya da bir bakır kabı ezebilir. Rakibi, çok gecikmeden aşağı yukarı aynı miktarda malı yoketmezse adı 'lekelenir'; rakibi onu yenmiş sayılır."[84]

Ancak, Mauss'un da işaret ettiği üzere bu tür gösteriler, bireyler arasında değil, kümeler arasında yapılır; reisler, aracı görevini görür. Amaçları toplumsal dayanışma sağlamaktır; Mauss'un sözleriyle, "Kuzey Batı Amerika yerlilerinden Tlingit ve Haida'lar, 'birbirlerine saygı gösterdiklerini' söylediklerinde, bu uygulamanın ne anlama geldiğini çok iyi açıklamış oluyorlardı."[85]

Bu alıp vermelerin, iktisadi çıkarlar, ya da mal sahibi olma isteğinin bir sonucu olduğunu söylemekle bir yanlış yorum daha yapılmış olunuyor. Örneğin Boas, potlaçlar konusunda şunları yazıyor: "Bu olayın altında, çıkar sağlama ve yatırım yapma ilkesi yatmaktadır."[86]

---

[82] A. Goldenweiser, *Anthropology* (İnsanbilim),s. 158-59.

[83] Marcel Mauss, *The Gift* (Armağan), s. 87.

[84] W.I. Thomas, *a.g.y.*, s. 387.

[85] M. Mauss, *a.g.y.*, s. 4.

[86] Franz Boas, "Ceremony and Economics" in *Primitive Heritage* (İlkel İnsanların Mirası kitabında "Tören ve Ekonomi" bölümü), s. 330.

Melville Herskovits bu konuda kararsız. Armağan alıp verme ve karşılıklı törenler yapma olgularında, "herhangi bir iktisadi dürtü olmadığı apaçık," diyor, ancak bu uygulamayı ticari terimlerle anlatmaya çabalayanların raporlarına da karşı koymuyor ve örneğin, Tueting'in, Malekula'da, "bir armağan vermenin hemen hemen kumar" sayılacağı, "bir vurgun vurma umuduyla yapılmış bir yatırım" olduğu yolundaki açıklamasını yazısına aktarıyor. Yerli, "hiç değilse kendi verdiği şeker patatesine eşit ölçüde bir çıkar sağlamaya bakar," diyor ve şu sonuca varıyor: "Herhangi bir şeyin karşılıksız öylesine verilebileceği fikri hiç gelişmemiş."[87]

Aslında, değiş tokuş dizgesi, "savaşır gibi" yapılan bir tören olmasına karşın, vurgun ya da yatırım temellerine dayandırılmış bir uygulama değildi; insanlar arasında kardeşlik ilişkilerinin kurulması ve sürmesini sağlamak üzere yapılan bir armağan alıp verme olayıydı. İnsanlar yerine nesneleri "öldürmek", kan gütme konusunda büyük gelişme yapıldığını göstermektedir. Thomas'ın Tlingit yerlileri konusunda yazdığı üzere, "Daha önce savaşta kahramanlık yarışı yaptıklarını ama şimdi yalnızca mallarla savaştıklarını söylüyorlar"dı.[88] Bu anlatımın doğruluk kazanması için şöyle değiştirilmesi gerekmektedir: Şimdi "yalnızca armağanlarla savaşmaktalar."

Bazı insanbilimciler, bu alıp vermelerde, yağ, battaniye gibi değerli şeylerin yakılmasını zararlı bir uygulama olarak kötülediler. "Tüketim mallarıyla ana malların ziyan edilmesinin özel mülkiyetin tümüyle yok edilmesi amacına yönelik bir uygulama olduğu açıktır," diyor Hutton Webster. "Bu, birçok ilkel topluluğun yoksulluk içinde yaşamasına neden oluyor."[89] Ancak, insanların gösterdiği bütün gelişmeler bazı yitmeler sonucunda elde edilmiş, belli bir bedel karşılığı kazanılmıştır; bazı yararlı malların dönem dönem yakılması ya da yok edilmesi, ölüm alışverişini yaşam alışverişine çevirmede ödenen çok düşük bir bedel olsa gerektir.

---

[87] J. Melville Herskovits, *Economic Anthropology* (İnsanbilim ve İktisat), s. 155, 160.

[88] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 385.

[89] Hutton Webster, *Taboo* (Tabu), s. 183-84.

Bu yaşam alışverişi tam anlamıyla ölenlerin yerini almak üzere, yaşayan bireylerin değiş tokuş edilmesi demekti. Bu uygulama genellikle, yanlış anlamalara yolaçacak bir terim olan "evlat edinme" sözcükleriyle anılıyordu. Bu işlemde yalnız çocukların değil, büyüklerin de alınıp verilmesi sözkonusu olduğundan, bazı insanbilimciler, "akraba yerine geçen kimse" terimini kullanmaktadır. Evlat edinme ya da toplumsal eşitlikler yaratmanın küçük topluluklarda çocukların dostça değiş tokuş edilmesinden, bütün bir tribü üyelerinin başka bir tribü tarafından akraba kabul edilmesine dek çeşitlilik gösteren çok değişik biçimleri vardır.[90]

İlkel yörelerde çok yaygın bir uygulama olan çocukların değiş tokuş edilmesi, topluluklar arasında kardeşçil ilişkilerin ve barışın korunmasını sağlayan bir araç olarak kabul edilmiştir. Bu uygulamanın şu ilkeye göre yapıldığı kuşku götürmez: Eğer bizim çocuklarımız sizde ve sizin çocuklarınız bizde olursa, savaşma olasılığımız azalır, aramızda değiş tokuş yapma olasılığımız artar. Bir bakıma değiş tokuş edilen çocuklar barışın sürdürülmesinde rehin görevi görmektedirler.

Bazı gözlemciler, "toplu evlat edinme" terimini kullanmaktansa, "birleştirme" terimini kulanmayı yeğliyorlar. Julius Lippert, "yapay kardeşleşme terimini kullanıyor.[91] Yiyecek ve başka armağanların yanısıra insanların da değiş tokuş edilmesi olgusunun altında yatan amacı açıklamada en iyi terim, bu kardeşleşme sözcüğüdür belki de.

Bir toplulukta ölen ya da öldürülen üyelerin yerini almak üzere başka topluluktan, yitenlerin sayısı kadar birey o topluluğa katılırdı. Hans Kelsen bu konuda şunları yazıyor:

Birey, kendi kümesinin bir üyesinden başka bir şey olmadığına göre, onun yerine bir başka birey konabilir. (...) Evlat edinme kurumunun, ilkel halklar, özellikle de Amerika yerlileri arasında yaygınlık kazanmasının gerekçesi budur. Bu kurumun işlevi, bir kümenin ölen bir üyesinin yerine, bir yaşayan birey koymaktır.[92]

---

[90] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 140.

[91] J. Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 284.

[92] Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğu), s. 13.

"Evlatlık alma" diye de anılan çocuk değiş tokuşu sürekli bir olgu değildi ve doğuştan akrabalık bağlarını değiştirmiş olmuyordu. Evlat edinmenin sürekli olduğu durumlarda, bireyi, o kan akrabası kümesinin bir üyesi haline getirmek için bir dinsel tören yapmak gerekiyordu. Hardland "evlat edinme" konusunda yazdığı bir yazıda şunları söylüyor:

Yapay akrabalık, yabanıl ve barbar toplumlar gibi gerçek ya da kan akrabalığı topluluğu temelleri üzerine kurulmuş olan toplulukları güçlendirme aracı olarak kabul edilmiş ve bunu gerçekleştirmek üzere uygulanagelmiştir. Yapay akrabalık, yabancıları bir klan ya da soydaşlar kümesi içinde birleştirmekte, o kümeden biri saymaktadır. Bunu gerçekleştirmede çeşitli yöntemler uygulanmıştır, en ünlü yöntemse kan Antlaşmalarıdır.[93]

Savaş alanında canlı yakalanan düşmanın evlat edinilmesi, alışılagelen öldürme uygulamasının artık bırakıldığının bir işaretidir. Morgan'a göre, "savaş tutsakları o topluluğun bir üyesi olarak kabul edildiğinde, savaşta öldürülen kimsenin yerine geçmek üzere ölenin ailesinin yanına verilir, böylece akraba eksiğini kapatmış olurlar."[94] Ataerkil sınıflı toplumun ortaya çıkmasından sonra, savaş tutsakları artık akraba eşidi olarak kabul edilmez oldular; köle olarak kullanılmaya başlandılar. Ancak anaerkil yabanıllar "evlat edinme"yi, ölüm alıp verme olayını, yaşam alıp verme olayına dönüştürme aracı olarak değerlendirdiler.

Sonunda, öldürerek öç alma dışında bir yol bulma savaşımı ve uğraşlarından sonra, insanların ruhsal durumu ve davranışları bile kökten değişti. Konuk ağırlayanların, konukların önüne kök bitkileri ve başka yiyecekler atmaları ya da konukların savaş şarkıları söyleyerek, savaş düzeni içinde köye konuk gelmeleri gelenekleri bir yana bırakıldı. Gene aynı şekilde, şarkı, sahne oyunu ve dans savaşlarında görülen bağırış çağırış, kabadayılık, alay ve hakaretlerin yerini incelik,

---

[93] E.S. Hartland, *Din ve Ahlâk Ansiklopedisi*, cilt I, s. 105.

[94] Lewis H. Morgan, *Eski Toplum*, s. 80.

saygı ve kendini aşağılama gösterileri aldı. Herskowits buna bir örnek veriyor:

Bir erkek bir başka köyde yaşayan akrabalarını ziyaret ettiğinde onuruna şölen yapılır, dans gösterileriyle ağırlanır. Bu törenin en büyük özelliği, tarafların birbirine vereceği armağanların sayılması ve birbirlerine övgülü sözler söylemeleridir. Burada kişinin kendi verdiğini kötülümesi ve karşı tarafın vereceği şeyi abartarak övmesi gerekmektedir.[95]

Başka bölgelerde, özellikle de eski Çin'de kendini aşağılama olgusu bir incelik "yarışı" biçimini aldı. Huizinga şöyle yazıyor:

Onurlandırılma yarışı Çin'de olduğu gibi bir incelik yarışmasına da dönebilir. Çin dilinde bu olguya, "bir başkasına boyun eğmek" anlamına gelen Jank *denilmektedir; buna göre bir kimse düşmanına boyun eğmek, onun üstün olduğunu belirtmekle erdemli davranmış olmakta, böylece onu ezmektedir. İncelik yarışı hiçbir yerde Çin'deki kadar yaygınlık kazanmamıştır belki ama bütün dünyada uygulandığı görülmektedir.*

Huizinga, "Bir kimsenin, bir başkasına karşı gösterdiği bu uygar tavrın nedeni kişinin kendi onurunu koruma gereğinden kaynaklandığına göre, bu yarışmaya, ters çevrilmiş böbürlenme maçı da diyebiliriz,"[96] diye devam ediyor yazısına. Ama gene de bir kimsenin onurunu korumak için daha önceleri okunu gererken bu kez saygıyla eğilmesi, bu incelik gösterisinin onur kurtarmaya yeterli olması büyük bir gelişmedir.

Öte yanda, armağan verme dizgesinin bu incelikler dışında daha başka yönleri de vardır. Armağan verme tarihten silinmeden önce, insanlığın özveriyi öğrenmesine de yolaçtı. Bu özveri, bir parçayı vermenin bütünü kurtaracağı ilkesine dayalıydı.

---

[95] Melville J. Herskovits, *Economic Anthropology* (İnsanbilim ve İktisat), s. 164.
[96] Huizinga, *a.g.y.*, s. 66.

Cezalandırma'dan Kendini Cezalandırma'ya

Kan kardeşliğinin ilk evrelerindeki yasaları gereğince, bir soydaşın ölümünden sorumlu tutulanlar, kendi üyelerinden birinin öldürülmesiyle cezalarını çekmek durumundaydılar. Daha sonra bu öldürerek cezalandırma (öç alma) daha aza indirgendi, yani bir kimsenin gövdesinin bir parçasının (kafa derisi) kesilmesi, o kimsenin ölümünü simgeledi. Son olarak yabanıllar bir başka yöntem geliştirdiler: Kendini sakat etme ve kendini cezalandırma.

Barışın bedelinin bir adamın ölümü demek olduğu dönemlerde bir topluluk, kendi üyelerinden birini kurban olarak sunmakla karşı tarafın yapacağı bir savaş seferini ve onun kanlı sonuçlarını önlemiş oluyordu. John Layard, yamyamlığın yakın zamanlara dek sürdüğü bir bölge olan Malekuladan bir örnek veriyor. Burada adamların kendi tribülerinden birini yakaladığını yazıyor ve "onu domuz gibi bağlıyor, kurban gibi süsleyip püslüyor, düşmana gönderiyorlar; kurbanı götürenler, barış simgesi olmak üzere, hurma yaprağı taşıyorlar," diyor, şunları ekliyor:

Kurban, kural olarak mümkünse canlı gönderiliyor; söylendiğine göre bu durumda düşman ondan kendisinin kızartılacağı ateş önünde bir çukur kazmasını ister, savaşta yakalanan düşmanlara özgü kuttörenlerle onu kurban eder, sonra yerlermiş. Ancak kurbanın öldürüldükten sonra gönderildiği de olur. (...) Bu işlem bizim açımızdan pek güzel görünmeyebilir, ancak hiç değilse daha çok kan dökülmesini önlemektedir.[97]

Bazı raporlar da, kurbanın yakalanmasına her zaman gerek olmadığını, genellikle birinin gönüllü çıktığını, kendi topluluğunun öteki üyelerinin kan dökmesini önlemek için yaşamını verdiğini gösteriyor. Zaman içinde, insan kurbanın yerini alacak bir başka şey, bir hayvan bulundu; bu genellikle domuzdu. Malekula'da yaban domuzu başta

---

[97] J. Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 599-600.

gelen kurbanlık hayvanlardan biriydi, ve yerliler domuzun, daha önce kurban edilen insanların yerini aldığını açıkça belirtiyorlardı.

Bu uygulama sayısız kalıntılar bıraktı. Yalnız ölümlerde değil, evlenme ve genel barış törenlerinde de, böyle bir kurban adanmasını gerektiren bütün kutlamalarda bir horoz ya da hayvan kesiliyordu. Bazı Afrika tribülerini inceleyen Driberg, bir barış törenini şöyle anlatıyor:

İki ordunun ortasında bir hayvan kurban edilir ve iki tarafın temsilcileri, hayvanın seçtikleri parçalarını herkesin gözü önünde yerler. Kurbanın artıklarıyla birlikte sağlanan yeni barışı simgelemek üzere birkaç başka eşya da gömülebilir: Örneğin bir el baltası, savaşçıların iyiniyetlerini vurgulamak üzere ortadan ikiye kırılan bir mızrak kurbanın yanını boylar. O andan sonra barışı bozanlara ağır sövgüler savrulur.[98]

Çok görülen bir kendini cezalandırma yöntemi de parmak kesmekti. Bu uygulamanın çok uzun bir geçmişi olduğu anlaşılmıştır. Avrupa'daki mağaraların duvarlarında görülen el resimleri tarihöncesi dönemlere, belki de otuz bin yıl öncesine dayanmaktadır; Grahame Clark'ın gözlemlediği üzere "Kayanın üzerinde yukarı doğru duran iki yüz kadar el resmi vardı, bunlar boyanmıştı, ellerin çoğunda, parmakların ucundan ya da ortasından kesilmiş olduğu görülüyordu."

Clark, benzer sakatlama cezalarını uygulayan sayısız ilkel halkın değişik nedenler öne sürdüğünü ama bu sakatlamaların genelde "daha çok kişinin ölmesini önlemek için yapılan bir özveri" olduğunu söylüyor. Kuzeybatı Kanada'da yaşayan bazı tribülerde kendi deyişleriyle "ölümleri önlemek için" ve "ölüm olaylarını kesiyorum" diyerek herkes serçe parmağını kesmektedir.[99]

Hocart da, aynı şekilde tarihöncesi çağlara ait mağaralarda, "parmakları oynak yerlerinden kesilmiş el resimleri" gördüğünü söyle-

[98] J. H. Driberg, *At Home with the Savage* (Yabanılların Yurdunda), s. 169.

[99] John Grahame D. Clark, *From Savagery to Civilization* (Yabanıllıktan Uygarlığa), s. 60.

mekte, "Öyle çok sayıda kesik parmak vardı ki bu resimlerde çoğu kazıbilimci, bu parmakların kesilmiş olabileceğine inanmadı," diye yazmaktadır. Hocart bu konuda kendisinin de kuşkuları bulunduğunu yazmakta, aynı uygulamanın Fici'de de görüldüğüne işaret ederek "bütün bir insanın yerine geçmek üzere parmakların kesildiği" sonucunu çıkarmaktadır.[100] Gerçekten de dünyanın her yanındaki ilkel yörelerde benzeri uygulamalar görülmüştür.

Thomas, Tonga Adaları yerlilerinin serçe parmaklarından bir ya da iki oynak kemiğini sık sık kestiklerini gözlemleyen Williams'ın verdiği bilgilerden de yararlanarak "bu öylesine sıradan bir olguydu ki, ellerini sakatlamamış bir yetişkine rastlamak hemen hemen olanaksızdı" diyor, ve aşağıdaki etkileyici örneği veriyor:

Bir keresinde, bir reisin on sekiz yaşlarındaki genç, güzel kızı yanımda duruyordu; serçe parmağındaki yaradan böyle bir töreni az önce yaptığını anladım; elini tuttum ve parmağını neden kestiğini sordum. Annesinin hasta olduğunu, onun ölebileceği korkusuyla, tanrıların onu iyileştirmesi için bunu yaptığını söyledi. "Peki" dedim, "nasıl yaptın bu işi?" "Kenarı keskin bir deniz kabuğu aldım, parmağımın oynak yerine sürttüm, parmak kopuncaya dek sürdürdüm sürtmeyi, sonra yukardan sıkarak bolca kanın akmasını sağladım. tanrıları annemi iyileştirmeye razı etmek için yaptım bunu." Daha ilerki bir dönemde, gene böyle bir gereklilik doğsa, aynı parmağı ikinci oynak yerinden kesiyorlar; üçüncü ya da dördüncü bir tanrılara yakarma töreni gerektiğinde öteki serçe parmağı kesiyorlar; artık serçe parmaklarından kesilecek parça kalmayınca daha önce kesilip de kapanmış yaraları taşa sürterek kanatıyorlar.[101]

İnsanların kendi kendilerine acı vermeleri geleneği, parmak ya da bedenin başka yerlerinin kesilmesi geleneğiyle aynı amaca hizmet etmektedir. Bunlara genellikle "yas töreni" denilir ve bazı durumlarda, cenaze törenlerinde yapılan spor ve oynanan oyunlarla bir arada yapılırdı. Frazer, "Güney Pasifik'de bir ada olan Fortuna'da, biri öldü-

[100] A. M. Hocart, *The Progress of Man* (İnsanın Gelişmesi), s. 157-58.

[101] W. I. Thomas, *a.g.y.*, s. 302-303.

günde dostları acılarını anlatmak için yüzlerini, göğüs ve kollarını deniz kabuklarıyla keserler, bunu izleyen cenaze töreninin sonunda boks oyuncuları, ölenin onuruna çifter çifter dövüşürler" [102] diye yazıyor.

Bu uygulama, Frazer'a göre Olimpiyat Oyunlarında, hatta Romalılar çağına dek sürdü:

Olimpiyat Oyunlarının, Pelops'un onuruna düzenlendiği söylenir. Pelops, Olimpia'da kutsal bir alanı bulunan ve burada tüm öteki kahramanlardan daha büyük bir saygınlık gören, onuruna her yıl bir kara koç kesilen büyük efsane kahramanıydı. Ayrıca, söylendiğine göre, yılda bir kez, tüm Peloponez'li delikanlılar, Olimpia'ya gelir, ölen kahramana sunulan tanrısal içki yerine geçmek üzere mezarının başında kanlarını akıtır, bunun için de sırtlarından kan akıncaya dek kendilerini kırbaçlatırlardı. (...)[103]

Sakatlama, bedenin belli yerlerini kesme ve kan dökmenin yerine giderek daha hafif olan kendini cezalandırma yöntemleri bulundu ve ölümlerin kefareti ağlama, inleme, bağırma, vb. edimlerle ödenmeye başlandı; surat kesme ya da saç yolma gibi yöntemlere de arada bir rastlanıyordu. Ağlama töreni genellike kucaklaşma töreniyle birlikte yapılırdı. Radcliffe-Brown, Andaman Adası yerlilerinde "ağlamanın zorunlu bir görev gereği" olduğunu söylüyor ve bunun yalnız ölüm olaylarında değil, evlenme ve erginleme törenlerinde de uygulandığını belirtiyor:

Dolayısıyla belli durumlarda ağlamak bir bireyin duygularının kendiliğinden anlatımı değil, törensel gelenek diye adlandırdığım bir duruma örnektir. Belli koşullar altında kadınlarla erkeklerin, gelenek gereği birbirini kucaklamaları ve ağlaşmaları zorunludur. Bunu yapmamak, bir hakaret sayılır ve aklı başında olan herkes bu kimseleri kınar.[104]

---

[102] James G. Grazer, *a.g.y.*, s. 97.

[103] *A.g.y.*, s. 92.

[104] Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 240 244.

Bu ağlama ve kucaklaşma törenlerinin yapılmasındaki amaç, kendini yaralama törenlerinin nedeniyle çakışmakta, her ikisi de bir kimsenin ya da kimselerin öldürülmesi halinde düşmanlıkların deşilmesini önlemek için yapılmaktadır. Bu gelenekler sonunda, "ağlama törenleri" biçiminde görülen bir kalıntı bırakmışlardır.

Düşmanlık ve konukseverlik alışverişinin sayısız kalıntılarından biri, Eskimoların yabancıları karşılama biçiminde kendini göstermektedir. Konuk yavaş yavaş yaklaşırken, "konuk ağırlayanlardan biri ona okkalı bir yumruk indirir ve karşılığında konuğun kendisini yumruklamasını bekler, bu yumruk alışverişi dövüşenlerden biri pes edinceye dek sürer." Bundan sonra yabancı, bir şölenle ağırlanır. Cumberland Koyu Eskimoları "yumruklaştıktan sonra birbirlerini öperler ve yabancı büyük bir konukseverlikle herkes tarafından ağırlanır."[105]

Yiyecek ve armağan değiş tokuşunun yaygınlık kazanmasıyla yerel ölçüler içinde kurulan kardeşçil ilişkiler daha geniş bir çevreye, dışa doğru yayılmaya başladı. Karşılıklı armağan alıp verme, birbirinden bağımsız oymakları, tribüyü oluşturan klan ve fratriler ağı halinde birleştiren bir araç işlevi görmeye başladı. Bu dizge daha sonra ikili örgütün dar sınırlarını aşarak daha uzakta bulunan yabancıları düşmandan dosta döndürdü.

Değiş tokuş dizgesinin bu yönünü daha iyi anlamayı büyük ölçüde Malinowski'ye ve Trobriand Adasında görülen Kula değiş tokuş dizgesi üzerine yaptığı incelemesine borçluyuz.

Kula "Halkası" — Tribü İçi Değiş Tokuş

Bronislaw Malinowski'nin Kula değiş tokuş dizgesi üzerine yaptığı ve *Argonauts of the Western Pasific* (Batı Pasifik'de Yaşayan Argonotlar) adlı yapıtta sunduğu araştırma insanbilime yapılan büyük bir katkı olarak kabul edilmiştir. Bulgularından çıkarılabilecek bazı

[105] *Din ve Ahlâk Ansiklopedisi*, c. XI, s. 888.

önemli sonuçları atlamış olmasına karşın, sağladığı bilgiler, değiş tokuş dizgesinin gelişmenin doruğunda olduğunu göstermektedir.

Bir kabile içinde, değiş tokuş, belli bölümler arasında yapılırdı: Yani ikili düzeni oluşturan iki karşıt yarım ya da fratri ve iki koşut klan arasında armağan alış verişi söz konusuydu. Ancak, değiş tokuş dizgesi, bu sınırları aşınca, başka tribüleri de kucaklayarak, onların bilebildiği dünyanın "dört çeyreğini" içine alan bir "halka" oluşturdu.

Malinowski, Kulayı "tribü içinde uygulanan geniş çaplı bir değiş tokuş biçimidir; bir kapalı çember oluşturan geniş bir adalar topluluğunda yaşayan topluluklar tarafından uygulanır" diye tanımlamaktadır. (s. 81) Bu çember içinde bulunan bir kümeden bir başka kümeye iki tür eşya verilmektedir; biri kırmızı deniz kabuklarından yapılmış kolyeler, öteki ise, beyaz deniz kabuklarından yapılmış bilezik ya da kolun yukarısına takılan kol bantlarından oluşmaktadır.

Kulanın insanbilimcileri şaşırtan özelliklerinden biri de, alınıp verilen eşyaların armağanı alan birey ya da kümelerin malı olmayışıdır; bu eşyalar yalnızca belli bir süre için armağanı alanda kalmakta sonra çember içinde bulunan başka birey ya da kümelere verilmektedir. Bunlar elden ele, kümeden kümeye geçmekte, armağanlar, çemberin çevresinde biri saat yelkovanı, öteki ise bunun tersi yönünde sürekli olarak dolaşmaktadır.

Olgunun bir başka garip yanı da, bu eşyaların ticari yönden hiçbir değer taşımadığıdır. Malinowski bu eşyaları "çirkin, işe yaramaz, beş para etmez, hatta zevksiz" diye tanımlamaktadır. Sürekli el değiştirdiklerinden, "eskimiş, kaba ve üstelik üstleri yağ bağlamış" bu sevimsiz eşyalara gene de her şeyin üstünde değer verilmekte hatta "saygı gösterilmekte"dir. Bu eşyalar elden ele dolaşmasa yaşam duracak sanırsınız.

... bu yalın hareket —yani iki anlamsız ve son derece yararsız nesnenin elden ele dolaşması— nasılsa daha birçok başka etkinlikle bağlantılı kılınarak büyük bir tribü içi kurumun temellerini oluşturdu. Mitos, büyü ve geleneklerse bunun çevresinde katı dinsel ve törensel biçimler oluşturmuş, armağan alıp vermenin yerlilerin zihninde çok

değerli ve romantik bir olgu olarak görülmesine, ve yüreklerinde bu basit olaya karşı büyük bir tutkunun gelişmesine neden olmuş, bu olgunun başına nurdan bir taç oturtmuştur (s. 86).

Malinowski, bu görüngünün nasıl çözümleneceği konusunda değişik ve birbiriyle çatışan görüşler geliştirmekte ve hangi noktadan hareket edeceğini bilememektedir. Buna bir ticaret şebekesi denilebilir mi? Sözkonusu nesneler değersiz — ayrıca nasılsa özel mülkiyete de geçirilmiyorlar. Öte yanda Malinowski bunun çok geniş anlamda bir "ticaret biçimi" olabileceğini de düşünüyor (s. 84-85). Sonunda bu değersiz, çirkin nesnelerle, çok büyük servetler demek olan İngiliz kraliçesinin tacındaki değerli taşlar arasında bir bakıma zar zor bir benzerlik kuruyor. Malinowski, bu iki şeyin de miras olarak soydan soya aktarılan birer "tarihsel duygusallık" örneği olarak saygı gördüklerine karar veriyor sonunda (s. 89).

Gerçekten de Kula bir ticaret ilişkisi değildir, ticaretin en ilk biçimi olan takas bile değildir. Malinowski de, Trobriand Adaları'nda, takas uygulamasının bulunmasına karşın, yerlilerin takasla Kula arasında kesin bir ayrım yaptığını belirtmekten kaçınmamaktadır. Takasta pazarlık vardır, oysa Kula armağanları üzerine "hiçbir zaman tartışılmaz, pazarlık ve hesap yapılmaz." Bu konuda yerinde araştırmalar yapan Malinowski, şöyle yazıyor:

Yerliler bunu takastan kesinlikle ayrı tutuyorlar; takas burada çok yaygın, ne olduğu bilinen, adı kesinlikle konulmuş bir uygulama: kiriwinia dilinde, gimwali *deniyor takasa. Kula işlemini aceleye getiren, yanlış yapan birini eleştirirken, genellikle şöyle derler;* "gimvali *gibi Kula yapıyor"* (s. 96).

Öyleyse Kulayı nasıl çözümleyeceğiz? Mauss bu olguya, "geniş bir haraç alıp verme dizgesi"nden temellenen bir çeşit "büyük potlaç" adını vermekte ve şöyle söylemektedir: "Sanki bütün bu tribüler, ekonomik, törensel ve cinsel konularda erkekli kadınlı bir halka oluşturmuşlar ve zaman ve uzay içinde düzenli bir hareketi sürdürüyorlar

sanırsınız."[106] Kula halkası, karşılıklı değiş tokuş dizgesinin en yaygın biçimidir ve aralarında yüzlerce kilometre uzaklık bulunan tribüleri kucaklar. Kolye ve bilezikler kardeşlik simgesidir ve "halka"nın birliğini ve dayanışmasını korur. Malinowski Kulayı şöyle tanımlamaktadır:

Kula halkasının çevresinde bir ilişkiler şebekesi bulunduğunu ve bu bütünün doğal olarak tek bir doku oluşturduğunu görmekteyiz. Birbirinden yüzlerce mil uzaklıkta, denizaşırı yerlerde yaşayan insanlar, dolaysız ya da dolaylı ortaklar halinde birbirlerine bağlanıyor, birbirleriyle değiş tokuş yapıyor, karşılıklı tanışıyor ve belli günlerde büyük bir tribü toplantısında bir araya geliyorlar. (...) Her şeyden önce Kula alıp verme tutkusuyla, ikincil olarak da pek çok önemsiz ve küçük bağ ve çıkar ilişkileriyle birbirine bağlanmış binlerce insanı içine alan büyük, geniş bir tribü içi ilişkiler örgüsüdür bu.[107]

Demek ki Kula, simgesel ya da törensel bir karşılıklı alıp verme edimi anlamına gelmekte, buna göre kolye ve bilezikler kümeden kümeye geçirilerek, bu insanlar arasındaki barış, dostluk ve işbirliği bağlarını güçlendirmektedir. Bu tören, kümeler arasında dönemsel olarak karşılıklı ziyaretlerin yapılmasını zorunlu kılmış ve daha sonra karşılıklı armağan alınıp verilmesine yol açmıştır. Bunların sonucu olarak sürekli bir armağan alıp verme, karşılıklı yiyecek ve başka ürünler alıp verme, birbirlerine büyü yapmalar, evlenmeler, ve yaşamı kardeşçil temeller üzerinde sürdürmek için gerekli her şey yapılır hale gelmiştir.

Karşılıklı değiş tokuş dizgesi içinde kurulan toplumsal ilişkilerin en belirleyici öğesi eliaçıklıktı. Malinowski, yerlilerin, bizim toplumuzun en belirgin özelliği olan "tuttuğunu kopar" ilkesine göre hareket ettikleri fikrine şiddetle karşı çıkıyor. Yerliler için durumun "tümüyle tersi" olduğunu yazıyor. "Onlara göre sahip olmak demek vermek demektir — yerliler bu konuda bize hiç benzememektedirler.

---

[106] Marcel Mauss, *The Gift* (Armagan), s. 20, 25.

[107] Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları), s. 92.

Cimrilik yerliler için en aşağılık huydur, büyük ayıp saydıkları tek şey cimriliktir. Eliaçıklıksa, iyiliğin baş koşulu olarak görünür."[108] Yabanılların yaşadıkları dönemin getirdiği korku ve güvensizliklerden kendilerini kurtarmak için böyle bir eliaçıklık ve konukseverlik dizgesine başvurmaktan başka çareleri yoktu. Tribü içi değiş tokuş dizgesi aslında daha önce birbirlerine güvenmeyen, birbirinden korkan ve durmadan savaşan insan kitleleri arasında kurulmuş bir toplumsal dayanışma "cankurtaran simidiydi."

Malinowski, kendilerinden korktukları yabancılara yaptıkları denizaşırı "Kula" seferleri ve bu seferler için yaptıkları ciddi ve özenli hazırlıkların ne denli tehlikeli durumlar yarattığını ve kahramanlıklar gerektirdiğini anlatmaktadır. En büyük seferlerde yüz kadar savaş teknesi yüklenir, köpek balığıyla dolu denizlerde yüz mil ya da daha büyük uzaklıklar aşılırdı. Yabanılların en çok hangi tehlikelerden —köpek balıklarından mı, teknelerinin dalgalarda yitmesinden mi yoksa "Kula"ya hazırlandıkları yabancılardan mı— korktuklarını saptamak güç. Malinowski, yerlilerin bu konudaki korkuyla karışık sevinçli davranışlarını anlatıyor. Bir seferde aşılacak uzaklık ne denli büyükse, tehlikeleri uzaklaştırmak için alınan önlemler ve yapılan büyü törenleri de o denli ayrıntılı ve büyük olurdu.

Konuk ağırlama görevini yüklenmiş olan yabancılarda da aynı anlayışın bulunduğunu belirten davranışlar görülüyordu. Malinowski'nin söylediğine göre iki kuşak önce, böyle dev bir donanmanın karaya çıktığını ve havadaki gerginliği, korku, ürkü ve merakı, yapılan büyüleri gözlemleyen biri, "bütün köy ve tribüleri yeryüzünden silecek büyüklükte bir kıyıma az sonra tanık olacağı sonucuna varırdı."[109]

Ne var ki, şimdi bunlar savaş gemileri değil, armağan gemileriydi ve denizciler kuşatmacı değil, çağrılı konuklardı. Bütün bu deniz aşırı seferler karşılıklı olarak düzenlenmiş bir biçimde yapılır, kendisine konuk giden tribü böyle bir seferin yapılacağını ve belli bir süre sonra konuklara "ziyaret iadesinde" bulunacağını bilirdi. Öyleyse birkaç eski kolye ve bilezikten başka hiçbir şeyle silahlanmamış olan bir do-

[108] *A.g.y.*, s. 96-97.

[109] *A.g.y.*, s. 44.

nanmanın gelmesinin büyük ve önemli bir olay sayılmasının nedeni neydi? Malinowski bunu şöyle açıklıyor:

Beklendiklerini bilen, karşı tarafın çağrılısı olarak bir yere giden, daha önce birçok kez alışveriş yaptıkları, kendi köylerinde ağırladıkları ve kendilerinin de tekrar tekrar konuk gittikleri kimselerin iyiniyet gösterip göstermeyeceği konusunda kuşkular beslemeleri akılcı bir yaklaşımla saçma ve yersiz görülüyor. Geleneksel ve barışçı bir yaklaşımla konuk geldiklerine göre neden tehlikeden ürksünler ve Dobu yerlilerini karşılamak için özel büyüler geliştirsinler? [110]

Malinowski, yerlilerin bu soruya verdikleri yanıtı da bize olduğu gibi aktarıyor:

Orada oturup ileriye, bütün çizgileriyle görülebilen ama insana aşılmazmış izlenimi veren Güney Dağları'na doğru baktığımda Trobriand Adası yerlilerinin duygularını anladım. (...) Çünkü orada, Amphlett' lerin batısında, bir zamanlar koca bir Trobriand filosunun insanlarının, Kula *yapmak üzere konuk gittikleri bilinmeyen köylerin insanları tarafından öldürüldüğü ve yendiği Gabu körfezini görmekte yerliler. Filonun bir teknesinin alınıp götürüldüğü, Fergusson Adası'nın kuzey kıyılarında gözden yittiği, teknede bulunanların ise yamyamların elinde yokolduğu üzerine öyküler dinlemekteler. (...)*

Denizde, tek sıra halinde seyrederler. (...) Ayrıca, yalnızca belirli yerler arasında gider gelirler. Çünkü —bu eski günlerden kalma bir alışkanlıktır gerçi ama— eğer dost olmayan bir tribünün yaşadığı yörede karaya çıkmak durumunda kalırlarsa karşılarına çıkacak tehlike, köpek balıklarının ve kayalara oturmanın doğuracağı tehlikeler kadar büyüktür. Denizciler Amphlett ya da Dobu yerlilerinin dost köylerini gözden kaçırır da yanlış yerde karaya çıkarlarsa, kuşkusuz yok edileceklerdir.[111]

---

[110] *A.g.y.*, s. 345.

Demek ki, uzaklarda yaşayan yabancı ya da düşmanlarla Kula değiş tokuş ilişkisi kurma çabalarında ve sonra da dönem dönem gidip gelmelerle bu ilişkileri sağlamlaştırma girişimlerinde tehlikelerle karşılaşmak söz konusuydu. Gerek yamyamlık, gerek öç alma amacıyla öldürme, kardeşlik halkasını genişletme göreviyle denizde seyreden bu halk kahramanlarının karşılaştığı tehlikelerdendi.

Malinowski yerlileri incelemek üzere onların yaşadığı yere geldiğinde en büyük tehlikeler geride bırakılmış bulunuyordu. Ancak yamyamlık ve öldürerek öç alma geleneğini daha yakınlarda bırakmış bulunan bir yörede, birbirlerinden çok uzakta yaşayan tribüler arasındaki güvensizlik kalıntılarını tümüyle silmek için birkaç kuşaklık bir dönem yeterli değildi. Dolayısıyla her büyük denizaşırı seferden önce büyük önlemler alınıyor, büyü hazırlıkları yapılıyor, karşı taraf da tekneler dolusu konuk kendi kıyılarına gelir gelmez aynı ölçüde özenli dinsel törenler düzenliyordu.

Dobu'ya yapılan böyle bir seferle ilgili olarak bir yerli Malinowski'ye şu açıklamayı yaptı:

"Dobu yerlisi bizim kadar iyi insan değildir. Korkunçtur o, insan yiyici yani yamyamdır! Dobu'ya gittiğimizde ondan korkarız, bizi öldürebilir. Ama ben n'apıyorum, büyülü zencefil kökünü ağzımdan yere tükürüyorum, birden fikirleri değişiyor. Mızraklarını bırakıyor, bizi güzelce ağırlıyorlar.[112]

Zencefildeki büyü ne olursa olsun, gene de onun büyüsüne bel bağlamamak, adamların, gelme nedenleriyle ilgili kuşkuları ortadan kaldırmasından sonra da önlemli davranmak, suya sabuna dokunmamak gerekliydi.

Trobriand yerlilerinin başlangıçta nerdeyse bir kuşatmacı gibi büyük bir düşmanlık gösterisiyle karşılanması, gelenek gereğidir. Ancak ko-

[111] *A.g.y.*, s. 221-22
[112] *A.g.y.*, s. 346.

nuklar dinsel tören sırasında bütün köye tükürünce bu davranış tümüyle değişiyor. (Aynı yerde)

Dobu kadınlarının, erkeklerindeki "mızrakları çekip almasıyla" son adım da atılmış, gerilim sona ermiş, herkes rahatlamış oluyor.

Yiyecek ve armağan değiş tokuşunun yanısıra cinsel ilişki değiş tokuşu da yapılıyor, Kula seferinin tehlikelerine göğüs geren halk kahramanına başka şeylerin yanısıra böyle bir çiftleşmenin armağan edildiği de oluyordu. Bu cinsel ilişkilere genellikle "evlenme" denilirdi. Malinowski'ye göre bilezik ya da başka kol takıları bir dişiyi, kolyelerse erkeği simgeliyordu. "Bir Kulada iki ayrı takı karşılaşır da bunlar alınıp verilirse, bu ikisinin evlendiği söylenir." (*A.g.y.*, s. 356) Ancak Mauss, yerlilerin daha acı bir açıklamasından söz ediyor ve onların şu sözlerini aktarıyor: "Biz, kol takısı ve kolye verdik, onlar da iz süren köpekler gibi koklaya koklaya gelip bizi bulacak."[113]

Bu "evlilik"lerin bizimkilere ne denli az benzediği, Trobriand Adası yerlilerinin Malinowski'ye anlattığı ilginç söylenceden anlaşılıyor. Bu söylenceye göre, Boyowa tribüsünden bazı erkekler bu Kula seferi sırasında yollarını şaşırıp Kaytalugi'lerin yaşadığı kıyılara sürüklenmişler. "Orada ilk ağırlamadan yüzakıyla çıktıktan sonra birer birer ayrılıp evlendirilmişler." Bir süre sonra konuklar teknelerini onarıp kendi yurtlarının bulunduğu kıyılara doğru seyretmeye başlamışlar.

Malinowski'ye göre bu denizcilerin kendi yurtlarında birer "kadın eşleri" vardı. Yurda döndüklerinde, "kadınlarının başka erkeklerle evlenmiş olduğunu" gördüler. Neyse ki, diyor Malinowski, "Bu tür olaylar Trobriand adalarında trajediyle sonuçlanmıyor. Kadınlar, asıl efendileri ortaya çıkar çıkmaz onlara dönüyorlar."[114] Bazı kadınlar eski eşlerine dönmezlerse, kendilerinden yoksun bırakılmış "efendilerin", geride bıraktıkları "kadın eşlerin" kendilerine birer erkek bulması gibi kendilerine birer kadın bulduğunu söyleyebiliriz.

İlkel insanlar arasında var olan günlük cinsel birleşmeleri "evlilik" diye kabul etmek yapılagelen yanlışlardan biridir. Cinsel ilişki değiş

[113] M. Mauss, *a.g.y.*, s. 24.

[114] Malinowski, *a.g.y.*, s. 223-24.

tokuşu, toplumsal değiş tokuş dizgesinin bir parçasıydı ve ilk sürekli evliliklerin ortaya çıkmasından çok öncelere dek sürdürüldü. Daha önce gördüğümüz üzere çiftlerin bir evde yaşaması için birbirleriyle evlenebilen toplulukların erkekleri arasında kardeşçil ilişkilerin kesinlikle kurulmuş olması gerekirdi.

Malinowski'nin verdiği bilgilere göre, uzakta bulunan bir topluluğa konuk giden bir erkeğin oradaki bir kadınla "evlenmeden" önce kadının erkek soydaşlarının denetimi altında "deneme süresi" diyebileceğimiz bir dönemi başarıyla atlatması gerektiğini gösteriyor. Bu süre içinde erkek, topluluğun erkekler bölümünde ya da erkeklerin yaşadığı kulübede kalmak zorundaydı:

Trobriand yerlilerinin uzun süreler yani bir seferden bir sefere dek Amphlett'lerle birlikte yaşadıkları çok sık rastlanan bir durumdur. Birkaç hafta ya da hatta ay, o yörenin geleneklerine uymaya büyük özen göstererek, bir ortak dost ya da akrabanın evinde kalırlar. Köyün erkekleriyle oturur konuşurlar. Onların işlerine yardımcı olur, onlarla birlikte balığa çıkarlar.[115]

Malinowski'ye göre Trobriand yerlisi, Amphlett'lerdeki konukluğunu çok "sıkıcı" bulacaktır. Kendi ülkesinde kızlarla gizli gizli — ama rahatça "aşk serüvenleri" yaşarken, burada "evli ya da bekar kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak bir yana, onların yanına bile yaklaşamamak durumundadır." Kadınlarla "cinsel ilişkide bulunması tümüye yasaklanmıştır."[116] Yerliler bu kısıtlamaların neden konulduğunu açıklıyorlar, yerel *bowo*'nun yani büyücülerin kendilerini azarlayacağından korktuklarını söylüyorlar.

Konuk geldikleri tribünün kadınlarına yaklaşma isteği duyanların kurallara uymada gösterdiği titizlik ve iyi davranış sonucu, sakınma kuralları giderek bir yana bırakıldı. Tribünün erkekleri, âşığın topluluğundaki üyelerden herhangi birine karşı düşmanlık göstermeye-

[115] *A.g.y.*, s. 272.
[116] *A.g.y.*, s. 272.

ceğine iyice inanırsa, bir kadına yaklaşmakta özgür bırakılıyordu. Böyle bir durumda bile, Malinowski'nin işaret ettiği üzere, bazı erkekler, uzak bir bölgeden "kadın eş" sağlamayı hiçbir zaman başaramazlardı.

Başka yerlerde olduğu gibi Trobriand yerlilerinde de bir kadın, bir erkeğin önerisini kabul ettiğinde bu istekliliğini erkeğin verdiği bir armağanı kabul etmekle belli ederdi. Bu armağan biraz fındık, bir tütün yaprağı, bir deniz kabuğu ya da başka bir simgesel nesne olabilirdi. Malinowski, birleşecek çiftler arasındaki bu armağanlaşma edimini doğru yorumlamamış, bu barış ve dostluk simgelerini kadınların, kendi cinselliklerini satarak sağladığı birer "lüks" olarak görmüştür:

Büyük cinsel istekliliğe sahip olan bu insanlar arasında istemeden sevmek ya da sevişmek söz konusu değildir. Bir kızın âşığına karşı gösterdiği her olumlu davranıştan sonra kendisine hemen bir armağan verilmesi gerekmektedir. Köyde her gece olagelen, evlenmemiş kızlarla erkeklerin gizlice seviştiği durumlarda kızlara armağan verilir: ayrıca katuyausi *geleneği gibi günah çıkarma törenlerinde ya da cenazenin ardından avuntu olmak üzere de armağan verilir. (...) Birkaç hurma, biraz karabiber, bir parça tütün, kaplumbağa kabuğundan yapılma yüzük ya da deniz kabuğundan yapılma tabaklar, gençlerin vermeyi asla ihmal etmediği birer küçük şükran simgesidir. Çekici bir kız yaşamın küçük süslerinden yoksun kalmamalıdır.*[117]

Her zaman el altında bulunan karabiber, tütün, deniz kabuğu gibi herkesin kolayca sağlayabileceği şeyler bir kadın için lüks değildir elbet. Bol bol bulunan ve her an sahip olabileceği şeyleri almak için bir erkeğe çekici görünmek zorunda değildir kadın. Önemli olan aldığı şeyler değil, o şeyleri alma olayıdır. Bir kadın böyle bir simgesel armağanı kabul ettiğinde erkeğin cinsel ilişkide bulunma önerisini de kabul ediyor, öte yanda erkek, bu armağanı vermekle kadının soydaşlarına karşı dostça bir yaklaşım içinde bulunduğunu belirtmiş oluyordu.

[117] *A.g.y.*, s. 182.

Erkeğin kadına lüks eşyalar "sağlama"sı bir yana, kendisine çok önemli bir sorun olan korunma konusunda büyük yardım "sağlanmış" oluyordu. Çünkü bir kadının bir erkeği âşığı olarak kabul etmesinden sonra, kendi erkek kardeşlerinin anlık bir öfkesi sonucu erkeğini incitmelerine ya da ona kötü davranılmasına izin vermeyecektir.

Trobriand Adalarında uygulanan Kula, tribüler arası değiş tokuşun tek örneği değildir; bundan sözedilmesinin nedeni, üzerinde en yoğun incelemelerin yapıldığı bir olay olmasıdır. Kuzey Amerika kıtasında İrokua'lar, kendi Tribü Birliklerine "Büyük Barış" adını vermişler ve kardeşçil ilişkilerini çok uzak yörelere dek yaymışlardır. Burada insanların birbirlerine deniz kabuğu vermesi, tribüler arasındaki toplumsal ilişkinin simgesi olarak görülmüş, bu barış anlaşmalarını tazelemek, daha doğrusu barışçıl duyguları bir kez daha belirtmek üzere dönem dönem şenlikler yapılmıştır.

Bu kardeşçil "halka oluşturma" olayının kalıntıları günümüze dek sürmüştür; ancak bunlar genellikle çok değişik (bozulmuş) biçimlerde kendilerini göstermeleri nedeniyle nerdeyse tanınmayacak haldedir. Margaret Mead, "halka bulmak amacıyla dolaşan" Arapeş erkeklerinden söz ediyor. "Bir dağ adamının" bir "vadili"den armağan almak için bütün gün kara yönünde sonra da bu armağanı bir "kıyılı dost"a sunmak üzere iki gün boyunca deniz yönünde yürüdüğünü yazıyor. Mead de, dizgelerinin tümüyle "gönüllü armağan verme" üzerine kurulduğunu belirten sözleriyle çelişmesine karşın, bu olayı "kâr" sağlamak amacıyla yapılan garip bir tür ticaret olarak kabul ediyor.[118]

Günümüzde küçük altın halka ya da nişan yüzüğü dediğimiz şey, yalnızca evlilikle ilgili bir simge olarak görülmektedir. Ancak bu çok daha eski bir simgeciliğin kalıntısı olabilir. Mead'in anlattığına göre Arapeş yerlilerinde bir savaştan sonra erkeklerin yaraladıkları erkeklere birer yüzük vermesiyle barış sağlanırdı.[119]

Şimdi karşılıklı değiş tokuş dizgesinde kadınların oynadığı rolü inceleyelim.

---

[118] M. Mead, *Sex and Temperament* (Cinslik ve Davranış), s. 10-11.

[119] *A.g.y.*, s. 24.

Barış Sağlamada Kadının Rolü

Bachofen, "anaerkil toplulukların, kavgasız ve çelişkisiz olmakla ünlendiklerini" yazıyor. Pek çok değişik halk topluluklarının bir araya geldiği "büyük şenlikler"e özellikle işaret ederek, bu insanların, "kardeşlik duyguları içinde eğlendiğini" belirtiyor.[120] Ancak, bu karşılıklı barışın ve erkekler arasında bir kardeşliğin yaratılmasında kadınların oynadığı rolü ayrıntılarıyla açıklayan insanbilimci çok azdır.

Şenlik, eğlence ya da barış anlaşmalarında erkeklerin ne yaptığı konusunda sayısız raporlar vardır. Erkekler domuz ya da başka hayvanları (ya da insanları) kesmektedirler; düzenlenmiş savaşlar ya da savaş talimleri yapmaktadırlar; oyunlar oynayarak birbirleriyle yarışmakta, büyü törenleri düzenlemektedirler; armağanların bir kısmını yakmakta ya da ortadan kaldırmakta, kavgayı kesip barışmakta ya da büyük törenler düzenleyerek barış ateşleri yakmaktadırlar. Ancak, armağanları kadınların yaptığını ve bunları, barış ve dostluk karşılığında başka adamlara vermeleri için erkeklere verdiklerini anlatan kaç rapor vardır? Ve bu önemli kutlamalarda kadınların büyük etkisi olduğunu kaç insanbilimci belirtmiştir?

Malinowski'nin Trobriand yerlilerinin Kula'sı üzerine yaptığı incelemede de bu eksiklik görülmektedir. Malinowski şöyle yazıyor:

... kadınların durumunda, herhangi bir baskı ya da toplumsal itilmişlik hiçbir biçimde göze çarpmıyor. Belli konularda kadınların etkisi görülüyor, öyle ki, bazı durumlarda, bazı tribülerde bu etki çok büyük ve önemli. Ancak Kula, erkeklerin etkinlik alanına giriyor. (...) kadınlar büyük deniz seferlerine katılmıyorlar. Kiriwina'da, genç evlenmemiş kızlar Doğu'ya, Kitava, İva ve Gawa adalarına gider, bu adalardansa, yaşlı, evli kadınlar bile, hatta ailece kiriwina'ya gelirler. Ancak kadınlar, ne kendi başlarına, ne de erkeklerle birlikte denizaşırı bir Kula değiş tokuşu seferi yapmaz, Kula olayına katılmazlar.[121]

---

[120] J. J. Bachofen, *Myth, Religion and Mother Right* (Mit, Din ve Ana Hukuku), s. 80.

[121] Malinowski, *a.g.y.*, s. 280.

Bu ve daha başka yazılar kadının Kula olayında oynadığı rol konusunda bize çok az bilgi vermekte ya da konuya hiç değinmemektedir. Bir erkeğin "karısını" Kula armağanı vermek üzere bir başka erkeğe gönderdiği rapor edilmekte ancak bu dişi aracılığının nedeni açıklanmamaktadır. Gene Malinowski, "reisin kadın eşleri" diye andığı yaşlı kadınların bazen Kula işleminde "araya sokulduğunu" yazmaktadır. Verilen bir örnekte armağanı reisten oğluna götürme görevini üstlendiğini belirtiyor ve "böylece araya girmiş olmak kadını çok mutlu etmekte, çok önemli bir görev sayılmaktadır," diyor. "Hattâ o dönemde, deniz aşırı seferler gerektiren değiş tokuşlardan çok bu tür armağan taşıma yönteminin uygulandığını belirten olaylar dinledim," diye yazan Malinowski, duyduklarını bize aktarmamaktadır.[122]

Kulanın erkeklerin etkinlik alanına girmesinin nedenini anlamak güç değildir. Kadınlar avcı ve savaşçı değildiler. Kadınlar doğal ölüm konusundaki bilgisizliklerine karşın başka kadınlardan hatta kendi soylarından olmayan kadınlardan bile kuşku duymuyor, onlardan korkmuyorlardı. Toplumsal evrimin en ilk evrelerinde bile kadınların yabancı bir kadınla anlaşmada, güçlük çektiğini belirten hiçbir veri yoktur. Tarihsel belgelerden, kadınların ortaklaşa işbirliği ve korunma sağlamak amacıyla bir araya gelme yetisine her zaman sahip oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde bile ilkel kadınların büyük bir hoşnutluk içinde birlikte çalıştıkları, başkalarıyla bir arada bulunmaktan hoşlandıkları görülmekte, bu durum, onların belirleyici özelliğini oluşturmaktadır.

Yeni Gineli kadınların arasında kardeşçil ilişkilerin ve ortaklaşmacı duyguların var olduğunu, Margaret Mead şöyle örneklendiriyor:

Şambuli kadınları kümeler halinde çalışıyor, on iki kadın bir araya gelerek büyük cibinlikler örüyor; talibun *ve* kina*'nın büyük bir çoğunluğu bunların satışıyla sağlanıyor. Bir şölen söz konusu olduğunda birlikte yemek pişiriyorlar. Kille sıvanmış olan ocakları (bunlar düz kapakları olan büyük, yuvarlak tencerelerdir, bir yerden*

[122] *A.g.y.*, s. 281.

bir yere taşınabilirler) yan yana diziliyor. Her evde bir iki düzine kadar ocak var. Böylece hiçbir kadın tek başına yemek pişirmiyor. Bu birliktelik içinde önemli olan tek şey, yoldaşlık ruhu içinde ve sürekli konuşma, gülüşme, şakalaşmalarla çalışmak, yeterli ve iyi bir iş başarmaktır.[123]

Kadınların bu davranışına karşı erkeklerin davranışının bir zıtlık örneği sergilediğini belirtiyor Mead ve şöyle diyor: "(erkekler arasında) her an bir gerginlik, tetiklilik, sinsice söz atmalar, lastikli konuşmalar görülür;" kısacası kardeşçil ilişkilerin örtüsü altında kuşku ve düşmanlık gizlidir. Mead şunları ekliyor:

Erkeklerin yaşamı önemsiz kavgalar, yanlış anlamalar, darılıp barışmalar, evetler hayırlar, karşı koymalar ve bunları örtmek için armağan alıp vermelerden oluşan bir karmaşa yığınıyken kadınların yaşamında sen-ben kavgası ya da başka nedenlerle yapılan ağız dalaşı kesinlikle görülmemektedir. Erkekler arasında yapılan elli kavgaya karşılık kadınlar arasında zar zor bir kavga görülebilmektedir. Ne yaptığını bilen, her zaman için yapacak bir işi bulunan, güçlü kadınlar, kümeler halinde oturup gülüşmektedirler. Saçları kazınmış, başları süssüzdür. Arada bir gece dansları düzenlerler. Bu danslara erkekler katılmaz, her kadın tek başına, kendine göre en heyecan verici dansını sergilerken kendinden geçer. Burada da, kadınların dayanışması, erkeklerin önemsizliği bir kez daha kendini göstermektedir. (s. 257).

İşleri yapan, erkeklerin birbirlerine verdikleri şeyleri üreten kadınlardır. Mead, şöyle yazıyor: "Erkekler arasında her zaman olagiden ufak tefek savaş ve barış olayları, duyguları incinenlerin gönüllerinin alınması, hep kadınların emeği ve katkılarıyla desteklenen olaylardır." Erkeklerin kolayca bozulan ilişkilerini yeniden düzene koyan şölenlerde erkekler oyunlar oynarken kadınlar işgörmekte, şölenin yükünü omuzlarında taşımaktadırlar.

---

[123] M. Mead, *a.g.y.*, s. 252.

Mead, "Bu şölenlerin kadınların çalışmakla geçen günleri unutmalarına, yorgunluklarını atmalarına" yardımcı olduğunu söylüyor. "Eline ve ayağına çabuk, on parmaklarında on marifet olan kadınlar, balık ağlarından sepet örme işine, yemek pişirmekten balık ağlarına koşuşup durmakta, capcanlı, yorulmak bilmez, bencillikten uzak ve uysal bir tavır içinde bütün gün çalışmaktadırlar. Bütün bu işler süresince, dostluk ve yoldaşlık ilkelerinden bir an bile sapmamakta, şakalar, gülüşüp konuşmalarla çalışmayı adeta eğlenceye dönüştürmektedirler." (s. 257.) Erkeklerin yaptıkları ve oyunları konusunda da şunları yazıyor: "Kadınlar erkeklere karşı hoşgörülü ve anlayışlı davranıyorlar. Erkeklerin oynadığı oyunlardan hoşlanıyor, özellikle kadınlar için düzenledikleri tiyatro oyunlarını zevkle izliyorlar. Hele maskeli gösterileri herkesin beğenisini kazanıyor, büyük bir eğlence nedeni oluyor." (s. 255).

Demek ki, yiyecek ve yaşamın diğer gerekleri için kadınlara bağımlı olan erkeklerin, kadınların kendilerini nasıl gördüğü konusunda tasalandıklarını görmek hiç şaşırtıcı olmasa gerek. Mead'in sözleriyle, "başka erkeklerle arasında kesinlikten ve temelden yoksun, seyrek bir ilişkiler ağı örmekte olan her erkeğin bu davranışlarının altında, kadınlar ne düşünecek, kadınlar ne diyecek, kadınlar ne yapacak düşünceleri yatmaktadır. Her erkek tek başınadır, bir biriyle, bir ötekiyle birleşerek değişik roller oynar; ama kadınlar çekişmeden uzak, canlı, kendine egemen ve neşeli bir küme oluştururlar, birbirlerine bağlıdırlar." (s. 263-64.)

Mead'in raporu, ilkel kadınların topluluğun işlerini yürütmede, topluluk içinde yönlendirici bir rol oynama olgunluk ve gücüne sahip olduklarını gösteren az sayıda rapordan biri olması açısından önemlidir. Erkekleri birer kardeş haline getirmede ve onlara başka erkeklerle kardeş ve kayın-kardeş olmayı öğretmede kadınlar baş rolü oynamıştır. Yiyecek toplama işinde çalışan, uğraşan, şölenlerde dev kazanlar içinde yemek pişiren, sepet, battaniye, kap kacak, deniz kabuğundan süs eşyaları ve şenliklerde alınıp verilen öteki eşyaların toplanması ve sağlanması işinde çalışan yalnızca kadınlardır. Kısacası düşmanları dostlara çeviren armağanları yaratan kadının emeğiydi.

Kadınlar yalnızca yiyecek ve armağan alıp verme alanında gösterdikleri çabalarla değil, çiftleşme eşi değiş tokuşu yoluyla da barış bağlaşmalarına katkıda bulunuyorlardı. İkili düzen döneminde bir tarafın kadınları, karşı tarafın kadınlarıyla, çocuklarının büyüdüklerinde çiftleşmeleriyle ilgili anlaşmalar yapıyorlardı. Bu uygulamanın Hindistan'da sürdüğünü belirten D. D. Kosambi, ona "kız evlat ve ekmekle yapılan cinsel ilişki değiş tokuşu" adını vermektedir.[124]

Taraflar arasında içsel bir çiftleşme anlaşmasını içeren dinsel tören, Hindistan'ın bazı yörelerinde hâlâ yaşamaktadır. Briffault bu töreni şöyle betimlemektedir:

Nayar kadınlarının toplu evlilik ilişkilerinde resmilik ya hiç yoktur ya da çok azdır, ancak bu tür ilişkilerden önce Nayar kızlarının on bir yaşına gelmeden katıldıkları bir törenle, "tali" bağlaması denilen bir işlem uygulanır. "Tali" denilen şey, ortasına parmakla bir delik açılan bir sarı yapraktır; bu yaprak kızın boynuna asılır. Bu tören yalnızca Nayarlara özgü değildir. Hindistan'daki Dravidian ırklarının tümü bu geleneği benimsemiştir. Başka halklar da buna çok benzer gelenekleri uygularlar.[125]

Cinsellik değiş tokuşunun oynadığı rol, ilkel iç mübadele dizgesinin çok az bilinen bir yönüdür. Bunun nedeni, büyük ölçüde dişi cinselliği konusunda gösterilen çağdaş sofuluk ve ataerkil toplum erkeklerinin, ilkel kadınların, cinsel ilişki konusunda sahip oldukları bağımsızlık ve özgürlüğü tanımak istememelerinde yatmaktadır. İlkel yörelere giden görevlilerin ya da yerleşmecilerin raporlarını okuyup da bu bağımsızlığın varlığından kuşku duymak olanaksızdır; bu durumu gören misyoner ve yeni yerleşmeciler bu sınırsız özgürlük karşısında bayağı rahatsız olmuşlardır.

İki yüz yıl kadar önce Güney California yerlileri konusunda bilgi veren rahip Jacob Baegert'in yakınmaları buna iyi bir örnektir:

---

[124] D. D. Kosambi, *Ancient India* (Eski Çağda Hindistan), s. 50.

[125] R. Briffault, *Analar*, c. I, s. 707.

Hiçbir işleme gerek duymaksızın bir araya geliyorlar, dillerinde "evlenmek" sözcüğü bile yok. Bu sözcük, günlük Waicuri dilinde tikere undiri *sözleriyle anlatılıyor — bunların anlamıysa, "kol ya da elleri birleştirmek." "Koca" sözcüğünün yerine geçecek bir sözcükleri vardı — bunu bugün de kullanıyorlar, ancak bu sözcüğün dilyapısal anlamı genel olarak kadınlarla cinsel ilişki kavramını belirtiyor.*[126]

Rahip, kadınların bağımsız olduklarından ve "efendilerine boyun eğme eğilimi göstermediklerinden" yakınmaktaydı. Misyonerlerin yaptığı bir evlenme töreninden sonra "yeni evli çiftler birbirinden ayrılıyor, biri bir yana, biri bir yana gidiyor. ... sanki dün birbirlerine ne denli yakınsalar bugün de öyleymiş gibi... evlenen onlar değilmiş gibi..." diye yazıyor Baegert. En kötüsünün de bu insanların cinsel özgürlüklerinden dolayı hiçbir suçluluk, utanç, korku, kıskançlık duymamaları olduğunu söylüyor:

Ülkelerinde misyoner örgütünün kurulmasından önce yerliler tam bir yasa tanımazlık içinde yaşıyorlardı ve herkes, hiç utanmadan, hiç korkmadan her gün zina suçu işliyordu; kıskançlık duygusu nedir bilmiyorlardı. Komşu tribüler sık sık ve açıkça zamparalık yapmak amacıyla birbirlerini ziyaret ediyor, günlerce birbirlerinde konuk kalıp sefahat âlemi yaşıyorlardı; böyle zamanlarda genel bir fahişelik olgusu kendini gösteriyordu.[127]

Ataerkil kuralların ürünü olan ve bu yasalarla eğitilen erkeklerin, ilkel halkların özgür cinsel ilişkilerini, ataerkil sınıflı toplumun varlık kazanmasından sonra ortaya çıkan fahişelik ya da "satın alınmış ilişkiler" olarak görmesi, böyle bir yanılgıya düşmesi doğaldır. Bu yüzdendir ki, misyonerlerin raporlarında, "cümbüş", "sefahat", "Saturnalia",[128] "kendini çirkin tutkulara bırakma" gibi deyişlere rastlanmak-

---

[126] Jacob Baegert, "An Account...", in *Reader in General Anthropology* (Genel İnsanbilim de "Bir Olay..." başlıklı yazı), s. 73.

[127] *A.g.y.*, s. 73.

[128] *Saturnalia:* Eski Roma'da 19 Aralıkta kutlanan ve daha sonra yedi gün sürmesine karar verilen Satum Bayramı. Her türlü eğlence ve sefahatin serbest olduğu festivallerle kutlanırdı. (*Çev.*)

tadır. Gene bu yüzden, kümeler arası şenlikleri betimleyen raporlarda, erkeklerin yalancı savaşlarından, çarpışmalarından uzun uzun söz edilmekte, bu gösterilerden sonra kadınlarla erkeklerin birlikte yaptığı "aşk dansları"na çok az değinilmektedir.

Ernst Grosse, Avustralya yerlilerine özgü bir şenlik olan "gürültülü dansları" anlatıyor. Bu danslar, özünde değiş tokuş dizgesinin tarihini sahne oyunu biçiminde canlandırıyor, bu dizgenin erkekler arasında kan gütme ve öç alma uygulamalarıyla başladığını ve sonunda kadınlarla erkekler arasında varılan bir çiftleşme bağlaşmasına dönüştüğünü sergiliyor.

Yapılan yalancı savaşta, erkek dansçılar silah ve sopalarını birbirlerine doğru sallayarak karşılarındakinin kafasını kırıyormuş gibi yapıyorlar. Kadınlar bir kenarda, izleyici olarak olaya katılıyor ve zaman zaman yüksek sesle zaman zaman da hafif hafif şarkılar söylüyor, ezginin dizemine uygun olarak el çırpıyorlar. Bize aktarılan raporlarda savaş dansı ve onun bir parçası olan yalancı çarpışma ayrıntılarıyla anlatılmakta, ancak aşk dansı konusunda Grosse'un değindiği üzere büyük bir tutuculuk görülmektedir:

Avustralya yerlilerinin aşk dansları çoğu belgesel yapıtta birkaç ipucuyla geçiştiriliyor. Bu danslar, ayrıntılı betimlemeler yapmaya elverişli değil pek. (...) "İnsanın aklına hayaline gelebilecek en ayıp ve iğrenç hareketleri içeren danslar gördüm," diye yazıyor Hodgkinson. "Karanlıkta tek başıma olmama ve kimsenin bana bakmamasına karşın böylesi kötü bir olaya tanık olduğum için utandım."[129]

Radcliffe-Brown, Andaman Adalarında yapılan bir töreni anlatıyor. İki düşman kümenin birbiriyle barışma töreni olan bu gösterileri betimlerken yabanıl bir cezalandırma ve barışma olaylarının canlandırıldığı güzel bir pandomim örneği çizmiş oluyor:

İki küme dost olmaya karar verip kavgalarını durdurduklarında tören hazırlıklarına başlanıyor. Hazırlıklar iki tarafın kadınları tarafından

[129] Ernest Grosse, *The Beginnings of Art* (Sanatın Başlangıcı), s. 219-20.

yapılıyor. (..) Kümenin kadınları, konukların geleceği yolu sürekli gözlüyorlar. Yaklaştıkları anlaşılınca, kadınlar dans alanının bir yanına oturuyorlar, erkeklerse süslenmiş uzun bir değneğin önünde diziliyorlar. Herkes sırtını koro-cop*'a veriyor, kollarını bunun üzerinden iki yana açıyor. Hiçbirinde silah bulunmuyor.*

Konuklar —deyiş yerindeyse— bağışlayan taraf, konuk ağırlayanlarsa en son düşmanlık edimini gösteren taraftır. Bağışlayıcılar dans ederek kamp yerine yaklaşır. (..) ağırlayan tarafın kadınları dans süresince söylenen ezginin dizemine uygun olarak ellerini kalçalarına vurmaktadırlar. (...) Konuklar, koro-cop*'un önünde duran erkeklere yaklaşa yaklaşa danslarını sürdürmektedirler. Sonra, gene dans ederek, ayakta duran erkeklerin arasından ileri ve geri geçer, asılı duran süslü sopanın altına gelince başlarını eğerler. Dansçılar* koro-cop*'da ayakta duran erkeklere gözdağı verircesine hareketler yaparlar. (...) Kımıltısız duran erkeklerin korktuklarını gösteren bir davranışta bulunmamaları gerekir.*

Böylece biraz daha dans ettikten sonra dansçıların lideri, koro*'nun sonunda duran erkeğe yaklaşır, önüne dikilir, omuzlarından tutarak hırsla çömelip kalkar, bu arada dansını sürdürmekte ve adamı iyice sarsmaktadır. Lider aynı hareketi sırada duran öteki adama uygularken dansçılardan bir başkası, sıradaki ilk erkeğe yaklaşır, aynı şekilde sarsar. Dansçıların her biri, ayakta duran her erkeği "sarsıncaya" dek sürer bu. Sonra dansçılar* koro*'nun altından geçer ve düşmanlarını aynı biçimde bu kez arkadan sarsarlar. Biraz daha dans ettikten sonra konuk erkekler çekilir, bu kez konuk kadınlar erkeklerin yaptığı hareketleri yapmaya başlar, karşı kümenin erkeklerini birer birer sarsarlar.*

Kadınlar da danslarını bitirdikten sonra iki kümenin kadın ve erkekleri bir arada otururak ağlamaya başlarlar.

İki küme birkaç gün birlikte yaşar, ava gider, dans ederler. İki ayrı küme arasındaki olağan ziyaretlerde yapılageldiği üzere birbirlerine armağan alıp verirler. İki kümenin erkekleri birbirleri önünde saygıyla eğilerek karşılıklı selamlaşırlar.[130]

---

[130] Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 134-35.

Dansın bir parçası olan "sıkıca sarsma" geçmişteki dargınlıkları ve acıları ortadan kaldırmada uygulanan daha öldürücü yöntemlerin yerini almış bir harekettir. Ancak yukarıdaki rapor, sanatsal bir araç olan barış dansıyla barışı sağlamada kadınların oynadığı rolü görmezlikten gelmemesi açısından özellikle önemlidir. Radcliffe-Brown'ın da yazdığı üzere, "Bütün barış görüşmeleri kadınlar aracılığıyla yapılırdı. Bir kümenin bir ya da iki kadını bir başka kümenin kadınlarıyla görüşmek ve geçmişi unutup dost olmaya hazır olup olmadıklarını anlamak üzere elçi gönderilirdi."[131]

A.W. Howitt gibi eski inanbilimciler kadın barış görüşmecilerinden "elçiler" diye söz etmektedir. Avustralya tribüleri üzerine yazan Howitt, tribüler arası bir kurul toplamak amacıyla yani olağan durumlarda gönderilen habercilerin bir yaşlı erkek olduğunu söylüyor. "Ama," diyor, "tehlikeli olabilecek her hangi bir durumda, ya da ihanet olasılığı söz konusu olduğunda yaşlı erkek yerine bir kadın haberci gönderilir." Yazar, dişi elçilerin, barışı korumak için aldıkları çeşitli önlemleri şöyle anlatıyor:

Böyle durumlarda kadınların, görevlerini başarıyla yerine getirebilmek için ellerinden gelen her şeyi yapacakları, bütün güçlerini seferber edecekleri bilinir. Bu nedenle, kadınlar dilediklerini yapmakta özgürdür. (...) Görev başarıyla yerine getirilmişse, elçi kurulunu oluşturan kadınlarla kendisine elçi gönderilen tribünün ya da tribünün bir bölümünün üyeleri arasında bir çapkınlık dönemi yaşanır. (...) kurulun gönderildiği tribünün kadınları bu çapkınlık ya da özgürlük dönemindeki davranışlardan ötürü hiçbir kıskançlık duymazlar. Doğal bir olay, kural gereği yapılan bir uygulama olarak görürler bunu. Olanları bilirler, ama görmezler, çünkü yerleşme yerinin uzağında bir yerde yapılmaktadır çapkınlık.

Böyle bir kurulun üyelerine seçkin konuk işlemi uygulanır. Yemekler verilir; bir haftalık bir konukluktan sonra evlerine döndüklerinde elleri kolları armağanlarla yüklüdür. (...) Böyle bir görevin başarıyla sonuçlandığı durumlarda, öteki tribünün kadınları, genellikle konuk-

[131] *A.g.y.*, s. 85.

ları geçirir, yani onlarla birlikte gelir, böylece kendi tribülerinin öneriyi kabul ettiğini kanıtlamış olurlar. (...) Böylece varılan anlaşmalara uyma konusunda, uygar insanların çok daha resmi yollarla imzaladıkları sözleşmelere uymada gösterilen titizlik gösterilir.[132]

Tanık oldukları barış görüşmelerini aktaran gözlemciler, kadınlardan hiç söz etmemekte, edenlerse bunu bir rastlantı olarak ya da tümüyle çarpıtarak yapmaktadırlar. Bu bakımdan Howitt'in raporu her zamanki raporlardan ayrılık göstermektedir. Ateş Toprakları'ndaki Ona'ların barış görüşmelerini anlatan Chapple ve Coon, barış isteyen tarafın, haberci olarak "tutuklanmaya değmez bir yaşlı kadını düşman kampına gönderdiğini" yazıyor.[133] Gerçekte, kadın değeriz olduğu için değil, erkeklerin büyük saygı duyduğu, değer verdiği kişi olması nedeniyle barış sağlamaya gitmektedir. Tehlikeli görevlere kadınları göndermenin bir nedeni daha vardır; erkek, görüldüğü an öldürülebilir; ancak kadın, bağışıktır. Kadınların, kendi topluluklarından, düşman topluluğunun bulunduğu yere hiç rahatsız edilmek korkusu duymadan gidip geldiklerini anlatan raporların sayısı az değildir. Bu durum, yalnız dolaşan kadını erkeklerin bir cinsel av olarak gördüğü uygar toplumdaki durumdan büyük ölçüde farklıdır.

Yabanıl toplumla ilgili bir başka ilginç olgu da, kadının, korumasız kalması halinde erkeklerin saldırısına uğrayabilecek bir yabancıyı en iyi koruyabilen kişi olduğudur. Kadınların bu bağışıklığının her iki yönü de, *Din ve Ahlak Ansiklopedisi*'nin "Yabancılar" maddesinde açıklanmıştır:

Fas'ın bazı yörelerinde bir yabancıya o ülkenin bir azizi ya da bir kadını mutlaka eşlik etmelidir; Goajira Yarımadası'nda yaşayan yerliler, kadına öylesine büyük bir saygı duyarlar ki, onlar tarafından korunan bir yabancı büyük bir güvenlik içinde her yere gidebilir. (...)

---

[132] A.W. Howitt, *The Native Tribes of South-East Australia* (Güney-Doğu Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 682-83.

[133] Chapple ve Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 619-20.

Chils kadınları, erkeklerin acımasızlığı ya da çapkınlığına karşı yabancıları korurlar. (...)

Yeni Kaledonya'da barış sağlama girişiminde bulunmak isteyen bir tribü reisi, önerilerini, düşmanın tribüsünde dostları bulunan bir erkekle iletirken, bu erkeğin yanına bir kadın katar. Dieri yerlileri elçi ya da haberci olarak kadınlarını yollarlar. (...) Çoğu durumda kadınlar düşman tribülere haber götüren elçiler olarak iş görürler; kendilerine herhangi bir saldırı yapılabileceğinden hiç korkmazlar. (...) Bazı ülkelerde, gezginlere bir kadın eşlik eder; bir kadına sığınan bir kaçağaysa, dokunulmaz.

İlkel toplumun silahsız kadınlarının bu gücü ve yetisi karşısında şaşıran yazar şöyle diyor: "Bu başarı beceriye mi yoksa cinselliğe mi dayanmaktadır?" Kendi sorusuna verdiği yanıtsa bir bakıma gizemli: "Bir koruyucu öğe işlevi gören kadın türüne, kültürsüz erkeğin yüklediği o evrensel gizemli kutsallığa dayanıyor bu belki de." Gerçekte, daha önce de gördüğümüz üzere, "kültürsüz erkeğin" kadına duyduğu bu büyük saygının elle tutulur nedenleri vardır.

İlkel kadının, bu güvenlik sağlama yetisinden haberli olmayan ve onların cinsellikle ilgili çağrılarını yanlış anlayan gezginler, misyonerler ve daha başkaları, bu bilgisizlikleri nedeniye canlarını yitirdiler. Briffault, "Madagaskar'da bir misyoner kendisine sunulan konukseverliği geri çevirdiği için az daha öldürülüyordu," diye yazıyor. "Yeni Zelanda'da, eskiden aynı nedenle bazı misyonerlerin öldürüldüğünü duydum," diyor.[134]

Gerçekten de, daha 1955 yılında, beş genç Amerikalı misyoner, Ekvator'da, taş çağı Auca'larının yaşadığı bir ormanlık bölgede öldürülmüştü. Misyonerlerin günlüğünden anlaşıldığına göre, uçaktan armağanlar atmış, erkeklerle ilk ilişkiyi böylece kurmuşlardı. Ancak, daha sonra "Delilah" diye adlandırdıkları kızıyla ortaya çıkıveren kadınla nasıl ilişkide bulunabileceklerini anlamadıkları ve önerilen ilişkiyi kabul edemedikleri için o gece mızraklanmış, öldürülmüşlerdi.

[134] Briffault, *a.g.y.*, c. I, s. 636.

Ölenlerden birinin dul karısı kızını alarak aynı yöreye gitti, orada yerleşti, başına hiçbir kötülük gelmedi. Dişi olduklarından ikisi de dokunulmazdı.

Değiş tokuş dizgesinin yerini, meta mübadelesi dizgesinin almasından çok sonra konulan bazı bayramlar, kadınların barış sağlamada oynadığı rolü sürdürmelerini sağladı. Bu törenlerden birine, "Ölümü Dışarı Atma ve Yaz, Bahar ya da Yaşamı Getirme" adı verilmişti. Bu ortaçağ geleneği Avrupa'nın bazı yöreleriyle daha başka yerlerde bugün bile sürdürülmektedir. Söz konusu törenler, Frazer (*Altın Dal*, III. Kesim, "Tanrıyı Öldürme" bölümü, s. 211-352) ve George Thomson (*Aiskhylos ve Atina*, s. 135) tarafından betimlenmiştir.

Ölüm adı verilen insan biçiminde bir kukla taşlanmakta, boğulmakta ya da parça parça yırtılmaktadır. Bir küme genç kız ve erkekten oluşan "Ölümü Dışarı Atma" oyununun oyuncuları kuklayı köyden alıp ormana götürürler. Geceyi ormanda "cinsel çapkınlıklarla" geçirirler. Ertesi gün döndüklerinde bir ağacın dalları ya da bütün bir ağaçla simgeledikleri "Yaz, Bahar ya da Yaşam"ı getirmişlerdir. Bunları ortaya koyar, çevresinde dans ederler.

Bu törenin anlamını çözme girişimleri yapılırken, bazı kimseler, her yıl bol ürünlerle dönüp gelen sebze tanrısının ölme ve yeniden dirilmesini simgelediğini öne sürmüşlerdir. Başka bir görüşe göre Ölüm, geçmiş yılın bütün kötülüklerinin üzerine yüklendiği bir günah keçisi yerini almakta, Ölümün kendisiyle birlikte topluluktan salınıp uzaklaştırılmaktadır. Bizim görüşümüze göre, bu tiyatro oyunu, ölüm alıp vermenin, yerini yiyecek ve armağan alıp vermeye bırakması ve böylece insan öldürmenin ortadan kalkmasının anısına düzenlenmiş bir oyundur; ormanda geçirilen geceyse daha önce uygulanan cinsel eş değiş tokuşunun bir kalıntısıdır. Yaz, Bahar ve Yaşamı, çok eski zamanlardan beri kadın türünün en bellibaşlı simgelerinden biri olan ağaç dalı biçiminde getirmekse, kadınların barış sağlama ve barışma alışverişinde oynadığı büyük rolü simgelemektedir.

Cinsellik değiş tokuşunun kalıntıları, evliliğin çok iyi korunmuş bir kurum haline gelmesinden sonra bile bireysel düzeyde devam etti. Tümüyle yanlış anlaşılan bu olay, "konukseverlik fahişeliği," "kadın

eş değiş tokuşu" ya da "kadın eş ticareti" diye adlandırıldı. Oysa tehlikeli anlarında, kadın kendisini yabancıyla kocası arasına atar, aralarında olası bir dövüş ve öldürmeyi önlemiş olur. Briffault bu konuda şunları yazıyor:

Konukların, kendilerini ağırlayan erkeğin karısını paylaşmaları, aralarındaki dostluğun gereğidir. (...) Çok yanlış bir yaklaşımla "konukseverlik fahişeliği" diye anılan bu uygulama, evliliğin kötüye kullanılması değil, konukların düşman değil de dost olduklarının kanıtıdır. Çünkü, konuklar için dostlarının kadın eşini istememek, aralarında varolduğu kabul edilen kardeşliği yok saymakla dolayısıyla savaş ilan etmekle birdir.[135]

Bazı yörelerde, kadınların, erkekler arasında barış sağlama yetileri, başka bir alanda değerlendirilmiş, doğanın öfkeli güçlerinin yatıştırılmasında kadına başvurulmuştur. Eskimolar arasında, yaşamın ağır koşulları açlık tehlikesi getirmeye yüz tuttuğunda, karşılıklı bir cinsel ilişki değiş tokuşu doğayla barış görüşmeleri yapmanın gizemli bir yolu olarak kabul edilirdi. Bu konu, Peter Freuchen tarafından açıklanmıştır:

Doğanın daha cömert davranmasını sağlamak amacıyla —eskiden— angakok *yani yerel büyücü kadın, eş alışverişi yapılmasını buyururdu. Avlanmada başarı sağlanamayıp da açlık tehlikesi başgösterdiğinde, av hayvanlarının bulunmayışının nedeni bazı kötü ruhlara bağlanır, kötü ruhların neden öfkelendiğini anlamak ve onların gönlünü yapmaksa büyücüye düşerdi. Genellikle kadın eşlerin değiş tokuş edilmesini buyururdu. (...) Böylece, köyün bütün erkekleri, bütün kadınlarıyla beraber olur da, avda talih gene de yaver gitmezse* angakok, *denizin dibinde bulunan ve yenmek üzere yukarı hayvanlar gönderen büyük kadını inandırmak, onun gönlünü yapmak için başka yollar aramak zorundaydı.*[136]

---

[135] *A.g.y.*, c. I, s. 636.

[136] P. Freuchen, *Book of the Eskimos* (Eskimoların Kitabı), s. 91.

Kadınların barış sağlayıcı işlevleri ve bu konudaki ünleri, Kuzey Amerika yerlileri arasında en son evreye, tribüler birliği evresine dek varlığını korudu. Lippert şöye yazıyor:

Barış sağlama işlevini birliklerindeki Delawares tribüsüne verdiklerini anlatmak istiyorlarsa, o tribüyü kendilerine kadın eş olarak atadıklarını söylerler. "Onu aramıza alacağız; ancak savaşan öteki uluslar koca olacak ve kadın eşin çevresinde yerleşecekler. (...) erkekler kadını dinleyecek ve onun dediklerini yapacaklar." Ve kadınların ekonomik değerini simgelemek üzere, Delaware'lere, "Şimdi size bir mısır koçanıyla bir çapa sunuyoruz,"[137] *derler.*

İnsan kitlelerini kardeşlik bağlarıyla birbirine bağlayan bu iç değiş tokuş dizgesi, erkek ve kadın bireyleri arasındaki evlilik ilişkilerine giden yolu da çizmiş, "çift evliliği" denilen kurumu ortaya çıkarmıştır.

[137] J. Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 236.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

EVELYN REED

Dünya'da yalnızca son altı bin yıldır ataerkil düzen görülmektedir. Daha önce tam bir milyon yıl, toplulukları kadınlar yönetmiş, hayvandan insana geçişte en önemli rolü kadınlar üstlenmişlerdir. Dünyamızdaki ilk çiftçiler, ilk doktor ve bilim adamları kadındır. Toplumsal güdülerin gelişmesine cinsel ilişkiler değil, anasal işlevler yol açmıştır. Dişi cins, erkekleri hayvanlıktan çıkarıp insanlığa yükseltmiş, ırkımızı uygarlığın eşiğine getirmiştir. Erkekler sürekli olarak avlanmakta ve savaşmaktaydılar. Bu nedenle insanlığı hayvansı yaşantısından kurtarıp insan özellikleriyle donatma işi, kadınlara kalmıştı. Kadınlar birarada çalışmaktaydılar. Bunun sonucu olarak, anaerkil toplum, insanların birbirlerine karşı kardeşçil duygular beslediği bir başka toplumsal dizgeyi yarattı. Aslına bakılırsa, kadınlar, erkeklere birbirleriyle ve diğer türdeşleriyle geçinmeyi öğretti.

Evelyn REED

ISBN 978-975-388-053-4